

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
THE ATATÜRK INSTITUTE OF STRATEGIC STUDIES

Yıl/Year: 14
Sayı/Issue: 28
Ekim/October 2018

BASKI / PRINTED BY

Milli Savunma Üniversitesi Merkez Basımevi / Turkish National Defense University Main Publishing House

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ / CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Milli Savunma Üniversitesi
Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İSTANBUL
TÜRKİYE

Telefon / Phone : 0 212 398 01 00 (3832)
E-posta / E-mail : makale@msu.edu.tr
guvenlikstratejileri@gmail.com
Web : www.msu.edu.tr/enstituler/atasaren/gsd

**MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ**

**TURKISH NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY
THE ATATÜRK INSTITUTE
OF STRATEGIC STUDIES
THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES**

Yıl/Year: 14 • Sayı/Issue: 28 • ISSN 1305-4740
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü **Owner on behalf of the Atatürk Institute**
adına Sahibi ve Sorumlusu **of Strategic Studies**

Doç. Dr. Gültekin YILDIZ

Baş Editör / Editör-in-Chief

Doç. Dr. Gültekin YILDIZ

Teknik Editör / Technical Editor

Dilek KARABACAK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Hikmet KIRIK
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasip SAYGILI
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol KARTAL
(Beykent Üniversitesi)

Dr. M. Cem OĞULTÜRK
(Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü)

TARANDIĞIMIZ VERİTABANLARI / DATABASES INDEXING OUR JOURNAL

EBSCO Publishing – Academic Complete Search
International Security and Counter-Terrorism Reference Center
Central and Eastern European Online Library
Index Copernicus
ULAKBİM TR DİZİN – Sosyal Bilimler Veri Tabanı
ASOS INDEX (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
ARASTIRMAX (Bilimsel Yayın İndeksi)

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda iki kez nisan ve ekim aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; Milli Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

The Journal of Security Strategies is an international peer-reviewed journal and published biannually in april and october. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of National Defense University or of the Atatürk Institute of Strategic Studies.

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ
Prof. Dr. R.Kutay KARACA (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Prof. Dr. Wang LI (Jilin University – Çin Halk Cumhuriyeti)
Prof. Dr. Yaşar ONAY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÖZGEN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan SAYGIN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Prof. Dr. A.Beril TUĞRUL (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Arkın Yaratıcı Sanatlar ve Tasarım Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncay ZORLU (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Fuat AKSU (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet BEŐİKÇİ (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Kasım HAN (Kadir Has Üniversitesi)
Dr. Giovanni ERCOLANI (Peace Operations Training Institute - ABD)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES FOR THIS ISSUE

Prof.Dr. Mehmet Seyfettin EROL
Prof.Dr. Pınar KÖKSAL
Prof.Dr. Wang LI
Prof.Dr. Yaşar ONAY
Doç.Dr. Belgin ŞAN AKCA
Doç.Dr. Mehmet BEŐİKÇİ
Doç.Dr. Hasan KÖSEBALABAN
Doç.Dr. Hasan Basri YALÇIN
Doç.Dr. Gültekin YILDIZ
Dr.Öğr. Üyesi Barış ÇAĞLAR
Dr.Öğr. Üyesi Çağdaş DEDEOĞLU
Dr.Öğr. Üyesi Vahit GÜNTAY
Dr.Öğr. Üyesi Atahan Birol KARTAL
Dr.Öğr. Üyesi Veysel KURT
Dr.Öğr. Üyesi Ozan ÖRMECİ
Dr. Metin GÜRCAN
Dr. M.Cem OĞULTÜRK

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Strateji / Strategy

Analysis of the Cyber Security Strategies of People's Republic of China1
Ali Burak DARICILI - Barış ÖZDAL

Güvenlik Araştırmaları / Security Studies

Radikalizm ve Aşırıçılıktan Terörizme: Siyasal Şiddetin Araçsallaştırılması37
Mehmet KURUM - Engin AVCI

Neo-Avrasyacı Perspektiften Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Algısı91
Selim KURT

Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar / International Relations and Regional Studies

2006 Seçimleriyle HAMAS'ın Filistin İçinde Değişen Konumu (2006-2010)127
Filiz KATMAN

İran'ın Bölgesel Güce Yükseliş Süreci157
Saffet AKKAYA - Haleddin İBRAHİMLİ

Askerî Sosyoloji / Military Sociology

Türkiye'de Sivil-Asker İlişkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme187
Mustafa ULUÇAKAR

Harp Tarihi / Military History

Bir Pragmatik Eylem Düşüncesi Olarak Taarruz Ruhü ve Atatürk'ün Taarruzi Söylemi229
Özgür KÖRPE - Hikmet KIRIK

Çeçenistan: Siyasi ve Askerî Kısırdöngü275
Mesut UYAR

Kitap Tanıtımı / Book Review319

Yayın İlkeleri323

Submission Guidelines327

Analysis of the Cyber Security Strategies of People's Republic of China

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Siber Güvenlik Stratejilerinin Analizi

Ali Burak DARICILI* - Barış ÖZDAL**

Abstract

People's Republic of China (PRC) is the rising power of the international system, considering its large surface area and natural resources, high and efficient population structure, developing economy inclined to technology use, veto power owned in the United Nations' Security Council, powerful military, and increasing cyber capacity are considered. The PRC has been planning its cyber security strategy within the purposes of enabling economic growth, developing its military capacity, procuring globally newly emerged technologies within cyber espionage operations, and allowing the security and continuation of the current internal system. As a result, the correlation between PRC's actual cyber security strategies and ancient war concepts, PRC's laws and regulations, institutional structures, official papers, documents, and plans for cyber security area will be analyzed in this paper. Then, the paper will examine the basic characteristics of the PRC's cyber security strategy and thus try to establish a perspective on the PRC's potential cyber security policy in short and medium term.

Keywords: *People's Republic of China, Cyber Strategy, Cyber Space, Cyber Security, Cyber Capacity.*

* Ph.D., Faculty Member, Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of International Relations, e-mail: ali.daricili@btu.edu.tr.

** Prof. Ph.D., Uludağ University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, e-mail: barisozdal@gmail.com.

Geliş Tarihi/Received: 28.02.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 26.05.2018

Öz

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) geniş yüzölçümü ve doğal kaynakları, büyük ve verimli nüfus yapısı, teknoloji kullanımına yatkın ve gelişen ekonomisi, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde sahip olduğu veto hakkı, güçlü silahlı kuvvetleri ve artan siber kapasitesi dikkate alındığında uluslararası sistemin yükselen gücü konumundadır. ÇHC genel olarak siber güvenlik stratejisini ekonomik büyümesini sağlamak, askerî kapasitesini geliştirmek, küresel düzeyde yeni gelişen teknolojileri siber espionaj operasyonları kapsamında temin etmek ve mevcut iç sisteminin güvenliğini ve devamlılığını sağlamak amaçları kapsamında planlamaktadır. Sahip olduğu büyük nüfus, geniş internet altyapısı ve topluluğu dikkate alındığında, ÇHC'nin siber güvenlik stratejisi kapsamında attığı her adımın bir yandan küresel siber uzay alanını da etkilediği hatırd tutulmalıdır. Bu bağlamda ÇHC'nin siber güvenlik stratejisinin tüm detayları ile irdelenmesi, uluslararası ilişkiler disiplini ve siber uzay çalışmaları açısından önemlidir. Bu makalede öncelikle ÇHC'nin güncel siber güvenlik stratejileri ile kadim savaş konseptleri arasındaki etkileşim, ÇHC'nin siber güvenlik alanı ile ilgili kanun ve düzenlemeleri, kurumsal yapılanmaları, resmî belge, doküman ve planlamaları çalışmada analiz edilecektir. Daha sonra ÇHC'nin siber güvenlik stratejisinin temel özellikleri irdelenecek ve ÇHC'nin kısa ve orta vadede potansiyel siber güvenlik politikası hakkında bir perspektif oluşturulmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Siber Strateji, Siber Uzay, Siber Güvenlik, Siber Kapasite.

Introduction

It is clear that the PRC has become an important global power in the recent years within the framework of its large surface area, the full population and the rapidly developing economic and military infrastructure. For this reason, the opinions, intentions, and plans of the PRC administratives in the military, political, economic and technological fields are closely followed by other states. Moreover, when the fact that 721 million of the 3.4 billion Internet users in the world are in the PRC is considered, the importance and effect of the PRC at the point of

setting global scale cyber security strategies is uncontroversial.

On the other hand, it shall be remembered that the PCR holds the most extensive cyber security specialist staff by the rate of the users in question and auditing, cybercontrol, and management of such a large internet community requires an institutional infrastructure and strategy.

However, in the post-Cold War era, states began to develop cyber security strategies to protect their armies and intelligence units as well as their citizens from potential threats that derive from cyber space. The reason for this is the fact that the states are aware of the need to take effective measures against attacks from cyber space area. In this context, states consider improving cyber capacities in both defense and attack as a new opportunity to develop their military capacities.

Despite the fact that new developments in cyber space area have improved the diversity and importance of new actors besides the states in the international system, it can be claimed that the developments in the cyber space reinforced the role of the state at the same time.

In this respect, the fact that planning any activities in the cyber space is simple and can be done without leaving any trace introduce new security risks to international system. But developing measures to eliminate these risks also has increased the importance of the states. In addition, it is also the case that the international system has been now more uncertain and anarchic, as a result of the cyber attacks derived from small groups or individuals.¹

Within these evaluations depending on the developments in cyber space, many governments have established cyber security institutions and trained cyber experts and academics according to their cyber security strategies. In addition, when it is thought that all these large-scale plans and strategies can be planned and implemented

¹ See more at; A. Burak Darıncı, *Siber Uzay ve Siber Güvenlik; ABD ve Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi*, Bursa, Dora Yayıncılık, pp. 33-35, 2018. Ahmet Naci Ünal, *Siber Güvenlik ve Elektronik Bileşenleri*, Ankara, Nobel Yayıncılık, pp. 105-122, 2015.

successfully by only states, it can be argued that states have secured the role of the dominant actor in the international system.

At this point, the fact that the rules and institutions of international law controlling cyber space have not still been established leads to competitive politics rather than cooperation among states in cyber space. In this case, it can be claimed that the international system evolved into a more uncertain and insecure structure in accordance with the real-political paradigms.²

In this context, PRC, which considers developments in cyber space as both a threat to her security and an opportunity to improve her military capacity, aims to bring out plans and strategies like other states. It can be stated that significant developments are realized in cyber security policies in the 2000s; new plans and institutional structures are established; legislative regulations, which audit and control the national cyber space field are completed quickly as a result of rapid economic and technological growth which the PRC experienced. In other words, today, the PRC has reached the position of global superpower, which can dominate the cyber space field together with the United States (US) and Russian Federation (RF).³ In the context of plans came up from the end of 1980's, PRC works to design the cyber security strategy rapidly, primarily for the aim of defense and then for the aim of attack, especially within the scope of cyber espionage operations, in relation to protect its domestic safety and stability. In this context, it can be argued that the PRC has primarily economic, political, and military objectives in the cyber security strategy. These objectives can be listed as follows:

- to procure state of the art technologies having significant influence within the context of cyber espionage operations to ensure economic growth and stability,

² See more at; Ibid., pp. 40-45.

³ See more at: A. Burak Darcılı and Barış Özdal, "The Analysis on the Instruments Forming the Cyber Security Capacity of Russian Federation", *Bilig*, (83), pp. 121-125, Autumn 2017.

- to control the internet in order to maintain the governance of the Communist Party of China (CPC) in the country and thus to control the local opponent movements, separatist foci, and possible social uprising attempts,

- to develop measures against hostile information warfare plans based on network technologies and to resist against the operations aiming at intervening in the internal affairs of the country,

- to establish an important counter/espionage structure against the cyber espionage activities planned against the CPC by the foreign intelligence services,

- to support the military capacity within the opportunities made possible through state of the art technologies in cyber space field and, at the same time, to build plans against critical infrastructures of potential hostile military powers, and

- to organize information warfare strategies and cyber-attack activities based on network technologies against the areas and governments in a target.

On the other hand, an active planning of cyber security strategy of a global superpower like the PRC requires an overall evaluation of many variable paradigms and potential threat foci and plans by the future objectives in question within the context of these evaluations.

Also, it shall be known that PRC is tight lipped in all the processes of establishing any strategies about national security including the cyber security plans of the PCR and it is in a particular effort to hide its real intentions.⁴ In this context, all the processes influencing the establishment of these strategies in question shall be examined in detail for analyzing the cyber security strategy of the PCR in detail. In this respect, the decision-making processes in a determination of a country's security strategies, keeping in mind that it is directly in relation with the social heritage of that country, the influence of the

⁴ Ibid., p. 9.

PRC's ancient war concepts in shaping the outlines of the contemporary cyber security policies shall also be analyzed.

1. The Correlation between PRC's Cyber Security Strategies and Ancient War Concepts

The social heritage and its contribution to the formation of the theoretical background of cyber strategic processes in current cyber strategy analysis are often neglected. However, there is the social and cultural heritage factor, which determines the decision-making processes and the decisions of the actors, who are in these processes in the strategic plans of a state regarding security field.

For example, in the shaping of the current cyber policies of the RF, the “war” of the Russian political elite is considered a political movement style and an honorable image, which are refrained throughout the history. In this context, the strategic mind of the RF considers the cyber space as a new military struggle and conflict area and acknowledges the technological developments as new opportunities to improve the military capacity. It sets up new cyber defense and attack plans in this direction.

Chinese culture covers successes in many diverse areas whose history traces back to 10,000 BCE and which is flourished in the geographies dominated and influenced today by the CPC. One of the most important names of this archaic cultural past is the military strategist Sun Tzu of Chinese origin, who lived in Wu State (contemporary China) in 500 BCE and he is considered one of the pioneers of the realpolitik approach. The opinion that Su Tzu has indicated in his work *Art of War* as “All warfare is based on deception; hence, when we are able to attack, we must seem unable; when using our forces, we must appear inactive; when we are near, we must make the enemy believe we are far away; when far away, we must make him believe we are near”⁵ influences the shaping of the PRC's security policies today. In other words, the process of shaping of a strategic approach is based on how much can you benefit from “cheating” and camouflage” practices, as

⁵ Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, (Translated by Pınar Erturan) Ankara, Remzi Kitapevi, 2016, p. 13.

Su Tzu has implied in his work mentioned. The cheating and camouflage opportunities are prevalent in the cyber space because of the asymmetrical and unanimous structure, which enables to hide time and source of the threat.

At this point, in accordance with Su Tzu's ideas, Mao Tse-Tung's statements in *On Protracted War* are as follows: "...to keep the enemy in the dark about where and when our forces will attack." This, he goes on, creates a basis "for misconceptions and unpreparedness on his part... In order to achieve victory, we must as far as possible make the enemy blind and deaf by sealing his eyes and ears and drive his commanders to distraction by creating confusion in their minds."⁶ These are essential concerning analysis of the PRC's cyber strategy today. As can be seen, Tse-Tung suggests that deceiving the enemy and manipulating its decision-making processes is necessary for victory and developing strategies accordingly to the successor governors.

General Wang Pu Feng has taken necessary steps in realizing the cultural mind through practical approaches in 1995. The Chinese People's Liberation Army (PLA), which is referred in this respect, brings forward that the computer systems of the PLA can be used as a new instrument of both information warfare systematics and conventional military capacity and enabled initiation of extensive plans within PLA in this direction.⁷ For us, another important reason why Feng has initiated such kind of an attempt is that the PCR's monitoring, as monitored by worldwide, of the great success of the US in integrating the opportunities based on network technologies with the classical warfare abilities in the First Gulf War.

⁶ See more at: Samuel B. Griffith, *Communist China's Capacity to Make War*, (Published by the Council on Foreign Affairs), <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1965-01-01/communist-chinas-capacity-make-war> (Accession Date: 16.09.2017).

⁷ See more at: Pierluigi Paganini, *China admitted the existence of Information warfare units*, <http://securityaffairs.co/wordpress/35114/security/china-admit-cyber-army.html>, (Accession Date: 16.09.2017).

Moreover, review of some of the statements in the book named *Unrestricted Warfare* written in 1999 by the colonels Qia Liang and Wang Xiangsui, retired from PLA, is worthy of note in the context of archaic Chinese culture's influence on the contemporary cyber strategic mind. In this respect, Liang and Xiangsui stated that "the PRC can overcome a struggle with a state stronger than itself through benefitting from technological advantages instead of using military power, for example the increasing dependency of the US on network technologies is a very important asymmetrical advantage and wars will be carried out in cyber spaces where weapons are not used instead of military fields in the future."⁸

It is evaluated that these thoughts of the colonels are also the basis of the modern cyber security strategy of the PRC. The PRC wants to gain an advantage by developing a sophisticated cyber plans and systematics against countries, which have more powerful armed forces and technological advantages than itself, such as the US, through benefitting from the unanimous and asymmetrical structure of the cyber space. It tries to realize the measures which it has developed or will develop towards achieving this goal through hiding and camouflaging its actual intention using low profile political approaches. At this point, it can be indicated that the modern military, security, and intelligence plans of the PRC are shaped within the principle of "collect as much information as possible about the enemy, keep your information and intentions secret".

Another article written by the General Li Bingyan, retired from PLA, in accordance with the opinions mentioned above, states that "while strategy is important for Eastern societies, technological advantages are important for Western societies and, in this context, West gives great importance only having military and technological

⁸ See more at: Liang Qiao and Xiangsui Wang, *Unrestricted Warfare*, (Unofficial translation of the book is available at <http://www.c4i.org/unrestricted.pdf>), 1999, PLA Literature and Arts House, pp. 204-225.

power but efficient results can be achieved with lower military and technological capacity as is done by the Eastern societies".⁹ It can be claimed that this approach is also valuable for us in understanding the decision making processes forming the modern cyber security strategy of the PRC.

It can be argued that the concept named "Integrated Network-Electronic Warfare (INEW)", which was planned regarding the warfare possibilities based on network technologies by General Dai Qingmin in 2002, is one of the most explicit effects of the cultural heritage in question. In this regard, Qingmin gave special importance to "deception, intelligence, and physical destruction" levels in his concept and determined that the cyber capacity of PLA shall be constituted with the forms of "operational security, deception, computer network attacks, electronic warfare, intelligence, and physical destruction" and thus planned the integrated use of Electronic Warfare (EW) and Computer Network Warfare (CNW).¹⁰

On the other hand, the governments of PRC bring forward harsh legal regulations and punishments time to time in order to control the world's most significant internet infrastructure in their country for maintaining the internal stability and security. It is clear that naturalization of these legislations by most of the Chinese society has not been too much trouble, despite the various social unrests and harsh criticisms of the West. This situation can be considered in terms of "service before self" understanding in Chinese culture.¹¹ Restriction of individual's rights and freedoms by the authority (dynasty in the past or CPC

⁹ Diane E. Patton, *Evaluating U.S. and Chinese Cyber Security Strategies Within a Cultural Framework*, (A Research Report Submitted to the Faculty in Partial Fulfillment of the Graduation Requirements for the Degree of Master of Operational Arts and Sciences), April 2016, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1031380.pdf> (Accession Date: 12.09.2017), p. 7

¹⁰ Monika Chansoria, *Informationising' Warfare: China Unleashes the Cyber and Space Domain*, (Paper by Centre for Land Warfare Studies), http://www.claws.in/images/publication_pdf/1270592252MP_20.pdf, (Accession Date: 12.09.2017), p. 7.

¹¹ Chansoria, op. cit., p.8.

government today) for the sake of social welfare, peace and security are considered as a typical situation within this cultural context by the ordinary PRC citizens.

Another critical point shall be highlighted after the evaluation we have carried out within the context of the effects of archaic Chinese culture on the PRC's cyber security strategy. This critical point is that the literature used regarding cyber security studies in PRC is different from the literature used in the West. In this respect, after the differences are discussed, the details of the papers and documents of the PRC's official cyber security strategy will be studied.

2. The Terminology of Concepts Used within Cyber Security Concept in PRC

The identification differences between the cyber security terminology used in the West and the terminology used in the PRC is important in order to understand the cyber security strategy of the PRC. In this context, generally "information security" or "network security" terms are used in the Chinese terminology instead of cyber security concept. "Network/*wangluo*" is used instead of the cyber word in official, academic, and military terminology and cyber space concept denotes to the "network space/*saibo kangjian*" concept. "Network warfare/*wangluo zhan*" concept is used instead of the concept of cyber warfare.¹²

As can be understood from the different uses of the terms in question, Chinese specialists and academicians explain every relevant term about the cyber developments with a broader viewpoint and use the concept of "informatisation" instead of using cyber. This concept is described as "the transition process from industrial society to information society". The "cyber space" concept is a sub-concept of the definition of "network space" and is described by the specialists and academics as

¹² See more at; The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (NATO CCD COE), *China and Cyber Attitudes, Strategies, Organizations*, https://ccdcoe.org/sites/default/files/multimedia/pdf/CS_organisation_CHINA_092016.pdf, (Accession Date: 13.09.2017), p. 9.

“the communication field which consists of the data processing of the humanity and the cyber space where large part of the world population is involved in”.

At this point, the cyber security concept is described as “software and physical security of computers, networks, information systems and processes” in the terminology of the West. The “network security” concept, which corresponds to this term, is conceptualized as “information systems and the content of the information are inseparable and connected parts of the information security”. Another difference is about the definition of “cyber warfare” in the Western terminology and the definition of “information warfare”, which is used instead of it in the Chinese terminology. While both of the concepts in question are described as “any intelligence operation or method planned through information technologies”, this concept is used in describing the psychological warfare operations of mainly the US and the ones with Western source, purely and simply.¹³

The different definitions we mentioned above are mainly due to two reasons. The first of these is the socialist government system of the PRC. The explanation of the results of the developments based on the network technologies, which are explained within the context of the concepts of cyber space and cyber security and whose results are considered with the definitions such as cyber strategy, cyber-attack, cyber power, information warfare, cyber propaganda etc within this ideological approach is a requirement for Chinese cyber security specialists. Another reason is about the reactionary attitude of the PRC against the US and the Western world on the literature shaped around the concept of cyber space and the attempts and operations of them for dominating the literature and the academic studies. Thus, PRC has the effort to develop its own stance and genuine system and becoming a global alternative against the US and Western hegemony in the fields of military, economic, cultural, political, social, and cyber space.

¹³ See at more; Ibid., pp. 9-10.

3. The PRC's Official Papers, Documents and Plans on Cyber Space

The end of the 1980's, which is the time when the civilization and commercialization period of the internet started, is also the period in which the PRC's official plans on cyber security is brought forward. The PRC initiated its first official attempt on information technologies on the national level in 1986 by establishing the structure named "State Economic Information Management Leading Small Group". "State Informatisation Leading Group (SILG)" was founded with the decisions taken in 1999 and 2001. Later, "State Network and Information Security Coordination Small Group (SNISCSG)" has begun working as a sub-study structure of SILG in 2003. The main purpose of these groups is the development of PRC in the fields of information technologies. Later, it has been decided that Chinese governments shall encourage local investments in the field of information technologies in the PRC's 10th Five Year Development Plan published in 2001.¹⁴ The main reason of this decision can be claimed that it is their determination and evaluation on the importance of the role of information and network technologies in short and medium term in terms of increasing the global competition capacity of the PRC government. In this regard, the rapid development of PRC in information and network technologies is significant.

"Document 27" was declared by SNISCSG in 2003. This document was prepared according to Mao Zedong's "active defense"¹⁵ strategy. This document aimed at development of local technologies in the field of information technologies, the establishment of coordination between the institutions working in this field, and increasing the budget for the sectors in question. Establishment of a new structure and dissolution of the SNISCSG in 2008 following its successful studies

¹⁴ Ibid., p. 11.

¹⁵ Active Defence is a concept of Mao Zedong which indicates the strategy proposing that an aggressive policy shall not be followed without an attack against the PRC.

carried out in accomplishing the objectives in question have been decided in accordance with the new technological developments. There is open source information on which the structure will run the duties, which were carried out by the SNISCSG after the closing of this institution. Accordingly, the situation emerged with SNISCSG shall be evaluated within the framework of "hiding the real intentions" tendency which we have examined before regarding the strategic plans of PRC.

"The National Programme for the Development of Science and Technology in the Medium and Long Term, 2006-2020", which was declared by the State Council of the PRC, is critical concerning the development of PRC in contemporary technology and informatics. PRC has determined the development of informatics and network technologies through local sources as the main objective and put forward the argument that this objective shall be in accordance with the aim of increasing the quality of life and the standards of the Chinese people. The coordination between the institutions, which have not been successful in establishing such coordination in the fields of informatics and technology until 2006, has been achieved through this program and an important step has been taken in reaching the current technological level PCR has today. This program does not have a military purpose. Various plans have been proposed for the purposes of encouraging the informatics sector and increasing energy sources, establishing the water demand, developing environmental technologies, encouraging intellectual rights and PRC's having a competitive economic structure.¹⁶

As is seen, the PRC governments placed great importance to technological development in the field of cyber security, production of national and local software-hardware through using equity capital, and maintaining these production processes with the support of state-funded institutions and organizations. As a result of this strategic approach,

¹⁶ The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (NATO CCD COE), *China and Cyber Attitudes, Strategies, Organizations*, https://ccdcoe.org/sites/default/files/multimedia/pdf/CS_organisation_CHINA_092016.pdf, (Accession Date: 13.09.2017), p. 12.

14
Güvenlik
Stratejileri
Yıl: 14
Sayı: 28

significant developments have been achieved, critical strategic documents were prepared, and new organizational structures were established in the field of cyber security after 2010.

In this regard, a strategy named “New Policy Opinion (NPO)” has been declared by the State Council’s Information Office (SCIO) in 2012. The main purpose of this strategy is to encourage the information sharing among the institutions which are active in the field of technology and to provide protection of information and technology security within national interests under the coordination of State Council. The main difference of this strategy from previous documents is that this strategy has new objectives such as enabling information security for state organizations and individuals beyond allowing economic and technologic development and preventing the social manipulation and espionage operations originating from network technologies.¹⁷

A new organization has been established in 2014 named “Central Leading Small Group for Internet Security and Informatisation”. It has been decided that the operations of this organization will be directed by the PRC presidents and thus the importance placed by the PRC on cyberspace-based developments has tried to be highlighted. The main objective of the working group is determined as establishing the required coordination and common political initiative within the aims of developing internet security and informatics sectors among state organizations.

The fact that the unit called “Central Leading Small Group for Internet Security and Informatisation” will operate under PRC presidency also shall be evaluated as an important strategic approach in terms of taking fast and exact decisions in the field of cyber security. Thus, PRC has aimed at reducing the loss of time in decision-making

¹⁷ See more at: Adam Segal, *What to Do About China’s New Cybersecurity Regulations?*, <https://www.cfr.org/blog/what-do-about-chinas-new-cybersecurity-regulations> (Accession Date: 14.09.2017).

processes originating from bureaucracy and the misjudgments in the field of cyber security.

It is also seen that important developments are experienced in the PLA in the field of cyber security strategy based on the above-mentioned strategic steps taken. As a result, China's Military Strategy was declared by the PRC Ministry of Defense on 26 May 2015. This document pointed out important points such as rapid development of information society, the PLA's necessity of establishing new plans which will synchronize with these new conditions, informationization of the wars, as well as the facts that even local conflicts are influenced from this informationization process and changed their formats, that it is a necessity for PLA to synchronize its warfare systems, command structure and all of its military elements with the network technology, that PLA shall evaluate the cyber crisis and cyber operations as new threat and take measures against them.¹⁸

The PRC government, which has considered scientific developments originating from space technologies depending on the new initiatives within the cyber security field as a new opportunity area for improving its military capacity, has taken steps in the direction of developing its cyber capacity within the field of space technologies. In this framework, the summary in the document named "National Cybersecurity Strategy" published by the Cyberspace Administration of China on 27 December 2016 stated the points that cyber space is an area which may create new threat for the security of the country, that any kind of scientific, technical, legal, diplomatic, and military measures will be taken by the PRC in order to eliminate the dangers originating from this area, that any kind of espionage and intervention attempts targeting the internal security of the Chinese government will be interrupted without hesitation, that measures will be taken in order to protect the critical infrastructure of the country, and that PRC will

¹⁸ See more at: USNI News, *China's Military Strategy*, <https://news.usni.org/2015/05/26/document-chinas-military-strategy>, (Accession Date: 14.09.2017).

support an economy with open market, transparency, and competition conditions and encourage the increase international investments of the local companies within informatics and technology sectors.¹⁹

Another critical point of reference in the development of cyber capacity regarding space technologies is “International Strategy of Cooperation on Cyberspace” which was published by PRC Ministry of Foreign Affairs and Cyberspace Administration of China on 1 March 2017. To summarize it shortly, this document included the points that militarization of the cyber space and use of it as an area for deterrence is being opposed, that attempts such as these damage to international security and stability, that cyber space shall be audited and controlled by a multi-sided governance, in which these sides shall be states, international organizations, international companies, non-governmental organizations, and even individuals, that United Nations (UN) is an appropriate ground for determining the auditing committees in question, that foreign investments of international informatics and technology companies will be encouraged, that any kind of support will be given to the foreign companies for them to make investments in the country providing that public benefit and national security will be watched, that the governance of the internet will not be monopolized, and that PRC prefers a multi-sided governance system.²⁰

In this context, it can be stated that the document in question brings forward the point that cyber space shall not be militarized and not be used as an area for deterrence, referring to the claim that “increasing cyber power and cyber challenges of RF poses serious threat for the security of the US, and especially PRC became a threat in term of cyber espionage operations for the US”, which was present in the document named “National Security Strategy” declared by the US in

¹⁹ See more at: China Copyright Media, *National Cybersecurity Strategy*, <https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2016/12/27/national-cyberspace-security-strategy/> (Accession Date: 14.09.2017).

²⁰ See more at Xinhuanet, International Strategy of Cooperation on Cyberspace, http://news.xinhuanet.com/english/china/2017-03/01/c_136094371.htm (Accession Date: 14.09.2017).

February 2015.²¹ The request on governance of the internet and the cyber space with a multi-sided system shall be considered as a result of the long-term policy, which symbolizes the opposition of the PRC against the hegemony of the US.

As it is seen, advancement of internet, network technologies, and informatics sectors, encouragement of local technologies on this matter, procurement of cyber securities of state organizations and individuals, prevention of possible cyber operations, espionage, and manipulation activities from hostile states against the country are heavily involved in the paper, along with the documents and plans of the PRC on cyber security. In order to achieve these goals, small working groups were set up, which were established based on periodic developments. It is aimed to govern the cyber security of the country, which has the world's largest internet community, through a single authority and rapid decision-making processes without facing bureaucratic obstacles through such a structure. There is a language encouraging peace and cooperation in the documents and strategies; it is emphasized that the cyber security of the country will be defended resolutely against manipulations and leakages of the foreign countries.

4. Actors in the PRC Cyber Security Strategy Management

Actors in the PRC Cyber Security Strategy Management can be divided into civil and military sides. The civil side consists of CPC, official institutions affiliated to Chinese government and working groups, telecommunication, technology, informatics companies, which are globally active, hacker groups, and cyber civil militia. The military side consists of units within PLA.

The top decision-making bodies of the civil side are Politburo Standing Committee, State Council, and Central Military Commission as in all decision-making processes of PRC. The authorities in question are the basic structures, which take decisions on large-scale initiatives

²¹ A. Burak Darcılı, "Demokrat Parti Hack Skandalı Bağlamında ABD ve RF'nin Siber Güvenlik Stratejilerinin Analizi", *Journal of International Studies*, 1 (1), 2017, p. 7.

regarding cyber security strategy of PRC.²²

On the other hand, there are various institutions, which are founded with the instructions of super-structures in question. For example, Ministry of Industry and Information Technology (MIIT) was established in 2008 and has similar duties and responsibilities with Department of Homeland Security of the US.²³ “The National Computer Network Emergency Response Technical Team/Coordination Centre of China” (CNCERT) is a non-governmental organization founded in 2002 acting under MIIT and it is responsible for the detection of malicious software in the networks of the country and development of necessary measures against them and informing MIIT about the processes. MIIT also has a body called the “State Administration for Science, Technology and Industry for National Defense” (SASTIND), which drafts guidelines, policies, laws, and regulations regarding science, technology, and industry for national defense. Prior to the establishment of MIIT, a separate body called the “Commission for Science, Technology and Industry for National Defense” (COSTIND) carried out similar tasks.²⁴

“The Ministry of Public Security” (MPS) is an organization researching the cyber crimes and taking measures towards protecting the critical infrastructures. MPS also has an important duty in counter-espionage by acting as an auditing body over the Chinese technology companies and products to be exported. “Ministry of State Security” (MSS) is responsible for all counter-espionage plans including espionage operations originating from hostile services and procurement of domestic intelligence service need of the PRC. At this point, it shall be stated

²² The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (NATO CCD COE), *China and Cyber Attitudes, Strategies, Organizations*, https://ccdcoe.org/sites/default/files/multimedia/pdf/CS_organisation_CHINA_092016.pdf, (Accession Date: 13.09.2017), p. 19.

²³ See more at; Daricili, “Demokrat Parti Hack...”, op. cit., pp. 8-9.

²⁴ The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (NATO CCD COE), *China and Cyber Attitudes, Strategies, Organizations*, https://ccdcoe.org/sites/default/files/multimedia/pdf/CS_organisation_CHINA_092016.pdf, (Accession Date: 13.09.2017), p. 16.

that the duties and authorities of the MSS is broad and extensive in terms of playing an important role in the intelligence structure of the PRC. Resisting against the opposition movements against the CPC and information warfare operations originating from hostile countries are among the duties of this organization. In this respect, it can be stated that MSS has the same duty and responsibility with “*Federalnaya Slujba Bezopasnosti*” (FSB) of the RF and “Federal Bureau of Investigation” (FBI) of the US.²⁵ MPS and MSS both operate under the State Council.²⁶

Other organizations, which operate under State Council, are “State Encryption Bureau” meeting the crypto needs of the state institutions and “State Secrets Bureau” managing all the significantly secret networks systems.²⁷ On the other hand, “Chinese Institute of Contemporary International Relations”, which acts directly under MSS, the “Chinese Academy of Engineering”, and the “Chinese Academy of Sciences” have essential duties in research of the cyber space-based technologies. Tsinghua University, Peking University, Academy of Military Science and the PLA Information Engineering University and Cyber Security Association of China have significant contributions in developing technologies in question and training specialists regarding the subject.

As is seen, small working groups, such as SILG and SNISCSG acting with central authority and responsibility in the administration of the PRC cyber security policies, have essential functions. The most important reason for founding these kinds of structures is to prevent potential bureaucratic delays, which may arise within the high population and large surface area of PRC. These structures operate being directly answerable to the top decision-making actors. For this reason, they can take effective decisions without losing time in the strategy-setting processes.

²⁵ Darıcılı, “Siber Uzay ve...”, op. cit., p. 99.

²⁶ Darıcılı, “Demokrat Parti Hack...”, op. cit., p. 18

²⁷ See more at: Jon Lindsay, Chinese *Civilian Cybersecurity: Stakeholders, Strategies, and Policy*, (Report from Workshops held at the University of California, San Diego April 2012), https://ndc.gov.bd/lib_mgmt/webroot/earticle/147/China_and_Cybersecurity.pdf (Accession Date: 16.09.2017), pp. 6-8.

Some of the telecommunications, technology, and information technology (IT) companies originating from China operate on a global scale and they are among the leading companies concerning their revenues. The best-known companies are China Telecom, Huawei, Lenovo, and China Unicom. The management level and shareholders of such companies are directly linked to the CPC and the PLA.²⁸ Some of these companies' global activities are frequently discussed in the context of their links with the PRC and they are subject to various restrictions in the Western world, due to the fact that their products and services may be the sources of PRC-based cyber espionage operations. Moreover, regarding these companies' investments in the Western world, their attempts to purchase Western-based companies can be a matter of discussion for similar reasons.

Chinese hacker groups and cyber militia structures are other issues, which should be addressed within the PRC's cyber security strategy. In this context, hacker groups operate independently or in the name of PRC in cyber space. As is known, there are many such groups behind numerous attacks taking place on a global scale. At this point, the claims that the RF obtained the e-mails of some of the directors of the "Democratic National Committee" (DNC) in 2016 through cyber-attack and various state-supported criminal hacker groups and that it leaked some of these e-mails to the public shall be remembered. As considered in these claims, the RF has benefitted from some hacker groups connected to secret services in its cyber operations. Accordingly, the RF President Vladimir Putin claimed that "patriotic hacker groups may have made such plans under their own initiatives."²⁹

Although it seems that the use of illegal hacker groups for efficient cyber operations under the auditing and the control of secret services is an advantage, the condition of the PRC is different in this

²⁸ See more at: RSAC, *Comparative Study: Iran, Russia & PRC Cyber War*, https://www.rsaconference.com/writable/presentations/file_upload/hta-w01-comparative-study-iran-russia-prc-cyber-war_copy1.pdf (Accession Date: 15.09.2017).

²⁹ See more at: Daricılı, "Demokrat Parti Hack...", op. cit., pp. 16-18.

regard. The PRC considers that if it supports these kinds of groups, the groups in question might act against itself when they get out of control and that this may result in internal unrest and manipulations against CPC if they involve in interaction with various opposition movements and hostile intelligence services in this direction.³⁰

On the other hand, by its very nature, there is limited open source information on the hacker groups, which are claimed to be in connection with the PRC. However, the Red Hacker Alliance is the most important group that has been linked to the PRC and whose name and some activities have been unraveled publicly. There are thousands of members of this group who believe in Chinese nationalism as it is claimed in open sources and they transfer highly valuable information to relevant PRC institutions through industrial and technology espionage operations within the scope of their activities abroad.³¹

The PRC, as discussed earlier, has the world's most populous internet community among internet users and experts. The experts in question are the primary element of the cyber militia structure of the PRC. In this context, all scientists, experts, engineers, and network technology capable citizens working in the telecommunication, information, and technology areas are natural members of this militia structure for PRC. It is alleged that these individuals are not directly associated with the CPC but have occasional exercises within the scope of contingency planning and that they got training for lines of action against cyber-attacks against the PRC during these exercises.

The units under the CPC are also essential to reveal the cyber-attack capacity of the PRC. The CPC has not declared a specific

³⁰ See more at: Tim Stevens, *Breaching Protocol: The Threat of Cyberespionage*, Academia.edu, http://www.academia.edu/1158361/Breaching_Protocol_The_Threat_of_Cyberespionage (Accession Date: 16.09.2017).

³¹ See more at: Tobias Feakin, *The Cyber Dragon*, (Report by the Australian Strategic Policy Institute, 2013), https://www.aspi.org.au/publications/special-report-enter-the-cyber-dragon-understanding-chinese-intelligence-agencies-cyber-capabilities/10_42_31_AM_SR50_chinese_cyber.pdf (Accession Date: 16.09.2017), pp. 4-5.

doctrine contrary to the armed forces of the US and the RF. Instead, making several references to the subject in the “Military Strategic Guidelines” which are published in every 10 or 15 years has been sufficient for them. These references only state the importance of network technologies for today’s conflicts and that CPC has to integrate the new generation technologies into its armed capacity and the rising importance of information warfare.³² As discussed earlier, this can seem surprising for a culture that has considered the importance of intelligence, intelligence gathering, tricks, and manipulation since Sun Tzu. In fact, this initiative stems from the fact that the real intentions and plans regarding cyber space are intended to be concealed.

In 1986, the PRC initiated “Program 863”. The main objective of this program is to develop a specific and comprehensive intelligence gathering systematics to overcome the technological diversities with the Western world in the key sectors. The perspective this plan has provided CPC to initiate a series of reform processes, which has reached today.³³ Accordingly, Communications Department of PLA General Staff Department was restructured into the Informatisation Department, together with establishing several smaller information-related departments in the PLA regions following the several plans made in time.³⁴ Three new structures were established in 2015. These new structures are PLA Rocket Force, the PLA Strategic Support Force, and the Army Leadership Organ. However, the Strategic Support Force (SSF) has also been given a status equal to the professional service branches by today. It also will likely formulate the core of China’s information warfare effort by comprising

³² See more at: The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (NATO CCD COE), *China and Cyber Attitudes, Strategies, Organizations*, https://ccdcoe.org/sites/default/files/multimedia/pdf/CS_organisation_CHINA_092016.pdf (Accession Date: 13.09.2017), pp.19-26.

³³ Nigel Inkster, “Chinese Intelligence in the Cyber Age”, *Survival: Global Politics and Strategy*, , 55, (1), 2013, p. 50.

³⁴ See at more: Thomas L. Timothy, *Three Faces of the Cyber Dragon*, Forth Leavenworth, KS. Foreign Military Studies Office, 2012, pp. 69-72.

forces in the space, cyber, and electromagnetic domains, thus finally it will gather China's military-related informatisation activities under one umbrella.³⁵ In addition to these, it has been claimed that SSF controls all the cyber operations of CPC in the cyber space together with the decisions taken by some sources in the recent years.

As another result of the reform processes, two executive bodies of the PLA General Staff Department, the Third and the Fourth Departments, were established. Third Department (3/PLA) is also known as the technical department. It operates in coordination with the 2/PLA, which has duties and responsibilities in the intelligence field. At this point, as mentioned before, it can be stated that the operations similar to the intelligence gathering operations of MSS are carried out by thr 3/PLA; but the 3/PLA undertakes the plans regarding the technical side of the objectives in question and the remaining duties are carried out by the 2/PLA. In this context, it can be claimed that the 3/PLA is mainly responsible for meeting the needs of the "Signal Intelligence" (SIGINT) and it plans its operations accordingly; thus, it has a similar function with "National Security Agency" (NSA) of the US.³⁶ Another organization which operates in coordination with the 3/PLA in gathering technical intelligence, especially SIGINT, is the "Military Region Technical Reconnaissance Bureau" (TRB). This organization serves in even military regions and it is independent of the 3/PLA. Like the 3/PLA, the TRBs' responsibilities include not only computer network exploitation, but also cryptology and communications intelligence.³⁷

³⁵ See at more: John Costello, *The Strategic Support Force: China's Information Warfare Service*, The Jamestown Foundation, http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=45075&cHash=9758054639ab2cb6bc7868e96736b6cb#.V6RA_Lt95aQ (Accession Date: 17.09.2017).

³⁶ See more at: Inkster, op. cit., pp. 46-49.

³⁷ The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (NATO CCD COE), *China and Cyber Attitudes, Strategies, Organizations*, https://ccdcoe.org/sites/default/files/multimedia/pdf/CS_organisation_CHINA_092016.pdf (Accession Date: 13.09.2017), p. 23.

Fourth Department (4/PLA) has duties and responsibilities in meeting the needs of CPC about “Electronic Intelligence” (ELINT) and resisting to the ELINT operations against the country. It also fulfills tasks such as taking measures against attacks originating from computer networks.³⁸ It can also be stated that the 4/PLA has responsibilities which are similar to the duties carried out by MSS, and, at this point, it operates in coordination with the 2/PLA and the 3/PLA; but it carries out the plans on the meeting the ELINT needs of these responsibilities.

Another initiative was also launched in the CPC in 2014. In this context, the “Opinion on Further Strengthening Military Information Security Work” was published by the Central Military Commission and the CPC’s directives for the military in the information security field were declared. Chinese Ministry of National Defense declared China’s Military Strategy in March 2015, based on its Defense White Paper dated 2015. The Defense White Paper is vital in terms of the significance given by CPC to the development of information warfare abilities. These documents have focused on the points that CPC shall develop its cyber powers, watch out for the threats coming from the cyber space, develop its information warfare abilities, and increase the cyber defense capacity.

It can be claimed that PRC wants to develop its military capacity through benefitting from the opportunities and abilities based on cyber space amply and, moreover, it aims to contribute to the economic development of the country by using these opportunities for industry and technology espionage.

³⁸ See more at: Bryan Krekel, *Occupying the Information High Ground: Chinese Capabilities for Computer Network Operations and Cyber Espionage*, (Report by Northrop Grumman, <http://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB424/docs/Cyber-066.pdf>), (Accession Date: 17.09.2017), p. 44.

5. Regulations of the PRC for the Control of the National Cyber Space Area

The PRC enforces some measures to provide the cyber defense systematics through sophisticated methods, besides developing an efficient cyber-attack capacity. In this context, the Cybersecurity Law, which was put into force on 1 June 2017 in order to provide cyber security of the PRC, shall be examined, as it reflects the contemporary situation in the country. In this respect, the Cybersecurity Law consists of the regulations on the following subjects:³⁹

- The Cybersecurity Law pays more attention to the protection of personal information and individual privacy regarding personal information protection. It standardizes the collection and usage of personal information. Enterprises should focus not only on “data security”, but also on “individual privacy protection”, which is of greater significance. Some measures were taken towards keeping the personal information of the PRC citizens secure; especially the commercial activities of the foreign global companies, which procure the personal information of the PRC citizens, are kept in control and standards were set by this regulation.

- This Law presents clear definitions of network operators and security requirement regarding these network operators. Most of the larger financial institutions may become “network operators”. There are mechanisms for auditing of the commercial activities of the foreign network operators active in the PRC and thus resisting against the cyber espionage activities, which may rise through these companies.

- This Law places higher demands on the protection of critical information infrastructure. It specifies the scope of crucial information infrastructure. It also have the objective of protection of the critical infrastructures of the PRC and aims to increase the cyber defense capacity

³⁹ See more at: KPMG, *Overview of China's Cybersecurity Law*, <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/cn/pdf/en/2017/02/overview-of-cybersecurity-law.pdf>, (Accession Date: 20.09.2017).

of the country against extensive cyber-attacks against the PRC.

- Foreign enterprises and organizations normally need to transfer information outside China due to the restrictions on the transfer of personal information and business data overseas. The Cybersecurity Law stipulates that sensitive data must be stored domestically.

- Penalties for violating the Cybersecurity Law include the suspension of business activities; serious action may lead to the closing of business or the revocation of licenses in line with penalties put into enforcement. The maximum fine may reach RMB 1.000.000.

As is seen, the official authorities of the PRC obtain extensive powers on the issue of control over the internet through the law in question. The responsibilities of the internet operators are increased in connection with providing conformity between the service they give and these regulations; and this law puts an obligation over the individual users to use their real names in their transactions in the internet. The first global company, which faced the compelling provisions of this law, has been Apple. In this respect, the PRC government has warned Apple to remove the VPN⁴⁰ applications in the AppStore in PRC in July 2017. Amazon, another leading company in the world, has informed their customers about cancelling its services if the use of unapproved VPN's is detected, in accordance with this law.⁴¹

There are also other steps taken by the PRC to make its cyber defense stronger. Some of these steps include the banning of some social media applications originating from the Western world; encouraging the use of national social media applications; and banning some websites altogether. For example, PRC government has banned the operations of Facebook with a decision taken in 2009, which was a

⁴⁰ VPN is the abbreviation of the term Virtual Private Network and it is a service, which enables you to connect to the internet via another IP address. VPN makes your connection secure and enables your connection, passwords, and identity to be hidden while connecting to any network.

⁴¹ See more at: Yeni Medya, *Çin'in Büyük Güvenlik Duvarı: Sansürde 21 Yıl*, <https://yenimedya.wordpress.com/tag/buyuk-guvenlik-duvari/>, (Accession Date: 21.09.2017).

very popular website in those days. The main reason of this ban is to prevent the social movements, which might rise through this social media platform. Moreover, after 2009, the PRC government has tried to popularize the use of national and local social media applications through investment and incentive plans and a significant progress has been made by the year 2018. Also, it should be known that the usage of national and local social media applications in PRC is under serious auditing and control. The ban on Facebook was followed by the ban on other social media applications having foreign origins, such as Twitter and Snapchat. Moreover, CPC has banned the commercial internet applications, which build friendship, through comprehensive and strict internet regulations enforced in 2010 and it has also regulated the use of internet in public spaces and taken precautions against opening web page or blog.

There is another very significant project, which the PRC has put into force to control the cyber space. This is called “the Great Firewall of China”, which is officially known as “Golden Shield Project”. This project is the Chinese government’s project for internet censorship and surveillance. It was initiated by the Ministry of Public Security (MPS) in 1998 and has been updated periodically. If we take into consideration the fact that an efficient and sophisticated initiative like the Golden Shield Project has been put into force in the late 1990’s, which is the time when internet has just begun commercializing and civilizing, it shall be interpreted as a really important development in showing that PRC has reached the opportunity and ability towards increasing its cyber defense capacity in the cyber space by these years.⁴²

On the other hand, the project in question is used by MPS actively today, depending on the three-stage systematic stated below.

⁴² See more at: Standfort, *The Great Firewall of China: Background*, <https://cs.stanford.edu/people/eroberts/cs181/projects/2010-11/FreedomOfInformationChina/the-great-firewall-of-china-background/index.html>, (Accession Date: 20.09.2017).

These stages are operated as indicated below:⁴³

- I. Stage : Blocking the Domain Names and IP Addresses.
- II. Stage : Censorship on Keywords; in other words, if any content is a pre-detected “critical” by the government, blocking of this message.
- III. Stage : The detection of VPN’s; in other words, if they are used, taking criminal action against this.

Conclusion

The attacks originating from cyber space has reached to a dangerous and sophisticated level due to the developments in the internet and network technologies today. Within this scope, cyber threats are seriously and negatively influencing the national and economic security of the countries. It is obvious that developments based on internet and network technologies will influence the entire world profoundly. Civilianization and commercialization of the internet as of 1990’s is followed by important progress in all areas of telecommunication technologies, and especially smart phone technologies. The opportunities and conveniences provided by the internet have resulted in the formation of a new power factor in political, military and economic life, besides everyday life. This also has led to discussion on the new concepts, which are identified as cyber space and cyber security, in the security studies and analyses.

Warfare, attack, and defense strategies and plans of the countries have started to evolve into an incredibly sophisticated and complicated structure as a result of technological developments based on internet. We also face with ordinary internet users as asymmetrical threat risks due to the new technical possibilities as a result of widespread use of internet all over the world. All these developments have increased the activities of individual or state-sponsored hackers in global scale; the countries, non-governmental actors and individuals are faced with new

⁴³ See more at: Yeni Medya, loc. cit.

concepts and threat risks such as “hacking” and “leaking”.

On the other hand, the US, RF and the PRC, which are the hegemonic powers in the global system within the scope of the current political, economic, and military possibilities, consider the cyberspace-based developments as new possibilities to keep their skills and even to increase the level of their skills in order to develop their military capacities. In this context, besides the great powers in question, all the countries in the world have accelerated their strategies and plans towards developing their cyber-attack and defense capacities within the possibilities and abilities in the cyber space, which is an art factual digital area.

In this context, countries have started to change their classical security understandings as a result of the enormous developments in the informatics and information technologies. The objective of taking measures against new threat foci, which have become asymmetric because of the anarchic and unanimous structure of the cyber space, has been emphasized in the countries' new security understanding. Now, setting up cyber space activity as a new field of struggle towards the final end of providing the security of the states has become very important in order to ensure the national security of a state. In this sense, countries want to benefit from these opportunities in order to primarily secure themselves against the cyber-attacks, espionage and manipulation possibilities supported with new generation techniques based on network technologies and subsequently to realize their objectives within their national interests.

The PRC has started to spread on effort to reach an efficient cyber-attack and defense capacity within the plans manifested in the late 1980's by following the developments in question. Thus, the PRC has become an efficient cyber power in the cyber space today.

The PRC also has tried to develop its cyber security strategy, having the purposes of enabling economic growth, developing its military capacity, procuring globally newly emerged technologies within cyber espionage operations, and enabling the security and continuation of the current internal system in which CPC is at the center. This effort is not

an unjust political approach regarding the national interests of the PRC, when it is compared to the similar plans of other countries in the international system and evaluated within the realpolitik paradigms. In this respect, the PRC authorities have taken the cyber space, which has been developed beginning from the ends of the 1980's, when the civilianization and commercialization of the internet began, into consideration with its suitable opportunities in commercial and military areas and they also have seen the cyber space as an area, which consists of serious threats against internal and external security, and thus they have started to establish their plans in this direction.

On the other hand, since every step taken by the PRC in the field of cyber security have impact on the structure of the world's largest internet community; it shall be monitored by the rest of the world. In this context, it shall be considered that the PRC wants to have over its territory and to accelerate its efforts on creating an alternative to the West by establishing and maintaining the opponent politics against the advantages, which Western world and especially the US have.

It can be expected that Shanghai Cooperation Organization (SCO), to which the PRC has contributed with the aim of influencing the international system through its opposition to the US and Western countries within its foreign political interests, will maintain its main feature of being an international ground for the PRC's attempts to develop hegemony in the cyber space field via an interaction with the RF in the future.

It shall also be expected that the PRC will not loosen its control over the internet through the laws which it enforced recently and that it may strengthen these laws in necessary conditions in order to control the possible opponent social and separatist movements by keeping the permanent organization based on the CPC. It is possible that the PRC will maintain its control over the investments of informatics companies, social media applications and internet-based brands originating from the Western countries in short and medium term.

Özet

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), 1980'lerin sonlarına doğru ortaya konan planlamalar kapsamında etkili bir siber kapasiteye ulaşmak için ciddi çaba göstermeye başlamış ve günümüzde siber uzayı domine etme imkân ve kabiliyetine sahip etkili bir siber güç haline gelmiştir. Bu makalede genel ve soyut yaklaşımlarla değerlendirdiğimiz üzere, ÇHC ekonomik büyümesini sağlamak ve askerî kapasitesini artırmak için etkili bir siber güvenlik stratejisi geliştirmeyi önemli bir hedef olarak belirlemiştir. Bu hedefini gerçekleştirmesi için planlamalar ve stratejiler geliştirmek de ÇHC yönetimi tarafından güvenlik ve dış politika önceliklerinden biri olarak tespit edilmiştir.

Bu noktada güvenlik ve dış politika önceliklerine bakıldığında, ÇHC yönetiminin, henüz tam anlamıyla bir süper güç olmadığı farkında olarak, yeni stratejiler belirlediği görülmektedir. Ancak ÇHC'nin nihai hedefi süper güç olmaktır. Bu itibarla son yıllarda ÇHC'nin uluslararası ilişkilerde kendine olan güveninin arttığı ve girişkenliğinde görünürde bir artış gerçekleştiği de ileri sürülebilir. Öte yandan, ÇHC'nin siber güvenlik stratejisinin söz konusu tespit ve değerlendirmeler doğrultusunda şekillendiği de iddia edilebilir. Bu itibarla, ÇHC genel olarak ekonomik büyümesini sağlamak, askerî kapasitesini geliştirmek, küresel düzeyde yeni gelişen teknolojileri siber espionaj operasyonları kapsamında temin etmek ve Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) merkezde olduğu mevcut iç sisteminin güvenliğini ve devamlılığını sağlamak için siber güvenlik stratejisini planlamaktadır. Diğer bir deyişle, ÇHC'nin siber güvenlik stratejisinin analizi ile aynı zamanda ÇHC'nin güvenlik ve dış politika stratejilerinin de bir nevi tahlili yapılabilecektir.

Bununla birlikte, sahip olduğu büyük nüfus, geniş internet altyapısı ve topluluğu dikkate alındığında ÇHC'nin siber güvenlik stratejisi kapsamında attığı her adımın bir yandan küresel siber uzay alanını da etkilediği hatırlanmalıdır. ÇHC'nin siber güvenlik stratejisinin tüm detayları ile irdelenmesi, uluslararası ilişkiler disiplini ve siber uzay çalışmaları açısından önemlidir.

Gelecek dönem için bir perspektif oluşturulmaya çalışılması halinde ve ülkenin nüfus ve yüzölçümü büyüklüğü ile yıllardır ülkeyi yöneten yapının oluşturduğu yerleşik nizam dikkate alındığında, ÇHC'nin siber güvenlik stratejisi kapsamında ortaya koyduğu hedeflerin olumlu sonuçlarına tam anlamıyla ulaşması zaman alabilecek gibi görünmektedir. Bu nedenle de ÇHC'nin, siber uzayda Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu (RF) veya Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyesi diğer devletlerden biri ile yaşayabileceği potansiyel siber mücadele süreçlerinde, tıpkı diğer dış politik sorunlara bakışında olduğu gibi, tam anlamıyla etkili bir küresel aktör oluncaya kadar daha kontrollü bir siber güç profili izleyeceği de ileri sürülebilecektir.

Öte yandan, ÇHC'nin siber güvenlik alanında attığı her adımın, sahip olduğu dünyanın en büyük internet topluluğunun yapısında da değişikliklere neden olacağından, dünyanın geri kalanı tarafından yakından takip edilmesi gerekmektedir. Bu anlamıyla bakıldığında, ÇHC, küresel bilişim şirketleri için çok önemli bir pazardır ve ulusal siber uzay alanı ile ilgili yaptığı her hamle ve değişiklik söz konusu aktörler ve bu aktörlerin merkezlerinin yer aldığı devletler tarafından da dikkatlice izlenmektedir.

Bu noktada, ÇHC'nin küresel internet alanının yönetimi noktasında kendi güvenlik öncelikleri ve küresel ticari çıkarları dâhilinde başta ABD olmak üzere Batı dünyasının sahip olduğu avantajlara karşı muhalif politikaları devam ettirerek, Batı'ya karşı alternatif yaratma çabalarına hız vereceği ve kendi egemenlik alanını genişletmek isteyeceğinin de dikkate alınması gerekmektedir. ÇHC'nin bu yöndeki siber güvenlik alanına dair planlamalarının da siber uzayda ABD öncülüğündeki Batılı devletler ile siber rekabeti artıracığı da açıktır.

Bibliography

Books

DARICILI, Ali Burak, *Siber Uzay ve Siber Güvenlik; ABD ve Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi*, Bursa, Dora Yayıncılık, 2018.

TIMOTHY, Thomas L., *Three Faces of the Cyber Dragon*, Fort Leavenworth, KS, Foreign Military Studies Office, 2012.

TZU, Sun, *Savaş Sanatı* (Translated by Pınar Erturan), İstanbul, Remzi Kitapevi, 2016.

ÜNAL, Ahmet Naci, *Siber Güvenlik ve Elektronik Bileşenleri*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2015.

Articles and Book Chapters

DARICILI, Ali Burak, "Demokrat Parti Hack Skandalı Bağlamında ABD ve RF'nin Siber Güvenlik Stratejilerinin Analizi", *Journal of International Studies*, 1 (1), 2017, pp.1-24.

DARICILI, Ali Burak and Barış Özdal, "The Analysis on the Instruments Forming the Cyber Security capacity of Russian Federation", *Bilig*, (83), Autumn 2017, pp. 121-146.

INKSTER, Nigel, "Chinese Intelligence in the Cyber Age", *Survival: Global Politics and Strategy*, 55 (1), 2013, pp. 45-66.

Reports

CHANSORIA, Monika, *Informationising' Warfare: China Unleashes the Cyber and Space Domain*, (Paper by Centre for Land Warfare Studies), http://www.claws.in/images/publication_pdf/1270592252MP_20.pdf, (Accession Date: 12.09.2017).

China Copyright Media, *National Cybersecurity Strategy*, <https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2016/12/27/national-cyberspace-security-strategy/> (Accession Date: 14.09.2017).

COSTELLA, John, *The Strategic Support Force: China's Information Warfare Service*, The Jamestown Foundation, http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=45075&cHash=9758054639ab2cb6bc7868e96736b6cb#.V6RA_Lt95aQ (Accession Date: 17.09.2017).

FEAKIN, Tobias, 2013, *The Cyber Dragon*, (Report by the Australian Strategic Policy Institute, 2013), https://www.aspi.org.au/publications/special-report-enter-the-cyber-dragon-understanding-chinese-intelligence-agencies-cyber-capabilities/10_42_31_AM_SR50_chinese_cyber.pdf (Accession Date: 16.09.2017)

GRIFFITH, Samuel B., *Communist China's Capacity to Make War*, (Published by the Council on Foreign Affairs), <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1965-01-01/communist-chinas-capacity-make-war> (Accession Date: 16.09.2017).

KPMG, *Overview of China's Cybersecurity Law*, <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/cn/pdf/en/2017/02/overview-of-cybersecurity-law.pdf>, (Accession Date: 20.09.2017).

KREKEL, Bryan, *Occupying the Information High Ground: Chinese Capabilities for Computer Network Operations and Cyber Espionage*, (Report by Northrop Grumman, <http://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB424/docs/Cyber-066.pdf>) (Accession Date: 17.09.2017).

LINDSAY, Jon, *Chinese Civilian Cybersecurity: Stakeholders, Strategies, and Policy*, (Report from Workshops held at the University of California, San Diego April 2012), https://ndc.gov.bd/lib_mgmt/webroot/earticle/1476/China_and_Cybersecurity.pdf (Accession Date: 16.09.2017).

PAGANINI, Pierluigi, *China admitted the existence of Information warfare units*, <http://securityaffairs.co/wordpress/35114/security/china-admit-cyber-army.html> (Accession Date: 16.09.2017).

PATTON, Diane E., *Evaluating U.S. and Chinese Cyber Security Strategies Within a Cultural Framework*, (A Research Report Submitted to the Faculty in Partial Fulfillment of the Graduation Requirements for the Degree of Master of Operational Arts and Sciences), April 2016, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1031380.pdf> (Accession Date: 12.09.2017).

QIAO, Liang and XiangsuiWang, 1999, *Unrestricted Warfare*, (Unofficial translation of the book is available at <http://www.c4i.org/unrestricted.pdf>), PLA Literature and Arts House.

RSAC, *Comparative Study: Iran, Russia & PRC Cyber War*,
https://www.rsaconference.com/writable/presentations/file_upload/hta-w01-comparative-study-iran-russia-prc-cyber-war_copy1.pdf (Accession Date: 15.09.2017).

SEGAL, Adam, *What to Do About China's New Cybersecurity Regulations?*,
<https://www.cfr.org/blog/what-do-about-chinas-new-cybersecurity-regulations> (Accession Date: 14.09.2017).

Standfort, *The Great Firewall of China: Background*,
<https://cs.stanford.edu/people/eroberts/cs181/projects/2010-11/FreedomOfInformationChina/the-great-firewall-of-china-background/index.html> (Accession Date: 20.09.2017).

STEVENS, Tim, *Breaching Protocol: The Threat of Cyberespionage*,
Academia.edu, http://www.academia.edu/1158361/Breaching_Protocol_The_Threat_of_Cyberespionage (Accession Date: 16.09.2017).

The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (NATO CCD COE), *China and Cyber Attitudes, Strategies, Organizations*,
https://ccdcoc.org/sites/default/files/multimedia/pdf/CS_organisation_CHINA_092016.pdf, (Accession Date: 13.09.2017).

USNI News, *China's Military Strategy*,
<https://news.usni.org/2015/05/26/document-chinas-military-strategy>, (Accession Date: 14.09.2017).

Xinhuanet, *International Strategy of Cooperation on Cyberspace*,
http://news.xinhuanet.com/english/china/2017-03/01/c_136094371.htm
(Accession Date: 14.09.2017).

Yeni Medya, *Çin'in Büyük Güvenlik Duvarı: Sansürde 21 Yıl*,
<https://yenimedya.wordpress.com/tag/buyuk-guvenlik-duvari/>
(Accession Date: 21.09.2017).

Radikalizm ve Aşırıçılıktan Terörizme: Siyasal Şiddetin Araçsallaştırılması*

From Radicalism and Extremism to Terrorism: The Instrumentalization of Political Violence

Mehmet KURUM** - Engin AVCI***

Öz

11 Eylül saldırılarından sonra, terörist gruplara karşı küresel boyutta yürütülen mücadelenin etkinliği konusundaki tartışmalar, hükümetleri terörizmle mücadelede yeni stratejiler aramaya itmiştir. Terörizme ilişkin birçok araştırmada, bireylerin neden ve nasıl radikalleştikleri, neden şiddete ve terörizme başvurdukları sorularına cevap aranmıştır. Bu süreçte radikalizm ve aşırıçılık kavramları, terörizm çalışmalarında önemli bir yer edinmiştir. Terörizmin tanımına ilişkin geleneksel tartışmalardaki muğlak durum radikalizm konusundaki çalışmalara da yansımıştır. Bu makalede radikalizm, aşırıçılık ve terörizm kavramlarına ilişkin betimsel bir analiz yapılarak, bu kavramlar arasındaki ilişkilerin ortaya konulması, birey ve grupların hangi durumlarda şiddete yöneldiklerinin ve şiddeti araçsallaştırdıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, öncelikle radikalizm ve ilgili kavramlar, kavramın tarihsel gelişimi ve kavramla ilgili farklı yaklaşımlar ele alınmıştır. Müteakiben radikal düşünce ve eylemlerin aşırıçılığa ve

* Bu makale, Erciyes Üniversitesi tarafından 31 Ocak-02 Şubat 2018 tarihlerinde Kayseri’de düzenlenen Birinci Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde (USBİK 2018) kısmen sunulan “Terörist Örgütlerin Radikalleşme Süreçleri: Şiddet İçeren Aşırıçılıktan Terörizme Giden Yol” (Radicalization Process of Terrorist Organizations: Path from Violent Extremism to Terrorism) başlıklı bildirinin genişletilmiş versiyonudur.

** Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, e-posta: mkurum@yahoo.com.

*** Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, e-posta: engavci@gmail.com.

Geliş Tarihi/Received: 06.06.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 06.11.2018

terörizme dönüşme sürecinde, şiddetin araç olarak nasıl benimsendiği hususları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Radikalizm, Aşırıçılık, Terörizm, Siyasal Şiddetin Araçsallaştırılması, Grup Dinamikleri.*

Abstract

After 9/11 attacks, discussions on the efficiency of global struggle against terrorist groups forced governments to seek new strategies in counterterrorism. In many terrorism studies, researchers tried to find answers to those questions, “how and why individuals are radicalised?” and “why people use violence and terrorism?” During this period, terms of radicalism and extremism have caught the attention of researchers in terrorism studies. The ambiguous situation in traditional discussions on the definitions of terrorism has been reflected in the studies on radicalism. In this article, we aim to make a descriptive analysis about radicalism, extremism and terrorism; to reveal relations among the related terms; to examine in which situations individuals and groups use and instrumentalize violence. Within this context, we handled firstly radicalism and related terms, historical perspective and different approaches on radicalism. Finally, we tried to explain how violence was adopted through the process in which radical thoughts and actions were converted into extremism and terrorism.

Keywords: *Radicalism, Extremism, Terrorism, Instrumentalization of Political Violence, Group Dynamics.*

Giriş

11 Eylül saldırılarından sonra, ABD öncülüğünde El Kaide ve bağlantılı gruplara karşı küresel boyutta yürütülen “Terörizme Karşı Savaş” stratejisinin etkinliği konusundaki tartışmalar, hükümetleri terörizmle mücadelede yeni ve çok boyutlu stratejiler aramaya itmştir. Özellikle Irak ve Suriye’de faaliyet gösteren terörist gruplara katılan yabancı terörist savaşçılar ile “Yalnız Kurt” olarak tanımlanan teröristlerin

Batı’da yarattığı korku ve endişe, terörizmle mücadelede radikalleşme¹ süreçlerine odaklanılmasına neden olmuştur. 2001 yılından sonra artış gösteren terörizm araştırmaları içerisinde, özellikle “radikalizm” ve “aşırıçılık” (*extremism*) kavramları ön plana çıkmaya başlamıştır.²

2001 öncesi yazılı basında ve akademik yazında nadiren yer alan radikalleşme kavramı, özellikle Londra saldırıları sonrası 2005 ile 2007 yılları arasında Batı Avrupa basınında kendisine önemli bir yer edinmiştir.³ Bu tarihten itibaren birçok Batı Avrupa ülkesinde radikalleşmeye karşı mücadele programları oluşturulmuş ve kavram kurumsallaştırılmıştır.⁴ Afganistan ve Irak’ta yürütülen “Terörizm Karşı Savaş”ta aşırı güç kullanımı ile Ebu Garip ve Guantanamo hapishanelerindeki işkence görüntüleri terör saldırılarının meşru gösterilmesinde birer araç hâline dönüşmüştür.⁵ Batı ülkelerindeki saldırıları gerçekleştiren teröristlerden bir kısmının yine Batı ülkelerinde doğan ve sosyalleşen Müslüman göçmen vatandaşlardan

¹ Bu çalışmada, birbirinin türevleri olan radikal, radikalizm ve radikalleşme kavramları metnin akışına uygun olarak ve atıflardaki orijinallerine sadık kalınarak kullanılmıştır.

² Mark Sedgwick, “The Concept of Radicalization as a Source of Confusion”, *Terrorism and Political Violence*, 2010, Cilt: 22, No. 4, 479-494, ss. 480-481; Arun Kundnani, “Radicalisation: The Journey of a Concept” *Race & Class*, 2012, Cilt: 54, No. 2, 3-25, s. 4; Alex P. Schmid, *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*, The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) Research Paper, The Hague, 2013, s. 1; Diego Muro, “What Does Radicalisation Look Like? Four Visualisations of Socialisation into Violent Extremism” Notes Internationals CIDOB 163, December 2016, s. 2, https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionals/n1_163/what_does_radicalisation_look_like_four_visualisations_of_socialisation_into_violent_extremism (Erişim Tarihi: 06.05.2017); Agnese Macaluso, *From Countering to Preventing Radicalization Through Education: Limits and Opportunities*, Working Paper 18, The Hague Institute for Global Justice, The Hague The Netherlands, October 2016, s. 1.

³ Radikalleşme terimine ilişkin 2004 sonrasında akademik ilginin birden arttığını gösteren çalışmalar için bkz. Mark Sedgwick, a.g.e., s. 480; Arun Kundnani a.g.e., s. 7; Colin J. Beck, *Radicals, Revolutionaries, and Terrorists*, Polity Press, Cambridge UK, 2015, ss. 22-24.

⁴ Mark Sedgwick, a.g.e., s. 480.

⁵ Arun Kundnani, a.g.e., s. 4.

olması, terörizmle mücadelede söz konusu kişilerin nasıl radikalleşerek doğup büyüdüğü ülkelerden nefret edebildikleri ve terör eylemleri gerçekleştirebildikleri konularına odaklanılmasına neden olmuştur.⁶

Bu dönemde radikalleşme kavramı daha çok Batı merkezli çalışmalarla şekillenmiştir. Bu yönüyle radikalleşme, bireyleri terörizme götüren sürecin açıklanmasından çok önleyici stratejiler geliştirilmesinde terörizmle mücadelenin yeni bir aracı olarak görülmüştür.⁷ Benzer şekilde, Neumann da terörizmle mücadelede “bombalar patlamadan önce neler olduğu” ve hangi politik, ekonomik, sosyal ve psikolojik etkilerin terörizm ve siyasal şiddetin temelini oluşturduğuna odaklanılması gerektiğini öne sürmüştür.⁸ Öte yandan Batılı devletler tarafından radikalleşme süreçlerine etki eden faaliyetler ile radikalleşmeye zemin oluşturan sosyal ve politik ortamların ikinci planda bırakıldığını, radikalizm kavramının İslam dininin aşırı yorumlanmasıyla ortaya çıkan şiddet yanlısı kişi veya grupların psikolojik ve teolojik durumlarına indirgendini savunan Kundnani ise Avrupa’da yaşayan Müslümanların kültürel ve psikolojik anlamda şiddete eğilimli olduklarına ilişkin temelsiz ve önyargılı yaklaşımlar ortaya çıktığını vurgulamıştır.⁹ Radikalleşme süreçlerine etki eden birçok faktör arasında sosyo-politik yabancılaşma, derinleşen dinî kimlikler ile bazı

⁶ Diego Muro, a.g.e., s. 2.

⁷ Arun Kundnani, a.g.e., s. 4.

⁸ Peter R. Neumann, “Introduction”, *Perspectives on Radicalisation and Political Violence: Papers from the First International Conference on Radicalisation and Political Violence, 17–18 January 2008*, International Center for the Study of Radicalisation and Political Violence, Londra, 2008, 3-7, s. 4.

⁹ Arun Kundnani, a.g.e., s. 5, 9. Benzer çalışmalar için bkz. Katherine E. Brown ve Tania Saeed, “Radicalization and Counter-Radicalization at British Universities: Muslim Encounters and Alternatives”, *Ethnic and Racial Studies*, 2015, Cilt: 38, No:11, 1952-1968; S. Lyons-Padilla vd., “Belonging Nowhere: Marginalization & Radicalization Risk Among Muslim Immigrants” *Behavioral Science & Policy*, 2015, Cilt: 1, No. 2, 1-12; Orla Lynch, “British Muslim Youth: Radicalisation, Terrorism and the Construction of the “Other””, *Critical Studies on Terrorism*, 2013, Cilt: 6, No. 2, 241-261; Tahir Abbas, “The Symbiotic Relationship Between Islamophobia and Radicalisation”, *Critical Studies on Terrorism*, 2012, Cilt: 5, No. 3, 345-358.

devletlerin dış politikalarına duyulan nefret ve öfke ön sıralarda yer almıştır.¹⁰ Dinî inançların yanında bilişsel farklılık, kimlik krizi veya gruba bağlılık süreçlerine karşı daha aşırı tepki verilmesini öngören ideolojilerde bireylerin şiddete yönelebileceği şeklinde yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu durumda karmaşık olan radikalleşmeyle mücadelede, teoloji ile bağlantılı olarak duyguların, kimliklerin ve grup dinamiklerinin dikkate alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır.¹¹

Radikalizm konusundaki çalışmaların bir kısmında terörizmin sosyal, ekonomik ve politik sebeplerini ele alan yukarıdan-aşağıya yaklaşımlar dikkat çekerken, diğer bir kısmında radikaller ile teröristlerin karakteristik özelliklerini ele alan aşağıdan-yukarıya yaklaşımların yer aldığı görülmektedir.¹² Başlangıçta daha çok psikoloji disiplini içerisinde dar kapsamda ele alınan yaklaşımlar, insan davranışının karakteristik özelliklerini sadece bireysel seviyede tek bir açıdan incelemesi nedeniyle yetersiz kalmıştır.¹³ Bunun yanında radikalizm ile ilgili yapılan kavramsal model çalışmalarında çoğunlukla aşırı düşünce ve inançlara sahip bir grup, belirli bir olay veya birkaç durumu içine alan konular kendilerine özgün mantıksal ve betimsel dönüşüm süreçleri ile ele alınmıştır.¹⁴ Bu nedenle, insanların yaşadıkları sosyal, ekonomik, kültürel ve politik çevre içerisinde şekillendiğini dikkate alan ve radikal bireylerin bilişsel ve davranışsal profillerini bireysel seviyede açıklamaya çalışan bilişsel, psikososyal ve psikopatolojik faktörleri içine alan kapsamlı ve çok disiplinli yaklaşımlar geliştirilmesi

¹⁰ Alex S. Wilner ve Claire-Jehanne Dubouloz, "Homegrown Terrorism and Transformative Learning: An Interdisciplinary Approach to Understanding Radicalization", *Global Change, Peace & Security*, 2010, Cilt: 22, No. 1, 33-51, s. 38.

¹¹ Arun Kundnani, a.g.e., ss. 13-14.

¹² Abdrabo Soliman vd., "An Integrative Psychological Model for Radicalism: Evidence from Structural Equation Modeling", *Personality and Individual Differences*, 2016, No. 95, 127-133, s. 127.

¹³ Peter R. Neumann, a.g.e., s. 4.

¹⁴ Randy Borum, "Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research" *Journal of Strategic Security*, 2011, Cilt: 4, No. 4, 37-62, s. 38.

ihtiyacı ortaya çıkmıştır.¹⁵

Birçok faktörün farklı karışımları şeklinde ortaya çıkan radikalleşme, bireyden bireye değişebilmekte ve farklı ülkelerdeki çalışmalarda değişik şekillerde tanımlanmaktadır.¹⁶ Terörizmle mücadelede önleyici strateji ve uygulamaların geliştirilmesinde radikalleşme, aşırıcılık ve terörizm ilişkisi ile şiddetin araçsallaştırılarak terörizme dönüşüm sürecinin anlaşılması, radikalleşen bireylerin şiddet ve terörizme başvurmasının önlenmesi, şiddete ve terörizme başvuran bireylerin ise bu tutum ve davranışlardan vazgeçirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Bu makalenin amacı, radikalizm, aşırıcılık ve terörizm kavramlarına ilişkin betimsel bir analiz yaparak bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya koymak, birey ve grupların hangi durumlarda şiddete yöneldiklerini ve şiddeti araçsallaştırdıklarını incelemektir. Bu kapsamda, makalenin ilk bölümünde zaman ve mekâna göre farklı anlamlar yüklenen radikalizm ve ilişkili kavramlar ele alınmıştır. Daha sonra, radikalizm kavramının tarihsel gelişimi ile literatürde yer alan farklı yaklaşımlar incelenmiştir. Son olarak, radikal düşünce ve eylemlerin aşırıcılığa ve terörizme dönüşme sürecinde şiddetin araç olarak nasıl benimsendiği hususları ortaya konulmuştur.

1. Radikalizm ve İlişkili Kavramlar

Radikal kavramının farklı disiplinlerde çoğu zaman bilinçsizce veya değer yüklü olarak kullanılması söz konusu kavramı muğlak ve tartışmalı bir duruma getirmiştir. Bu belirsizlik ve kullanım farklılığı kimin radikal, şiddet yanlısı aşırıcı veya terörist olduğunun tespitini

¹⁵ Peter R. Neumann, a.g.e., s. 4.; Abdrabo, Soliman vd., a.g.e., ss. 127-128.

¹⁶ Riyad Hosain Rahimullah vd., "Understanding Violent Radicalization Amongst Muslims: A Review of the Literature", *Journal of Psychology and Behavioral Science*, 2013, Cilt: 1, No. 1, 19-35, s. 19; Tahir Abbas, "Ethnicity and Politics in Contextualising Far Right and Islamist Extremism", *Perspectives on Terrorism*, 2017, Cilt: 11, No. 3, 54-61, s. 55; Noor Dahri, "Op-Ed: Mind Space Methodology and De-Radicalisation Model", 13 Mart 2017, <http://www.jerusalemonline.com/blogs/noor-dahri/op-ed-mind-space-methodology-and-de-radicalisation-model-27218>, (Erişim Tarihi: 11.04.2017).

güçleştirmiş ve dolayısıyla radikalizm konusunda yapılan çalışmaların yetersiz kalmasına neden olmuştur.¹⁷ Bu nedenle öncelikle radikal, radikalizm ve radikalleşme kavramları ile bu kavramlarla eş anlamda, benzer veya birlikte kullanılan terimlerin tanımlanarak aralarındaki ilişkilerin ortaya konulması gerekmektedir.

Radikal kelimesi “kök, köken, kaynak, temel (*root*)” anlamında Latince kökenli “*radix*” kelimesinden türetilmiştir.¹⁸ Türkçeye Fransızca “köke ait, kökten, siyasette kökten reformları savunan” anlamında kullanılan “*radical*” kelimesinden geçmiştir.¹⁹ İngilizce Oxford sözlükte radikal kelimesi sıfat olarak “...kapsamlı veya köklü siyasal veya sosyal değişimi esas alan veya savunan; bir siyasi partinin köklü değişime veya gelişime açık kesimini temsil eden veya destekleyen...” anlamlarında, isim olarak ise “...mevcut politik veya sosyal yapının değişmesi gerektiğini savunan kişi...” anlamını taşımaktadır. Radikalizm ise “...mevcut durumun kapsamlı siyasal veya sosyal reformlar ile değişmesi gerektiğini savunan kişilerin inanç veya eylemleri...” olarak tanımlanmıştır.²⁰ Türkçede radikal kavramı “kökten, köktenci”, radikalizm kavramı ise “köktencilik” anlamlarına gelmektedir.²¹

Radikalizm ile ilgili anlam karmaşasına yol açan kavramlardan ilki “fundamentalizm”dir. Fundamentalizm, Latince temel anlamına gelen “*fundamentum*” kökünden türetilmiştir.²² Fransızca “*fondamentalisme*” kelimesinden Türkçeye geçen kavram “kökten dincilik” anlamına gelmektedir. Benzer şekilde “*fundamentalist*” kelimesi de “kökten

¹⁷ Alex P. Schmid, a.g.e., s. 1.

¹⁸ Peter R. Neumann, a.g.e., s. 4.

¹⁹ Etimolojik Sözlük İnternet sitesi, <https://www.etimolojiturkce.com/> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

²⁰ English Oxford Living Dictionaries İnternet sitesi, <https://en.oxforddictionaries.com/> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

²¹ Türk Dil Kurumu (TDK) İnternet sitesi, <http://www.tdk.gov.tr/> Güncel Türkçe Sözlük, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, (5. Baskı), (Çev. Ahmet Kemal Bayram vd.), Adres Yayınları, Ankara, 2013, s. 281.

dinci” anlamında kullanılmaktadır.²³ Kavram ilk olarak 20. yüzyılın başlarında Amerikan Protestanlığı tartışmalarında kullanılmıştır. Evanjelik Protestanlar “*The Fundamentals*” adıyla yayımladıkları kitapçıklar ile İncil’in hatasız, esas ve gerçek olduğuna inandıkları anlamlarını yaymaya çalışmıştır. Zamanla dünyanın farklı yerlerinde farklı anlamlara bürünen ve zıt ideolojik özellikler gösteren fundamentalizm, güncel kullanımında İslâmiyet, Yahudilik, Hinduizm, Sihlik ve Budizm ile bağlantılı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bazı fundamentalistler şiddet yanlısı veya muhalif siyasi eylemleri desteklerken, bazıları kanunlara uymayı ve barışçıl davranmayı tercih etmiştir.²⁴ Dini sadece kişisel davranış değil sosyal, ekonomik ve siyasi hayatın düzenlenmesini dikte eden temel ve değiştirilemez ilkeler olarak gören fundamentalistlere göre, din, özel alan ile sınırlı kalmamalı; aksine geniş katılımlı sosyal bir yeniden yapılanma politikasını izlemelidir.²⁵ Bu anlamda, ABD’deki *Amish* ve *Heradim* ile İsrail’deki aşırı Ortodoks Yahudiler gibi bazı fundamentalist gruplar toplumun yeniden yapılandırılmasından ziyade bu ilkeleri kendi inançları çerçevesinde pasif olarak yaşamayı seçmiştir.²⁶ Bu tür gruplar çoğu inanç sisteminde “ılımlı” (*moderate*) olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Öte yandan bazı fundamentalist gruplar ise aktif çatışmayı veya muhalefet yolunu seçerek ahlaken çürümüş veya bozulmuş olarak nitelendirdikleri devleti ele geçirmeye veya en azından etkilemeye çalışmıştır.²⁷

Radikalizme ilişkin açıklanması gereken kavramlardan bir diğeri “ekstrem” kavramıdır. Fransızca “*extrême*” kelimesinden Türkçeye geçen kavram “aşırı, uç, sıra dışı” anlamına gelmektedir. “*Extrême*” kelimesinden türetilen İngilizce’deki “*extremist*” ve “*extremism*” kelimelerine karşılık Türkçede “aşırı” ve “aşırıılık” kavramları

²³ TDK İnternet sitesi.

²⁴ Andrew Heywood, a.g.e., ss. 281-283. Farklı fundamentalist hareketler ve özellikleri için bkz. Heywood, a.g.e., ss. 290-300.

²⁵ A.g.e., s. 285.

²⁶ A.g.e., ss. 284-285

²⁷ A.g.e. ss. 284-285.

benimsenmiştir.²⁸ İngilizce’de “*extremist*”; “özellikle yasa dışı, şiddet veya başka aşırı faaliyetleri savunan aşırı politik veya dinî düşüncelere sahip kişileri” nitelemek için kullanılmaktadır.²⁹ İngiliz hükûmeti “*extremism*” kavramını “demokrasi, hukukun üstünlüğü, bireysel özgürlükler, farklı inanç ve düşüncelere karşılıklı saygı ve hoşgörü gibi İngilizlerin temel değerlerine sözlü veya aktif muhalif olma” şeklinde tanımlamıştır. Bu anlamda, günümüzde toplumun mevcut değer ve inançlarına karşı gelme/muhalefet etme olarak tanımlanan “*extremism*” (aşırıçılık) de radikalizmin bir türü olarak ortaya çıkmaktadır.³⁰ Bunun yanında, son dönem güvenlik ve terörizm alanyazınında “*extremism*” (aşırıçılık) ve “*violent extremism*” (şiddet içeren aşırıçılık) kavramlarının aradaki nüansa bakılmaksızın birbirlerinin yerine kullanıldıklarını belirtmek isabetli olacaktır.

Radikalizm ile ilişkili diğer bir kavram “fanatizm”dir. Fransızca “*fanatisme*” kelimesinden Türkçeye geçen terim “bağnazlık” anlamına gelmektedir. Günlük kullanımda daha çok spor müsabakalarında bir takıma veya gruba mensup “tarafdar” anlamını taşıyan “fanatik” kelimesi, Türkçe sözlükte “bir düşünceye, bir inanişe aşırı ölçüde bağlanıp ondan başka bir düşünce ve inanişi kabul etmeyen, mutaassıp” anlamındaki bağnaz kelimesi ile tanımlanmıştır.³¹ İngilizce sözlükte “fanatik” kelimesi isim olarak “özellikle aşırı dinî veya politik bir amaç için aşırı ve tek boyutlu bir şekilde şevk ve istek ile dolu olan kişi; belirli bir faaliyet veya konu ile saptantılı bir şekilde ilgilenen ve coşkulu olan kişi” şeklinde tanımlanmış; sıfat olarak ise “aşırı şevk ve istekli veya ifadeli olma” şeklinde tanımlanmıştır.³² Bu kapsamda, fanatizmde belirli bir konuya ilişkin duygu yoğunluğu ve coşku içerisindeki bir saptantı ile başka inanç, düşünce ve duygular doğrudan reddedilmektedir.

²⁸ TDK İnternet sitesi.

²⁹ English Oxford Living Dictionaries İnternet sitesi, <https://en.oxforddictionaries.com/> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

³⁰ Agnese Macaluso, a.g.e., s. 3.

³¹ TDK İnternet sitesi.

³² English Oxford Living Dictionaries İnternet sitesi.

46

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 14

Sayı: 28

Örneğin; hayvan hakları savunuculuğundan çevre konularına kadar farklı alanlarda ortaya çıkabilen fanatizm fundamentalizm içerisinde de görülebilir.

Radikalizm ile ilişkili olarak açıklanmasına ihtiyaç duyulan son kavram “terörizm” kavramıdır. Son dönem terörizm çalışmalarında sıkça karşılaşılan radikalizm kavramı “terörizm” ile iç içe kullanılabilen, hatta terörist faaliyetlerde bulunan bazı kişi ve gruplar radikal olarak nitelendirilebilmektedir.³³ Birbiriyle ilişkili olan bu iki kavram, aslında farklı anlamları ifade etmektedir.³⁴ Terör kelimesi “ürpermek ve ürpermeye neden olmak” anlamına gelen Latince “*terrere*” sözcüğünden türemiştir.³⁵ Fransızca Petit Robert sözlüğünde terör kelimesi “bir toplumda bir grubun halkın direnişini kırmak için yarattığı ortak korku” yani “terör ile yönetme” anlamında tanımlanırken, terörizm kelimesi Larousse sözlükte “politik amaçlar için sistematik şiddetin kullanılması” şeklinde tanımlanmıştır.³⁶ Türkçeye Fransızca “*terreur*” kelimesinden geçen terör kelimesi “yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkmaya, korkutma, tedhiş” anlamına gelmektedir.³⁷

Terör kavramını akademik yazında ilk kez tanımlayanlardan biri olan Thornton, terörü “şiddet kullanma ya da şiddet tehdidi içeren normal dışı yollarla siyasal davranışları etkilemek üzere tasarlanmış sembolik fiil” şeklinde tanımlamıştır. Yazar, ayrıca halk desteğinin az olduğu durumlarda, özellikle mevcut yönetime bağlı olan harekete geçmemiş grupların harekete geçirilmesi için mevcut yönetimin istikrarsızlaştırılarak halk ile bağlarının koparılması, başka bir ifadeyle

³³ Diego Muro, a.g.e., s. 4.

³⁴ Riyad Hosain Rahimullah vd., a.g.e., s. 20; Diego Muro, a.g.e., s. 1; Agnese Macaluso, a.g.e., s. 3.

³⁵ Paul Wilkinson, *Political Terrorism*, The Macmillan Press, Londra, 1974, s. 9.

³⁶ Gérard Chaliand ve Arnaud Blin. “The Invention of Modern Terror”, Gérard Chaliand ve Arnaud Blin (Eds.), *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda*, (Çev. Edward Schneider, Kathryn Pulver ve Jesse Browner), University of California Press Ltd., Londra, 2007, 95-112, s. 100.

³⁷ Türk Dil Kurumu (TDK), *Türkçe Sözlük*, (10.Baskı), Ankara, 2005.

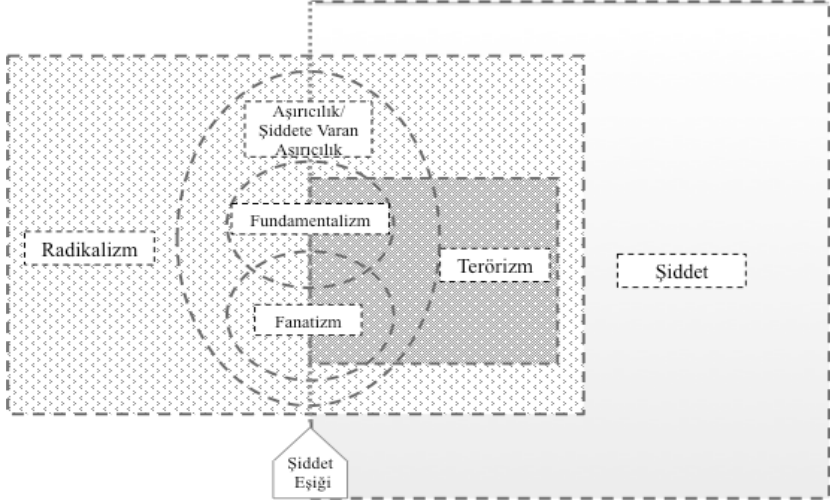
terör ile siyasal davranışların etkilenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Thornton, terör tanımında yer alan “şiddet” ve “şiddet tehdidi” unsurunun terörist faaliyetlerin en önemli unsuru olduğunu, şiddet içermeyen hiçbir faaliyetin terörizm olarak nitelendirilemeyeceğini ifade etmiştir.³⁸ Bozdemir, terörizmi, “siyasal amaçlar için örgütlü, sistemli ve sürekli terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir strateji anlayışı” olarak tanımlamıştır. Bir sürecin terörizm olarak tanımlanması ancak belli bir hedefe yönelmiş birbirleriyle bağlantılı bir dizi terör olayının gerçekleşmesine bağlıdır.³⁹ Sonuç olarak; terör belirli bir irade gerektirmeden de ortaya çıkabilen, düzensiz, örgüte gerek duymayan, çoğu kez anlık veya kısa süreli şiddeti ifade ederken, terörizm terörün sistematik, iradi, çoğu kez örgütlü ve uzun süre kullanımını içeren bir kuralsız savaş ve propaganda tekniği ile stratejiye işaret etmektedir.⁴⁰

³⁸ Thomas Perry Thornton, “Terror as a Weapon of Political Agitation”, Herry Eckstein (Ed.), *Internal War: Problems and Approaches*, The Free Press, New York, 1964, 71-99, ss. 71-78.

³⁹ Sertaç Başeren, “Terörizm ve Uluslararası İlişkiler”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2003, Cilt: 1, No. 1, 51-58, s. 51.

⁴⁰ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, Rapor, TBB Yayınları, Ankara, Haziran 2006, s. 4.

Şekil-1: Radikalizm ile ilişkili kavramların karşılaştırması.

Günümüzde aralarındaki nüansa dikkat edilmeksizin yakın anlamlarda veya birbirlerinin yerine kullanılan radikalizm, aşırıçılık, fundamentalizm, fanatizm ve terörizm kavramları arasındaki ilişkiler Şekil-1'deki gibi gösterilebilir. Öncelikle kavramların sınırları ile kapsamlarının belirlenmesindeki güçlükler kabul edilmelidir. Bununla birlikte, kavramsal ilişkiye dair en önemli belirleyici unsurun “şiddet eşiği” olduğunu vurgulamak gerekir. Bu çerçevede terörizm ve radikalizm ilişkisine değinmek gerekirse; radikalizmin fikirleri, terörizmin eylemleri ifade ettiği söylenebilir. Her terörist radikaldir, fakat bütün radikaller terörist olmayabilir. Terörizm şiddet ifadesinin nihai noktası iken; radikalizm zaman içinde siyasal şiddete ve terörizme dönüşebilmektedir.⁴¹ Radikal düşüncelere ve fikirlere sahip çoğu kişi terörizme başvurmazken, çoğu terörist derin ideolojik düşüncelere sahip olmayabilir ve geleneksel şekilde radikalleşmeyebilir. Şiddeti meşrulaştırın

⁴¹ Diego Muro, a.g.e., s. 1; Abdrabo Soliman vd., a.g.e., s. 127.

aşırı uç inanç ve düşüncelerin uyarlanması ve geliştirilmesiyle ortaya çıkan radikalleşme, terörizme giden yollardan sadece biridir. Bu noktada, insanların terörizm faaliyetlerine nasıl dâhil oldukları, neden terörizm faaliyetleri içerisinde kalmaya devam ettikleri ve terörizmden nasıl uzaklaştıkları sorularının cevapları “şiddet içeren aşırıılığa giden radikalleşme süreçleri” kapsamında ortaya konulabilir.⁴²

“Aşırıçılık” kavramı ile aşırıçılık içerisinde yer verilen “fundamentalizm” ve “fanatizm” kavramları ise radikalleşmenin birer çeşidi olarak ortaya çıkmaktadır. Öncelikle “aşırıçılık” ve “şiddet içeren aşırıçılık” kavramları irdelendiğinde; bireylerin her türlü inanç, fikir ve eylemlerinde aşırı tutum ve davranış sergileyebildiği, burada belirleyici olan unsurun da “şiddet eşiği” olduğu söylenebilir. “Aşırıçılık” şiddet eşiğini aştıktan sonra, yani “şiddet içeren aşırıçılık” hâlini aldıktan sonra hedeflenen ideolojik veya siyasi amaç bağlamında kendisine terörizm kavramının alanı içerisinde yer bulabilir. Aksi hâlde, siyasi amaç gütmeyen bir eylem ve davranışın şiddet eşiğini aşsa bile terörizm kapsamına girmesi mümkün değildir. Aşırıçılığın içerisinde yer verilen “fundamentalizm” ve “fanatizm” ilişkisinde de şiddet belirleyici bir unsur olarak ön plana çıkmakla birlikte fundamentalistlerin bir kısmı fanatik davranışlar gösterebilmekte ve terörizmi strateji olarak benimseyebilmektedir. Sonuç olarak radikalizm, aşırıçılık, fundamentalizm ve fanatizm kavramları, ulaşılmak istenen amaç ve hedef bağlamında şiddeti sistematik araç olarak kullanılmaya başladıkları noktalarda terörizm kavramının alanı içerisinde yer bulabilmektedir. Öte yandan, şiddet alanında savaş ve organize suçlar ile bir kısım asayiş suçlarının yer alabileceğini belirtmek gerekir. Devletler arasında veya devlet olarak tanınan gruplar ile devletler arasında şiddet içeren çatışmaları kapsayan savaşlar ile çoğunlukla suç bilimi alanında konu edilen, siyasi amaç yerine kâr ve menfaat amacı gütmeleriyle terörist örgütlerden ayrılan şiddet içeren organize suçlar ile adi suçlar da şiddet alanının önemli bir kısmını oluşturur.

⁴² Randy Borum, a.g.e., s. 38.

2. Radikalizm Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Kavramsal Yaklaşımlar

Radikalizm kavramı 19. yüzyıldan itibaren sosyal ve politik reformları desteklemeyi amaçlayan politik gündem çerçevesinde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu dönemde, kral taraftarlarına karşı cumhuriyetçiliği savunan birçok siyasi parti kendisini radikal olarak tanımlamış; herkese eşit oy hakkı tanınan demokratik bir sistemi savunmuştur. Bu dönemde çoğunlukla şiddet içermeyen, liberal, bürokrasi karşıtı, demokrasi taraftarı, yenilikçiliği ve değişimi öngören reformist düşünceleri ifade etmek için pozitif anlamda kullanılan radikalizm kavramı günümüzde anti-liberal, fundamentalist, anti-demokratik ve geçmişe dönüşü çağrıştıran zıt anlamları nitelemeye başlamıştır.⁴³

Radikalleşme kavramının akademik alanda veya devletler bazında ortak kabul edilmiş bir tanımı yoktur.⁴⁴ Avrupa Komisyonu tarafından 2006 yılında oluşturulan “Şiddet İçeren Radikalleşme Uzmanlar Grubu” (*The Expert Group on Violent Radicalisation*) tarafından terörizm özelinde “radikalleşme, bağlama göre şekillenen bir olgu” olarak nitelendirilmiştir. İdeolojik ve psikolojik dürtülerin yanında küresel, sosyolojik ve politik dürtülerinde radikalleşme süreçlerini etkilediği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, şiddet içeren radikalleşme işlevsel olarak kısaca “kendini terörizm ile ortaya koyan aşırılığın sosyalleştirilmesi” şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁵

Radikalleşme, şiddet içeren eylemlerin yanında geleneksel olmayan düşünceleri de kapsayan geniş bir anlama sahiptir. Buna rağmen, tarihsel olarak özellikle Avrupa’da politik aşırıcılık anlamında sıklıkla kullanılmış olmasına rağmen, son yıllarda kavram sadece

⁴³ Alex P. Schmid, a.g.e., ss. 6-7; Agnese Macaluso, a.g.e., s. 2.

⁴⁴ Alex P. Schmid, a.g.e., s. 5.

⁴⁵ European Commission’s Expert Group on Violent Radicalisation, “Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism”, 15 May 2008, http://www.rikcoolsaet.be/files/art_ip_wz/Expert%20Group%20Report%20Violent%20Radicalisation%20FINAL.pdf, s. 7, (Erişim Tarihi: 12.10.2017).

cihatçılık (*jihadism*) ve dinî aşırılık anlamına indirgenmiştir.⁴⁶ Roy'un "İslamın Radikalleşmesi" yerine tercih ettiği "Radikalleşmenin İslamlaşması" şeklindeki ifadesi, kavramın dönüşümüne güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁴⁷ Radikalizm kavramının nasıl tanımlanacağı ve ele alınacağı kim tarafından, nerede ve ne zaman kullanılacağına bağlı olarak değişebilmektedir.⁴⁸ Radikal hareketler, normal olarak kabul edilen sosyal hareketlerin dışındaki düşünceler ve eylemler olarak nitelendirilebilir. Terörizm kavramına ilişkin tartışmalarda olduğu gibi "birine göre radikal olan kişi, bir başkasına göre normal" kabul edilebilir. Bu şekilde, bir zaman veya yerde radikal olarak görülen, başka bir zaman veya yerde radikal olarak görülmeyebilir.⁴⁹

Konuyu analitik bir yaklaşımla ele alan Moskalkenko ve McCauley, aktivizmi "yasal ve şiddet içermeyen politik eylemlere katılmaya hazır olma" olarak tanımlarken, radikalizmi yasa dışı ve şiddet içeren politik eylemlere katılmaya hazır olma" şeklinde tanımlamıştır.⁵⁰ Radikalizmin yasa dışı eylemler olarak nitelendirilmesi, yasal ve yasa dışı standartların uluslararası hukuk standartlarına göre mi yoksa herhangi bir devletin hukuk standardına göre mi ele alınacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada, bir eylem veya faaliyet yasal aktivizm veya yasa dışı radikalizm olarak nitelendirilebilirken; devletlerin yönetim biçimi ister demokratik ister otokratik olsun, yeni bir kanun değişikliği ile bir anda yasal olan bir eylem veya faaliyet yasa dışı, yasa dışı bir eylem veya faaliyet yasal duruma dönüşebilmektedir. Bu şekilde, son iki yüzyılda hem şiddete başvurmayanlar, hem de şiddete başvuranlar, radikal olarak ve bunların eylem ile faaliyetleri de hem yasal, hem de

⁴⁶ Agnese Macaluso, a.g.e., ss. 2-3.

⁴⁷ Olivier Roy, "The Islamization of Radicalism", Rosa Luxemburg Stiftung, <http://www.rosaluxna.org/wp-content/uploads/2016/06/Newsletter-oliver-roy-ENG-26-01-16.pdf> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

⁴⁸ Alex P. Schmid, a.g.e., s. 6.

⁴⁹ Colin J. Beck, a.g.e., s. 37.

⁵⁰ Sophia Moskalkenko ve Clark McCauley, "Measuring Political Mobilization: The Distinction Between Activism and Radicalism," *Terrorism and Political Violence*, Cilt: 21, No. 2, 2009, 239-260, s. 240.

yasa dışı radikalizm olarak nitelendirilebilmiştir.⁵¹

Radikalizm kavramı birçok devlette kurumsal olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır.⁵² Bazı devletlerin ilgili güvenlik kurumlarınca radikalleşme ile yapılan tanımlar aşağıdadır:

• ABD İç Güvenlik Departmanı (*US Department of Homeland Security [DHS]*) “sosyal değişim yaratmak için şiddet kullanma, şiddet kullanmayı destekleme veya kolaylaştırmayı da içine alan aşırı uç inanç sistemini hayata geçirme süreci”,

• Danimarka Güvenlik ve İstihbarat Servisi (*Danish Security and Intelligence Service [PET]*), “bir kişinin özel politik/ideolojik amaçlarına ulaşmak için terörizm dâhil demokratik olmayan yöntemlerini veya şiddet araçlarını artan bir şekilde kullanma süreci”,

• Hollanda Genel İstihbarat ve Güvenlik Servisi (*The Netherlands General Intelligence and Security Service [Algemene Inlichtingen-en Veiligheidsdienst-AIVD]*), “mevcut demokratik yasal düzene tehlike oluşturacak şekilde demokratik yasal düzenin fonksiyonlarına zarar verecek demokratik olmayan metotları kullanarak toplumda kapsamlı değişiklikler (aktif olarak) gerçekleştirme ve/veya bunu destekleme”,

• İsveç Güvenlik Servisi (*Swedish Security Service [Säpo]*), “toplumda radikal değişikliği tanıtmayı öngören ideolojik veya dini aktivizm süreci ve politik amaçlara ulaşmak için bir kişi veya grubun şiddeti kullanması, desteklemesi veya savunması süreci” olarak tanımlamıştır.⁵³

Yukarıdaki radikalleşme tanımlarında, ABD’de aşırı uç inanç sistemini benimseme, Danimarka’da demokratik olmayan araçları veya şiddet araçlarını kullanma, Hollanda’da toplumda kapsamlı değişikliği amaçlama ve İsveç’te politik amaçlar için şiddeti kullanma hususlarına

⁵¹ Alex P. Schmid, a.g.e., ss. 7-8.

⁵² Mark Sedgwick, a.g.e., s. 483; Alex P. Schmid, a.g.e., s. 12.

⁵³ Alex P. Schmid, a.g.e., s. 12.

vurgu yapılmıştır.⁵⁴ Bu tanımlamalarda “şiddet” unsuru temel referans olarak ortaya çıkmıştır. Fakat ABD’de yapılan tanımda şiddet unsuru merkezî konumda aşırı uç inanç sistemi ile ilişkilendirilirken; Danimarka ile Hollanda’da yapılan tanımlamalarda şiddet içermeyen ve demokratik olmayan yöntemler radikalizm içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca Danimarka’da terörizm dâhil şiddet, radikalizmin bir unsuru iken, şiddet içermeyen demokratik eylemler de radikalizm içerisinde yer almıştır. Hollanda’da ise şiddet, sadece demokratik sisteme zarar verme içerisinde sınırlandırılmış ve demokratik sisteme zarar veren ve şiddet içermeyen demokratik olmayan yöntemler radikalizmin unsurları olarak değerlendirilmiştir.⁵⁵ İsveç’te ise hem radikal değişimi öngören ideolojik ve dinî aktivistlik (şiddet içermeyen aşırılık yanlı eylem ve faaliyetler) hem de şiddetin araç olarak kullanılması, desteklenmesi ve savunulması radikalizm içinde ele alınmıştır.

Radikalizm kavramı, düşünceler ve eylemler arasındaki ilişkiler bağlamında da sorunlar taşımaktadır. Radikalizm yaklaşımlarında devletlerin bir kısmı belirli ideoloji veya düşünce ve inancı tehdit olarak kabul ederken; diğer bir kısmı herhangi bir ideoloji veya düşünce ve inanca atıfta bulunmadan şiddet içeren aşırıçılığın desteklenmesini tehdit olarak kabul etmektedir. Bu noktada, bir şeyin şiddete sebep olması tehdit olarak tanımlanırken; demokratik değerlere muhalif ancak şiddete neden olmayan durumların tehdit olarak kabul edilip edilemeyeceği konuları belirsiz kalmaktadır.⁵⁶ Örneğin, 2006 yılında Avrupa Komisyonu’nda yapılan tanımlamada radikalleşme “insanları terörizm eylemlerine yöneltebilen düşünceler, görüşler ve fikirleri kapsayan bir olgu” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamada ilk olarak hangi koşulların kişileri terörizme yöneltebileceği hususu net değildir. İkinci olarak, ideolojiyle ilişkili olan “düşünceler, görüşler ve fikirler” ifadesi çok geniş ve belirsizdir. Üçüncü olarak, radikalleşme, terörizm

⁵⁴ A.g.e., s. 12.

⁵⁵ Mark Sedgwick, a.g.e., s. 484.

⁵⁶ A.g.e., s. 484.

dışında da çeşitli şekillerdeki çatışmalara neden olabilmektedir.⁵⁷ Benzer şekilde, radikalizm ile ilgili bazı tanımlarda, ABD’de aşırı uç inanç sistemleri olan düşünceler tehdit olarak kabul edilirken; İsveç’te ideolojik veya dinî aktivizm sürecinde olduğu gibi hem şiddet içermeyen, hem de şiddet içeren eylemler tehdit olarak kabul edilmiştir.⁵⁸ Radikalizm kavramını mutlak şekilde tanımlamaya yönelik yaklaşımların subjektiflikleri ve tutarsızlıkları, tarihsel ve konumsal olarak farklı şekillerde anlamlandırılan kavramın göreliliği olarak ele alınması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, radikalizmin süreç olarak ele alınması ve bu süreçte normal kabul edilenin ne olduğunun ortaya konulması gerekmektedir.⁵⁹

Radikal kavramını insanlar, fikirler ve eylemlerin bir sıfatı olarak tanımlayan Beck, radikalizmin hangi aktörlerin potansiyel olarak radikal olabileceği, radikal strateji ve eylemlerin özelliklerinin neler olacağı ve hangi fikirlerin, iddiaların ve amaçların radikal olarak nitelendirilebileceği konularını içine alacak şekilde kavramsallaştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede, radikalizm “toplumda genel kabul gören politik ortamın dışında sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapılarda önemli ölçüde değişikliği öngören ve kurumsal araçların ötesinde araçları kullanan herhangi bir aktörün mücadelesi” olarak tanımlanmıştır.⁶⁰ Burada kurumsal araçlar ile kurumsal politikaların içindeki oy kullanma, lobicilik, yasama gibi faaliyetler ifade edilirken; kurumsal araçların ötesindeki araçlar ile protesto, boykot, oturma eylemi, sabotaj, şiddet vb. eylemler ifade edilmektedir. Bu şekilde kurumsal olmayan araçların kullanılmaya başlanması radikalizme doğru bir eğilime işaret etmektedir.⁶¹

Tarihsel süreçteki yaklaşımlar ve politik fikirler dikkate alındığında, temel olarak radikalizmin açıklanmasında, “düşünce veya

⁵⁷ Alex P. Schmid, a.g.e., s. 12

⁵⁸ Mark Sedgwick, a.g.e., s. 484; Alex P. Schmid, a.g.e., s. 12.

⁵⁹ Mark Sedgwick, a.g.e., ss. 490-491.

⁶⁰ Colin J. Beck, a.g.e., ss. 38-39.

⁶¹ A.g.e., ss. 39-40.

tutum” ile “eylem veya davranış” arasındaki farkın çok iyi ayırt edilmesi gerekmektedir. “Düşünce veya tutum”, tamamen farklı bir alternatifin radikal olarak görülmesinin yanında, mevcut durumun kabul edilemez olduğu inancına dayanan köklü politik değişikliklerin savunulması olarak ifade edilebilir. “Eylem ve davranış” kavramları ise hükümet ve toplum için sistemi dönüştüren, radikal bir çözümü getirmek için savunulan araçlar olarak nitelendirilebilir. Bunlar şiddet içermeyen ve demokratik (ikna ve reform yoluyla) ya da şiddet içeren ve demokratik olmayan (zorlama ve devrim yoluyla) araçlar olabilir.⁶² Dolayısıyla terörizme giden süreçteki ayırt edici unsurun şiddet ve şiddetin araçsallaştırılması olduğu söylenebilir.

3. Radikalizm, Aşırıçılık ve Terörizm: Şiddetin Araçsallaştırılması

Radikalizm ve aşırıçılığın, şiddetin araç olarak kullanıldığı veya kullanılmadığı eylem veya davranışlar olmak üzere iki boyutta ele alınabildiği yukarıda ifade edilmişti. Bununla birlikte, terörizmde amaçlara ulaşmak için şiddet ve şiddet tehdidi sistematik olarak kullanılmakta; şiddet temel stratejik araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, radikal ve aşırı hareketlerin gelişim süreçlerinde şiddetin sistematik araç olarak kullanılmaya başlaması, söz konusu hareketlerin terörizme dönüşmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, radikal ve aşırıçılıkların tümünün, şiddete başvurmadıkları müddetçe, terörist olarak nitelendirilmeleri doğru olmayacaktır.⁶³

Etnik ayrılıkçılık, kimlik çatışmaları, modernleşme, aşağılama, şiddet içeren söylemler ve sosyal adaletsizlik gibi farklı olguların neden olduğu politik şikâyetlerin terörizme dönüşme potansiyeli vardır. Fakat çeşitli şikâyetleri olan insanların gerçek hayatta çok azı

⁶² Alex P. Schmid, a.g.e., s. 8.

⁶³ Mark Sedgwick, a.g.e., s. 483; Randy Borum, a.g.e., s. 38; Alex P. Schmid, a.g.e., s. 8; Agnese Macaluso, a.g.e., s. 4.

56

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 14

Sayı: 28

terörizme yönelmektedir.⁶⁴ Bu noktada, radikal grupların şiddete nasıl yöneldikleri sorusu önem kazanmaktadır; çünkü radikal ve aşırı amaçları olan bir grup her zaman şiddete yönelmeyebilir. Bunun yanında, şiddet yanlısı gruplar içinde yer alma ve şiddet eylemlerine karışma, radikal amaçlardan bağımsız olarak kişiler arası ilişkiler ve gruba bağlılık gibi başka nedenlerle de ilişkili olabilir. Bu nedenle, birey, grup ve organizasyon seviyelerinde çeşitli süreçleri ihtiva eden radikalleşme, analitik olarak farklı mekanizma ve örnekler kapsamında, radikalleşme süreçlerinin yaşandığı sosyal ve politik bağlam ile birlikte ele alınmalıdır. Bu şekilde radikalleşme, şiddeti benimseyen grupların çevreleriyle veya düşman aktörlerle etkileşimleri sonucunda gelişir. Radikalleşme sürecinde protesto grupları ile güvenlik güçleri arasında gerginlik artabileceği gibi, farklı sosyal grupların karşı karşıya gelmeleri durumunda da gerginlik tırmanabilir.⁶⁵

Radikal düşünce ve davranışlara sahip olan kişilerin hepsinin şiddete yönelmediği dikkate alındığında, radikaller ile aşırıların bazı farklılıklarının yanında bazı ortak özelliklere de sahip oldukları görülmektedir.⁶⁶ Radikal düşüncelere sahip kişilerin şiddeti tasvip etmeleri veya etmemeleri, demokratik olmaları veya olmamaları mümkündür; fakat aşırıların hiçbir zaman demokratik değildir. Bunun yanında, aşırıların farklı düşüncelere tolerans göstermez ve politik güç için zor kullanılabileceğini öngörür. Ayrıca aşırıların esneklikten uzak ve kapalı olan düşünce yapıları dünyayı “bizden olanlar” ve “karşı taraftakiler” şeklinde tek taraflı görmeye meyillidir. Diğer taraftan radikal düşüncelere sahip kişiler bir sorunun kökenini tarihsel

⁶⁴ Eteri Tsintsadze-Maass ve Richard W. Maass, “Groupthink and Terrorist Radicalization”, *Terrorism and Political Violence*, 2014, Cilt: 26, No. 5, 735-758, s. 736; Agnese Macaluso, a.g.e., s. 4.

⁶⁵ Donetella Della Porta ve Gary LaFree, “Guest Editorial: Processes of Radicalization and De-Radicalization”, *International Journal of Conflict and Violence (IJCV)*, 2012, Cilt. 6, No. 1, 4-10, s. 7.

⁶⁶ Alex P. Schmid, a.g.e., s. 8.

olarak araştırmayı öngörerek rasyonelliğe ve faydacı (pragmatik) düşünceye açık olma eğilimindedir. Radikal düşüncelere sahip militanlar normalleşebilirken; aşırıçıların normalleşme ihtimali çok daha az olduğu söylenebilir. Dolayısıyla radikaller yeniliklere açık ve açık fikirli olarak nitelendirilirken aşırıçıları farklı fikirlere kapalı olarak tanımlanabilir. Burada radikalleşme sürecinin radikalizme dönüşmesinden ziyade, radikalleşme sürecinin şiddeti politik araç olarak benimseyen aşırıçılığa ve sonrasında terörizm ile soykırım gibi diğer şiddet eylemlerine dönüşmesi asıl tehdit olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁷

Radikalleşme süreci sol ve sağ ideolojik, anarşist, etnik milliyetçi veya dinî olsun terörizmin bütün türlerinde ortaya çıkabilmektedir.⁶⁸ Terörizme başvurmak için haklı gerekçeleri olduğunu öne süren teröristlerin büyük çoğunluğu derin ideolojik anlayışa sahip değildir ve geleneksel anlamda radikalleşmiş olmayabilir. Şiddeti meşrulaştıran aşırı inançlar geliştirilerek veya benimsenerek radikalleşme, terörizme giden yollardan sadece biri olarak ortaya çıkabilir.⁶⁹

Bu noktada radikalizmin aşırıçılığa dönüşen özelliklerinin ortaya konulması gerekmektedir. Aşırıçıların kalıplaşmış ve dogmatik (inanca dayalı) ideolojik öğretiye dayalı homojen bir toplum yaratmak için mücadele ettikleri ve bunu bütün muhalif düşünceleri bastırarak ve azınlık grupları tahakküm altına alarak gerçekleştirmeye çalıştıkları söylenebilir. Bu şekilde aşırıçıları, dogmatik düşüncelerden bağımsız olarak farklılıkları kabul eden ve aklın gücünü esas alan radikallerden ayrılır. Demokratik toplumlar dikkate alındığında (şiddeti benimseyen) aşırıçı grupları, hareketler ve partilerin bazı özellikleri:

- anayasal düzen karşıtlığı, anti-demokratik, çoğulculuk karşıtlığı, otoriterlik,

⁶⁷ A.g.e., s. 10.

⁶⁸ Diego Muro, a.g.e., s. 2.

⁶⁹ Randy Borum, a.g.e., s. 38.

• fanatik, tolerans göstermeyen, taviz vermeyen, tek taraflı siyah veya beyaz düşünceye sahip olma,

• amaçların araçları meşrulaştırdığı düşüncesini kabul ederken hukukun üstünlüğünü ve hukuk devletini reddetme,

• amaçlarını gerçekleştirmek için fırsat bulduklarında düşmanlarına ve muhaliflerine karşı büyük çapta siyasal şiddet dâhil her türlü aracı kullanılabilme şeklinde ifade edilebilir.⁷⁰

Aşırıların söz konusu özellikleri ve yöntem tercihleri güç elde ettiklerinde çoğunlukla totaliterliğe yönelmelerini sağlar.⁷¹ Radikal düşüncelerin aşırıcılığa dönüşmeye başladığı noktada amaçsal olarak mevcut otoriteyi reddetme ve düşünsel olarak tek biçimlilik ön plana çıkarken araçsal olarak kendi düşüncelerinin karşısında olanlara karşı şiddetin kullanılması meşru görülmeye başlar.

Öncelikle mevcut duruma tepki olarak düşünsel boyutta başlayan radikalizm, daha sonra hem düşünsel, hem de eylemsel boyutlarda aşırıcılığa doğru evrilebilir. Radikal hareketler düşünsel ve eylemsel boyutlarda aşırılığa evrildiğinde, amaç veya hedeflere ulaşmak için etki tepki mekanizmalarına bağlı olarak önce şiddet içermeyen, daha sonra şiddet içeren araçlar kullanılmaya başlar. Fakat bu noktada radikal hareket içinde şiddet içeren araçların meşru kabul edilebileceği bir zeminin oluşması gerekmektedir. Söz konusu meşruluk bazen düşman olarak tanımlanıp mücadele edilen aktör ve grupların şiddet kullanımına bağlı olarak etki-tepki mekanizması içerisinde gelişirken; bazen de amaç ve hedefleri oluşturan ideoloji ve inançların kendi içerisinde şiddet kullanmanın meşruluğu ve gerekliliğinin tanımlanmasıyla gelişir. Radikalleşme süreci, şiddet araçlarının kullanımının meşru kabul edilerek sistematik hâlde kullanılmaya başlaması ile terörizme dönüşür. Bu safhada şiddet, radikal amaç ve hedeflere ulaşmak için araç olarak kullanılmasının yanında, terörist eylem ve faaliyetlere katılanların grup dinamiklerine

⁷⁰ Alex P. Schmid, a.g.e., s. 9.

⁷¹ A.g.e., s. 9.

bağlı olarak da gelişmeye başlar. Nihayetinde düşünsel olarak belirli amaçlara ulaşmak için başlayan radikalleşme süreci, etki-tepki mekanizması içinde şekillenen ve şiddeti araç olarak kullanmayı benimseyen bir terörist harekete dönüşür.

Radikalleşme sürecinde şiddetin sistematik olarak araçsallaştırıldığı noktada ortaya çıkan terörist örgütlerin, sadece örgüt içinde aktif olarak faaliyet gösteren kişilerden oluşan bir grup olarak ele alınması yetersizdir.⁷² Bu anlamda, tarihsel süreçte hemen hemen tüm terörist hareketler, arka planda destekleyici bir çevre ile başlıca hedef kitlesi içinden belirli bir taraftar kitlesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. 1870'lerde modern terörizmin ortaya çıkmasından itibaren, ister şiddet içeren eylemler olsun, ister şiddet içermeyen aktivizm olsun, her terörist grup istisnasız olarak daha geniş toplumsal, politik veya etnik tartışmalara ilişkin koşulları ve yoksunlukları refere etmiştir.⁷³

Radikalleşme sürecini destekleyen başka bir unsur da bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmelerdir. Günümüz bilgi teknolojileri radikal düşüncelere sahip insanların, benzer düşüncelere sahip dünyanın herhangi bir yerindeki diğer insanlarla kolaylıkla ve hızlı bir şekilde bağlantı kurup örgütlenebilmesine olanak sağlamaktadır. DEAŞ'ta⁷⁴ görüldüğü gibi, internet vasıtasıyla dünyanın birçok yerinden binlerce kişinin örgüte katılabilmesi ve örgütün ideolojik fikirlerini yayabilmesi radikalleşmenin "kar topu" etkisine örnek olarak verilebilir.⁷⁵

⁷² Rex A. Hudson, *The Sociology and Psychology of Terrorism: Who Becomes A Terrorist and Why?*, A Report Prepared Under an Interagency Agreement by the Federal Research Division, Library of Congress, Ekim 1999, s. 12.

⁷³ Mark Sedgwick, a.g.e., s. 485.

⁷⁴ Arapça "ad Davla al-İslamiya fil-'Irak ve eş-Şam" teriminin kısaltmasıdır.

⁷⁵ Mustafa Aydın, "The Connection Between Radicalism, Extremism and Terrorism", 31 December 2015, <http://www.hurriyetdailynews.com/the-connection-between-radicalism-extremism-andterrorism.aspx?PageID=238&NID=93231&NewsCatID=468> (Erişim Tarihi: 03.03.2017). Suriye ve Irak'taki çatışmalarda DEAŞ'a katılan 25.000-30.000 civarında yabancı terörist savaşçıdan 4.000-5.000'inin Batı ülkelerinden geldiği tahmin edilmektedir. Bkz. Mustafa Aydın, a.g.e.

Bir terörist grup, amaçlarını meşru kabul eden ancak terörizmin ayırt edici özelliği olan sivillere yönelik saldırıları onaylamayan toplum tabanının sadece belirli bir kısmını temsil eder.⁷⁶ Bu kapsamda, terörist hareketlerin arka planı dikkate alındığında, doğrudan silahlı eylemlerde yer alan teröristler, teröristleri destekleyenler ve terörist harekete sempatiyle bakanlar olmak üzere üç seviyede ele alınabilir⁷⁷ (Şekil-2). Terörist örgütlerin içinde aktif olarak faaliyette bulunan elemanlar örgütlerin amaçlarına çok daha bağlı ve radikaldir; gerektiğinde örgütün amaçları uğruna hayatlarını feda etmekten kaçınmaz.⁷⁸ Teröristler ile temsil ettikleri kitlelerin tabanında yer alan sempatanlar arasındaki en önemli fark, teröristlerin inançlar, duygular ve davranışlar açısından çok daha radikal olmalarıdır.⁷⁹

⁷⁶ Clark McCauley, “War Versus Justice in Response to Terrorist Attacks: Competing Frames and Their Implications”, Bruce Bongar vd. (Eds.), *Psychology of Terrorism*, Oxford University Press, New York, 2007a, 56-65, s. 62.

⁷⁷ Muro'nun geliştirdiği politik radikalleşmenin piramid modelinde (*Pyramid Model of Political Radicalisation*), radikalleşme seviyeleri radikal, aktivist, destekçi ve sempatan şeklinde tasnif edilmiştir. Bu şekilde bir tasnifte teröristlik seviyesi radikal olarak ifade edilmiş; aktivistlik ile destekçi seviyeleri arasındaki ayrım net olarak ortaya konulamamıştır. Radikalizmin kavramsal incelemesinde bütün radikallerin şiddeti benimsemediği ve terörizme yönelmediği ortaya konulmuştur. Bu nedenle, bu çalışmada terörist, destekçi ve sempatan şeklinde yeni bir tasnif yapılmıştır. Bkz. Diego Muro, a.g.e., s. 4.

⁷⁸ Mehmet Kurum, *Terörist Örgütlerin Güvenli Ortamları ve PKK*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 67.

⁷⁹ Clark McCauley ve Sophia Moskalenko, “Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, 2008, Cilt: 20, No. 3, 415-433, ss. 416-417.

Şekil-2: Terörizme Desteğin Seviyeleri.

Fiziki olarak geniş ve dağınık bir alanda faaliyet gösteren teröristlerin, örgütlerine ve birbirlerine olan güçlü bağlılığı ancak grup içindeki ideolojik amaçların önemi ve gücü ile açıklanabilir.⁸⁰ Örneğin 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren teröristler, farklı yerlerde konuşlanmalarına rağmen örgütün amaçları için hayatlarını feda etmekten kaçınmamıştır. Destekçiler ise, örgütlerin amaç ve hedeflerine bağlı olmakla birlikte, fonksiyonları gereği hayatlarını feda etme konusunda aktif elemanlar kadar bağlılık göstermeyebilir. Terörist örgütlerin yapı ve faaliyet alanlarına göre destekçiler, daha çok yasal zeminde faaliyet gösterir. Fakat ihtiyaç olduğunda yasa dışı eylem ya da faaliyetlerde de bulunabilirler. Üçüncü seviye olan sempatzanların güdülenmeleri, aktif elemanlara göre çok daha zayıftır. Bu nedenle, sempatzanların grup faaliyetlerine katılmaları sınırlıdır.⁸¹ Eğer sempatzanların güdüleri doğru yönlendirilemezse, örgüte bağlılıkları zaman içerisinde azalır ve sadece temsili boyutta kalır.⁸² Terörist örgütlerin temsil ettiklerini iddia ettikleri toplum tabanının bir kısmı, acımasız terör eylemlerini

⁸⁰ Clark McCauley, "Psychological Issues in Understanding Terrorism and the Response to Terrorism", Bruce Bongar vd. (Eds.), *Psychology of Terrorism*, Oxford University Press, New York, 2007, 13-31, ss. 19-21.

⁸¹ Mehmet Kurum, a.g.e., s. 67.

⁸² Martha Crenshaw, "Theories of Terrorism: Instrumental and Organizational Approaches", David Rapoport (Ed.), *Inside Terrorist Organizations*, Frank Cass Publishers, Londra, 2001, 13-31, s. 26.

62

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 14

Sayı: 28

onaylamasa da genel anlamda terörist örgütü destekleyebilmektedirler.⁸³ Bu şekilde, terörist örgütler, zaman içinde tabanın aktif desteğini artırmak amacıyla terör faaliyetlerinin destekçilerin yararına, hatta onlar adına yapıldığı şeklinde algılanması için çaba sarf eder.⁸⁴ Terörist örgütlerin devamlılıklarını sağlaması, örgüt içinde aktif olarak faaliyet gösteren elemanlarının yanında kendi amaçlarını sürekli destekleyen ve sempati duyan bir kitlenin olmasıyla yakından ilişkilidir.⁸⁵

Şekil-3: Terörizme giden basamaklar.⁸⁶

⁸³ John Horgan, "The Social and Psychological Characteristics of Terrorism and Terrorists", Tore Bjorgo (Ed.), *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward*, Routledge, Londra, 2005, 44-53, s. 51.

⁸⁴ Scott Gerwehr ve Kirk Hubbard, "What Is Terrorism: Key Elements and History", Bruce Bongar vd. (Eds.), *Psychology of Terrorism*, Oxford University Press, New York, 2007, 87-100, s. 92.

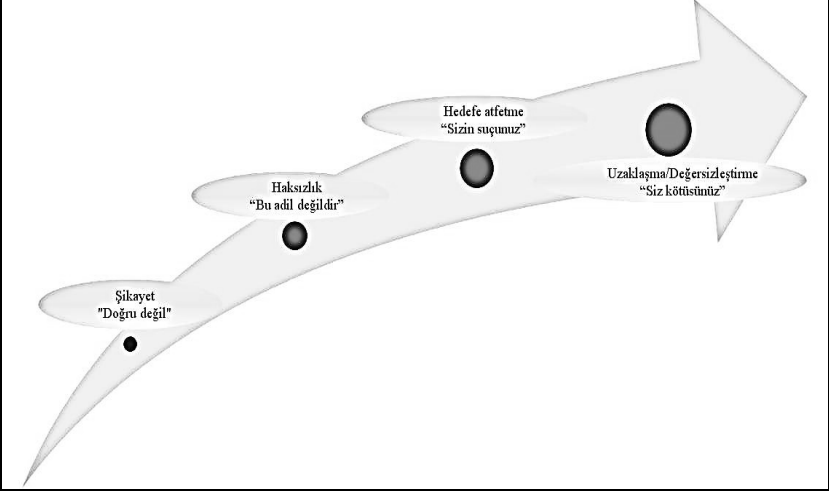
⁸⁵ Mehmet Kurum, a.g.e., s. 68.

⁸⁶ Fathali Moghaddam, "The Staircase to Terrorism", *American Psychologist*, Vol: 60, No. 2, 2005, 161-169, s. 161.

Bu noktada, şiddet içeren aşırıclığa ve terörizme giden radikalleşme sürecinin nasıl gerçekleştiğinin ve şiddetin nasıl araçsallaştırıldığına ortaya konulması gerekmektedir. Moghaddam'ın "Terörizme Giden Basamaklar" (Şekil-3) yaklaşımında terörist faaliyetlere giden radikalleşme süreci aşamalar hâlinde ele alınmıştır. Terörizme giden basamağın ilki olan zeminde, maddi koşulların psikolojik yorumuna bağlı olarak adaletsizlik algısı ve hayal kırıklığı duygusu hâkimdir. Burada maddi koşulların psikolojik yorumu sübjektiftir; zaman ve zemine göre değişebilir. Zeminde milyonlarca insanın haksızlığı algılayıp nispeten yoksun hissettiği koşullarda, hoşnutsuz nüfusun bir kısmı çözüm bulmak için birinci basamak olan "haksız muameleye karşı mücadele seçeneklerinin algılanması" basamağına geçiş yapabilir. Burada durumlarını iyileştirmenin ve daha fazla adalete ulaşmanın yollarını araştırırlar. Fakat bu seviyede bireysel olarak çözüm olasılıklarını görmezler ve kararların alındığı prosedürleri yeterince etkileyebileceklerini düşünmezler ise bir üst basamak olan "saldırganlığın yer değiştirmesi" basamağına geçiş yapabilirler. Bu basamakta saldırganlık düşman olarak tanımlanan hedeflere fikrîsel ve düşünsel olarak yönelmeye başlar. Ayrıca, ağır adaletsizlik algısına sahip kişiler öfke ve hayal kırıklığı yaşar. Bu kişilerin saldırganlıkları bazı durumlarda liderlerin de etkisiyle belirli bir düşmana yönelir. Saldırganlıklarını fiziksel olarak düşmanlarına yöneltme eğiliminde olanlar, bir üst basamak olan "manevi ve ahlaki bağlılık" basamağına çıkar ve örgütün değerlerini benimsemeye başlar. Bu kişiler artık terörizmi haklı ve meşru bir strateji olarak görür. Terörist örgütün ahlakıyla daha fazla meşgul olanlar aktif terörist olarak örgüte katılmaya hazır hâle gelir. Dördüncü basamakta, artık kişiler terörist örgüte katılmış, "bize karşı onlar" kategorik algısı keskinleşmiş ve terörist örgüt meşru görülmeğe başlanmıştır. Son basamakta, terörist örgüte katılan kişiler, başkalarına ve kendilerine zarar vermeyi engelleyecek yasaklayıcı ve önleyici mekanizmalardan kaçınacak şekilde eğitilir ve terörist eylem yapmak üzere görevlendirilir.⁸⁷

⁸⁷ Fathali Moghaddam, a.g.e., ss. 161-162.

Şekil-4: Terörist düşünce sürecinin dört aşamalı modeli.⁸⁸

Benzer şekilde, Borum, “terörist düşünce sürecinin” nasıl geliştiğini açıkladığı “Dört Aşamalı Modeli”nde (*The Four-Stage Model*), farklı ideolojik altyapılara sahip şiddeti araç olarak kullanmayı benimseyen çeşitli grupların radikalleşme süreçlerinin ortak temel özelliklerini ortaya koymuştur. Bu modelde haksızlıklar ve mağduriyetler ile hassasiyetlerin nasıl başka gruba karşı nefrete dönüştüğü ve söz konusu nefretin bir kısmının şiddeti nasıl meşrulaştırıldığı veya itici güç hâline getirildiği açıklanmaya çalışılmıştır. Dört aşamalı model (Şekil-4) tatmin edici olmayan bir olay, durum ya da şikâyetin ilk aşamada “doğru değil” olarak tanımlanması ve bu durumun adaletsizliğe neden olması sonrasında ikinci aşamada “bu adil değildir” şeklinde kabul edilmesini ihtiva eder. Üçüncü aşamada (“sizin suçunuz”), adaletsizlik durumu bir politikaya, kişiye ya da ulusa atfedilir. Dördüncü ve son aşamada, sorumlu olarak kabul edilenler “siz kötüsünüz”

⁸⁸ Randy Borum, a.g.e., s. 39.

şeklinde nitelendirilerek ve hatta şeytanlaştırılarak, saldırganlığın meşrulaştırılması veya bir güdü hâline getirilmesi kolaylaştırılmış olur.⁸⁹ Söz konusu modelde, görelî yoksunluk ve haksızlığa uğradığı inancıyla ortaya çıkan, ahlaki olarak tanımlanan kin ve öfkenin nasıl sözde adaletsizlik algısı ile terörist eylemlerin meşrulaştırıldığı ortaya konulmuştur.⁹⁰ Moğhaddam ile Borum'un yaklaşım ve modellerinde terörizme giden zihniyetin başlangıç noktası temelde haksızlıklar ve mağduriyetler ile hassasiyetler olarak ele alınmıştır. Böylece, sadece mağduriyetler veya haksızlıklar değil, yeni bir devlet kurma, mevcut iktidarı ele geçirme, kendi ideolojisini yayma, ayrılıkçılık gibi idealize edilmiş amaç ve hedeflerden oluşun farklı olgular da terörizme giden yolun başlangıç noktalarını oluşturabilir.

Terörizme giden radikalleşme ve aşırıçılık süreci, öncelikle bireylerin bir konuda haksızlığa uğradığı inancı veya idealize edilmiş amaç ve hedefler ile başlamaktadır. Daha sonra haksızlığın kaynağı veya sorumlusu olarak kabul edilen kişiler, gruplar, toplumlar ya da devletler düşman olarak tanımlanarak şiddetin meşru hedefi hâline getirilebilmektedir. Radikal hareketlere ilişkin yapılan birçok araştırmada, bireyleri ve grupları radikal ortama ve şiddet içeren aşırıçılığa yönelten tek bir sebep olmadığı, aksine birçok karmaşık çekici ve itici iç ve dış faktör ile tetikleyici etmenin olduğu görülmektedir.⁹¹ Radikalleşme süreçlerini anlamak için, bir taraftan bireyleri ve hareketleri siyasal şiddete yönelten temel şikâyetlerin, şiddet eğilimli ideolojilerin, saldırgan dürtüler ile motivasyonların neler olduğuyla ilgilenilirken, diğer taraftan söz konusu etkenlerin hangi çevresel uyarılar ve koşullar tarafından tetiklendikleri üzerine odaklanılmıştır. Bu anlamda bireyler ve gruplar, şiddetin kullanımını tolere eden veya meşru gösteren ideolojileri veya amaçları benimsemiş, derin yoksunluk algısını tecrübe etmiş veya çevresel uyarılara maruz kalmış ise ideoloji, amaç ve grup içi/dışı

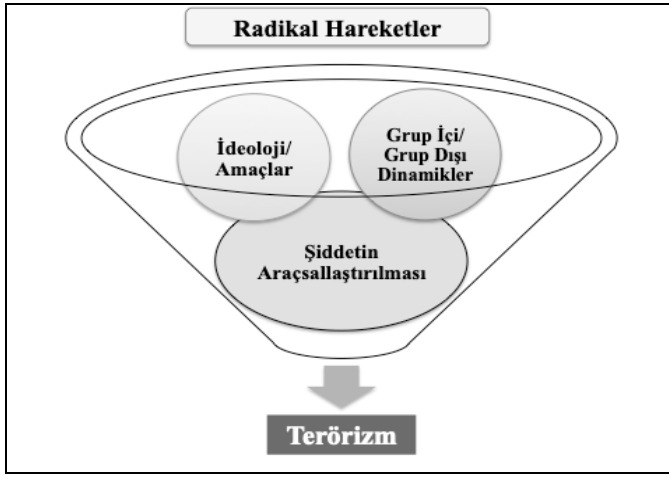
⁸⁹ Randy Borum, a.g.e., ss. 38-39.

⁹⁰ Diego Muro, a.g.e., s. 3.

⁹¹ Alex P. Schmid, a.g.e., s. 9.

dinamiklerin etkileriyle şiddeti araçsallaştırarak büyük oranda terörizme yönelebilir.⁹² Bu süreç Şekil-5'teki gibi özetlenebilir. Takip eden alt başlıklarda irdeleneceği üzere, radikal hareketlerin nasıl ve hangi şartlarda şiddete yönelerek araçsallaştırıldığına ortaya konulması, bu denklemin en önemli kısmını teşkil eder.

Şekil-5: Radikal Hareketlerin Terörizme Dönüşüm Süreci.

3.1 Şiddetin Araçsallaştırılması

Teröristler, istedikleri siyasal değişikliklerin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla şiddet eylemlerini zorlayıcı bir araç olarak gerçekleştirir. Bunun yanında, siyasete dair hoşnutsuzluklarına dikkat çekmek içinde şiddet kullanmayı seçebilirler. Bu anlamda terörizm; kişileri siyasal muhalefete yönelten sorunlar ile sorunların çözümü için şiddetin tercih edildiği radikalleşme sürecinin birleşiminden oluşan iki

⁹² Eitan Y. Alimi vd., *The Dynamics of Radicalization: A Relational and Comparative Perspective*, Oxford University Press, Oxford, 2015, ss. 7-8.

tarafı bir durum olarak ortaya çıkar. Radikalleşme, şiddete ve köktenci ideolojilere eğilimli gruplar için örgütsel kaynakların yaratıldığı uzun bir süreçtir. Bu dönüşüm süreciyle bireyler ve gruplar, artan bir biçimde siyasi amaçlarına ulaşmak için şiddet araçlarını kullanmaya başlayabilir. Bunun yanında, daha önce barışçıl olan muhalif grupların terörizme başvurmaya karar verme süreçleri, hem dış baskılara, hem de grup üyeleri arasındaki etkileşimlere tepki olarak grubun içinde bulunduğu sosyal gerçeklik içerisinde gelişir.⁹³

Radikal hareketlerde siyasi amaçlara ulaşmak için şiddetin araç olarak meşru kabul edilmesi ve benimsenmesinde iki mekanizma ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, amaçlar ile bu amaçlara ulaşmak için kullanılan ideolojik altyapının şiddetin kullanılmasını meşrulaştırıcı söylemleri içermesi, diğeri ise radikal hareketlerin grup içi ve grup dışı etkileşimleridir. Radikalleşme, bireysel bir süreç olduğu kadar sosyal bir süreçtir. Bunun nedeni, kolektif eylemlerin, kökünde siyasi amaçlar için birlikte hareket eden bir grup birey ile ilgili olmasıdır. Bu nedenle, radikalleşme süreçlerinin anlaşılması grup dinamiklerinin anlaşılmasıyla yakından ilişkilidir.⁹⁴ Terörizme giden süreç, benzer fikir, düşünce ve duygulara sahip bir insan grubunun ortak amaçlar etrafında bir araya gelmesi ile başlar. Nihayetinde geniş bir grubun parçası olarak ortaya çıkan terörist örgütler, temelde haksızlık duygusunu örgüt kapsamında özelleştiren, amaç ve hedefler ile nihai idealleri belirleyen ve düşmanı tanımlayan ideoloji ile grup dinamikleri etrafında şekillenir.⁹⁵

Radikalleşme ve radikalleşmenin azaltılmasına yönelik yaklaşımın üç önemli unsuru olduğunu öne süren Kruglanski vd., söz konusu unsurları; (1) ulaşılması gereken hedefi tanımlayan motivasyon unsuru (bireyin önem arayışı), (2) amaçları gerçekleştirmek için uygun şiddet araçlarını tanımlayan ideolojik unsur ve (3) bireylerin şiddeti meşru gösteren paylaştıkları ideolojileri ve

⁹³ Eteri Tsintsadze-Maass ve Richard W. Maass, a.g.e., s. 736.

⁹⁴ Colin J. Beck, a.g.e., s. 68.

⁹⁵ Mehmet Kurum, a.g.e., s. 65.

bunları önem kazanma aracı olarak uygulamaya koydukları örgütlenme ve grup dinamiklerinin oluşturduğu sosyal süreçler olarak ifade etmiştir.⁹⁶ Burada şiddet, grup içi etkileşimlerde grup bütünlüğünün sağlanmasında, grup dışında ise gerçekleştirilen eylem ve faaliyetlere karşı düşman olarak tanımlanan aktörler tarafından şiddet ile karşılık verilmesi durumunda tepkisel anlamda meşru araç olarak görülmeye başlamasında ortaya çıkar. Bu noktada, artık terörist hareket içerisinde radikalleşme ve aşırıcılığa dönüşüm süreci, sadece düşünceler etrafında değil, aynı zamanda eylem ve faaliyetlerin şekillendiği ve şiddetin araçsallaştırıldığı grup içi ve dışı dinamikleri içinde gelişmeye başlar.

3.2. Şiddetin Araçsallaştırılmasında İdeolojinin Rolü

İdeoloji, bir kişi veya grubun politik ve sosyal planlara, faaliyetlere veya sistemlere dönüştüğü düşünceleri karakterize eden fikir, doktrin ve inançlar bütünü olarak tanımlanabilir.⁹⁷ Bir ideoloji, bir grubun ayırt edici siyasi kimliğini ve amaçlarını tanımladığı inançlar, değerler, ilkeler ve hedeflerden oluşur. Bazı ideolojiler özellikle ayrılıkçı ve politize edilmiş dinî unsurlar içerirken, bazıları tarihî, yarı efsanevi ve doğaüstü inanç unsurlarını içerebilir. Burada önemli olan ideolojinin eylem için bir neden ve çerçeve oluşturmasıdır.⁹⁸ Terörist örgütlerin amaç ve gündemlerinin formüle edildiği ideolojileri, haklarını savduklarını iddia ettikleri etnik veya dinî toplumlar ile sosyal grup veya sınıfların belirli kesimleri üzerinde çok önemli etkiye sahiptir. Bu anlamda ideoloji, sadece dünya görüşü oluşturan bir düşünme şekli değil, aynı zamanda bireyler ve grupların haksızlık ve deneyimlerinin sosyopolitik eyleme dönüşmesini söylemler ve araçlar ile destekleyen

⁹⁶ Arie W. Kruglanski vd., “The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism”, *Advances in Political Psychology*, 2014, Cilt: 35, No. 1, 69-93, s. 69.

⁹⁷ Ekaterina Stepanova, *Terrorism in Asymmetrical Conflict: Ideological and Structural Aspects*, SIPRI Research Report No.23, Oxford University Press, New York, 2008, s. 21.

⁹⁸ C. J. M. Drake, “The Role of Ideology in Terrorists’ Target Selection”, *Terrorism and Political Violence*, 1998, Cilt: 10, No. 2, 53-85, ss. 54-55.

temel unsur olarak ortaya çıkar.⁹⁹

Daha çok terörizm ile yakından ilişkili olarak ön plana çıkmış olsalar da, ideolojilerin hepsi şiddet yanlısı değildir. Bu anlamda bazı ideolojiler, pozitif ve toplum yanlısı, toleranslı ve empatik davranışları onaylayıcı olabilmektedir. Bir başka ifadeyle bir davranışın toplum yararına ya da toplum karşıtı olarak kabul edilip edilmemesi ideoloji tarafından tanımlanmış olan anlamlara bağlıdır.¹⁰⁰ İdeolojiler, mevcut veya sorun olarak algılanan problemlerin çözümleri ile yaklaşımlarına ilişkin bütün politik görüşleri içerir ve grupların şiddete başvurmalarının ancak onların inançlarının yeterince güçlü ve mevcut haksızlığı açıklayan gelişmiş bir politik ideoloji tarafından desteklenmesi ile gerçekleşir.¹⁰¹ Bu noktada şiddeti araç olarak benimseyen ve benimsemeyen ideolojiler arasında ayırım yapılması gerekmektedir.¹⁰² Dinî konulardan çevrecilik ve milliyetçilik konularına kadar çeşitli ideolojiler tarafından davranışları şekillenen gruplar, şiddeti farklı şekillerde kullanır. Bazı gruplar kişilere fiziksel olarak zarar vermeden sadece yapılara ve finansal sistemlere zarar veren taktikleri kullanırken, El Kaide gibi gruplar hedef gözetmeksizin ölümlere yol açan intihar saldırıları gibi yöntemleri kullanabilmektedir.¹⁰³

Radikal hareketler içerisinde amaçlara ulaşmak için şiddetin araç olarak benimsenip benimsenmemesi, hareketlerin yönlendirildiği ve haksızlık algısının özelleştirildiği grupların benimsedikleri ideolojileri etrafında gelişir. Bir davranışın oluşmasında sadece amaçların etkinleştirilmesi tek başına yeterli değildir. Amaçlara ulaşmak için kullanılacak araçların da tanımlanması gerekmektedir. Bireylere ne

⁹⁹ Ekaterina Stepanova, a.g.e., s. 21.

¹⁰⁰ Arie W. Kruglanski vd., ss. 78-79.

¹⁰¹ James M. Lutz, ve Brenda J. Lutz, *Global Terrorism*, (2. Baskı), Routledge, Londra, 2008, s. 130.

¹⁰² Diego Muro, a.g.e., s. 2.

¹⁰³ Katharine A. Boyd, "Group-level Predictors of Political and Religiously Motivated Violence", Gary LaFree ve Joshua Freilich (Eds.), *The Handbook of the Criminology of Terrorism*, Wiley Blackwell, West Sussex, 2017, 77-92, s. 77.

yapılması gerektiğini söyleyen terörizmi meşrulaştıran bir ideoloji, aynı zamanda amaçlara ulaşmak için kullanılması gereken araçların da ne olması gerektiğini söyleyecektir. Grup üyelerinin kolektif inanç sistemini oluşturan ideolojileri tarafından grubun (gerçek veya hayali anlamda), tehdit altında olduğu işaret edildiğinde, kendilerini savunmalarının en önemli görevleri olduğu, en kutsal değerlerinin grubun varlığını devam ettirmek ve değerlerini korumak için muhtemel bütün araçların kullanılmasının grup üyelerinin en büyük sorumluluklarından biri olduğu dikte edilir. Bu anlamda terörizmi meşrulaştıran ideolojiler, radikalleşme sürecinde amaçlara ulaşmak için hangi şiddet ve terörizm araçlarının kullanılacağına belirlenmesinde merkezi rol oynar.¹⁰⁴ Bunun yanında, bir terörist grubun ideolojisi, hangi insanların ve kuruluşların masum ya da suçlu olup olmadığını belirlenmesi açısından bir ölçüt olarak kimin düşman, kimin dost olduğunun tanımlanmasında yönlendirici bir fonksiyon olarak ortaya çıkar.¹⁰⁵ Bu şekilde ideoloji kimin veya neyin meşru bir hedef olabileceğini tasvir eder.¹⁰⁶

Şiddeti araç olarak benimseyen ideolojiler üç unsuru içerir. İlki gruba karşı yapılan haksızlığın, ikincisi de haksızlığa neden olan oluşum veya suçlunun tanımlanmasıdır. Söz konusu haksızlık bazen bir düşman tarafından doğrudan gerçekleştirilen eylemler sonucu ortaya çıkabilirken, bazen de haksızlık durumu ile ilgili başkasını suçlama süreci sonucunda bir oluşumun sorumlu tutulması şeklinde gerçekleşebilir. Burada genelde temel kolektif ihtiyaçların karşılanmadığı ekonomik zorluklar, açlık veya salgın hastalıkların yaşandığı zamanlarda ortaya çıkar. Bu yaşanan zorlukların suçluları olarak grup dışındaki oluşumlar gösterilir. Üçüncü unsur, haksızlıktan sorumlu tutulan kişi veya oluşumlara karşı şiddetin kullanılmasının meşru bir zorunluluk olarak tanımlanmasıdır. Bu durumda ideolojiler, ahlaksız ve değersiz olarak kabul edilen diğer kişilere karşı şiddet

¹⁰⁴ Arie W. Kruglanski vd., a.g.e., s. 76.

¹⁰⁵ C. J. M. Drake, a.g.e., s. 56.

¹⁰⁶ Katharine A. Boyd, a.g.e., s. 83.

kullanılmasını ve onlara zarar verilmesini meşru eylemler olarak kabul eder. Hatta bu şekilde ideolojiler, örneğin “münafık” olarak nitelendirilen kişilerin bulunduğu bir otobüse düzenlenen intihar saldırısında olduğu gibi, bazı şiddet eylemlerini sadece hoşgörmekle kalmaz, aynı zamanda bunun bir zorunluluk ve takdir edilmesi gereken bir eylem olduğu şeklinde meşrulaştırarak taraftarlarını destekleyici bir araç olarak tanımlar. Bunun yanında, kendi grupları dışında hedef aldıkları kişi veya grupları, insanlık dışı yaratıklar ve topluma yıkıcı bir şekilde zarar verenler (katiller, hırsızlar, psikopatlar) olarak nitelendirilerek kendileri tarafından gerçekleştirilen ahlak dışı eylemlerini meşrulaştırabilir.¹⁰⁷

Çeşitli terör biçimleriyle ilgili radikalleşme sürecinde ortak bir özellik olarak ortaya çıkan ideoloji, mevcut sosyo-politik durumdan memnun olmayan küçük ancak önemli bir azınlığın radikalleşmesinde belirgin bir faktör oluşturur. Bu da, şiddet içeren düşüncelerin ve tutumların güçlenmesine katkıda bulunarak bir şiddet alt kültürü oluşmasını sağlar. Bunun yanında ideoloji, potansiyel olarak şiddetin kullanılmasını önleyici ahlaki mekanizmaları azaltmak ve intihar saldırıları ile ayırım gözetmeyen yüksek zayıata neden olan saldırıların meşru görülmesinde kullanılır. Şiddet eylemleri repertuarında aşırı uç taktikler ile elde edilebilecek stratejik faydalar göz önüne alındığında, ideoloji aynı zamanda eylemleri rasyonel bir bakış açısı ile meşru ve haklı çıkarmak için bir çerçeve sunabilir.¹⁰⁸ Radikalleşmeye giden süreçte motivasyon, grubun kolektif ideolojisi tarafından tanımlanan haksızlık veya grubun önem kaybının yeniden şekillendirilmesiyle sağlanır. Eğer söz konusu ideoloji, terörizmi meşru ve haklı bir araç olarak tanımlarsa, bireyler terörizmi destekleyerek benimseyebilir.¹⁰⁹ Bu anlamda terörizmi meşrulaştıran ideoloji, gruplarının aleyhinde

¹⁰⁷ David Webber ve Arie W. Kruglanski, “Psychological Factors in Radicalization: A ‘3N’ Approach”, Gary LaFree ve Joshua Freilich (Eds.), *The Handbook of the Criminology of Terrorism*, Wiley Blackwell, West Sussex, 2017, 33-46, ss. 40-41.

¹⁰⁸ European Commission’s Expert Group on Violent Radicalisation, a.g.e., s. 14.

¹⁰⁹ Arie W. Kruglanski vd., a.g.e., s. 80.

konuşan kimselere karşı şiddetin kullanılmasının haklı olduğunu savunan ve bu şekilde şiddetin kullanılmasının hem etkili, hem de kendi toplumlarına üst seviyede katkı sağlayan ahlaki olarak takdir edilmesi gereken bir davranış olarak kabul eden önemli bir inanç sistemi oluşturur. Bu kapsamda, terörizm ile şiddet içeren inanç sistemi olarak ideoloji başkalarının gözünde değer kazanır ve bu da eylemleri gerçekleştiren kişilerin tatminkâr hissetmesini sağlar.¹¹⁰

Grupların benimsedikleri ideolojilere göre şiddeti meşrulaştırma ve kullanma taktikleri farklılaşmaktadır. Genel olarak gruplar benimsedikleri ideolojilere göre; solcu, sağcı, etnik milliyetçi/ayrılıkçı ve dinî veya kutsal örgütler olmak üzere kategorize edilebilir.¹¹¹ Grupların benimsedikleri ideolojilerinin farklı olması, şiddetin ideolojik çerçevede araçsallaştırılmasında da farklılıklara yol açar. Çeşitli grupların ideolojileri ile kullandıkları şiddet arasındaki ilişkileri inceleyen Boyd, nefretten esinlenen veya hükûmet karşıtı dini referans alan aşırı sağ grupların, dini referans almayan nefret gruplarına göre şiddet kullanma eğilimlerinin daha az olduğunu; hırslı ve önyargılı grupların ise şiddete daha fazla başvurma eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca hükûmet karşıtı grupların dini referans almayan önyargılı gruplara göre yasal politik faaliyetlere katılma eğilimi daha fazla iken, dini referans alan önyargılı grupların yasal politik faaliyetlere katılma eğilimi çok daha düşük olduğu sonucuna varmıştır.

¹¹⁰ Arie W. Kruglanski vd., a.g.e., s. 78.

¹¹¹ Audrey Kurth Cronin, "Behind the Curve: Globalization and International Terrorism", Michael E. Brown vd. (Eds.), *Contending with Terrorism: Roots, Strategies, and Responses*, The MIT Press, Londra, 2010, 28-56, s. 37. Bu noktada birçok terörist örgütün motivasyon kaynaklarının farklı ideolojilerin karışımından oluştuğunu belirtmek gerekmektedir. Bkz. Audrey Kurth Cronin, a.g.e., s. 37. Benzer şekilde, aşağıdan yukarıya terörizmi motivasyonlarına göre ideolojik terörizm (sol ve sağ), etnik milliyetçi/ayrılıkçı terörizm ve dinî motivasyonlu terörizm olarak üç kategoride ele alan Demir, bu şekildeki bir sınıflandırmanın çok keskin ve net olamayacağına işaret etmiş ve ideolojik motivasyonlu bir terörist örgütün dinî değerleri kullanabildiğini ya da etnik milliyetçi/ayrılıkçı bir terörist örgütün ideolojilerini amaçları kapsamında yorumlayabildiğini ifade etmiştir. Bkz. Cenker Korhan Demir, *Sebeplerinden Mücadele Yöntemlerine Avrupa'da Etnik Ayrılıkçı Terörizmin Analizi: PIRA, ETA, PKK*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 98.

Bu kapsamda, grupların ideolojileri ve ideolojilerini desteklemek için kullandığı çeşitli araçların grupların şiddeti kullanıp kullanmamaları üzerinde farklı etkileri olabilmektedir.¹¹² Bunun yanında ideolojiler, grupların üyelerine öldürme eylemleri gerçekleştirebilecekleri konusunda yönlendirmede önemli rol oynarlar.¹¹³ Bu nedenle, dini referans alan etnik milliyetçi gruplar ile sadece dini referans alan gruplar çok daha öldürücü eylemler gerçekleştirebilir. Benzer şekilde, dini referans alan ideolojiler, intihar saldırılarını bir saldırı taktiği olarak hem amaçsal, hem de zorunluluk olarak dini referanslar ile destekleyebilmeleri nedeniyle taktik olarak çok daha sık kullanma eğiliminde olmuştur. Bu anlamda, dini referans alan ideolojileri benimseyen grupların belirli bir amaç için kendi hayatlarını feda etme konusunda cesaret ve isteklerinin diğer gruplara oranla çok daha fazla olduğu gözlenmiştir.¹¹⁴

3.3. Şiddetin Araçsallaştırılmasında Grup Dinamikleri

Radikalleşme sürecinde şiddetin meşru bir araç olarak benimsenmesi ve kullanılması, grup ideolojilerinin yanında kişilerin buldukları grupların iç ve dış dinamiklerinin etkisiyle de gelişir. Nitekim belirli bir ideolojinin benimsenmesi, radikalleşme sürecinin gerçekleşeceğini garanti etmediği gibi şiddetin araç olarak kullanılmasını da garanti edemez. Kişinin şiddet içeren radikalleşmeye kişisel ve toplumsal olarak doğrudan geçiş yapabilmesi için diğer pek çok unsurun karşılıklı etkileşim içinde olması gerekmektedir. Bu çerçevede yapılan bazı çalışmalarda, ideolojinin radikalleşme süreçleriyle değişen derecelerde ilişkili olduğu açıkça ortaya konulmuştur.¹¹⁵ Bu anlamda, belirli bir nüfus içinde tanımlanabilir bir kesim veya azınlık içerisinde ortaya çıkan şikâyet ve

¹¹² Katharine A. Boyd, a.g.e., s. 83.

¹¹³ Alex P. Schmid, a.g.e., s. 28.

¹¹⁴ Katharine A. Boyd, a.g.e., ss. 84-85.

¹¹⁵ PIRA (*Provisional Irish Republican Army*) üyeleriyle yapılan görüşmelerde, ideolojiden ziyade o tarihteki siyasi durum ve toplumsal bağlantının radikalleşme sürecinde belirleyici bir değişken olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, 1970'li yıllardan 1990'ların sonuna kadar, ETA'ya (*Euskadi Ta Askatasuna*) üye olan kişilerin çoğunluğu, terörist gruba katılmadan önce etnik milliyetçi ideoloji fikrini benimsemiştir. Bkz. European Commission's Expert Group on Violent Radicalisation, a.g.e., s. 15.

yakınmalar, ne radikalleşme süreçleri içerisinde şiddetin gelişmesinde, ne de gerçek anlamda terörist eylemlere katılımında yeterli değildir. Ayrıca, ideolojilerin etkili olduğu ve siyasal fırsat yapılarının ifade ve zorlayıcı şiddete izin verdiği durumlarda şiddete başvurma olasılığı artmaktadır. Bu şekilde, bireyin birincil ve ikincil sosyalleşmesinin gerçekleştiği siyasi ve sosyal çevre, büyük oranda radikalleşme süreçlerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır.¹¹⁶

Radikalleşme sürecinde bir mekanizma olarak ideoloji, bazıları için şiddet girişimlerinde önemli olmakla birlikte, ideolojik fikirlere kayıtsız kalan kişiler için önemsiz olabilmektedir. Bu anlamda, örneğin, aşırı sağcı teröristlerin birçoğunun ideolojik bilgisi çok azken, benzer şekilde, din temelli terörist grupların üyelerinin dinî bilgileri yetersiz ve genellikle de çarpıktır. Bunun yanında, çoğunlukla intikam duyguları en önemli dürtü olarak ortaya çıkarken, ideoloji bazen sonraki süreçte rasyonelleştirme ve mantığa bürümede kullanılan bir araç olarak ortaya çıkar. Bu şekilde belirli bir sosyal çevre veya radikal kişilerden oluşan gruplar ve ağlar gibi durumsal faktörler, ideolojik faktörlerden daha baskın çıkarak birçok genç aktivisti militanlığa ve nihayetinde terörizme yöneltebilir.¹¹⁷

Belirli bir amaç ve ideoloji etrafında ortaya çıkan terörist faaliyetlerin grup dinamikleri içinde şekillendiği dikkate alındığında, normal bir kişinin amaçları ve arkadaşlıkları için şiddete ve terörizme yönelebilmesi teröre dayalı bir grubun sosyal gücünü ortaya koymaktadır.¹¹⁸ Bunun yanında, aktörlerin radikalleşme dereceleri diğer aktörlerin faaliyetlerine tepki olarak gelişebilir. Bu şekilde, bireylerin, grupların ve kamuoyunun radikalleşme süreçleri; devlet ya da devlet dışı aktörlerin aralarındaki ilişkilerdeki etki-tepki döngüsü kapsamında geliştiği ve eylem ile faaliyetlerine bağlı olarak iki tarafın radikalleşmesi şeklinde devam ettiği görülmektedir.¹¹⁹ Bu anlamda,

¹¹⁶ European Commission's Expert Group on Violent Radicalisation, a.g.e., s. 14-15.

¹¹⁷ Alex P. Schmid, a.g.e., s. 28.

¹¹⁸ Clark McCauley, a.g.e., s. 29.

¹¹⁹ Clark McCauley ve Sophia Moskalenko, a.g.e., s. 430.

tepkisel ilişkilerin anlaşılmasının şiddetin araçsallaştırılmasında grupların dışındaki aktörler ile etkileşimlerinin önemli olduğuna işaret edilmektedir.

Terörizme giden radikalleşme sürecinde bazı bireyler bir sosyal gruba katıldıktan sonra grubun üyesi olarak şiddeti destekleyen bir ideoloji ile karşılaşmaktadır. Bu şekilde, yeni bir gruba katılan bireyler, grup dinamikleri içerisinde kendilerini kabul ettirmek ve grup içerisinde değer bulmak için kolektif davranışlara yönelebilir. Artık grubun üyesi olarak grubun yararına olan önemli fedakârlıklarda bulunma gerekliliği duymaya başlar.¹²⁰ Terörist örgütlere katılan bireylerin örgütlerin değerlerini, kurallarını ve inançlarını öğrenme süreçleri; teröristin psikolojik yapısı ile ideolojik faktörler, grup süreçleri, örgütün grup ve hücre yapılanması ile örgütün sosyokültürel ortamlarının karşılıklı etkileşimlerini ihtiva eder. Terörist grupların yapıları, üyelerine ait olma ve kendilerini değerli hissetme duygusu ile terörist eylemlerin ahlaken meşru ve grup amaçlarının en önemli husus olduğunu kabul eden bir inanç sistemi sunar.¹²¹ Sprinzak, grup içinde radikalleşmenin derinleştikçe kolektif grup kimliklerinin bireysel kimliklerin önüne geçtiğini ve grup kimliklerinin en üst noktaya ulaştığını ifade etmiştir.¹²²

Grup amaçlarının meşruluğu veya faaliyetleri hakkında şüpheye yer yoktur; grup kararını sorgulayan kişi gruptan kovulmaya varan bir davranışla karşı karşıya kalabilir. Gerçekten grup içindeki korku çok fazladır ve gruptan ayrılmak ancak ölüm ile gerçekleşebilir. Grup içi itaati sağlamak için öldürmeye varan yoğun baskı unsurları mevcuttur. Grupların ideolojisi, otoritenin sağlanmasında ve grup içi itaat ortamının oluşturulmasında çok önemli bir role sahiptir. Herhangi bir konuda sorgulayıcı yaklaşımlar ortaya çıktığında, mutlak ideoloji

¹²⁰ Arie W. Kruglanski vd., a.g.e., s. 81.

¹²¹ Rex A. Hudson, a.g.e., ss.3 4-35.

¹²² A.g.e., s. 5.

çoğunlukla mantıksal meşrulaştırma aracı olarak ön plana çıkar.¹²³

Bir kişi kendi kimliğini bir grup içinde tanımladığında, grubun ahlaki kuralları, gruptaki her bireyin ahlaki kuralları hâline gelir. Grup ideolojisinin yorumlanmasıyla tanımlanan ahlak, grubun ahlaki hâline gelir ve bütün grubun itaatkâr üyeleri üzerinde otorite sağlar. Eğer ideoloji “Bizim problemlerimizin sorumlusu onlardır” prensibiyle “onların” yok edilmesi gerektiğine işaret ederse, bu husus sadece meşru görülmekle kalmaz, aynı zamanda ahlaki bir zorunluluk olarak kabul edilir.¹²⁴ Grup içindeki bireylerin aşırılığa yönelmesi ve bağlılıklarının derinleşmesi, öncelikli olarak grup içi sosyalleşme ile gelişir. Grup liderlerinin etkileri ve grup dinamikleri ile bireylerin düşünce, duygu ve davranışları şekillendirilerek grup dışındaki bireylere karşı tahammülsüzlük yaratılır.¹²⁵ Grup düşüncesi konusundaki araştırmalar, grupça alınan kararların bireylerin yalnız başlarına aldıkları kararlardan çok daha riskli olduğunu göstermektedir.¹²⁶ Terörizme giden yolda başlangıçtaki inançlar ve bağlılıklar, haksızlık olarak kabul edilen duruma karşı harekete dönüşebilir ve grup tartışmaları ile grup içindeki statü rekabeti, grubu daha radikal fikirlere ve daha aşırı şiddet eylemlerine yöneltebilir.¹²⁷

Yeraltı terörist hücrelerin üyeleri, örgütü yaşamlarının ilk sırasına koydukları anda diğer bağlantıları tamamen kopar ya da azalır. Tek gruba ait olma gücü çok önemli bir hâle gelerek, her çeşit bireysel ve ahlaki değeri kaplar. Artık bu güç, düşmana karşı uygulanacak şiddeti sadece kabul edilebilir değil, gerekli kılar. Terörist örgütlerin mensuplarının fiziki olarak dağınık faaliyet göstermelerine rağmen bir

¹²³ Jerrold M. Post, “Terrorist Psycho-logic: Terrorist Behavior as a Product of Psychological Forces”, Walter Reich (Ed.), *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*, The Woodrow Wilson Center Press, Washington, 1998, 25-40, ss. 33-34.

¹²⁴ A.g.e., s. 34.

¹²⁵ Randy Borum, a.g.e., s. 45.

¹²⁶ Jerrold M. Post, a.g.e., s. 37.

¹²⁷ Clark McCauley, a.g.e., s.22.

gruba ait olma duyguları ile oluşan sosyal dünyadaki ideolojik amaçları, tahmin edilemeyecek kadar önemli ve güçlü hâle gelebilir. Artık teröristler bu noktada, hareketlerinin “iyinin zaferini” gerçekleştirebileceği dünya olarak tehlikeli bir şekilde “iyi” ve “kötü” olarak algılamaya başlar. “İyinin zaferi” ve “şeytanın” yok edilmesi için özellikle radikal hareketlere girişilmesinin gerekli olduğu kabul edilir.¹²⁸

Radikalleşme süreçlerinde şiddetin araçsallaştırılması, grup içi dinamiklerin yanında grup dışı dinamiklerin etkisiyle de gelişebilir. Nihayetinde terörist örgütlerin grup dinamikleri, hedef kitleler ile aktörlerin örgütlerin gerçekleştirdikleri eylemlere tepkileri ve amaçları ile hedeflere yaklaşımlarına göre etki-tepki mekanizması çerçevesinde şekillenir.¹²⁹ Devletler, terörist örgütlerin davranışlarını etkilemek amacıyla hem bastırıcı, hem de uzlaşmacı politikaları uygulamaya koyabilir. Bu anlamda, terörist örgütlerin davranışlarını devletlerin davranışlarından bağımsız olarak ele almak zordur.¹³⁰ Nitekim, bu durumu etki tepki mekanizması olarak ifade eden Crenshaw ve Marighella, teröristlerin en önemli amaçlarının özellikle devleti provoke ederek amaçlarına sempati duyanlar arasındaki kararsızları etkilemek ve harekete geçirmek olduğu şeklinde özetlemiştir.¹³¹ Terörist örgütler etki tepki mekanizmasını; sembolik veya sivil hedeflere karşı sürekli şiddet içeren saldırılar gerçekleştirerek korku yaymak, siyasi haksızlıklara dikkat çekmek ve uyguladıkları şiddete aşırı şiddetle karşılık verilmesini provoke etmek suretiyle harekete geçirmeye çalışır. Terörist örgütler düşman olarak tanımladıkları aktörlerin aşırı tepki vermelerini sağlayarak sözde “gerçek kötü yüzlerini” ortaya çıkarmayı ve özellikle hangi kötü şartlar nedeniyle silaha sarılmak zorunda kaldıkları konusuna dikkat çekerek ülke içinde ve dışında sempati oluşturma imkânı bulabilmeyi umut eder.¹³²

¹²⁸ A.g.e., ss. 19-21.

¹²⁹ Mehmet Kurum, a.g.e., s. 75.

¹³⁰ Katharine A. Boyd, a.g.e., ss. 88.

¹³¹ Clark McCauley, a.g.e., s. 62.

¹³² James Kiras, “Terrorism and Irregular Warfare”, John Baylis vd. (Eds.), *Strategy in*

Teröristlerin mantığına göre, yönetim, sürekli terör eylemleriyle teyakkuz durumuna geçirilerek daha şiddetli ve dikkatsiz bir şekilde karşılık vermeye zorlanır. Bu durumda kitleler üzerinde oluşan şiddetli baskıdan olumsuz etkilenenler, teröristler tarafından kolayca harekete geçirilebilir duruma gelir. Nitekim ETA mensupları bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Düşman büyük bir hayvan gibi sağa sola körü körüne saldırır. Bu noktada biz en önemli amaçlarımızdan biri olan düşmanı binlerce zulüm ve acımasızlık içeren eylemler yaptırmayı başarmış oluruz. Toplumun çoğunluğu masumdur. Bu durumda az ya da çok pasif ve bekleyen insanlar öfkeli hâle gelir ve tepki olarak da bize döner. Bundan daha iyi bir sonuç bekleyemeyiz.”¹³³

Aynı şekilde, kendilerine neden örgüte katıldıkları sorulan PIRA'nın kadın teröristlerinin, İngiliz askerlerinin küfürlü konuşmaları ile olumsuz davranışlarının kendilerinde kin ve nefret hislerinin oluşmasına ve bunun da PIRA'nın uyguladığı şiddetin tamamen meşru kabul edilmesi inancına neden olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir.¹³⁴ Benzer şekilde, 1970'li yıllarda İngiliz ordusu tarafından teröristlerin silahlı faaliyetlerini engellemek ve terörist şüphelilerini tespit etmek için uygulanan “durdur ve ara” taktiklerinin, Kuzey İrlandalı Katoliklerin çoğunluğu üzerinde aşağılanma hisleri uyandırdığı ve bu hislerin PIRA'ya katılımların artmasında önemli etkenlerden biri olduğu ifade edilmiştir.¹³⁵

Terörist grupların motivasyonları zaman içinde düşük şiddet seviyesinden, yaygın nefret ve öfke duygularına bağlı olarak derin

the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies, Oxford University Press, Oxford, 2007, 185-207, ss. 187-188.

¹³³ Brian M. Jenkins, “International Terrorism: The Other World War”; Charles W. Kegley (Ed.), *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes and Controls*, Prentice Hall, New Jersey, 2003, 15-26, ss. 22-23.

¹³⁴ Rex A. Hudson, a.g.e., s. 57.

¹³⁵ J.P.I.A.G. Charvat, “Terrorism: Today and in the Future with Possible Aspects (Conventional, Bio, WMD, Cyber, etc.)”, Centre of Excellence Defence Against Terrorism (Ed.), *Organizational and Psychological Aspects of Terrorism*, IOS Press, Ankara, 2008, 23-36, s. 30.

ideolojik odaklanma, grup bütünlüğü, düşmanlarına karşı aşırı tepki verme ve/veya karizmatik lidere bağlılık nedenleriyle en yıkıcı seviyeye dönüşebilmektedir.¹³⁶ Crenshaw, terörist örgütlerin ilk nesillerini bir araya getiren dürtülerin genel anlamda yoksunluk ve haksızlık duyguları etrafında şekillenirken, sonraki nesillerde zamanla terörizm karşıtı mücadeleye tepki, intikam ve organizasyonun devamlılığı etrafında şekillenmeye başladığını belirtmiştir.¹³⁷ Bunun yanında, güvenlik güçleri tarafından terörist örgütlere yönelik operasyonlar gerçekleştirildikçe, teröristlerin grup içi bağlılıkları artma eğilimi gösterebilmektedir.¹³⁸

Terörist örgütlerin eylemlerinin şiddeti, mücadele ettikleri aktörlerin tepkilerine ve örgütlerin eylem kapasitelerine bağlı olarak zaman içinde artabilmektedir. Özellikle mücadele ettikleri aktörlerin tepkileri şiddetlendikçe, örgütler söz konusu şiddete karşı kendilerini koruyacak ve karşı tepki verebilecek şekilde eylem kapasitelerini geliştirmeye çalışır. Teröristler öldürülmeye veya yakalanarak cezaevlerine konulmaya başladıkça, arkadaşlarını kaybeden diğer elemanlar, grup içi dinamiklerin etkisiyle intikam duygularıyla hareket etmeye ve daha öldürücü eylemler yapmaya yönelebilir. Böylece, örgütlerin başlangıçtaki siyasi amaçlarına intikam alma ve cezaevindeki örgüt elemanlarını kurtarmak gibi yeni amaçlar da eklenmiş olur.¹³⁹

¹³⁶ Gunaratna, birçok terörist grubun daha az seviyede saldırı eylemleriyle faaliyetlerine başlayıp daha sonraki baskı ve diğer dış olayların etkisiyle çok daha ölümcül saldırılara yöneldiği hipotezinin, mevcut bilgiler ışığında sınırlı olarak desteklendiğini öne sürmüştür. Bkz. Dipak K. Gupta, "Exploring Roots of Terrorism", Tore Bjorgo (Ed.), *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward*, Routledge, Londra, 2005, 16-32, s. 25.

¹³⁷ J. Neil Smelser, *The Faces of Terrorism: Social and Psychological Dimensions*, Princeton University Press, New Jersey, 2007, ss. 95-96.

¹³⁸ Rex A. Hudson, a.g.e., s. 37.

¹³⁹ Mehmet Kurum, a.g.e., s. 76. Nitekim 1970 yılında Kızıl Ordu Fraksiyonu [*Red Army Fraction (RAF)*] üyelerine yönelik tutuklamalar başlayınca, polise karşı öldürücü saldırılar ile seri bombalama eylemleri başlamış ve cezaevindeki mahkûmlara özgürlük adına kundaklama eylemleri gerçekleştirilmesi çağrısı yapan bildiriler dağıtılmıştır. Bkz. Peter H. Merkl, "West German Left-Wing Terrorism", Martha Crenshaw (Ed.), *Terrorism in Context*, (3.Baskı), The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2003, 160-210, ss. 182-183.

Terörist örgütlerin eylemlerine karşı düşman olarak tanımlanan otorite veya kitlelerin aşırı tepki göstererek şiddet ile karşılık vermeleri, kendilerinin uyguladıkları şiddetin geri planda kalmasına ve bu şekilde de amaç ile niyetlerinin yandaş kitleler tarafından meşru kabul edilmesine hizmet eder.¹⁴⁰ Ayrıca grup dışı tehditler, grup içi bağlılıkta önemli bir faktör olarak ortaya çıkarken, amaçlarını ve gruplarını savunmak için şiddetin gerekli olduğu öne sürülerek saldırı eylemlerinin kendilerini savunmak amacıyla gerçekleştirildiği şeklinde rasyonelize edilmeye çalışılır.¹⁴¹

Sonuç

11 Eylül 2001 saldırıları ile farklı bir boyut kazanan terörizm tehdidi, daha önceden terörist saldırıların doğrudan hedefi olmamış ülke ve toplumları da içine alacak şekilde genişleyerek küresel boyutta etki yaratmaya başlamıştır. Bu tehdide karşı gösterilen uluslararası çabaların etkinliği konusundaki tartışmalar, terörizmin henüz ortaya çıkmadan nasıl önlenebileceği konusunda kapsamlı araştırmalar yapılmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, terörizmin arka planını oluşturan radikalizm ve aşırıcılık ile bunlarla mücadele yöntemlerine odaklanan yaklaşımlar terörizmi önleyici araç olarak ön plana çıkmıştır. Genellikle Batı ülkelerinin etkisinde gelişen bu yaklaşımlar, temelde ülke ve toplumların kendi tehdit algılamalarına göre tek taraflı ve subjektif olarak gelişmiştir. Bu bakış açısı radikalizm, aşırıcılık ve terörizme ilişkin kavramsallaştırmalar ile yaklaşımlarda karmaşıklığa neden olmuştur. Öncelikle bu muğlak durumu ortadan kaldırmak için, söz konusu kavramların hem etimolojik açıdan, hem de farklı boyutlarda yapılan kavramsallaştırmalar bağlamında ele alınması, bu terimler arasındaki farklılıklar ve benzerlikler ile birbirleri arasındaki ilişkilerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu konuda literatürde yer alan tartışmalar incelendiğinde, radikalizmin aşırıcılık, fanatizm ve fundamentalizmi içine alan daha geniş bir kavram olduğu ve şiddetin

¹⁴⁰ A.g.e., s. 77.

¹⁴¹ Randy Borum, a.g.e., s. 45.

araç olarak benimsenmeye başladığı noktada terörizme dönüştüğü görülmektedir.

Terörizme giden radikalleşme sürecinde şiddetin benimsenme derecesi farklı olabilmektedir. Terörist örgütlerin içerisinde silahlı eylemlere katılan teröristlerin yanında, örgütün ideolojisine bağlı fakat şiddeti zaman zaman araç olarak kullanan destekçiler ile örgütün ideolojisini benimseyen ancak şiddeti reddeden sempatzan kitlesi olmak üzere üç farklı gruptan bahsedilebilir. Bu gruplar arasında kesin sınırlar çizmek mümkün değildir. Örneğin, örgüte sempati besleyen bir kişi veya grup zaman içerisinde şiddeti araç olarak benimseyip destekçi veya doğrudan silahlı terörist seviyesine geçiş yapabilmektedir. Söz konusu geçişlerin bir anda ortaya çıkmadığı, mevcut maddi koşullara ilişkin algılamaya bağlı olarak haksızlık ve mağduriyet duygularının gelişmesine göre şekillendiği görülmektedir. Mağduriyet algısının giderilmesine yönelik çözüm bulunamayacağı inancı, mağduriyetin sorumlusu olarak görülen kişi, grup veya aktörlere karşı saldırganlığın yöneltmesine ve nihayetinde şiddet ile terörizmin meşru olarak görülmesine neden olabilmektedir. Bu noktada “bize karşı onlar” algısıyla gelişen “iyilerin kötülere karşı mücadelesi” çerçevesinde her türlü terörist eylem meşru ve hatta kimi zaman gerekli olarak görülmeye başlar.

Radikal fikirleri savunan ve aşırıçılığa yönelen herkesin şiddeti benimseyerek terörizme yönelmediği, şiddetin benimsenmesi ve araçsallaştırılması noktasında grupların ideolojileri ile grupların iç ve dış dinamiklerinin etkili olduğu görülmektedir. Kişi veya grupların benimsedikleri ideolojiler, grupların amaç ve hedeflerine ulaşmak için şiddetin meşru veya gerekli ve hatta bazı durumlarda kutsal kabul edilerek araçsallaştırılmasında önemli belirleyici faktörlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim farklı ideolojilere sahip birçok terörist örgütün şiddeti meşrulaştırma ve gerekçelendirme söylemleri ile şiddeti kullanma taktik ve tekniklerinin farklılıkları bu durumu açıkça göstermektedir.

Terörist örgütlerin benimsedikleri ideolojilerin yanında grup içi ve dışı dinamikleri de şiddetin araçsallaştırılmasında önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı durumlarda ideolojiye kayıtsız kalan kişiler dahi bir grubun üyesi olduktan sonra grup içi sosyalleşme

süreçleriyle radikalleşmeye ve aşırılığa yönelebilir. Grup içinde gelişen inançlar ve bağlılıklar haksızlık olarak algılanan durumlarda grup içi dinamiklerin etkisiyle daha radikal fikirlere ve aşırılığa, nihayetinde şiddeti araç olarak benimseyen bir harekete evrilebilir. Bununla birlikte, grubun dışından, gruba veya temsil ettiğini iddia ettiği kitlelere yönelen etkilere göre tepkisel olarak şiddet araç olarak benimsenebilir. Özellikle devletlerin terörist örgüt ve yandaşlarının eylem ve faaliyetlerine karşı sadece şiddet içeren aşırı ve gereksiz baskıcı araçları kullanmaları, örgüt tarafından tepkisel anlamda şiddet kullanılmasının gerekçesini ve meşru zeminini oluşturabilir.

Birçok faktöre bağlı olarak ortaya çıkan ve gelişen radikalleşme sürecinin aşırıcılığa ve sonrasında şiddetin araçsallaştırılarak terörizme dönüşmesinde; bazen ideoloji önemli bir etken olurken, bazen de grup içi ve dışı dinamikler önemli etkenler olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışma kapsamında ortaya konan terörizme dönüşen radikalleşme süreçlerine ideolojinin ve grup dinamiklerinin hangi durumlarda nasıl etki yarattığının anlaşılması; terörizmle mücadelede terörist örgütlere olan sempati ile desteğin azaltılması, katılımların engellenmesi ve örgütlere katılmış olan kişilerin bağlılık ve inançlarının azaltılarak ayrılmalara yöneltilmesi konularında yaklaşım, strateji ve uygulamaların geliştirilmesinde önemli katkılar sağlayacaktır.

Summary

After 9/11 attacks, terrorism became a global threat by including and broadening into countries and societies, which have previously never been targeted directly by terrorist organizations. The discussions on the effectiveness of counter measures developed to defeat this security threat caused academicians and experts to conduct comprehensive studies to explore how to defeat terrorism before it emerges. So, the approaches focused on radicalism and extremism; the counter measures to defeat them have stood out as a preventive tool for counter terrorism. These new approaches mostly dominated by the Western perspectives have progressed unilaterally and subjectively based on the threat perceptions of countries and societies. These

uniletarel and subjective approaches lead to an ambiguity for the conceptualization of radicalism, extremism, and terrorism.

In this article, we aim to make a descriptive analysis about radicalism, extremism, and terrorism; to reveal relations among the related terms; to examine in which situations individuals and groups use and instrumentalize violence. Within this context, firstly, we handled radicalism and related terms, historical perspectives and different approaches on radicalism. Secondly, we tried to explain how violence was adopted through the process in which radical thoughts and actions were converted into extremism and terrorism.

Having reviewed the literature on the subject, it can be argued that radicalism is a broader concept covering fanaticism and fundamentalism, and it can turn into terrorism where violence starts to be used as an instrument. The most distinctive element in relation with the conceptual discussions is “threshold of violence”. While many people have radical ideas and beliefs, many terrorists do not have deep ideological ideas and might not be radicalized. Having risen through the extreme belief and ideas that justify violence, radicalism is one of the paths leading to terrorism. “Extremism”, “fundamentalism”, and “fanatism” are different types of radicalism. The concepts of radicalism, extremism, fundamentalism and fanaticism can be defined in the area of terrorism, once they start to use violence in accordance with expected aim and target.

The degree of adopting violence in the radicalisation process heading to terrorism can be different. We can mention three different groups: terrorists who take part in the violent acts within the organisations, supporters who are devoted to the ideology but rarely use violence, and sempathizers who adopt the ideology but reject violence. There are no certain boundaries among these groups. For instance, the individuals and groups who are symphatizers and who adopt violence as an instrument in time can become supporters or terrorists. These conversions take time; however feeling of injustice and victimization along with the grievance in social environment can accelerate this conversion process. The belief that no solution can be found for the perception of victimization and injustice can lead the

aggression towards the people, who are considered as responsible for their grievance, and ultimately violence can be justified and used against the categorized enemy. At this point, all kinds of terrorist acts, which are supported by the perception of “us versus them” and “fighting of good against bad”, start to be seen as legitimate and sometimes even necessary.

While not all individuals, who defend radical ideas and tend to extremism, resort to terrorism through adopting violence; it is mostly observed that group ideology along with the out-group and in-group dynamics can be effective in adoption and instrumentalization of violence. The distinctive factor in instrumentalization of violence is that ideology of groups and individuals accepting use of violence as legitimate or necessary, or even sacred for reaching their aims and targets. Hence, terrorist discourse in justifying and legitimizing violence, tactics, and techniques in using violence can differentiate according to the ideology that the terrorist organisation adopts.

In addition to the ideologies adopted by the terrorist groups, the in-group and out-group dynamics also appear as an important factor in the instrumentalization of violence. In some cases, even those, who are indifferent to the ideology, can be exposed to radicalization and extremism through in-group socialization process after they become members of the group. The beliefs and loyalties that developed within the group by means of in-group dynamics can evolve into more radical ideas, extremism, and ultimately as a means of violence. However, due to the effects directed at the group or the masses that claim to represent the group from the outside of the group, it can be adopted reactionally as a means of violence. In particular, the use of excessive and unnecessary oppressive tools by the state against the acts and activities of the terrorist organization and its supporters can reactionally be the justification and legitimate basis for the use of violence by the organization.

While ideology is an important factor in the radicalization process, which includes respectively transformation of radicalism into the extremism and terrorism through instrumentalization of violence, in-group and out-group dynamics, in different situations and times, can

be important factors as well. To understand how the ideology and group dynamics are affected by the radicalization processes that have emerged in the context of this study will make significant contributions to the development of approaches, strategies and practices in counter-terrorism, especially in prevention of participation, reduction of the sympathy, support, and commitment to the terrorist organizations.

Kaynakça

Kitaplar

ALIMI, Eitan Y. vd., *The Dynamics of Radicalization: A Relational and Comparative Perspective*, Oxford University Press, Oxford, 2015.

BECK, Colin J., *Radicals, Revolutionaries, and Terrorists*, Polity Press, Cambridge UK, 2015.

DEMİR, Cenker Korhan, *Sebeplerinden Mücadele Yöntemlerine Avrupa'da Etnik Ayrılkçı Terörizmin Analizi: PIRA, ETA, PKK*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017.

HEYWOOD, Andrew, *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, (5. Baskı), (Çev. Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akın ve Buğra Kalkan), Adres Yayınları, Ankara, 2013.

HUDSON, Rex A., *The Sociology and Psychology of Terrorism: Who Becomes A Terrorist and Why?*, A Report Prepared Under an Interagency Agreement by the Federal Research Division, Library of Congress, Ekim 1999.

KURUM, Mehmet, *Terörist Örgütlerin Güvenli Ortamları ve PKK*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017.

LUTZ, James M. ve Brenda J. Lutz, *Global Terrorism*, (2. Baskı), Routledge, Londra, 2008.

MACALUSO, Agnese, *From Countering to Preventing Radicalization Through Education: Limits and Opportunities*, Working Paper 18, The Hague Institute for Global Justice, The Hague The Netherlands, October 2016.

SCHMID, Alex P., *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*, The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) Research Paper, The Hague, 2013.

SMELSER, J. Neil, *The Faces of Terrorism: Social and Psychological Dimensions*, Princeton University Press, New Jersey, 2007.

STEPANOVA, Ekaterina, *Terrorism in Asymmetrical Conflict: Ideological and Structural Aspects*, SIPRI Research Report No.23, Oxford University Press, New York, 2008.

Türk Dil Kurumu (TDK), *Türkçe Sözlük*, (10.Baskı), Ankara, 2005.

Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, Rapor, TBB Yayınları, Ankara, Haziran 2006.

WILKINSON, Paul, *Political Terrorism*, The Macmillan Press, Londra, 1974.

Makaleler

ABBAS, Tahir, "The Symbiotic Relationship Between Islamophobia and Radicalisation", *Critical Studies on Terrorism*, 2012, Cilt: 5, No.3, 345-358.

ABBAS, Tahir, "Ethnicity and Politics in Contextualising Far Right and Islamist Extremism", *Perspectives on Terrorism*, 2017, Cilt: 11, No. 3, 54-61.

AYDIN, Mustafa, "The Connection Between Radicalism, Extremism and Terrorism", 31 December 2015, <http://www.hurriyetdailynews.com/the-connection-between-radicalism-extremism-and-terrorism.aspx?PageID=238&NID=93231&NewsCatID=468> (Erişim Tarihi: 03.03.2017).

BAŞEREN, Sertaç, "Terörizm ve Uluslararası İlişkiler", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2003, Cilt: 1, No.151-58.

BORUM, Randy, "Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research", *Journal of Strategic Security*, 2011, Cilt: 4, No. 4, 37-62.

- BOYD, Katharine A., “Group-level Predictors of Political and Religiously Motivated Violence”, Gary LaFree ve Joshua Freilich (Eds.), *The Handbook of the Criminology of Terrorism*, Wiley Blackwell, West Sussex, 2017, 77-92.
- BROWN, Katherine E. ve Tania Saeed, “Radicalization and Counter-Radicalization at British Universities: Muslim Encounters and Alternatives”, *Ethnic and Racial Studies*, 2015, Cilt: 38, No:11, 1952-1968.
- CHALIAND Gérard ve Arnaud Blin, “The Invention of Modern Terror”, Gérard CHALIAND ve Arnaud BLIN (Eds.), *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda*, (Çev. Edward SCHNEIDER, Kathryn PULVER ve Jesse BROWNER), University of California Press Ltd., Londra, 2007, 95-112.
- CHARVAT, J.P.I.A.G., “Terrorism: Today and in the Future with Possible Aspects (Conventional, Bio, WMD, Cyber, etc.)”, Centre of Excellence Defence Against Terrorism (Ed.), *Organizational and Psychological Aspects of Terrorism*, IOS Press, Ankara, 2008, 23-36.
- CRENSHAW, Martha, “Theories of Terrorism: Instrumental and Organizational Approaches”, David Rapoport (Ed.), *Inside Terrorist Organizations*, Frank Cass Publishers, Londra, 2001, 13-31.
- CRONIN, Audrey Kurth, “Behind the Curve: Globalization and International Terrorism”, Michael E. Brown vd. (Eds.), *Contending with Terrorism: Roots, Strategies, and Responses*, The MIT Press, Londra, 2010, 28-56.
- DAHRI, Noor. “Op-Ed: Mind Space Methodology and De-Radicalisation Model”, 13 Mart 2017, <http://www.jerusalemonline.com/blogs/noor-dahri/op-ed-mind-space-methodology-and-de-radicalisation-model-27218>, (Erişim Tarihi: 11.04.2017).
- DRAKE, C. J. M., “The Role of Ideology in Terrorists’ Target Selection”, *Terrorism and Political Violence*, 1998, Cilt: 10, No. 2, 53-85.
- European Commission’s Expert Group on Violent Radicalisation, “Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism”, 15 May 2008, [http://www.rikscoolsaet.be/files/art_ip_wz/Expert%20Group %20Report%20Violent%20Radicalisation%20FINAL.pdf](http://www.rikscoolsaet.be/files/art_ip_wz/Expert%20Group%20Report%20Violent%20Radicalisation%20FINAL.pdf) (Erişim Tarihi: 12.10.2017).

GERWEHR, Scott ve Kirk Hubbard, “What Is Terrorism: Key Elements and History”, Bruce BONGAR vd. (Eds.), *Psychology of Terrorism*, Oxford University Press, New York, 2007, 87-100.

GUPTA, Dipak K., “Exploring Roots of Terrorism”, Tore BJORGO (Ed.), *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward*, Routledge, Londra, 2005, 16-32.

HORGAN, John, “The Social and Psychological Characteristics of Terrorism and Terrorists”, Tore Bjorgo (Ed.), *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward*, Routledge, Londra, 2005, 44-53.

JENKINS, Brian M., “International Terrorism: The Other World War”, Charles W. Kegley (Ed.), *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes and Controls*, Prentice Hall, New Jersey, 2003, 15-26.

KIRAS, James, “Terrorism and Irregular Warfare”, John BAYLIS vd. (Eds.), *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 2007, 185-207.

KRUGLANSKI, Arie W. vd., “The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism”, *Advances in Political Psychology*, 2014, Cilt: 35, No. 1, 69-93.

KUNDNANI, A., “Radicalisation: The Journey of a Concept” *Race & Class*, 2012, Cilt: 54, No. 2, 3-25.

LYNCH, Orla, “British Muslim Youth: Radicalisation, Terrorism and the Construction of the “Other””, *Critical Studies on Terrorism*, 2013, Cilt: 6, No. 2, 241-261.

LYONS-PADILLA, S. vd., “Belonging Nowhere: Marginalization & Radicalization Risk Among Muslim Immigrants” *Behavioral Science & Policy*, 2015, Cilt: 1, No. 2, 1-12.

McCAULEY, Clark, “Psychological Issues in Understanding Terrorism and the Response to Terrorism”, Bruce Bongar vd. (Eds.), *Psychology of Terrorism*, Oxford University Press, New York, 2007, 13-31.

McCAULEY, Clark, “War Versus Justice in Response to Terrorist Attacks: Competing Frames and Their Implications”, Bruce BONGAR vd. (Eds.), *Psychology of Terrorism*, Oxford University Press, New York, 2007a, 56-65.

- McCAULEY, Clark ve Sophia Moskalkenko, “Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, 2008, Cilt: 20, No. 3, 415-433.
- MERKL, Peter H., “West German Left-Wing Terrorism”, Martha CRENSHAW (Ed.), *Terrorism in Context*, (3.Baskı), The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2003, 160-210.
- MOGHADDAM, Fathali, “The Staircase to Terrorism”, *American Psychologist*, 2005, Cilt: 60, No. 2, 161-169.
- MOSKALENKO, Sophia ve Clark McCauley, “Measuring Political Mobilization: The Distinction Between Activism and Radicalism,” *Terrorism and Political Violence*, 2009, Cilt: 21, No. 2, 239-260.
- MURO, Diego, “What Does Radicalisation Look Like? Four Visualisations of Socialisation into Violent Extremism” Notes Internationals CIDOB 163, December 2016. https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionales/n1_163/what_does_radicalisation_look_like_four_visualisations_of_socialisation_into_violent_extremism (Erişim Tarihi: 06.05.2017).
- NEUMANN, Peter R., “Introduction”, *Perspectives on Radicalisation and Political Violence: Papers from the First International Conference on Radicalisation and Political Violence*, 17–18 January 2008, International Center for the Study of Radicalisation and Political Violence, Londra, 2008, 3-7.
- PORTA, Donetella Della ve Gary Lafree, “Guest Editorial: Processes of Radicalization and De-Radicalization”, *International Journal of Conflict and Violence (IJCV)*, 2012, Cilt: 6, No. 1, 4-10.
- POST, Jerrold M., “Terrorist Psycho-logic: Terrorist Behavior as a Product of Psychological Forces”, Walter Reich (Ed.), *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*, The Woodrow Wilson Center Press, Washington, 1998, 25-40.
- RAHIMULLAH, Riyad Hosain vd., “Understanding Violent Radicalization Amongst Muslims: A Review of the Literature”, *Journal of Psychology and Behavioral Science*, 2013, Cilt: 1, No. 1, 19-35.
- ROY, Olivier, “The Islamization of Radicalism”, Rosa Luxemburg Stiftung, 2016, <http://www.rosaluxna.org/wp-content/uploads/2016/06/Newsletter-oliver-roy-ENG-26-01-16.pdf> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

SEDGWICK, Mark, “The Concept of Radicalization as a Source of Confusion”, *Terrorism and Political Violence*, 2010, Cilt: 22, No. 4, 479-494.

SOLIMAN, Abdrabo vd., “An Integrative Psychological Model for Radicalism: Evidence from Structural Equation Modeling”, *Personality and Individual Differences*, 2016, No. 95, 127–133.

THORNTON, Thomas Perry, “Terror as a Weapon of Political Agitation”, Herry Eckstein (Ed.), *Internal War: Problems and Approaches*, The Free Press, New York, 1964, 71-99.

TSINTSADZE-MAASS, Eteri ve Richard W. MAASS, “Groupthink and Terrorist Radicalization”, *Terrorism and Political Violence*, 2014, Cilt: 26, No. 5, 735-758.

WEBBER, David ve Arie W. Kruglanski, “Psychological Factors in Radicalization: A “3N” Approach”, Gary Lafree ve Joshua Freilich (Eds.), *The Handbook of the Criminology of Terrorism*, Wiley Blackwell, West Sussex, 2017, 33-46.

WILNER, Alex S. ve Claire-Jehanne Dubouloz, “Homegrown Terrorism and Transformative Learning: An Interdisciplinary Approach to Understanding Radicalization”, *Global Change, Peace & Security*, 2010, Cilt: 22, No. 1, 33-51.

İnternet Siteleri

English Oxford Living Dictionaries İnternet sitesi, <https://en.oxforddictionaries.com/> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

Etimolojik Sözlük İnternet sitesi, <https://www.etimolojiturkce.com/> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

Türk Dil Kurumu (TDK) İnternet sitesi, <http://www.tdk.gov.tr/> Güncel Türkçe Sözlük, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

Neo-Avrasyacı Perspektiften Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Algısı*

The Security Perception of Russian Federation from Neo-Eurasianism Perspective

Selim KURT**

Öz

SSCB'nin dağılmasını takiben Rus siyasal yaşamında etkili olan Batı taraftarı görüşlere karşı ortaya çıkan neo-Avrasyacılık, büyük ölçüde Aleksandr Dugin tarafından sistematik bir düşünce yapısı haline getirilmiştir. Dugin, Avrasyacılık anlayışını kara ve deniz güçleri arasındaki rekabete dayandırmakta olup, bu durumun günümüzde ABD'nin başını çektiği denizci kutup ile Rusya Federasyonu'nun başını çektiği karacı kutup arasındaki mücadelede somutlaştığını iddia etmektedir. Avrasya'daki eksen toprakları elinde bulundurması nedeniyle Avrasya İmparatorluğu'nun Rusların önderliğinde kurulması gerektiğine dikkat çeken Dugin, bunun için Rusya Federasyonu'nun SSCB'nin dağılmasının ardından yitirdiği "yakın çevresi"ni yeniden ele geçirip, takiben denizci kutbun lideri olan Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarlarına tüm dünyada meydan okuyarak, en nihayetinde onu yenilgiye uğratılmasının zaruretine işaret etmektedir. Özellikle Ağustos 2008 Savaşı ile Gürcistan'a, 2014 yılında da Ukrayna'ya müdahale ederek Avrupa-Atlantik yapının yakın çevresine yönelik akınını önemli ölçüde durduran Rusya Federasyonu'nun, 2015 yılında da Suriye Krizine müdahil olarak

* Bu makale 01-03 Kasım 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen "İstanbul Güvenlik Konferansı 2017" adlı konferansta sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: selim.kurt@giresun.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 06.11.2017

Kabul Tarihi/Accepted: 06.08.2018

Dugin'in çerçevesini çizdiği neo-Avrasyacı akımın söylemlerini hayata geçirdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: *Avrasyacılık, Neo-Avrasyacılık, Rusya Federasyonu, Güvenlik, Aleksandr Dugin.*

Abstract

The neo-Eurasianism, which emerged after the disintegration of the USSR against the pro-Western views and which has always been effective in Russian political life, was largely transformed into a systematic ideology by Aleksandr Dugin. Dugin bases his understanding of Eurasianism on the competition between land and naval forces and claims that this situation is embodied in the struggle between naval pole led by the USA and land pole led by the Russian Federation in today's world. Dugin points out that the Eurasian Empire should be established under the leadership of the Russians because the possession of the pivotal territories in the Eurasian region is in the hands of this country. For establishing it, Dugin also points out the imperative of recapturing the "near abroad" which the Russian Federation lost after the disintegration of the USSR, of challenging the interests of the United States, the leader of the naval pole, all over the world and of finally defeating it. It can be said that Russian Federation has realized the discourses of Eurasianism movement, mostly framed by Aleksandr Dugin, by stopping the influx of the Euro-Atlantic structure to its near abroad through its intervention in Georgia in August 2008 and Ukraine in 2014, and then involving the Syria crisis in 2015.

Keywords: *Eurasianism, Neo-Eurasianism, Russian Federation, Security, Aleksandr Dugin.*

Giriş

1991 sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) varisi olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu (RF) kısa bir bocalamanın ardından, 1993 yılından itibaren, büyük devlet olma mirasının da verdiği refleksle, eski SSCB arazisini kapsayan topraklardaki çıkarlarını korumak için Yakın Çevre Doktrini'ni ilan etmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan 15 bağımsız devletten biri olan RF, 90'lı yılların başında gerek çöküşün ekonomik ve siyasal alanda yarattığı olumsuz

etkiler, gerekse de büyük ölçüde iç meseleleriyle ilgilenmesi dolayısıyla, kendi dışındaki dünya meselelerine çok da müdahil olamamıştır.

Özellikle 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren Avrupa-Atlantik yapının RF'nin bu güçsüz durumundan da faydalanarak büyük ölçüde Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasına dönmesini engellemek için yakın çevresindeki devletlerle ilişki kurmaya başlaması ve bu çerçevede de onları Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Birliği (AB) gibi yapılara entegre etme girişimleri, 2000'li yılların başında Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte yeniden toparlanmaya başlayan RF'yi tedirgin etmiş ve 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren RF, Avrupa-Atlantik yapının bu politikalarına daha yüksek perdeden tepki vermeye başlamıştır. Özellikle Ağustos 2008 RF-Gürcistan Savaşı ile 2014 yılında RF ile Ukrayna arasında yaşanan çatışma RF'nin bu tepkisini açıkça gözler önüne sermiştir.

2000'li yıllarla birlikte RF'nin yakın çevresine ve dünya politikasına ilişkin olarak hayata geçirdiği politikaların arkasındaki güvenlik algısına bakıldığında, Dugin tarafından 1997 yılında yayımlanan *Jeopolitiğin Esasları* adlı eserde sistematik bir düşünce yapısı haline getirilen neo-Avrasyacılık düşüncesinin etkileri net olarak görülmektedir. Dugin, tarihsel gerekçelere dayandırarak RF-Amerika Birleşik Devletleri (ABD) çekişmesinin kaçınılmazlığına dikkat çekmekte ve ABD'nin başını çektiğini iddia ettiği Atlantik İmparatorluğu'na karşı dört parçadan oluşan Avrasya İmparatorluğu'nun kurulmasının gerekliliğine vurgu yaparak coğrafi konumu dolayısıyla da RF'nin bu imparatorluğun merkezi olması zaruretine işaret etmektedir. Bu çerçevede, RF'nin öncelikle yakın çevresindeki, daha sonra da dünya genelindeki ABD çıkarlarına meydan okuyarak, ABD'yi geriletmesinin ve en nihayetinde de mağlup etmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda, bu çalışmada Dugin'in neo-Avrasyacılık anlayışının Soğuk Savaş sonrası Rus güvenlik algısı üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışılmış olup, bu çerçevede birinci bölümde klasik Avrasyacılık düşüncesi ile Dugin'in sistematize ettiği neo-Avrasyacılık düşünceleri ele alınıp değerlendirilmiş; ikinci bölümde ise Soğuk Savaş sonrası dönemde RF'nin güvenlik algısını yansıtan Askerî Doktrin ve Ulusal Güvenlik Konsepti belgelerinde neo-Avrasyacı

düşüncenin izleri sürülerek bu düşüncenin pratik düzeyde RF'nin uygulamaya koyduğu politikadaki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Avrasyacılık ve Neo-Avrasyacılık

Avrasya, Asya ile Avrupa'nın kesiştiği bir alan, yani Asya'nın Avrupa'ya açılan Batı yakası ile Avrupa'nın Asya'ya açılan doğu yakasının kesiştiği bölge olarak tanımlanmaktadır. Avrasya'nın batı sınırlarının Viyana'dan başladığı, merkez bölgesinin Anadolu'nun yanı sıra Karadeniz, Ukrayna, Moldova, Güney Rusya'yı kapsadığı ve doğu yakasının ise Çin Seddi'ne kadar uzandığı genel kabul görmektedir. Avrasya'nın güney bölgesi ise Ortadoğu'dur. Bu çerçevede, Avrasya'nın ne Avrupa, ne Asya ne de Afrika olmadığı, bu üç kıtanın ortasında yer alan bir saha olduğu söylenebilir.¹

Avrasyacılık terimi ilk defa Alman coğrafyacı Aleksander Gumboldt (1769-1859) tarafından, Rusça'da ise etnograf Vladimir Lamanski (1833-1859) tarafından kullanılmıştır. Başlangıçta sadece bir coğrafi terim olan Avrasyacılık 19. yüzyılda Rusya'da felsefi ve ideolojik bir anlam kazanmış, 20. yüzyılda ise kriz dönemlerinde tekrar gündeme gelerek Ruslar için millî bir ideoloji haline getirilmeye çalışılmıştır.²

Avrasyacılığın Rusya'da nasıl bir gelişim çizgisi izlediğine bakıldığında ise, bu hususa ilişkin tartışmaların 17. yüzyıla kadar geri götürülebileceği anlaşılmaktadır. Bu dönemde ülkede hâkim olan bir görüşe göre, sıkıntılardan çözümü için Batı'dan çok şey alınarak Rusya'ya tatbik edilmesi gerekmektedir. Bir diğer görüş ise Rus geleneklerinin üstünlüğünü vurgulayarak ilk görüşe karşı bir direnç sergilemektedir. Bu hususta Batı taraftarları ile Slav milliyetçileri arasındaki tartışmaların 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıktığı görülmektedir. Batıcılığın gelişiminde, hiç şüphesiz, Büyük Petro reformları önemli bir başlangıç noktasıdır. Rusya, bu dönemde Avrupa'ya yönelmeyi kurtuluş yolu

¹ Anıl Çeçen, *Türkiye ve Avrasya*, 2. Baskı, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s. 11.

² Fatih Akgül, *Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 16.

olarak görmüştür; ancak Batıcılara tepki gösteren Slav milliyetçilerine göre, tarihsel gelişim süreci içerisinde kurtuluş için gereken kültürel kimliği Slavlık oluşturmaktaydı. Slavofiller de denilen bu grup, Doğu Slav halklarıyla ilişkilerin yoğunlaştırılmasını ve hatta daha da ileri giderek aralarında bir tür birlik kurulmasını savunmaktadır. Bu çerçevede, Batıcılar ile Slav milliyetçileri arasındaki tartışmanın Rusya'nın hangi kıtaya ait olduğu ya da olacağı meselesi üzerinde düğümlenmiş olduğu da söylenebilir.³

Temelde Avrasyacılık, felsefedeki “bütünlükçü” akımının bir varyasyonu olarak tanımlanabilir. Bu akıma göre, Batı'daki hâkim felsefi düşüncenin temel yanlışı “bireysel bilgi kuramı”ndan ileri gelmektedir. Bu yanlışı, bireyselliği ön plana çıkararak sınıfsal ya da grupsal istek ve yapılanmaları teşvik etmekte ve toplumu ikinci plana itmektedir. Bu yüzden, ifadesini bir halkın veya bir devletin ruhunda bulan birey ötesi bir varlığın mevcudiyeti fark edilememektedir. Tek tek bireyleri devlet, halk, toplumsal grup ve hatta aile içinde “atomik parça” olarak telakki eden Batı'daki hâkim düşünce yanlıştır. Halk, daha ziyade “birey ötesi bir organizmadır”. Bu akıma göre, bireysel “ben” kelimesinin tam manasıyla var olmadığı gibi, bireysel kişilik bir toplumsal kişiliğin tescilinden başka bir şey değildir.

Ayrıca Avrasyacılık akımı, dünya tarihinin Avrupa merkezci vurgusunu da açık bir şekilde reddetmektedir. Burada “Batı”nın belirlediği evrensel değerlere dayanan herkes için geçerli bir medeniyet anlayışının Avrasyacılar için kabul edilemezliği söz konusudur. Avrupa merkezçiliğe bu reddiye aynı zamanda liberal demokrasinin Batılı şekline, onun hukuk devletine, parlamentarizme ve bireye yönelik insan haklarına da karşı çıkmaktadır. Buna karşılık, Avrasyacılar, anti-tez olarak, kişi ve devletin organik birliği veya başka bir deyişle “senfonik kişilik” ile Rus Ortodoksluğunun cemaat ilkesi *sobornost*'a dayanan

³ Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, 2. Baskı, Dora Yayınları, Bursa, 2013, ss. 10-12.

güçlü otoriter bir devlet fikrini geliştirmiştir.⁴

Bu temellere dayanan Avrasyacılık akımı, Batı kaynaklı etno-kültürel parçalanmanın, komünizmin yayılmasının ve kendi kendini yönetme (self-determinasyon) hakkının meşruluk kazanmasının etkisiyle ve genel anlamda Batı yayılmacılığına bir tepki olarak, 1920 yılında, Rus toprakları dışında, Sofya’da sürgünde bulunan bir grup seçkin tarafından başlatılmıştır. Bu çerçevede, söz konusu hareketin Nikolay Trubetskoy, Petr Savitski, Petr Suchinski ve George Flovovski’nin bir araya gelerek hazırladıkları *Doğu’ya Çıkış* adlı çalışmayla başladığı genel kabul görmektedir. Öncelikle Paris ve Prag’da düşüncelerini yaymaya başlayan Avrasyacılar, 1923 yılında ilk yaynevlerini kurmuş ve örgütlenmeye başlamıştır. 1928’e kadar Çekoslovakya, Bulgaristan, Avusturya, Yugoslavya ve Britanya’da çeşitli Avrasyacı dernekler açılmıştır. Böylelikle, Avrasyacılık duygusal bir hareket olmaktan çıkarak kitlelere açılmış, teşkilatlanmış ve eleştirel bir harekete dönüşmüştür.⁵

Klasik Avrasyacılık’ın temel görüşleri incelendiğinde, büyük ölçüde coğrafi temelli bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle, söz konusu anlayışın ulusçuluk hisleri de Avrasya dünyasındaki halkların bütününe yönelmiştir. Avrasyacı ulusçuluğun temelini etnik ve irki unsurlara değil, coğrafi unsurlara dayandığı görülmektedir. Avrasyacılar, Doğu Avrupalı ve Asyalı halkları Rus dünyasının kültürel alanı içerisine dâhil etmişlerdir. Ayrıca, Avrasyacılar, Batıcıların fikirlerini eleştirdikleri gibi Slav milliyetçilerinin Rus tarihsel-kültürel vasfını oluşturduğunu iddia ettikleri Slavlık kavramına da kuşkuyla bakmaktadır. Avrasyacı düşünce, pan-Slavistlerin ırkçı yaklaşımlarını reddetmiş ve Rusluk bilincinde Batı’nın etkilerini analiz ederken, Slavlık kadar Bizans’ın da güçlü etkilerinin bulunduğunu da ileri sürmüştür. Bu çerçevede, Avrasyacı düşünürler, pan-Slavist fikirlere

⁴ Christian F. Wehrschutz, “Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık”, Erol Göka ve Murat Yılmaz (der.), *Uygurhğin Yeni Yolu Avrasya*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1998, 23-41, ss. 26-27.

⁵ Akgül, a.g.e., ss. 18-19.

karşı çok uluslu Bizans'a atıfta bulunarak Rusya'nın sadece Slav ırkına indirgenemeyeceğini savunmuştur. Avrasyacı anlayışa göre, Rusya, büyük dünya medeniyetlerinin (Slav, Çin, İslam, Japon ve Katolik) bir araya geldiği ve senteze uğradığı bir ülkedir. Dolayısıyla, Rusya'nın gözlerini tek bir istikamete çevirmesi Rus kültürünü fakirleştirecek ve köklerinin kurumasına neden olacaktır. Bu bağlamda, Rusların coğrafi olarak hem Asyalı, hem de Avrupalı olan çok-uluslu Bizans ile kendilerini eşdeğer gördükleri söylenebilir.⁶

1930'lu yıllarda kendi içlerinde bölünmeler yaşayan Avrasyacıların bir kısmı Rusya'ya dönerek SSCB'nin gerçek Avrasya Devleti olduğunu savunmaya başlamış; bir kısmı bu hareketten ayrılmış; ülke dışında kalan önemli bir kısmı da Sovyet Gizli Servisi (KGB) tarafından yok edilmiştir. 1930'lardan sonra, Avrasyacılık, sözde siyasallıktan sıyrılarak, politik iradenin kullanabileceği bir bakış açısı ve hatta komünist rejimin propagandasının bir parçası haline getirilmiştir. Zamanla unutulmaya yüz tutan ve önemini yitiren Avrasyacılık, SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan fikrîsel arayışlarla yeniden gündeme gelmiş ve güç kazanmıştır. Bu çerçevede, 1920'lerde ortaya çıkan Klasik Avrasyacılık, 1980'lerde bu kez neo-Avrasyacılık olarak tezahür etmiştir.⁷

1980'li yıllarda Sovyet sistemi önemli bir bunalım yaşamaya başlamış olup, söz konusu bunalım değişim beklentilerini yükseltmiştir. Böyle bir ortamda "reform" kelimesi liberal demokrasiyle özdeşleştirilerek Batı'nın üstünlüğünü kabul eden ve Batı'nın taklit edilmesini isteyen reform yanlıları, yani liberal demokratlar, Sovyet sistemine hâkim olmaya başlamıştır. Reform karşıtlarının ciddi bir çözüm önerememeleri karşısında ise, liberallerin uygulamaya koyduğu reformlar SSCB'nin çökmesi ve Rusya'da devlet sisteminin yıkılması sonucunu doğurmuştur. Liberal demokratların oluşturduğu bu atmosfer karşısında, eski Sovyet taraftarlarının ve reformlardan hayal kırıklığına uğrayanların içerisinde bulunduğu millî-vatansever bir muhalefet

⁶ İşyar, a.g.e., ss. 22-23.

⁷ Akgül, a.g.e., s. 19.

oluşmaya başlamıştır. Yani Rusya, Batı karşısında yenilmişlik duygusuyla yeni bir arayış içerisine girmiştir. İşte Avrasyacılık, Rus siyasal yaşamında Batı'ya ve ülke içerisinde de Batı taraftarlarının görüşlerine karşı, SSCB'nin yıkılmasından sonra yaşadığı zor dönemi atlatmaya çalışan ve Sovyet dönemindeki etki alanını ABD'ye kaptırmak istemeyen Rus İmparatorluğu'nun yeniden toparlanmasının ideolojisi olarak 90'lı yıllarda yeniden yaygınlaşmaya başlamıştır. Tek tip olmayan bu yeni düşünce yapısı, Rusya ve onun etkisi altında olan coğrafyada Klasik Avrasyacılığın devamı sayılan neo-Avrasyacılık'ın yanı sıra, yeni dünya düzeni ile eklemlenmeyi amaçlayan ve hatta Rusya'nın başatlığına karşı çıkan Avrasyacı yaklaşımlar şeklinde tezahür etmiştir.⁸ Bu çalışmada, 2000'li yılların başından itibaren Rus siyasal söyleminde ve dış politikasında önemli bir etkisi gözlemlenen Aleksandr Dugin'in çerçevesini çizdiği neo-Avrasyacılık perspektifi göz önünde bulundurulacaktır.

Dugin, jeopolitik modelinin merkezine Mackinder'in kara ve su arasındaki jeopolitik düalizmini yerleştirmiştir. Kuram, Mackinder tarafından ilk defa 1904 yılında ortaya atılmıştır. Mackinder'e göre; kara alanını temsil eden karasal güçler ile okyanus alanını temsil eden deniz güçleri arasındaki ebedi düşmanlık ve mücadele, tarihin temel düalizmini teşkil etmektedir. Mackinder'in buradaki kavramsallaştırmasına göre, Avrasya kıtasının merkezi konumuna sahip "kalpgah"ı (*heartland*'ı) temsil eden kıtasal devletlerin kara gücü ile (en başta Rusya ve Almanya) Avrasya'nın uçlarında yerleşmiş "okyanus" devletlerinin (Britanya ve Amerika) deniz gücü arasında uzun müddetli bir çatışma söz konusudur. Bahsi geçen kuramda Mackinder'in savunduğu nihai tez, Avrasya topraklarına hâkim olan

⁸ Demirhan Fahri Erdem, *Dünya'da ve Türkiye'de Avrasya ve Avrasyacılık: Algılamalar Yaklaşımlar ve Stratejiler*, Barış Kitap, Ankara, 2016, ss. 20-22; Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık Tartışmaları", İhsan Çomak (ed.), *Rusya Stratejik Araştırmaları*, 11. Baskı, Tasam Yayınları, İstanbul, 2006, 119-141, s. 130.

gücün bütün dünyaya egemen olacağıdır.⁹

Mackinder'in bu görüşlerinden etkilenen Dugin, Avrasyacılık anlayışını temel olarak “kara” ve “deniz” güçlerinin rekabeti prensibine dayandırmış olup tarih boyunca devam eden başlıca jeopolitik sürecin karasal/kıtasal güçlerin adavari deniz devletlerine karşı mücadelesi şeklinde geliştiğine işaret ederek bu durumun Roma ile Kartaca, Sparta ile Atina, İngiltere ile Almanya arasındaki rekabette vücut bulduğuna dikkat çekmiştir. Söz konusu mücadelenin 20. yüzyılın başlarından itibaren küresel bir karakter kazanarak ABD'nin başını çektiği denizci kutup ile Rusya'nın temsil ettiği karasal kutup arasındaki rekabette somutlaştığını dile getirmiştir. Dugin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu iki süper gücün nihai olarak kendilerine biçilen rolleri oynamaya başladığını ifade etmiş ve jeopolitik biliminin ortaya koyduğu deniz-kara, plütokrasi-ideokrasi, tüccarlar medeniyeti-kahramanlar medeniyeti kadim zıtlığının Soğuk Savaş'ta ifadesini bulduğuna dikkat çekmiştir. Doğu Blokunun çöküşünün göreceli jeopolitik dengeyi Atlantikçilik, yani genellikle Batı Bloku ve piyasa mekanizması lehine bozmasına karşın bu ikili sistemin tek taraflı şekilde feshedilemeyeceğine, dolayısıyla, yeni karasal-doğu-kıtasal imparatorluğun vücuda gelmesinin jeopolitik kaçınılmazlığına işaret etmiştir. Bu çerçevede, karacı doğu imparatorluğunun Avrasya kıtasında eksen olan toprakları kontrol etmesi nedeniyle Ruslar tarafından kurulmasının gerekli olduğuna vurgu yapan Dugin, gerek teritoryal açıdan gerekse kültürel, medeniyetsel, sosyo-ekonomik ve stratejik açılardan Rusların doğal ve organik bir şekilde bu küresel misyona uygun olduklarını belirtmektedir. Bu nedenle, Dugin'e göre, Ruslar, Avrasya İmparatorluğunun zorunlu merkezi rolünü kabul etmeli; bu rolün idrakine varmalı ve bir kere daha sorumluluğu almalıdır.¹⁰

⁹ Meşdi İsmayilov, *Avrasyacılık: Mukayeseli Bir Okuma Türkiye ve Rusya Örneği*, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2011, ss. 227-228.

¹⁰ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, 9. Baskı, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 51-52.

Ayrıca Dugin, jeopolitik olarak “İmparatorluğun toparlanmasının”, Rusya için mümkün gelişme yollarından sadece bir tanesi ya da devletin mekânla muhtemel ilişkilerinden birisi olmadığını; bağımsız devlet gibi var olmanın ve daha da önemlisi bağımsız kıtada bağımsız olarak hayatta kalmanın teminatı ve vazgeçilmez şartı olduğuna dikkat çekmekte ve Rusya’nın söz konusu imparatorluğu derhal kurmaya başlamaması yani geçici olarak kaybedilen Avrasya enginliklerinde kendi stratejik, siyasi ve ekonomik nüfuzunu tesis etmemesi halinde, hem kendisini, hem de “Dünya Adası”nda yaşamakta olan tüm halkları felakete sürükleyeceğini iddia etmektedir.¹¹

Bu imparatorluğun jeopolitik yapısının temelini “ortak düşman” prensibinin oturtulması gerektiğini savunan Dugin, ortak düşman olarak gördüğü Atlantikçilere karşı Avrasya’daki tüm bölgesel devletlerin geniş ölçekte karşı koymamaları nedeniyle, tamamen tek süper devlete bağımlı kaldıklarını ve söz konusu devletlerin okyanus ötesinde iktidarda bulunanların baskıları ile enerjilerini komşularına yönelterek Atlantikçilerin çıkarlarına hizmet ettiklerini ifade etmiştir. Bu nedenle bölgesel devletlerin Rusya’nın merkezinde yer aldığı bir proje çerçevesinde entegre edilerek Atlantik Blokuna karşı güçlü bir birliktelik meydana getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Böyle bir birlikteliğin Atlantikçi etkiye ve Amerika’nın jeopolitik baskı ve ekopolitik hükümranlığına etkin bir şekilde karşı koyma imkânı vereceğine dikkat çekmiştir.¹²

Bu çerçevede kurulacak olan bir birlikteliğe dayanan yeni imparatorluğun, içerisinde karşılıklı bağımlılığın çeşitli düzeylerini ve farklı kısımlarını kaynaştıran karışık bir yapı olacağına dikkat çeken Dugin, yeni imparatorluğun “büyük alanların konfederasyonu”nu ya da ikincil imparatorlukları temsil edeceğini ifade etmiştir. Dugin’in projesindeki yeni imparatorluk, batıda Almanya merkezli Avrupa İmparatorluğu, doğuda Japonya merkezli Pasifik İmparatorluğu,

¹¹ Dugin, a.g.e., s. 10.

¹² Dugin, a.g.e., ss. 53-54.

güneyde İran merkezli Orta Asya İmparatorluğu ile merkezde Rusya merkezli Rus İmparatorluğu'ndan müteşekkildir. Bu projede merkezde konumlandığı Rus İmparatorluğu'na ağırlıklı bir rol veren Dugin, kıtasal bloğu oluşturan diğer kısımların türdeşliğinin ve bölgesel irtibatının merkeze bağımlı olduğuna dikkat çekmektedir. Dugin'e göre, küresel düzeyde yeni imparatorluğun başlıca rakibi ABD olacaktır ki, onun kudretini temelden sarsma vazifesi (Atlantik jeopolitik yapının tamamen ortadan kaldırılmasına kadar) yeni imparatorluğun tüm katılımcıları tarafından planlı bir şekilde yerine getirilmelidir.¹³

Dugin, sosyalizm, SSCB, Doğu Bloku, Varşova Paktı ülkeleri vb. örneklerde görüldüğü gibi nasıl bir bütünleşme olursa olsun, jeopolitik açıdan Doğu Blokunun varlığının hem muhtemel Avrasya Birliği, hem de büyük alanın kıtasal entegrasyonu ve egemenliği için olumlu bir faktör olduğuna işaret etmektedir. Bu çerçevede, Dugin, kıtasal Batı (öncelikle Amerikan güdümlü NATO'nun Atlantikçi himayeciliğinden kurtulmaya meyleden Fransız-Alman Bloku) ve kıtasal Doğu (İran, Hindistan ve Japonya) devletlerinin Avrasya stratejik bloğuna dâhil edilmesinin yanı sıra, kaybedilen "yakın çevre"nin de yeniden kazanılmasını Rusya'nın jeopolitik ve stratejik egemenliği için gerekli görmektedir.¹⁴ Yine bu çerçevede, Dugin, Ukrayna'dan Abhazya'ya dek tüm kıyı şeridi boyunca Moskova'nın topyekûn ve hiçbir surette sınırlanmayan denetimini Karadeniz sahillerindeki Rus jeopolitiğinin mutlak gerekliliği olarak addetmektedir. Yalnızca Moskova'nın askerî ve siyasal durum üzerindeki denetimi şartıyla, Kırımli Maloruslara, Tatarlara, Kozaklara, Abhazlara, Gürcülere ve bölgede yerleşik diğer gruplara etnik ve inançsal özerklik verilmesi yoluyla bu alanın tamamının etno-kültürel alamete göre alabildiğince dilimlenebileceğini ifade etmektedir. Dugin, bu bölgeleri, gerek Batıdan, gerekse Türkiye'den gelen Atlantikçi tesirden radikal bir biçimde ayrı tutmanın gerekli olduğunu ve Karadeniz'in kuzey kıyısının Moskova'ya merkezleşmiş bir şekilde tabi olmasının zorunlu olduğunu belirtmektedir.

¹³ Dugin, a.g.e., ss. 81-82.

¹⁴ Dugin, a.g.e., s. 10.

Bu çerçevede, Ukrayna'nın kurulması planlanan Rus İmparatorluğu için önemine işaret eden Dugin, Ukrayna'nın bağımsızlığının ve egemenliğinin Rus jeopolitiği için son derece olumsuz bir durum olduğunu vurgulayarak bunun prensipte askerî bir çatışmayı kolaylıkla teşvik edebileceğine dikkat çekmiştir. Ukrayna'nın mevcut durumunda Özi Kalesi'nden Kerç Boğazı'na kadar Karadeniz'den yoksun bir Rusya'nın gerçekte kimin tarafından kontrol edildiği belli olmayan son derece küçük bir kıyı şeridinde mahkûm olacağını ve bu şekilde normal ve bağımsız bir devlet olarak mevcudiyetinin şüpheyle karşılanacağını ifade etmektedir. Ayrıca bağımsız bir Ukrayna devletinin birtakım toprak talepleriyle, Avrasya'nın tamamı için büyük tehlike arz ettiğine vurgu yaparak Ukrayna meselesi çözüme kavuşturulmadan kıtasal jeopolitikten bahsetmenin hiçbir anlam ifade etmeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle, Dugin, stratejik olarak Ukrayna'nın güneyde ve batıda Moskova'nın ciddi bir uzantısı olması gerektiğini iddia etmiştir.¹⁵ Bu çerçevede Batı jeopolitiği ve bu jeopolitiğin merkezi olan "Ukrayna meselesi"nin Moskova'nın acil önleyici tedbirler almasını gerektirdiğini, zira artık Rusya'ya stratejik bir darbe indirilmesinin söz konusu olduğunu ve "tarihin coğrafi ekseni" olan Rusya'nın buna bir cevap vermemesinin düşünülmemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁶

Rusya'nın Batı ile sınırını teşkil eden ve "yakın çevre"sinde yer alan Baltık ülkelerine ilişkin olarak ise, Dugin Norveç, İsveç, Almanya, Estonya, Finlandiya-Karelya, Danimarka ve mümkünse Hollanda'dan müteşekkil bir Baltık BloKunun kurulmasını, Polonya, Litvanya ve Letonya'ya özel statü tanınmasını ve tüm bu ülkelerin NATO'dan çıkmasını ve Baltık havzasında silahtan arındırılmış bir bölge kurulmasını zorunluluk olarak görmektedir. İleride söz konusu bölgenin stratejik denetiminin Moskova'ya ve "tarafsız Avrupa"nın silahlı kuvvetlerine, yani Avrasya savunma kompleksine geçmesinin

¹⁵ Dugin, a.g.e., ss. 175-176.

¹⁶ Dugin, a.g.e., ss. 209-210.

gerekli olduğuna işaret etmiştir.¹⁷

Diğer taraftan, “yakın çevre”nin bir diğer bileşeni olan Orta Asya’yı Avrasya karasının Kuzey Kafkasya steplerinden Arap denizi kıyılarına dek uzanan büyük bir parçası olarak nitelendiren Dugin, Orta Asya’nın her şeyden önce “Kalpgah”ı arzu edilen hedef olan Hint Okyanusu’na çıkararak jeopolitik öneme haiz bir mekân olduğunu belirtmektedir. Buradaki en önemli meselenin ise Atlantik yapının bölgedeki uzantısı olarak görülen Türkiye’nin bölgeye yönelik her türlü nüfuz edinme girişimlerinin engellenmesi olduğuna işaret etmektedir. Türkler tarafından bölgede uygulamaya konulacak olan Turancı bir entegrasyon projesinin Avrasyacılığın karşı tezi olduğuna dikkat çeken Dugin, bu nedenle Rusya’nın Türkiye’ye ve “Panturanizm” taşıyıcılarına karşı sert bir pozisyonla jeopolitik savaş ilan etmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁸

Soğuk Savaş sonrasında kurulan RF devletinin yöneticilerinin jeopolitik yasaları dikkate almamakla eleştiren Dugin, şu an birçok bakımdan jeopolitik konumun elden kaçırıldığını ifade ederek, günümüzdeki en önemli jeopolitik problemin NATO’nun doğuya yönelik genişlemesi olduğuna dikkat çekmektedir. NATO’nun genişlemesini, bir küresel blokun (Atlantikçi) kıtasal denetim alanını diğer bir blokun (Avrasyacı) aleyhine azami genişletme çabası olarak son derece tabii gördüğünü ifade eden Dugin; ancak bu durumun Rusya’nın aleyhine olduğunu ve Rusya’nın da benzer bir genişleme stratejisine dayalı bir Avrasya Birliği oluşturma çabası içerisine girmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁹

Ayrıca, Dugin, Amerika’nın başını çektiği Batı’nın Rusya’nın topyekûn jeopolitik düşmanı olduğunu, Avrasya eğilimlerine doğrudan zıt bir kutup oluşturduğunu ve Atlantikçiliğin karargâhı ve merkezi işlevini gördüğünü ifade etmektedir. Amerika ile girişilen jeopolitik

¹⁷ Dugin, a.g.e., s. 200.

¹⁸ Dugin, a.g.e., ss. 181-182.

¹⁹ Dugin, a.g.e., ss. 323-324.

mücadelenin, bu ülkenin rolünün belirginleştiği 20. yüzyılın ortalarından itibaren tüm Avrasya jeopolitiğinin temeli olduğunu iddia eden Dugin; bu bağlamda Rusya'nın pozisyonunun ABD'nin Atlantikçi jeopolitiğine bütün düzeylerde ve yeryüzünün her tarafında karşı koymak, düşmanı azami ölçüde zayıflatmak, moralini çökertmek, aldatmak ve eninde sonunda yenmek olması gerektiğine işaret etmektedir. Özellikle her türlü ayrılıkçı çatışmayı teşvik ederek ve ABD'deki iç politikayı istikrarsızlaştıran tüm muhalif hareketleri destekleyerek jeopolitik düzensizliği Amerika-içi gerçekliğe zerk etmenin elzem olduğuna dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, Amerikan politikasında ABD'nin kendini iç problemleri ile sınırlı tutması gerektiğini savunan bazı çevrelerin (çoğunlukla sağ-Cumhuriyetçiler) izolasyoncu eğilimlerine yardım etmenin faydasına da işaret eden Dugin, durumun bu merkezde olmasının (yani ABD'nin dünya politikasında izolasyonist politikalar takip etmesinin) Rusya'ya en yüksek düzeyde yarar sağlayacağını dile getirmiş²⁰ ve nihai hedefin Atlantik Blokunun tamamen yok edilerek Avrasya İmparatorluğu'nun hegemonyasının sağlanması olduğunu ifade etmiştir.

Diğer taraftan, Dugin'e atfedilse de, 2001 yılından itibaren eski SSCB ülkelerine yönelik olarak uygulamaya geçirilen politikaların temeli 1993 yılında ilan edilen "yakın çevre" doktrinine, yani Dugin'den çok daha önceye dayanmaktadır. İlaveten, son yıllarda Putin tarafından savunulan ve tüm askerî ve ulusal güvenlik doktrinlerinde vurgulanan "ABD'nin tek kutuplu dünya hegemonyasına karşı çok kutuplu dünya düzenini inşa etme politikası" da Dugin'in 1997 yılında yayınlanan *Jeopolitiğin Temelleri/Rus Jeopolitiği* kitabından ve Meclis Başkanı Danışmanlığından (1998) önceye yani 1996 yılında Rusya Dışişleri Bakanı olan Yevgeni Primakov'a dayanmaktadır.²¹ Bu nedenle, RF'nin uyguladığı Avrasyacı politikaların Dugin'den önce de evveliyatının

²⁰ Dugin, a.g.e., s. 194.

²¹ Kafkassam, "Aleksandır Dugin Gerçekten Putin'in Danışmanı mıdır?", <http://www.kafkassam.com/aleksandır-dugin-gerçekten-putinin-danismani-midir.html> (Erişim Tarihi: 08.10.2017).

olduğu söylenebilir. Yine de bu fikirler derli toplu bir şekilde ilk defa Dugin tarafından sistematize edilerek ortaya konmuş; zaman zaman bu politikalardan sapmalar yaşansa da, özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren uygulanan Rus dış politikası ile güvenlik politikaların da gerek teorik, gerekse pratik düzeyde önemli bir uygulama alanı bulmuştur.

2. Neo-Avrasyacılığın Rus Güvenlik Algısı Üzerindeki Teorik ve Pratik Etkileri

2.1. Teorik Etkiler

Dugin tarafından 1997 yılında kaleme alınan *Jeopolitiğin Esasları* adlı eserin Türkçe basımı olan *Rus Jeopolitiği ve Avrasyacı Yaklaşım* adlı çalışmanın özellikle Putin sonrası RF dış politikasını tamamen olmasa da önemli ölçüde etkilediği anlaşılmakta olup, RF'nin "askerî doktrin" belgeleri ile "ulusal güvenlik" belgeleri tarihsel süreçte incelendiğinde bu durum açık şekilde gözlemlenebilmektedir. Bu nedenle, bu bölümde öncelikli olarak Avrasyacılığın Rus dış ve güvenlik politikalarını etkileyen askerî doktrin ve ulusal güvenlik konsepti belgelerindeki evrim süreci inceledikten sonra belgelerde tespit olunan hususların uygulamaya geçirilmesine ilişkin çeşitli örnekler üzerinde durularak RF'nin güvenlik algısı üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu çerçevede, 1993 tarihli "Rusya Federasyonu Askerî Doktrini'nin Temel Hükümleri" adlı belge incelendiğinde, SSCB'nin dağılmasının etkisini henüz üzerinden atamamış olan RF'nin daha çok yakın çevresi ve kendi iç problemlerine yönelik güvenlik endişeleri taşıdığı görülmüş ve bu dönemde Avrupa-Atlantik yapıyla doğrudan bir çıkar çatışması içerisine girilmediğinden, kendinden sonraki belgelerin aksine, NATO doğrudan ve açık bir şekilde RF'nin güvenliğine yönelik tehditler arasında zikredilmediği gibi, belgenin tamamında da NATO ibaresinin yer almadığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, RF'nin güvenliğine yönelik mevcut ve potansiyel dış askerî tehlikeler arasında, "özellikle Rus sınırlarının yakınındaki mevcut ve muhtemel yerel savaşlar ile silahlı anlaşmazlıkların" yanı sıra "yabancı ülkelerin topraklarında yer alan RF Silahlı Kuvvetleri'ne ait askerî üslere saldırı ihtimali" ile "RF'nin askerî güvenliğe ilişkin çıkarlarına zarar veren

askerî bloklar ile ittifakların genişlemesi” hususları sayılmaktadır.²²

17 Aralık 1997 tarihli “Rus Ulusal Güvenlik Kılavuzu” adlı belgede ise, RF ile Avrupa-Atlantik yapı (özellikle de ABD) arasında artmakta olan rekabet dolayısıyla NATO’nun doğuya doğru genişlemesi, pek çok kez RF’nin ulusal güvenliğini tehdit ettiği için önemli bir meydan okuma olarak ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, belgenin Rusya’nın dünya topluluğundaki yerinin değerlendirildiği bölümünde yer alan “RF’nin ulusal güvenliğine önemli bir tehdit teşkil ettiği için NATO’nun doğuya doğru genişlemesi olasılığı Rusya için kabul edilebilir değildir. Hem küresel (BM), hem de bölgesel (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı [AGİT], Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü [KGAÖ]) seviyelerde barış ve güvenliği temin etmeye yönelik olarak kurgulanan çok taraflı mekanizmalar hâlen önemli ölçüde yetersizdir.” ifadesinin yanı sıra, RF’nin ulusal güvenliğine yönelik savunma alanındaki tehditler başlığı altında yer alan “NATO’nun doğuya doğru genişlemesinin yanı sıra, Avrupa’da baskın bir askerî-politik güç haline gelmesi kıtada yeni ayrılıkların oluşmasına neden olabilir. Bu durum, kıtada barışın sürdürülmesi için kurgulanan çok taraflı mekanizmaların etkisizliği de göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa’nın bir silah deposuna dönüşmesini önleme ve nükleer silahların yayılmasını engelleme çabalarına darbe vurarak kıtada son derece tehlike bir ortam yaratabilir” ifadesi bu duruma işaret etmektedir.

Ayrıca Rusya’nın yakın çevresine yönelik ilgisinin önemli ölçüde arttığı yönünde tespitlerin yer aldığı raporda, bu çerçevede KGAÖ’ye yönelik tehditler öncelikli tehditler arasında sıralanırken,²³

²² FAS (Federation of American Scientists), “The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation”, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

²³ Rusya Federasyonu’nun ulusal güvenliğine yönelik uluslararası alandaki tehditler başlığı altında “Rusya’nın büyük bir önem verdiği entegrasyon sürecini geciktirmeye ya da ortadan kaldırmaya muktedir politik, etnik ve ekonomik krizlerin KGAÖ ülkelerinde ortaya çıkması veya şiddetlenmesi tehdidi” de sayılmaktadır. Daha fazla bilgi için, bkz. FAS (Federation of American Scientists), “Russian National Security Blueprint”, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/blueprint.html> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

RF'nin ulusal güvenliğinin korunması için dış politika hususunda atılacak olan adımlar arasında da KGAÖ ülkelerinin yanı sıra, yakın çevresinde yer alan devletlerle RF'nin öncülük ettiği yapılanmalar çerçevesinde ilişkilerin geliştirmesinin gerekliliğine de vurgu yapılmaktadır.²⁴

Diğer taraftan, belgede yer alan “Rusya, Asya ve Pasifik bölgesinde devam etmekte olan entegrasyon sürecinin önemli ölçüde dışında bırakılmıştır. Tüm bu hususlar, Avrupa, Yakın Doğu, Merkez ve Güney Asya ile Asya ve Pasifik bölgesinde ulusal çıkarları bulunan etkin bir Avrasya gücü için kabul edilebilir değildir” ifadesiyle RF'nin artık SSCB'nin çöküşünün etkilerini yavaş yavaş üzerinden attığı ve kendisini bir Avrasya gücü olarak tanımlayarak, Dugin'in de ifade ettiği üzere Avrasya İmparatorluğu'nun bileşenleri olan Batı, Doğu ve Güney imparatorluklarının entegrasyonu hedefini teorik düzeyde de olsa tahayyül etmeye başladığı söylenebilir.²⁵

10 Ocak 2000 tarihli “Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Konsepti” adlı belgede de, yine en önemli uluslararası tehdit olarak NATO ve örgütün doğu yönünde genişlemesi görülmekte olup bu durum anılan belgede şöyle değerlendirilmiştir: “Uluslararası alandaki ana tehditler şu hususlardan kaynaklanmaktadır: Askerî-politik bloklar ile ittifakların güçlenmesi ve hepsinden de önemlisi, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, yabancı askerî üslerin ve çok sayıda askerî birliğin Rus sınırlarına çok yakın bir mesafeye konuşlandırılması olasılığı ile

²⁴ Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliğinin korunması için dış politika hususunda atılacak olan adımlar arasında, “Rusya Federasyonu'nun dış politikası, dünyadaki önde gelen devletlerle Rusya'nın ilişkilerinin iyileştirilmesine, KGAÖ çerçevesi içerisinde kapsamlı iş birliği ve entegrasyona, Rusya ve Belarus Birliği çerçevesinde etkili iki ve çok taraflı iş birliğinin organize edilmesine ve Ekonomik ve İnsani Sahalarda Entegrasyonun Derinleştirilmesi Anlaşması'na taraf olan Rusya Federasyonu, Belarus Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti ve Kırgızistan Cumhuriyeti arasındaki iki ve çok taraflı iş birliğinin etkili bir şekilde geliştirilmesi gibi alanlardaki önemli ulusal çıkarların sağlanmasına öncelik vermektedir” hususu da zikredilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. FAS, “Russian National Security Blueprint”.

²⁵ FAS, “Russian National Security Blueprint”.

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) içerisindeki entegrasyon sürecinin zayıflığı, RF'nin devlet sınırlarının yanı sıra BDT'ye üye olan ülkelerin dış sınırlarına yakın noktalarda da çatışmalar patlak vermesi ve tırmanması ihtimali.” Buna ek olarak, aynı belgede “Askerî alandaki tehditlerin seviyesi artmakta ve sahası genişlemekte olup, stratejik doktrinini daha da geliştiren NATO, sorumluluk sahasının dışında da askerî gücünü kullanmaya başlamış olup bunu BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmaksızın yapması, dünyadaki tüm stratejik durumu istikrarsızlaştırma tehlikesinin ortaya çıkması endişesine neden olmuştur” ifadesi de yer almaktadır.

Ayrıca büyük güç olarak tanımlanan RF'nin uluslararası alandaki çıkarlarının Rusya'nın çok-kutuplu dünyanın merkezlerinden biri olarak mevcut egemenliğini sürdürmesine ve pozisyonunu daha da güçlendirmesine bağlı olduğuna işaret edilerek bunun için RF'nin BDT üyesi ülkelerin yanı sıra geleneksel müttefikleriyle de ilişkilerini geliştirilmesine vurgu yapılmış ve yakın çevresinin ülkenin uluslararası alanda önemli bir aktör haline gelmesi için önemine işaret edilmiştir. Bu çerçevede, Rus dış politikasının hedeflerine ilişkin olarak “Uluslararası hukukun ilkeleri çerçevesinde BDT üyesi ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve Rusya'nın çıkarlarını karşılayacak şekilde BDT içerisindeki entegrasyon sürecinin hızlandırılması” ile “RF'nin ulusal güvenliğinin sağlanmasının en önemli stratejik dayanaklarından biri, BDT üyesi ülkelerle etkili koordinasyon ve iş birliği içerisinde olunmasıdır” ifadeleri kullanılarak yakın çevrenin önemine işaret edilmiştir.

Ayrıca, önceki belgelerde yer alan ifadelerden bir adım daha ileri giderek, RF'nin ulusal güvenliğinin sağlanması için gerekli olması halinde Rus askerlerinin dünyanın önemli bölgelerine konuşlandırılmasının ehemmiyetine de işaret edilmiş; bu durumun bölgede askerî ve stratejik açıdan sürdürülebilir bir güç dengesinin oluşmasına katkıda bulunacağı, RF'ye krizlere ilk aşamada müdahale etme imkânı tanyacağı ve devletin dış politika amaçlarının

gerçekleştirilmesini kolaylaştıracağı ifade edilmiştir.²⁶

Ağustos 2008 tarihli Gürcistan Savaşı ile 2014 yılında Ukrayna'da patlak veren çatışmanın yanı sıra, müdahil olduğu Suriye'de de rejime verdiği destekle alan kazanan RF'nin gittikçe artan özgüvenin de etkisiyle Aralık 2015 tarihli Rus Ulusal Güvenlik Stratejisi adlı belgede, Dugin'in "ortak düşman" prensibini²⁷ de akla getirir bir şekilde, öncekinden daha da güçlü olarak NATO ve örtülü olarak da ABD'nin bölgedeki ve Rus sınırlarına yakın alanlardaki faaliyetlerinin RF'nin ulusal güvenliğine yönelik en önemli tehditler olduğu belirtilmiştir.²⁸

Avrasya bölgesinin daha çok dillendirilmeye başlandığı 2015 tarihli belgede, sadece NATO'nun değil; ABD ile AB'nin de, gerek bölgedeki gerekse RF'nin 1993 yılından itibaren yaşamsal çıkar alanı olarak gördüğü "yakın çevresi"ndeki faaliyetlerini hem kendisine, hem de

²⁶ The Ministry of Foreign Affairs of the Russia Federation, "National Security Concept of the Russian Federation", http://www.mid.ru/en_GB/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/589768 (Erişim Tarihi: 20.09.2017).

²⁷ Dugin, a.g.e., ss. 52-53.

²⁸ "Modern Dünya'da Rusya" başlığı altında yer alan "NATO'nun uluslararası hukuk normlarının ihlaline neden olan askerî inşa faaliyetlerinin yanı sıra, blok devletlerinin askerî faaliyetlerinin tahakküm edilmesi, ittifakın gittikçe genişlemesi ile Rus sınırlarına yakın askerî tesislerin konumu, RF'nin ulusal güvenliğine tehdit oluşturan faktörlerdir. 'Küresel vuruş' konseptinin pratik olarak uygulamaya konulmuş hali olan Amerikan füze savunma sistemlerinin bileşenlerinin yanı sıra, nükleer olmayan stratejik silah sistemlerinin Avrupa, Asya-Pasifik Bölgesi ile Yakın Doğu'ya konuşlandırılması ve uzaya yerleştirilen silahlar, küresel ve bölgesel istikrarı sürdürme fırsatlarını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır" ifadesinin yanı sıra; belgenin 106. maddesinde yer alan "NATO'nun artan askerî faaliyetleri, askerî tesislerini Rus sınırlarına doğru yaklaşması, füze-savunma sisteminin inşası ve uluslararası hukukun maddelerinin ihlal edilmesine sebebiyet verecek şekilde ittifakı küresel işlevler görmeye yönelmeyi denemesi gibi nedenler dolayısıyla RF'nin çıkarları zedelendiği için söz konusu gelişmeler RF-NATO ilişkilerinin altını oymaktadır" ifadesi, RF'nin NATO'ya bakış açısını net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Ieee.es (Instituto Español de Estudios Estratégicos), "Russian National Security Strategy, December 2015 – Full-text Translation" <http://www.iece.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> (Erişim Tarihi: 21.09.2017).

bölgenin güvenliğine ve bölgesel entegrasyon çabalarına yönelik en önemli tehdit olarak algılandığı belirtilmektedir. Bu durum, “Modern Dünya’da Rusya” başlığı altında özellikle Ukrayna temelinde şu şekilde ifade edilmektedir: “Avrasya bölgesindeki entegrasyon süreçlerini yavaşlatma ve bölgede gerilim yaratma amaçları güden Batı’nın mevcut duruşu, Rusya’nın ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesine olumsuz yönde etki etmektedir. ABD ile AB’nin Ukrayna’daki anayasa karşıtı darbeye verdikleri destek Ukrayna toplumunun derinden ayrışmasına ve ülkede silahlı bir çatışma yaşanmasına neden olmuştur. Ülkedeki aşırı milliyetçi ideolojinin güçlendirilmesinin yanı sıra Ukrayna toplumunda bilinçli bir şekilde Rusya’nın düşman olduğu yönünde bir imaj yaratılması, devletlerarasındaki anlaşmazlıkların zora dayalı çözümüne ilişkin olarak oynanan açık kumara ilave olarak, ülkedeki derin sosyo-ekonomik kriz, Ukrayna’yı Avrupa’da ve Rus sınırlarının hemen yakınında kronik bir istikrarsızlık sahasına dönüştürmektedir.”

Belgede yukarıda sayılan tehditlerin yanı sıra diğer tehditlerin de bertaraf edilmesi için gerekli adımlardan da bahsedilmiştir. Bu adımlar kapsamında, Dugin tarafından da dile getirildiği biçimiyle, Avrasya İmparatorluğu’nun parçalarını oluşturan sahalarla gerek bölgesel, gerekse ikili entegrasyon mekanizmaları kullanılarak iş birliği yapılmasının önemine vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede, belgenin ulusal güvenliğin sağlanmasının bir yolu olarak “Stratejik İstikrar ve Eşit Stratejik İşbirliği” başlığı altındaki 88. maddesinde yer alan “RF, BRICS, (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika), RIC (Rusya, Hindistan, Çin), Şangay İşbirliği Örgütü, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu, G-20 ve diğer uluslararası kurumlar içerisindeki partnerleri ile iş birliğini artırmaktadır” ibaresi bölgesel bütünleşme çabalarına işaret etmektedir. Benzer şekilde, aynı başlık altındaki 92. maddede Orta Asya ile ilgili şu ifade yer almaktadır: “RF, Şangay İşbirliği Örgütü’nün politik ve ekonomik potansiyelinin ortaya çıkarılmasına ve örgüt içerisinde daha ileri seviyede karşılıklı güven inşasını sağlayacak pratik adımların atılmasına ve Orta Asya’da iş birliğinin geliştirilmesine büyük bir önem atfetmektedir. Ayrıca RF, örgüt üyeleri, gözlemciler ve örgütün partnerleri ile diyalog ve iki taraflı uyumu içeren iş birliğinin gelişimini de desteklemektedir. Örgüte tam üye olarak katılma

arzusuna sahip olduğunu gösteren ülkelerle çalışma hususunda özel bir çaba harcanmaktadır.” Asya-Pasifik bölgesine yönelik olarak ise 95. maddede yer alan ifade önem arz etmektedir: “RF, Asya-Pasifik bölgesinde bloksuz bir temelde bölgesel güvenlik ve istikrarı destekleyecek güvenilir mekanizmaların inşasının, bölge ülkeleriyle politik ve ekonomik iş birliğinin artırılmasının ve bölgesel entegrasyon yapıları da dâhil olmak üzere bilim, eğitim ve kültür alanında etkileşimin geliştirilmesinin savunuculuğunu yapmaktadır.” Son olarak 97. maddede yer alan “RF, Avrupa Devletleri ve AB ile karşılıklı fayda esasına dayalı iş birliğinin güçlendirilmesini, Avrupa ve Sovyet-sonrası topraklardaki entegrasyon sürecinin uyumlaştırılmasını ve yasal bir zeminde sınırları belirli bir anlaşmaya dayalı açık bir kolektif güvenlik sisteminin Avrupa-Atlantik bölgesinde oluşturulmasını desteklemektedir” ifadesi ise İmparatorluğun bir diğer ayağı olan Avrupa bölgesindeki birlik ve entegrasyon çabalarına RF’nin verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

Diğer taraftan, ulusal güvenliğin sağlanmasının bir yolu olarak “kültür”ün önemini değerlendirildiği bölümde, “Kültürel sahada ulusal güvenliğin güçlendirilmesi, Rus dilinin, ülkenin bütünlüğünün ve RF içerisindeki etnik gruplar arasındaki diyalogun sağlanması, Sovyet sonrası dönemde entegrasyon sürecinin gelişimine temel teşkil edilmesi ve yurtdışındaki soydaşların dilsel ve kültürel alandaki ihtiyaçlarının karşılanması manalarında RF’nin devlet dili olarak işlevsel hale getirilmesine ilişkin devlet politikasının uygulanışına bağlıdır. Avrasya bölgesindeki entegrasyonun hızlanmasını temin etmek için Rusya, BDT ülkelerinde Rus diline ve kültürüne yönelik çalışmaları destekleyici programlar uygulamaktadır.” ifadesiyle yine Dugin tarafından RF’nin lider rol oynayacağı ifade edilen Avrasya İmparatorluğu’nun merkezinde yer alan imparatorluk sahasının entegrasyonun sağlanması için kültürel faktörlerin kullanımına önem verilmesi gereğine de işaret edilmektedir.

Öte yandan, belgenin 89. maddesinde Avrasya İmparatorluğu’nun merkezi olarak kabul edilen RF’nin önderliğindeki merkez sahası içerisindeki bütünleşme çabalarına, RF’nin bu çabalarda oynadığı role ve bu durumun gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bu maddede şu ifade

yer almaktadır: “Rus dış politikasının anahtar alanları olan BTD üyeleri, Abhazy Cumhuriyeti ve Güney Osetya Cumhuriyeti ile iki-taraflı ve çok-taraflı iş birliği ilişkilerinin geliştirilmesi hayatiyet arz etmektedir. Rusya, Abhazy Cumhuriyeti, Güney Osetya Cumhuriyeti ve BDT ülkeleriyle sınırdış olan bölgedeki genel durum üzerinde istikrarlaştırmacı bir etki yaparak, topluluk içerisinde yer alan BDT üyelerinin yanı sıra, KGAÖ, Avrasya Ekonomik Birliği ve RF-Belarus Birliği üyelerinin topraklarındaki bölgesel ve alt-bölgesel entegrasyon ve iş birliği potansiyelini de geliştirmektedir.”

Ayrıca belgenin 91. maddesi RF'nin Avrasya yöneliminin açık bir göstergesi olup, bu saha içerisinde iş birliğinin artırılması için atılması gerekli olan adımlara işaret etmektedir: “Avrasya Ekonomik Birliği'nin kuruluşu Avrasya sahasındaki bütünleşmesinin yeni bir aşamasının başlangıcıdır. RF devam eden entegrasyon, istikrarlı gelişme, tüm yönleriyle modernizasyon, iş birliği ve küresel ekonomi içerisinde yer alan birlik devletlerinin ekonomilerinin rekabet edebilirliğinin artırılması için birliğin daha ileri seviyede tahakküm edilmesine ve ayrıca birlik halklarının yaşam standartlarının yükseltilmesine, malların, hizmetlerin, sermayenin ve iş gücünün serbest dolaşımına ve ortak altyapı ve yatırım projelerinin hayata geçirilmesine çabalamaktadır.”²⁹

1993 yılından 2015 yılına kadar olan süreçte RF'nin askerî doktrin ve ulusal güvenlik konsepti belgeleri incelendiğinde, RF'nin SSCB'nin dağılmasının şaşkınlığını üzerinden atmasını takiben ve 2000'li yıllarla birlikte yeniden ayağa kalkmasına da paralel olarak ABD'nin başını çektiği Avrupa-Atlantik yapının öncelikle yakın çevresindeki, daha sonra da dünya meselelerindeki politikalarına karşı daha şahin bir tutum takınılmasının önerildiği gözlemlenmektedir. Dugin'in “20. yüzyılda tüm dünyanın Varşova Paktı ve NATO ülkeleri olarak iki stratejik kampa bölünmesi, ideolojik zıtlığın değil ‘siyasi coğrafya’nın temel yasalarından hasıl olan salt jeopolitik karşıtlığın

²⁹ Ieee.es, a.g.e.

sonucuydu”³⁰ şeklinde ifade ettiği ve tarihsel gerçeklere dayandırarak açıkladığı RF-ABD zıtlığında doğal düşmanı teşkil eden ABD ile tezahürlerini RF'nin dünya hegemonyasının önündeki en büyük engeller olarak değerlendirdiği görülmektedir ve bu durumun sadece Dugin gibi Avrasyacılar tarafından değil, RF yönetimlerince de bu şekilde anlaşıldığı yukarıda bahsi geçen belgelerde açık bir şekilde ortadadır.

2.2. *Pratik Etkiler*

Avrasyacılık anlayışının modern yorumunu sistemik bir düşünce yapısı haline getiren Dugin'in öne sürdüğü fikirlerin sadece teorik çerçevede değil, pratikte de RF yönetimi tarafından benimsenerek uygulandığını gösteren en önemli olayları 2000'li yılların sonundan itibaren Avrupa-Atlantik yapının (ve dolayısıyla da bu yapının lideri olarak blok politikaları üzerinde önemli ölçüde yönlendiriciliği olan ABD'nin) RF'nin yakın çevresine yönelik olarak attığı adımlara RF'nin verdiği tepkilerden görmek mümkündür.

SSCB'nin çöküşünü takiben yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası sistemde “yeni dünya düzeni” adlı projesiyle hegemonyasını sürdürmek isteyen ABD'nin başlıca amacı, Amerikan hegemonyasına karşı muhtemel rakiplerin gerçek rakiplere dönüşmesinin engellenmesi ve kendisi aleyhine bölgesel ittifakların oluşmasının önlenmesidir. Bu çerçevede, bölgede RF'nin çevrelenmesi yoluyla SSCB dönemindeki topraklarına yeniden dönmesini ve güçlenmesini istemeyen ABD, en önemli Avrupa-Atlantik yapılar olan NATO ve AB aracılığıyla SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan yeni cumhuriyetleri söz konusu örgütlere üyelik yoluyla kendi etki sahası içerisine dâhil etmeye çalışmış ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur. Takip eden süreçte ise, ABD, bölgedeki çıkarları açısından en fazla önem verdiği Gürcistan, Azerbaycan ve Ukrayna gibi ülkelerin Batı sistemine entegre edilmesi yönünde politikalar uygulamaya koymuştur; bu noktadaki en önemli hedefi söz konusu devletlerin Moskova'nın

³⁰ Dugin, a.g.e., s. 320.

hegemonyasına boyun eğmesinin engellenmesidir.³¹

Ancak bahsi geçen ülkelerden özellikle Gürcistan ve Ukrayna gerek jeopolitik önemleri, gerekse tarihsel bağlar (özellikle Ukrayna) gibi nedenlerle RF için son derece önemlidir ve yakın çevresinde bulunan bu ülkelerin kontrol altında bulundurulması RF için büyük bir hayatiyet arz etmektedir. Bu hususta Dugin, Ukrayna'dan Abhazya'ya dek tüm kıyı şeridi boyunca Moskova'nın topyekûn ve hiçbir surette sınırlanmayan denetiminin Karadeniz sahillerindeki Rus jeopolitiğinin mutlak gerekliliği olduğunu ve bölge halklarına Moskova'nın askerî ve siyasi denetimi şartıyla etnik ve inançsal özerklik verilmesi yoluyla bu alanın tamamının etno-kültürel farklılıklara göre alabildiğince parçalanabileceğini ve söz konusu sahanın hem Batının hem de onun bölgedeki uzantısı olan Türkiye'nin Atlantikçi tesirinden uzak tutulması ve Avrasyacı bir bakış açısıyla Moskova'nın kontrolü altına girmesi gerektiğine işaret etmiştir.³² Bu nedenle, ABD'nin bu ülkelere yönelik ilgisi RF'nin daha büyük bir tepkisiyle karşılaşmış olup RF bu noktadaki ilk adımı Ağustos 2008 Savaşı ile atmıştır.

Bu çerçevede, 2003 yılında Batı destekli bir halk hareketiyle (Gül Devrimiyle) iktidara gelen Mihail Saakaşvili'nin büyük ölçüde Batılı devletlerden (ve özellikle de ABD'den) aldığı desteğe de güvenerek RF'nin bölgedeki çıkarlarına zarar verecek politikalar izlemesi ve NATO ile yakın iş birliğine gitmesi, RF'yi harekete geçirmiş ve Güney Osetya'da yaşanan olayları bahane eden RF, 7 Ağustos 2008 tarihinde Gürcistan'a savaş ilan etmiş ve bu ülkeyi ağır bir yenilgiye uğratmıştır. RF, Gürcistan topraklarındaki işgalini, AB dönem başkanı Fransa'nın arabuluculuğunda sunulan Sarkozy Planı'nın 16 Ağustos 2008'de imzalanmasına kadar devam ettirmiştir. Sarkozy

³¹ Burçin Canar, "Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2012, Cilt: 67/Sayı: 1, 49-80, s. 54; Yannis Tsantoulis, "Geopolitics, (Sub)regionalism, Discourse and a Troubled 'Power Triangle' in the Black Sea", *Southeast European and Black Sea Studies*, 2009, Cilt: 9/Sayı: 3, 243-258, ss. 249-250.

³² Dugin, a.g.e., s. 176.

Planı çerçevesinde, RF, Gürcistan'dan askerlerini çekse de, 26 Ağustos 2008'de Güney Osetya ve Abhazya'yı bağımsız devletler olarak tanıyarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne geri dönülmesi zor ve büyük bir darbe indirmiştir.³³ Bu, RF'nin Batı'ya (ve dolayısıyla da ABD'ye) yakın çevresindeki faaliyetlerinden rahatsız olduğunu gösteren o ana kadarki en önemli tepkisidir. RF, açık bir şekilde kendisi için yaşamsal çıkar alanı olarak gördüğü bu bölgeye Batı'nın daha fazla ilerlemesine müsaade etmeyeceğini en yüksek perdeden bildirmiştir.

Bu olayı takiben Ukrayna'nın Rusya tarafından desteklenen Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç'in 2013 yılında AB ile Doğu Ortaklığı çerçevesinde yapılması planlanan antlaşmayı RF'nin de etkisiyle imzalamaktan vazgeçmesi Ukrayna'da AB taraftarı kitlelerin iktidara karşı protestolarını tetiklemiştir.³⁴ Başkent Kiev başta olmak üzere ülkenin batısında yoğunlaşan gösteriler şiddetlenerek devam etmiş; hükümet tarafından alınan sert önlemler gösterileri daha da artırmış ve nihayetinde 17 Şubat 2014 tarihinde Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 25 Mayıs 2014'te yapılacak olan seçimlere kadar Kiev'de geçici bir yönetim kurulmuş; ancak söz konusu yönetim Batı tarafından tanınmasına karşın RF tarafından kabul görmemiştir. Bunun üzerine, Ukrayna'nın Rus yanlısı bölgelerinde, yeni Kiev yönetimi ile Batı karşıtı gösteriler başlamış; bu gösteriler kısa zamanda ülkenin doğusuna ve güneyine yayılmıştır.³⁵ Rus etnisitenin ağırlıklı olarak

³³ Mitat Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?", Mustafa Aydın (der.), *Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III*, 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Ankara, 2012, 65-145, s. 84; Ahmet Öztürk, "Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar", *Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi*, 2009, Cilt: 4/Sayı: 7, 1-27, s. 8.

³⁴ Hasret Çomak ve diğerleri, "Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye", Hasret Çomak ve diğerleri (ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, 1. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2014, 137-169, ss. 324-325.

³⁵ Hasret Çomak ve Ufuk Cerrah, "Karadeniz Jeopolitiğinde Ukrayna ve Kırım'ın Güvenliği ve Bu Güvenliğin Avrasya Enerji Güvenliğine Etkileri" (24.09.2014), *BİLGESAM*, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-381-201412291guvenlik_kongresi_bildirileri-43.pdf (Erişim Tarihi: 14.01.2016).

yaşadığı yerlerden biri olan Kırım'da Parlamento önce bölgenin bağımsızlığını ilan etmiş ve ardından da 16 Mart 2014'te gerçekleştirilen referandum sonucunda katılımcıların %95'i Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak RF'ye bağlanmasına "evet" oyu vermiştir. Kısa süre sonra Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, Kırım'ın RF ile birleşmesini resmen onaylayan kararnameyi imzalamış ve RF resmen Kırım'a el koymuştur.³⁶ Bu arada Batı karşıtı gösteriler ülkenin doğusunda yer alan Donbas bölgesine de sıçramış; 11 Mayıs 2014'te bu kez de önemli sayıda etnik Rus'un yaşadığı Ukrayna'nın doğu vilayetleri olan Donetsk ve Luhansk'ta referandumlar yapılmış; bu referandumlar sonucunda Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri ilan edilmiştir. Ancak bu sözde cumhuriyetlerin bağımsızlığı RF tarafından tanınmamıştır. Ayrılıkçılar, Donetsk ve Luhansk dışında kalan diğer doğu vilayetlerinde de referandum yapılabileceğini ve bu vilayetlerin de katılımıyla Ukrayna'nın doğusunda "Novorossiya" (Yeni Rusya) adı ile yeni bir cumhuriyet ilan edilebileceğini açıklamıştır. Bu bölgede Rus destekli milislerle Ukrayna askerî birlikleri arasındaki çatışmalar hâlen devam etmekte olup, henüz bölgeyi istikrara kavuşturacak bir barış anlaşmasına varılamamıştır.³⁷

Ukrayna'nın RF için özel bir önemi bulunmakta olup, bu ülke her zaman Rusların gerek kimliksel gerekse tarihsel gerekçelerle "asıl Rus toprakları" içerisinde gördükleri bir ülke olmuştur.³⁸ Zaten tarihsel süreçte de genel olarak Rusların denetimi altında kalmış olan Ukrayna'nın özellikle doğusu ile güneyinde yaşayan ciddi bir etnik Rus nüfus da mevcuttur. Bu nedenle, SSCB'nin dağılmasını takiben, RF hariç 15 bağımsız devlet ortaya çıksa da, bunlardan en çok Ukrayna'nın kaybı Ruslar için hazmedilmesi zor olmuştur. Bu durum,

³⁶ Işık Kuşçu, "Kırım'ın Rusya'ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri", Hasret Çomak ve diğerleri (ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, 1. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2014, 137-169, ss. 311-314.

³⁷ Çomak ve Cerrah, a.g.e.

³⁸ Aleksander Soljenitsin, "Rusya Nasıl Kurtulur?", Erol Göka ve Murat Yılmaz (der.), *Uygurluğun Yeni Yolu Avrasya*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1998, 207-214, s. 209.

Dugin tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “Üniter Ukrayna’nın daha fazla yaşamını sürdürmesine izin verilemez. Bu ülke, jeopolitik ve etnik-kültürel gerçekliklerin çeşitliliğine uygun surette birkaç kuşağa bölünmelidir.” Ayrıca Karadeniz donanmasına ev sahipliği yapması dolayısıyla RF için son derece stratejik bir konumda bulunan Kırım’ın RF topraklarına katılmasının gerekliliği de daha 1997 yılında Dugin tarafından şu şekilde savunulmuştur: “Kırım’ı ‘egemen Ukrayna’ya bırakmak mümkün değildir. Çünkü bu durum Rusya’nın jeopolitik güvenliğine doğrudan bir tehdit oluşturacak ve Kırım içinde etnik gerginliğe sebep olacaktır.”³⁹

Görüldüğü üzere, eski SSCB cumhuriyetlerini Batı ile arasında bir tampon olarak gören, bu nedenle de NATO ve AB gibi yapıların bu ülkelere yönelik faaliyetlerini ulusal güvenliğine tehdit olduğu gerekçesiyle reddeden RF, gerek Ağustos 2008 RF-Gürcistan Savaşı’nda gerekse 2014 yılında RF ile Ukrayna arasında yaşanan çatışmada Batı’nın yakın çevresindeki faaliyetlerine en yüksek perdeden tepki vermiştir. Dugin’in de ortaya koyduğu üzere, Avrasya İmparatorluğu’nun merkezini oluşturan bu bölgedeki Rus hâkimiyeti söz konusu İmparatorluğun kurulabilmesi için hayatidir.

Dugin’in de ifade ettiği üzere, Avrasya İmparatorluğu’nun vücut bulması için sadece RF’nin yakın çevresindeki Batı (ABD) etkisinin ortadan kaldırılması yeterli değildir. Dugin bu husustaki fikirlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Amerika’dan ibaret olan Batı, Rusya’nın topyekûn jeopolitik düşmanı, Avrasya eğilimlerine doğrudan zıt bir kutup, Atlantikçiliğin karargâhı ve merkezidir. (...) Bu bağlamda, *Heartland*’ın pozisyonu açıktır: ABD’nin Atlantikçi jeopolitiğine bütün düzeylerde ve yeryüzünün her tarafında karşı koymak, düşmanı azami ölçüde zayıflatmak, moralini çökertmek, aldatmak ve eninde sonunda yenmek gerekir.”⁴⁰ Bu çerçevede, Putin’in iktidara geldiği 2000’li yıllardan itibaren toparlanma yönünde attığı adımları takiben,

³⁹ Dugin, a.g.e., s. 207.

⁴⁰ Dugin, a.g.e., s. 194.

RF Ağustos 2008 Savaşı ve 2014 yılında Kırım'ın ilhakıyla birlikte Doğu Ukrayna'nın fiilî denetimi ile sonuçlanan çatışmalara bağlı olarak yakın çevresine Batı akınına önemli ölçüde durdurmuştur. Ağustos 2008 Savaşı'ndan sonra başlattığı askerî modernizasyon programının da verdiği destekle bir adım daha ileri giderek, "ABD çıkarlarına tüm dünyada meydan okuma" düşüncesinin de bir yansıması olarak 2015 yılından itibaren Esat yönetimi ile iş birliği yaparak Suriye krizine askerî olarak müdahil olmuştur. Bu açıdan bir milat olan Suriye müdahalesi, RF açısından ikili bir amaca hizmet etmektedir. Bunlardan ilki dünya meselelerine yeniden ağırlık koyarak ABD'nin hegemonyasına meydan okumak; ikincisi ise Batı'nın yakın çevresine yönelik ilgisini Suriye gibi kısmen sınırlarına uzak bir yere yönlendirerek ulusal güvenliğine katkıda bulunmaktır. Suriye krizinin çözümü için 23 Ocak 2016 tarihinde başlatılan Astana Süreci ile inisiyatif büyük ölçüde ABD'den RF'ye geçmiş olup bu durum uluslararası alanda ABD hegemonyasına bir meydan okuma olarak da değerlendirilebilir.⁴¹ Ayrıca böylelikle, RF, Ağustos 2008 Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını tanıdığı Abhazya ve Güney Osetya ile 2014 yılındaki savaştan sonra ilhak ettiği Kırım ile Doğu Ukrayna'da hâlen devam etmekte olan krizden dikkatlerin uzaklaşmasını sağlayarak söz konusu çatışmalı sahalarda kendi lehine fiilî (*de facto*) durumlar yaratmakta ve böylelikle ulusal güvenliğini konsolide etmektedir.

Diğer taraftan, özellikle ABD Başkanlık seçimlerde de görüldüğü üzere, RF'nin ABD'nin iç işlerine müdahale ederek bu meselelerle meşgul olmasını sağlayıp dünya meselelerine dâhil olmasını engellemeye çalıştığı da görülmektedir. Çok önceleri bu durumun gerekliliğine işaret eden Dugin'in bu konudaki yorumlarının⁴²

⁴¹ Mensur Akgün, "İyi Şeyler de Oluyor..." (04.10.2017), *Karar Gazetesi*, <http://www.karar.com/yazarlar/mensur-akgun/iyi-seyler-de-oluyor-5101> (Erişim Tarihi: 08.10.2017).

⁴² Dugin'in bu konuya ilişkin söylemi şu şekildedir: "Özellikle her türlü ayrılıkçılığı, binbir türlü etnik, sosyal ve ırki çatışmaları teşvik ederek ABD'deki iç politikayı istikrarsızlaştıran tüm muhalif hareketleri -ifratçı, ırkçı ve mezhep gruplaşmalarını- destekleyerek jeopolitik düzensizliği Amerika içi gerçekliğe zerk etmek elzemdir. Aynı zamanda, Amerikan

8 Kasım 2016 tarihinde gerçekleştirilen ABD Başkanlık seçimlerinde RF'nin, özellikle siber ordusunu kullanarak, Demokrat adaya karşı daha çok Amerika'nın iç meselelerine eğilmeyi vaat eden Cumhuriyetçi aday Donald Trump'a verdiği iddia edilen destekte hayat bulduğu söylenebilir. Bu durum, RF yönetiminin Dugin'in görüşlerini dikkate aldığına bir başka kanıtı mahiyetindedir.

Sonuç

Soğuk Savaş'ın sona ermesi tüm dünya için olduğu gibi SSCB'nin varisi olan RF için de bir kırılma noktası teşkil etmektedir. Gorbaçov döneminde ülkenin yeniden ayağa kaldırılması için başlatılan *glasnost* ve *perestroyka* politikaları ile SSCB'yi Batılı tarzdaki ekonomik ve sosyo-politik politikalarla reforme etme girişimi, sistemin tamamen çökmesine sebebiyet vermiştir.

Bu politikalar, SSCB yöneticilerinin de öngörmediği şekilde, ülkeyi süratle çöküşün eşiğine getirerek, 1991 sonunda dağılmasına yol açmıştır. Beklenmedik dağılma sonucunda dünya siyaset sahnesine çıkan 15 devletten biri olan RF, kendisini ilk yıllarda bu çöküşün yarattığı kaos içerisinde bulmuştur. Başlangıç aşamasında ülkeyi ayağa kaldıracağı düşünülen Batılı reformlar, gerek SSCB'nin dağılmasının nedeni olarak görülmeleri, gerekse RF döneminde ülkenin kısa sürede toparlanmasına hizmet edecekleri yönündeki beklentilerin çok geçmeden boşa çıkması gibi nedenlerle ikinci plana itilerek yeni alternatif çözüm arayışlarına girilmiştir. Bu noktada ortaya çıkan ve esasen başlangıcı 19. yüzyıla kadar götürülebilecek olan Avrasyacılık yaklaşımı, RF'nin eski büyük güç statüsüne dönüşü için bir anahtar olarak görülmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemin şartları göz önünde bulundurularak klasik Avrasyacılığın koşullara göre yeniden yorumlanmış hali olarak

politikasında ABD'nin kendisini iç problemleri ile sınırlı tutması gerektiğini savunan bazı çevrelerin (çoğunlukla sağ-Cumhuriyetçiler) izolasyoncu eğilimlerine yardım etmenin faydası vardır. Durumun bu merkezde olması, Rusya için en yüksek düzeyde yarar sağlayacaktır." Bkz. Dugin, a.g.e., s. 194.

ortaya çıkan neo-Avrasyacı yaklaşım, özellikle 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren bir düşünce yapısı halinde sistematize edilmiş ve 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren RF yönetiminin gerek dış gerekse güvenlik politikalarında ağırlık bir rol oynamaya başlamıştır. Dugin tarafından sistemik bir düşünce yapısı haline getirilen neo-Avrasyacılık anlayışı çerçevesinde jeopolitik gerekçelere dayandırılarak RF hegemonyasının yeniden tesis edilmesinin amaçlandığı anlaşılmakta olup, bu yöndeki en önemli düşman olarak ABD gösterilmekte; öncelikle RF'nin yakın çevresinde daha sonra da dünya ölçeğinde ABD ile mücadele edilerek ABD'yi geriletmesi ve en nihayetinde mağlup etmesi hedeflenmektedir.

Bu çerçevede, RF'nin askerî doktrin ve ulusal güvenlik belgelerine bakıldığında, 90'lı yıllarda teorik düzeyde, 2000'li yılların ortasından itibaren de pratik düzeyde bu amacın gerçekleştirilmesinin RF'nin öncelikli ajandası haline geldiği görülmektedir. Bu husus, RF'nin güvenlik algısını da önemli ölçüde etkilemiş olup, 1993'ten günümüze kadar olan tüm askerî doktrin ve ulusal güvenlik belgelerinde, artan düzeyde, Avrupa-Atlantik yapının RF'nin yakın çevresine yönelik faaliyetleri en önemli tehdit olarak kategorize edilmiştir. Bu çerçevede Ağustos 2008 Savaşı ile 2014 yılındaki RF-Ukrayna çatışmanın büyük ölçüde bu güvenlik algısı tarafından yönlendirilen eylemler olduğu söylenebilir.

“Yakın çevresi”ne yönelik Avrupa-Atlantik yapının (dolayısıyla da bu yapının lideri olarak görülen ABD'nin) faaliyetlerini büyük ölçüde bu iki operasyonla önleyen RF'nin, 2015 yılında Suriye krizine doğrudan dâhil olmasının yanı sıra 2016 yılındaki ABD Başkanlık seçimlerine de siber saldırı yoluyla müdahil olması gibi eylemlerin ise ABD çıkarlarına tüm dünyada meydan okunması anlayışı çerçevesinde gerçekleştirildiği söylenebilir.

Nihai olarak söz konusu politikanın, imkân ve kabiliyetlere de bağlı olarak, pragmatik bir şekilde uygulandığı da görülmektedir. Öncelikle 90'lı yılların başında SSCB'nin dağılmasının şokunu henüz üzerinden atamayan RF, bırakınız dünya meselelerinde aktif rol oynamayı, Dugin tarafından imparatorluk merkezi olarak kabul edilen yakın çevresinde dahi etkinlik gösterememiştir. Temelleri 90'lı yıllarda

atılan Avrasya yönelimli dış politika, ülkenin toparlanmasına da bağlı olarak, ancak 1999 yılında iktidara gelen Vladimir Putin ile hayata geçirebilmiştir. Diğer taraftan ülkeyi ilk yıllarında en çok uğraştıran problem olan Çeçen direnişi dolayısıyla 1994 yılında patlak veren iç savaştan istediğini elde edemeyen RF, Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte bu problemin çözümü için daha kararlı bir tutum takınmıştır. Bu dönemde gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ve takiben ABD'nin küresel terörle mücadele için ilan ettiği "teröre karşı savaş" kampanyası, içeride Çeçen ayrılıkçılığı ile mücadele eden RF tarafından da desteklenmiştir. Bu çerçevede, Çeçen direnişçileri uluslararası terörizmin bir uzantısı olarak etiketleyen RF yönetimi, bu sayede direnişçilere karşı son derece sert tedbirler uygulasa da, uluslararası camiadan tepki görmemiştir. Bunun karşılığında da ABD'nin "teröre karşı savaş" stratejisinin ilk ayağı olan Afganistan harekâtı için, yakın çevresi olarak gördüğü Orta Asya Cumhuriyetlerine yerleşmesine kısa süreliğine de olsa göz yummuştur.

Yukarıda da belirtildiği üzere zaman zaman neo-Avrasyacılık ilkelerinden sapmalar yaşansa da genel olarak değerlendirildiğinde Soğuk Savaş sonrası dönemde izlenen Rus dış ve güvenlik politikasında gerek teorik, gerekse pratik düzeyde neo-Avrasyacılık düşüncesinin büyük bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Summary

Neo-Eurasianism, which has begun to become evident at the beginning of the 90's as a new interpretation of Classic Eurasianism in the 1920s, is largely based on the thoughts of Aleksandr Dugin. Dugin divides the world into maritime and land civilizations and points out the inevitability of the conflict between the two civilizations on the basis of this contrast, which he supports with historical examples. He states that these two civilizations are represented by the United States and the Russian Federation today. At this point, he argues that a Eurasian empire formed around the Russians who claims to be the natural leader of land civilization because of its geographical position could defeat the naval Atlantic Empire under the leadership of the

USA. According to Dugin, the above-mentioned empire as a federation of several empires in which Russia takes a central place consists of the European Empire under Germany's leadership, the Pacific Empire under Japan's leadership and the Central Asian Empire under Iran's leadership. In this respect, it can be said that Dugin is in search of a hegemonic basis for Russian imperialism within the framework of this point of view, which can be considered as an attempt to put Russian imperialism instead of American one. Vladimir Putin, who came to power in 1999 and acted with an ambitious goal of lifting Russia up again, benefited greatly from Dugin's views to rebuild Russian imperialism. From the neo-Eurasian perspective, it is necessary to prevent the spread of the Atlantic block (and accordingly NATO as its military organization) to the Russian Empire, which is the main body of the Eurasia block following the disintegration of the USSR, for aforementioned construction activity. In this context, the Russian Federation recovered after Putin's coming to power at the beginning of 2000's and showed the most important reaction towards activities of the West towards its near abroad by interfering in Georgia with the August 2008 War. The Russia Federation stroke a major great blow to the territorial integrity of Georgia by recognizing the independence of separatist regions of Abkhazia and South Ossetia after the war and signaled to America (the leader of the Western Block) that Russia is not happy with the Western activities towards its near abroad. Then, Russia attacked to Ukraine, which had always seen within the original Russian territory because of historical and ethnic reasons, by taking advantage of the turmoil created by Ukraine's economic integration efforts with the EU in 2013. Russia first invaded Crimea and then caused deep split in the country by using the Russians settled in the eastern part of the country. However, according to Dugin, it is not enough for Russia to stop the Western influx into its near abroad in order to realize Eurasian empire. He points out the necessity of fighting with America at all levels and all around the world, and of finally defeating it. In this context, the Russian Federation, which halted the influx of the West towards its near abroad especially with the August 2008 War and the Ukrainian intervention in 2014, intervened

in the civil war in Syria militarily in 2015 with the confidence given by the military modernization program that it launched after the August 2008 War. Russians strengthened their national security with this intervention through challenging American interests globally and directing attention of the West to a place as Syria far away from his borders. Also, it has been claimed that the Russian Federation intervened in the American presidential election in November 2016 with its cyber army and helped Donald Trump (who had isolationist tendencies) to win. This contributed to the idea of isolation of the US from the world by stirring its internal problems as pointed out by Dugin in early 1997. This is another proof that the Russian administrators have taken into account the views of Dugin. In this context, it can be said that the neo-Eurasian perspective has significantly affected the Russian security perception especially starting from the second half of 2000's and it also should be expected to be influential in the future as well.

Kaynakça

Kitaplar

AKGÜL, Fatih, *Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.

ÇEÇEN, Anıl, *Türkiye ve Avrasya*, 2. Baskı, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015.

DUGİN, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, 9. Baskı, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

ERDEM, Demirhan Fahri, *Dünya'da ve Türkiye'de Avrasya ve Avrasyacılık: Algulamalar Yaklaşımlar ve Stratejiler*, Barış Kitap, Ankara, 2016.

İSMAYİLOV, Meşdi, *Avrasyacılık: Mukayeseli Bir Okuma Türkiye ve Rusya Örneği*, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2011.

İŞYAR, Ömer Göksel, *Avrasya ve Avrasyacılık*, 2. Baskı, Dora Yayınları, Bursa, 2013.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

ÖZTÜRK, Ahmet, “Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar”, *Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7, 2009.

CANAR, Burçin, “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 67, Sayı: 1, 2012.

ÇELİKPALA, Mitat, “Bağımsız Gürcistan’ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?”, Mustafa Aydın (der.), *Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III*, 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti, Ankara, 2012.

ÇOMAK, Hasret ve diğerleri, “Karadeniz’de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye”, Hasret Çomak ve diğerleri (ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, 1. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2014.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık Tartışmaları”, İhsan Çomak (ed.), *Rusya Stratejik Araştırmaları*, 11. Baskı, Tasam Yayınları, İstanbul, 2006.

KUŞÇU, Işık, “Kırım’ın Rusya’ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri”, Hasret Çomak ve diğerleri (ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, 1. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2014.

SOLJENITSIN, Aleksander, “Rusya Nasıl Kurtulur?”, Erol Göka ve Murat Yılmaz, (der.), *Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1998.

TSANTOULIS, Yannis, “Geopolitics, (Sub)regionalism, Discourse and a Troubled ‘Power Triangle’ in the Black Sea”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt: 9, Sayı: 3, 2009.

WEHRSCHUTZ, Christian F., “Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık”, Erol Göka ve Murat Yılmaz (der.), *Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1998.

İnternet Kaynakları

AKGÜN, Mensur, “İyi Şeyler de Oluyor...”, *Karar Gazetesi*, <http://www.karar.com/yazarlar/mensur-akgun/iyi-seyler-de-oluyor-5101> (Erişim Tarihi: 08.10.2017).

ÇOMAK, Hasret ve CERRAH, Ufuk, “Karadeniz Jeopolitiğinde Ukrayna ve Kırım’ın Güvenliği ve Bu Güvenliğin Avrasya Enerji Güvenliğine Etkileri”, *BİLGESAM*, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-381-201412291guvenlik_kongresi_bildirileri_-43.pdf (Erişim Tarihi: 14.01.2016).

FAS (Federation of American Scientists), “The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation”, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

FAS (Federation of American Scientists), “Russian National Security Blueprint”, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/blueprint.html> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

iee.es (Instituto Español de Estudios Estratégicos), “Russian National Security Strategy, December 2015–Full-text Translation”, <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> (Erişim Tarihi: 21.09.2017).

Kafkassam (Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi), “Aleksandır Dugin Gerçekten Putin’in Danışmanı mıdır?”, <http://www.kafkassam.com/aleksandır-dugin-gerçekten-putinin-danismani-midir.html> (Erişim Tarihi: 08.10.2017).

The Ministry of Foreign Affairs of the Russia Federation, “National Security Concept Of The Russian Federation”, http://www.mid.ru/en_GB/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk_B6BZ29/content/id/589768 (Erişim Tarihi: 20.09.2017).

2006 Seçimleriyle HAMAS'ın Filistin İçinde Değişen Konumu (2006-2010)*

Changing Position of HAMAS in Palestine after 2006 Elections (2006-2010)

Filiz KATMAN**

Öz

Filistin'deki aktörlerin tarihsel süreç içinde yaşanan gelişmelere göre kendilerini konumlandıkları ve stratejilerini de bu yeni konumlandırmaya göre değiştirdikleri görülmektedir. İslami Direniş Hareketi (HAMAS) da bu şekilde hareket eden aktörlerden biridir. HAMAS'ın Filistin toplumu nezdinde konumu ve Filistin'deki gelişmelerdeki belirleyici rolü göz önüne alındığında, geçirdiği dönüşüm sürecinin incelenmesi, Filistin meselesinin anlaşılması açısından önemlidir. Bu çalışmada, örgüt düzeyinde 2006 Filistin seçimlerini kazanan HAMAS'ın daha öncesinde seçimlere katılmayı, Filistin ulusal birliğinin sağlanmasını ve Filistin sorununun müzakere edilmesini reddeden bir örgütten 2006 seçimlerine katılan, Filistin ulusal birliğinin sağlanması yönünde irade gösteren ve müzakerelerde masada HAMAS'a koşulsuz yer ayrılmasını talep eden bir örgüt haline gelmesinde hangi faktörlerin etkili olduğu ve nasıl bir dönüşüm süreci geçirdiği incelenmektedir. HAMAS'ın dönüşüm süreci incelendiğinde, 2006 seçimlerine katılma kararının önemli bir kırılma olduğu görülmektedir.

* Bu makale, yazarın doktora tezinin ilgili bölümünden oluşturulmuştur. Filiz Katman, Bir Terörist Örgütün Siyasal Partileşmesi: HAMAS Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2010.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: filizkatman@aydin.edu.tr.

Çalışmada da, HAMAS'ın 2006 seçimlerine bir siyasal parti olarak katılma kararı ile 2006 seçim zaferi sonrasında HAMAS'ın iktidarının ilk dört yılı sırasındaki uygulamalarıyla bunun Filistin içindeki konumuna etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: 2006 seçimleri, dönüşüm süreci, El Fetih, Filistin, HAMAS.

Abstract

Actors in Palestine position themselves with respect to the developments in historical process, and also change their strategies based on this new position. Islamic Resistance Movement (HAMAS) is one of actors evolving like that. Considering HAMAS' position in Palestinian society, determining its role in the developments in Palestine, and analyzing the transformation process of HAMAS is the key to understand Palestinian issue. This paper elaborates the factors influencing transformation process of HAMAS, the winner of 2016 elections, from an organization rejecting the participation to the elections, the contribution to Palestinian national unity, and the negotiation process into an organization joining 2006 elections, reflecting a political will for Palestinian national unity and requesting an unconditional seat at the negotiation table, and it also elaborates how it is transformed in organizational level. When the transformation process of HAMAS is analyzed, its decision to participate in 2006 elections is an important turning point. In this paper, HAMAS' decision to participate in 2006 elections as a political party, its performance in power within first four years and impacts of this on its position in Palestine after 2006 election triumph are elaborated.

Keywords: 2006 elections, Fatah, HAMAS, Palestine, transformation process.

Giriş

Bu çalışma, İslami Direniş Hareketi'nin (HAMAS'ın) 2006 Filistin seçimlerini kazanması sonrasında geçirdiği dönüşüm sürecini ele almaktadır. Bunun için 2006 seçimlerine bir siyasal parti olarak katılma kararı, seçimlerden zaferle çıkması sonrasında iktidarının ilk

dört yılındaki uygulamaları ve bunların HAMAS'ın Filistin içindeki konumuna etkileri incelenmektedir. Seçimlere katılmayı ve müzakereyi reddettiği dönem sonrasında 2006 seçimlerinden zaferle çıkmasının verdiği meşruiyetin örgütte yarattığı özgüven ve değişimle birlikte müzakere sürecine, Filistin ulusal birliğinin sağlanmasına ve diğer örgütlerle rekabetin örgütte yarattığı değişim ve tüm bunlarda Filistin toplumun desteğinin sürdürülmesi kaygısının etkileri ele alınmaktadır. Bu süreçte Filistin içinde HAMAS ve El Fetih arasında ulusal birlik hükümeti kurulması girişimleri ve örgüt içindeki tepkiye yer verilmektedir.

Filistin'in seçim tarihçesine bakıldığında 1996 yılında yasama ve başkanlık seçimleri, Ocak ve Mayıs 2005'te yerel seçimler, Ocak 2005'te ve Ocak 2006'da başkanlık seçimlerinin yapıldığı görülür. Kuruluşundan itibaren HAMAS, ister Filistin Yasama Konseyi, ister Filistin Yönetimi Başkanlığı seçimi olsun, ulusal seçimlere katılmayı reddetmiştir. Bununla birlikte, üyelerinin bireysel olarak Filistin siyasal ve yönetsel yapılarına girişlerini desteklemiş, ancak örgüt resmî olarak bu yapılar içinde yer almamıştır. Her iki yapı, yani Filistin Yasama Konseyi ve Filistin Yönetimi, HAMAS'ın karşı çıktığı ve meşru saymadığı Oslo Sürecinin ürünü olduğu için HAMAS her ikisinin de meşruiyetini kabul etmemekteydi.

Diğer taraftan bu bakış açısında zaman içerisinde değişim olduğu görülmektedir. HAMAS'ın Filistin Yönetimi'ne bakış açısında uzlaşmaya yönelik yaklaşımını, 1997'de HAMAS Siyasî Büro Şefi olan Musa Ebu Marzuk'un aşağıda yer alan sözleri ifade etmektedir:¹

“HAMAS'ın şimdi istediği şey Filistin Yönetimi ile bir diyalogdur ki böylece Filistinliler arasında bir barış olabilsin. Eğer HAMAS şu an İsrail ile (doğrudan) konuşursa Filistinliler iki ağızla konuşuyor olacaktır. Hayır, Filistin Yönetimi İsrail ile konuşacaktır. Biz onlara duruma göre tavsiyelerde bulunacağız. HAMAS, Filistin Yönetimi ile

¹ Roger Gaess, “Interview with Mousa Abu Marzook”, *Middle East Policy*, Vol. 5. May 1997, s. 121.

müzakere etmek istemektedir... HAMAS ve Filistin Yönetimi konuşmalıdır ki birlikte Filistinliler arasındaki sorunları çözebilirler...”

Filistin Yönetimi'ne karşı bu yaklaşımda o dönemde El Fetih liderinin başında olduğu Filistin Yönetimi'nin halk nezdinde popülaritesi de rol oynamaktaydı. El Fetih ile HAMAS arasında 2000'li yılların ilk yıllarında Kahire'deki ulusal birlik görüşmeleri, El Fetih'in gücü paylaşmak istememesi başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı sonuçsuz kalmıştı. 2004 yılı, hem HAMAS hem de El Fetih açısından lider değişimlerinin yaşandığı yıl olmuştur ve bu da örgütlerin gücü ve yönelimleri üzerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Nisan ayında HAMAS lideri Şeyh Yasin, hemen arkasından onun yerine liderliğe gelen Dr. Abdülaziz Rantisi; Kasım ayında da El Fetih lideri Yaser Arafat'ın Filistin siyasetinde yerlerini yeni isimlere bırakması, örgütlerin tabanını etkilemiştir. Diğer taraftan, İsrail'in Gazze'den tek taraflı çekilme kararı da, örgüt tarafından direnişin sonuç verdiği ve bunun yasama seçimlerine katılarak siyasî güce dönüştürülebileceği görüşünün ortaya çıkmasında etkilidir.²

HAMAS liderlerinin Mart 2005'te Kahire Deklarasyonu'nu imzası dönüşü, Filistin davasının kaderini ellerinde tuttuklarına daha fazla inandıkları ve yalnız Gazze ile Batı Şeria değil, Filistin Diasporasının desteğine de göz diktikleri argümanını³ doğrulayan gelişmeler arasında Mayıs 2005'teki yerel seçimlerde halktan aldıkları destek, 2006 seçimlerine katılım kararı ve sonrasında yaşananlar sayılabilir. Mayıs 2005 seçimlerinde HAMAS'ın aldığı oy miktarının El Fetih'ten 270.000'den fazla olması, Aralık 2005'te Nablus gibi El Fetih'in güçlü olduğu yerlerde de yerel seçimi kazanması aslında HAMAS'ın Filistin toplumu nezdinde güçlendiğini göstermekte ve 2006 seçim sonuçlarının sürpriz olmadığını gözler önüne sermektedir. 16 Aralık 2005'te yapılan

² Beverley Milton-Edwards, "Prepared for Power: HAMAS, Governance and Conflict", *Civil Wars*, Vol. 7, No. 4, Winter 2005, s. 313.

³ İbid, s. 318.

Batı Şeria'daki yerel seçimlerde de HAMAS önemli başarı kazanarak dört büyük kentteki belediye seçiminin üçünü (Nablus, Cenin ve El Bireh'i) kazanmış; Ramallah'ta ise bağımsızlar koalisyonu seçimi almıştı. Toplamda El Fetih'in oy oranının HAMAS'tan fazla çıktığı bu seçimde 148 bin seçmenin %75'i oy kullanmıştı.

HAMAS, Kahire Deklarasyonu ile El Fetih'e Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Reform Komitesi kurulmasını kabul ettirmişti; ancak HAMAS sözcüsü Müşir El-Masri'nin⁴ "FKÖ Reform Komitesi'nin gerçekleşmemesi, seçimlerin tek taraflı ve bireysel olarak ertelenmesi, Ebu Mazen'in HAMAS'ın Çekilmeyi Gözlem Yüksek Komitesi'ne (*Higher Committee to Supervise the Withdrawal*) katılmasına izin vermemesi, HAMAS destekçilerinin iş emniyet ve güvenliğinden yoksun bıraktıkları"nı belirtirken; Filistin Ulusal Yönetimi Sivil İşler Bakanı Muhammed Dahlan ise "HAMAS'ın Filistin Ulusal Yönetimi'ne yönelik askerî bir darbe plânladığını" iddia etmişti. Bütün bunlar, aradaki gerginliği ortaya koyarken HAMAS'ın karar alma yapısı içerisinde yer almasının, yani seçimlere katılmasının gerektiğini gösteriyordu.

HAMAS'ın seçime girmesine ilişkin olarak Mahmud Abbas'ın başkan seçildikten sonra Ocak 2005'te HAMAS'a ilişkin olarak "Tabi ki siyasî bir partiye dönüşmelidirler... Bu bizim için iyi bir şeydir. Ulusal birlikten söz ediyoruz... Şimdi HAMAS ve Cihad seçimlere katılıyor, bu ne demektir? Bu, zaman içinde siyasî partiye dönüşecekleri anlamına gelir"⁵ diyerek bu yöndeki iyimser bakış açısını ortaya koymuştur. İsrail'in HAMAS'ın seçimlere girmesine yönelik bakışına yönelik olarak "İsrail'in net bir politikası olmamasının HAMAS'ın uygun bir partner olarak kabul edildiği şeklinde anlaşılabilirliği"⁶ ileri sürülse de seçimler sonrasında yaşananlar bunu doğrulamamaktadır.

⁴ İbid, s. 319.

⁵ Haim Malka, "Forcing Choices: Testing the Transformation of Hamas", *The Washington Quarterly*, Autumn 2005, s. 40.

⁶ Beverly Milton-Edwards, "Prepared for Power", s. 321.

1. 2006 Seçimlerinde HAMAS: Değişim ve Reform

HAMAS iktidara gelmeden önce Filistin Yönetiminin idari yapılarına kişisel düzeyde katılımı, halka hizmet sunmayı sağlayacağı düşüncesiyle desteklemekteydi. Güçlenmesini rakamsal olarak gösteren belediye seçimleri ile diğer yerel seçimlere uzun zamandır katılan HAMAS için ulusal seçimlere katılma, alınması zor bir karardı. HAMAS'ın belediye seçimlerinde yakın zamanlarda oyların neredeyse yarısını alması, 1996'dan beri ilk Filistin yasama seçimlerine katılmasını teşvik etmiştir.

HAMAS, Mart 2005'te seçime katılacağını ilân etmiş ve hemen sonrasında seçim kampanyasını planlamaya başlamıştır⁷. Örgüt, seçimlere HAMAS ismi yerine Değişim ve Reform ismi altında katılmıştır. HAMAS'ın seçim programı olan Değişim ve Reform Listesi'nin (*The List for Change and Reform*) içeriğinde yer alan konular "İlkelerimiz", iç siyaset, dış ilişkiler, idari reform ve yolsuzlukla mücadele, yasama politikası ve hukukta reform, kamusal özgürlükler ve vatandaşlık hakları, eğitim politikası, dinî rehberlik ve ibadet, sosyal politika, medya ve kültür politikaları, kadın-çocuk ve aile konuları, gençlik konuları, mesken politikası, sağlık ve çevre politikası, tarım politikası, ekonomik-finansal ve mali politikalar, iş konuları ve ulaşım-sınır geçişleridir. Yaklaşık 20 paragraf olan metinde "şiddetle direniş" iki yerde geçerken, 16 paragraf idari reformlar ve sivil haklara ayrılmakta; hatta "Gazze plajlarının temiz, güzel ve turistler için cazip olacak şekilde tutulması"⁸ cümlesi gibi ifadeleri de barındırmaktadır. Bu içerik ve dilin kullanılmasında, metnin yazılma amacı ve hedef kitlesi etkilidir.

HAMAS'ın 2006 seçimine girmesinde El Fetih yönetiminden halkın memnuniyetsizliği ve yolsuzluk iddialarına karşılık HAMAS'ın bir boşluk görerek bu boşluktan yararlanabileceği yönündeki

⁷ Khaled Hroub, "A 'New HAMAS' Through its New Documents", *Journal of Palestine Studies*, Vol 35, No. 4, Summer 2006, s. 6.

⁸ Henrik Meyer ve Michael Bröning, "Understanding Hamas", *IP Global*, Volume 10/2009, Fall, 2010, s. 2 <http://www.ip-global.org/ip/dossiers/middle-east-/understanding-hamas.html> (Erişim Tarihi: 31.03.2010).

görüşünün etkili olduğu görülmektedir. 10 yıllık aranın ardından ilk kez gerçekleştirilen Filistin Ulusal Yönetimi Yasama Konseyi seçimleri 25 Ocak 2006'da düzenlenmiş ve halkın %75'i sandığa gitmiştir. Katılım Gazze'de %80, Batı Şeria'da %70 olmuştur. Bu oranın, halkın iktidardan memnuniyetsizliğinin ve değiştirme arzusunun da bir göstergesi olduğu, seçim sonuçları belli olmaya başladığında anlaşılmıştır.

HAMAS, “Değişim ve Reform Listesi” adıyla ilk kez katıldığı ulusal seçimlerde Tablo-1'de de görüleceği üzere 132 sandalyeli Filistin Meclisi'nde 74 sandalyeyi alırken, El Fetih ise 45 sandalyeyi almıştır. El Fetih 84 yerden 45'ini kazanırken; HAMAS üç büyük şehir olan Kalkilya, Refah ve Beyt Lahiya dâhil olmak üzere 23 yerde seçimi kazanmış; 15 yerde de bağımsızlar ya da diğer gruplar ilk sırada çıkmıştır. Hıristiyanların kalesi olan Beytüllahim'de 15 sandalyeli yerel meclisin Müslümanlara ayrılan yedi sandalyesinin beşini HAMAS kazanmıştı.

HAMAS'ın bu oy oranıyla seçimden galip çıkacağı, Filistin Politika ve Anket Araştırma Merkezi'nin Filistin toplumu üzerine uyguladığı anketlerinde görülmekteydi; ancak bu zafer dünyada büyük bir sürpriz olarak değerlendirilmişti. HAMAS'ın zaferi üzerine çeşitli yorumlara rastlamak mümkündür. Bunlardan Usher'ın⁹ üç temele indirgediği yorumu toparlayıcı olması açısından faydalıdır: Usher, ilk sebep olarak Filistin halkının Barış Süreci ve müzakerelere inancını yitirmesi; ikinci olarak HAMAS'ın her yönüyle Filistin halkının yanında destek olması; üçüncü olarak El Fetih'in başarısızlığını göstermektedir.

⁹ Graham Usher, “The Democratic Resistance: Hamas, Fatah and the Palestinian Elections”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 35, No. 3, Spring 2006, 48-64.

Tablo-1: 2006 Seçim Sonuçları.¹⁰

İttifaklar ve Partiler	Oy sayısı (Nispi)	% (Nispi)	Sandalye Sayısı (Nispi/Bölge Sandalye Sayısı)
Değişim ve Reform • Hamas, Harakat al-Muqāwamah al-İslāmiyyah (İslāmî Direniş Örgütü)	440.409	44,45	74 (29/45)
El Fetih, Harakat al-tahrîr al-Filastînî (Filistin Özgürlük Hareketi)	410.554	41,43	45 (28/17)
Şehit Ebu Ali Mustafa (Filistin Halk Kurtuluş Cephesi) (al-Jabhah al-Sha`biyyah li-Tahrîr Filastîn)	42.101	4,25	3 (3/0)
Alternatif (al-Badeel) • Demokratik Filistin Kurtuluş Cephesi (al-Jabhah al-Dîmûqrâtiyyah li-Tahrîr Filastîn) • Filistin Halk Partisi (Hizb al-Sha`b al-Filastînî) • Filistin Demokratik Birliği (al-İttihād al-Dîmûqrātî al-Filastînî) • Bağımsızlar	28.973	2,92	2 (2/0)
Bağımsız Filistin • Filistin Ulusal Girişimi (al-Mubādara al-Wataniya al-Filastîniyya) • Bağımsızlar	26.909	2,72	2 (2/0)
Üçüncü Yol	23.862	2,41	2 (2/0)

¹⁰ Filistin Merkezi Seçim Komisyonu Resmî İnternet Sitesi, “İlk Sonuçlar”, http://www.elections.ps/pdf/result_seat_distribution_EN.pdf (Erişim Tarihi: 31.03.2010); Filistin Merkezî Seçim Komisyonu Resmî İnternet Sitesi, “Son sayımdaki değişiklikler”, <http://www.elections.ps/template.aspx?id=291> (Erişim Tarihi: 31.03.2010); Filistin Merkezi Seçim Komisyonu Resmî İnternet Sitesi, “Son sonuçlar”, http://www.elections.ps/pdf/final_results_for_the_electoral_lists-En.pdf (Erişim Tarihi: 31.03.2010).

Bağımsızlık ve Sosyal Adalet • Filistin Halk Direniş Cephesi (<i>Jabhat al-Nidal al-Sha'biyya al-Filastiniyya</i>)	7.127	0,72	0 (0/0)
Bağımsızlık ve Özgürlük • Filistin Arap Cephesi	4.398	0,44	0 (0/0)
Şehit Ebu Abbas • Filistin Özgürlük Cephesi	3.011	0,30	0 (0/0)
Adalet ve Demokrasi Ulusal Cephesi (<i>Wa'ad</i>)	1.806	0,18	0 (0/0)
Filistin Adaleti	1.723	0,17	0 (0/0)
Bağımsızlar	-	-	4 (0/4)
Toplam (katılım: %74,6)	990.873	%100,0	132 (66/66)

Filistin halkının sorunları, seçimler öncesinde Filistin Politika ve Anket Araştırma Merkezi'nin yaptığı ankette¹¹ şu şekilde ortaya çıkmıştı: Fakirlik/işsizlik %37, yolsuzluk %25, İsrail işgali %25, iç anarşi ve kaos %12. Ankete katılanların %30'u yolsuzlukla mücadele etme imkânını, %15'i listedeki isim veya parti ile ilişkiyi, %13'ü ekonomik şartları iyileştirme imkânını, %13'ü İsrail ile bir barış anlaşmasına varma imkânını, %9'u ulusal birliği sağlama imkânını, %8'i hukuk ve düzeni sağlama imkânını, %7'si müzakerelerde mültecilerin haklarını koruma imkânını ve son olarak %4'ü ise intifadanın sürdürülmesi imkânını sağlamanı nedeniyle parlamento seçimlerinde oy verdiğini belirtmekteydi.

HAMAS seçmenlerinin demografik özelliklerinin yer aldığı Tablo-2'de görüleceği üzere HAMAS, Gazze Şeridi'nde Batı Şeria'ya oranla daha fazla destek bulmuştur (%48-%41). Aynı zamanda şehirlerde (%49) ve mülteci kamplarında (%48) kırsal bölgelere (%36) oranla daha fazla destek olduğu görülmektedir. Cinsiyet bakımından HAMAS'ın aldığı oya bakıldığında kadınlardan (%44) daha fazla oy

¹¹ PCPSR Resmî İnternet Sitesi. "Poll#18 (6-8 December 2005)", <http://www.pcpsr.org/survey/polls/2005/p17e1.html>, (Erişim Tarihi: 30.03.2010).

aldığı görülmektedir. Düşük gelirli seçimde (%46) HAMAS'a destek artarken; gelir seviyesi yükseldikçe oy miktarı düşmektedir.

**Tablo-2: 2006 Seçiminde HAMAS Seçmeninin
Demografik Özellikleri.¹²**

Cinsiyet	HAMAS kadınlardan erkeklere oranla biraz daha fazla oy almıştır (%44-%42).
Mülteci statüsü	HAMAS'ın mültecilerden aldığı oy, mülteci olmayanlardan aldığı oydan fazladır (%46-%42).
Yaş: Genç: 18-33 yaş Orta Yaş: 34-47 yaş Yaşlı: 47 yaşından fazla	HAMAS'a destek yaşlılarda %52'ye kadar çıkarken orta yaşlılarda %47'ye, gençlerde %42'ye düşmektedir.
Eğitim	HAMAS'a destek okumamış olanlarda artarken (%50), 6-12 yıl eğitim alanlarda %43'e düşmektedir; iki veya daha fazla yıl üniversite eğitimi alanlarda ise %44'tür.
Meslek	HAMAS'a destek tüccarlarda artarken (%49), ev hanımları (%47), meslek sahipleri (%46), işçiler (%45), öğrenciler (%42), çalışanlar ile işsizlerde (her biri %41) daha azdır.
Sektör	HAMAS'a destek özel sektörde çalışanlarda, kamu sektöründe çalışanlara göre daha fazladır (%45-%42).
Medenî Hali	HAMAS'a destek evli olanlarda olmayanlara oranla daha fazladır (%46-%41).
Din	Doğal olarak Filistinli Müslümanlarda, Filistinli Hıristiyanlara oranla HAMAS'a destek çok daha fazladır (%45-%5).

¹² PCPSR Resmî İnternet Sitesi, "Special Poll (15 February 2006) - On the Election Day for the Second Palestinian Parliament", <http://www.pcpsr.org/survey/polls/2006/exitplcfulljan06e.html>, (Erişim Tarihi: 30.03.2010).

Geliri: Düşük Gelir: NIS 1200'den az Orta Gelir: NIS1201-2400 Yüksek Gelir: NIS2400'den fazla *NIS: <i>New Israel Sheqel</i> (Yeni İsrail Şekeli)	Düşük gelirli seçmenlerde HAMAS'a destek artarken (%46), bu oran orta gelirlielerde düşmekte (%44) ve yüksek gelirlielerde daha da düşmektedir (%40).
Bölge	HAMAS, Gazze Şeridi'nde Batı Şeria'ya oranla daha fazla destek bulmuştur (%48-%41).
Yerleşim yeri	HAMAS, şehirlerden (%49) ve mülteci kamplarından (%48), kırsal bölgelere (%36) oranla daha fazla destek almıştır.

2. HAMAS Hükümeti

HAMAS, 2006 seçimlerinden kendisinin de beklemediği şekilde zaferle çıktıktan sonra El Fetih ile koalisyon görüşmeleri başladı. Görüşmeler sırasında ortaya çıkan ayrılıkların başında HAMAS'ın FKÖ'yü Filistinlilerin meşru temsilcisi olarak tanımaması yer alıyordu.¹³ El Fetih ile koalisyon kurulamayınca HAMAS, tek başına hükümet kabinesini oluşturdu. 28 Mart 2006'da HAMAS hükümeti Filistin Yasama Konseyi'nden 71 lehte oya karşılık 36 aleyhte oyla güvenoyu aldı. Aleyhteki oylar muhalefet lideri El Fetih, Selam Fayyad liderliğindeki Üçüncü Yol ve Mustafa Barguti liderliğindeki Özgür Filistin grubunun oylarından oluşurken, solcu Alternatif Grup çekimser kaldı; Halk Cephesi ise hükümete destek verdi. 29 Mart 2006'da hükümet yemin ederek görevine başladı.

HAMAS'ın kabinesi incelendiğinde, kabinenin güçlü bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. 24 bakanlığın yer aldığı kabine listesinde ortalama yaş 49,3'tür ve oldukça genç bir kabinedir. Tutuklular için bir bakanlık ayrılması, bu konuya ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Kabinede bir kadın, bir Hıristiyan bakan yer almaktadır. Dört ABD

¹³ Center for Special Studies (CSS) Resmî İnternet Sitesi, "The New HAMAS Government and its Political Platform", 29.03.2008, s. 1-2 terrorism-info.org.il/malam_multimedia/English/eng-n/pdf/new_hamas_government.pdf, (Erişim Tarihi: 20.05.2010).

138

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 14

Sayı: 28

üniversitesi mezunu, üç İngiliz üniversitesi mezunu bulunan kabinede iki profesör, sekiz doktora sahibi, iki cerrah, dokuz mühendis, dört İslâm hukukçusu bulunmaktadır; özetle kabine genel olarak genç ve yüksek eğitilmiş kişilerden oluşmaktadır.

Tablo-3'te görüleceği üzere kabinenin eğitim düzeyinin yüksek olması, siyasallaşmanın ne kadar ciddiye alındığının bir göstergesidir. Hıristiyan ve kadın bakanın olması, radikal olmadığını ve çoğulculuğunun ifadesi olarak bir mesaj olduğu kadar buna yönelik inancın da ifadesidir. Kabinedeki 24 kişiden 19'u HAMAS üyesidir. Tarım Bakanı Prof. Muhammed Ramazan el-Ağa, Yerel Yönetim Bakanı İsa Huri İsa el-Yabari, Kabine Sekreteri Muhammed Awwad, Plânlama Bakanı Samir Ebu Ayşa, Kültür Bakanı Atilla Ebu El-Sabeh, Çalışma ve Konut Edindirme Bakanı Abdül Rahman Fehmi Abdül Rahman Zeydan seçimle gelmeyen HAMAS üyesidir. Bu liste içinde Refah Bakanı olarak yer alan Fahri Türkmen, Adalet Bakanı Ahmed El-Halidi, Turizm ve Harabeler Bakanı George George Javada Murcos, Ziyad el-Zaza bağımsızdır ve teknokrat olarak yer almıştır. Maliye Bakanı olarak yer alan Ömer Adel-Rezzak İsrail'de hapisten yeni çıkmış biriydi. 24 üyenin 12'si Gazze Şeridi'nden, 11'i Batı Şeria'dan, 1'i de Doğu Kudüs'tendir. İçlerinden 5'i mülteci kampındandır.

Tablo-3: HAMAS Kabinesi.¹⁴

İsim	Görevi	İkametgâhı	Eğitim / Meslek	Eğitim Yeri	Yaş	Yasama Konseyi Üyesi
İsmail Abdül Selam Ahmed Haniye	Başbakan, Gençlik ve Spor Bakanı	El-Şati mülteci kampı, Gazze Şeridi	Arapça çalışmaları lisans	İslâm Üniversitesi, Gazze	43	Evet
Dr. Mahmud Halid Zabut El-Zahar	Dışişleri Bakanı	Gazze, Gazze Şeridi	Cerrah	Eyn Şams Üniversitesi, Mısır	61	Evet
Şeyh Said Muhammed Şaban Siyam	İçişleri ve Ulusal Güvenlik Bakanı	El-Şati mülteci kampı, Gazze Şeridi	İslâm kültüründe lisans	El-Kuds Açık Üniversitesi	47	Evet
Dr. Ömer Mahmud Matar Matar	Maliye Bakanı	El-Şati mülteci kampı, Gazze Şeridi	Ekonomi Profesörü	Iowa Devlet Üniversitesi, ABD	48	Evet
Dr. Nasır el-Din Muhammed Ahmed el-Şair	Eğitim Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Sebastia, (Kalkilya), Batı Şeria	İslâm hukukunda doktora	Manchester Üniversitesi, İngiltere	45	Hayır
Dr. Besim Naim Muhammed Naim	Sağlık Bakanı	Beyt Hanun, Gazze Şeridi	Cerrah	Almanya	43	Hayır
Ala el-Din Hüseyin al-Araj	Ulusal Ekonomi Bakanı	Gazze, Gazze Şeridi	Mühendis	El-Neceh, Nablus	42	Hayır
Fahri Fahid Musa Ahmed el-Türkmen	Sosyal İşler (Refah) Bakanı	Cenin mülteci kampı, Batı Şeria	Arap kültürü ve edebiyatı yüksek lisans	Şam Üniversitesi, Suriye	66	Hayır
Vasfi İzzet Hasan Mustafa Kabaha	Tutuklular ve Serbest Kalanlardan Sorumlu Bakan	Barta'a (Cenin bölgesi), Batı Şeria	İnşaat Mühendisi	Detroit'te bir üniversite, ABD	45	Hayır
Dr. Meryem Nimr Muhammed Salih	Kadın İşleri Bakanı	Ramallah, Batı Şeria	İslâm hukukunda doktora	Kral Abdülaziz Üniversitesi, Suudi Arabistan	53	Evet
Dr. Ahmed Mubarek el-Halidi	Adalet Bakanı	Canid, Nablus, Batı Şeria	Hukuk doktora		61	Hayır

¹⁴ Center for Special Studies (CSS) Resmî İnternet Sitesi, “The New HAMAS Government and its Political Platform”, 29.03.2008, s. 11-12 terrorism-info.org.il/malam_multimedia/English/eng-n/pdf/new_hamas_government.pdf, (Erişim Tarihi: 20.05.2010).

Filiz KATMAN

140

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 14

Sayı: 28

İsim	Görevi	İkametgâhı	Eğitim / Meslek	Eğitim Yeri	Yaş	Yasama Konseyi Üyesi
Cemal Nayi Sehada el-Hudari	İletişim, Teknoloji ve Bilişim Teknolojisi Bakanı	Gazze, Gazze Şeridi	Elektrik Mühendisi	Mısır	51	Evet
Abdül Rahman Fehmi Abdül Rahman Zeydan	Çalışma ve Konut Edindirme Bakanlığı	Dir el-Gusun (Tulkarim bölgesi), Batı Şeria	İnşaat Müh. / ulaşım mühendisliği yüksek lisans	Alabama, ABD, El-Neceh Üniversitesi, Nablus	37	Evet
George George Javada Murcos	Turizm ve Harabeler Bakanlığı	Beytülahim, Batı Şeria	Mühendis		58	Evet
Dr. Attallah Abdül Ala Muhammed Ebu El-Sabbah	Kültür Bakanı	Refah, Gazze Şeridi	İslâm hukukunda doktora	Um-Durman Üniversitesi, Sudan	58	Hayır
Ziyad Şükrü Abdül Raba el-Tata	Ulaşım ve Ulaştırma Bakanı	Gazze, Gazze Şeridi	İnşaat Mühendisi	İskenderiye Üniversitesi, Mısır	51	Hayır
Şeyh Naif Mahmud Muhammed Rajoub	Vakıf ve Din İşleri Bakanı	Dura (Hebron), Batı Şeria	İslâm hukukunda doktora	Ürdün ve Yemen' de Üniversiteler	48	Hayır
Samir Abdullah Salih Ebu Aysa	Plânlama Bakanı	Nablus, Batı Şeria	İnşaat Mühendisliği Profesörü	Pensilvanya Üniversitesi, ABD	46	Hayır
Prof. Muhammed Ramazan el-Ağa	Tarım Bakanı	Han Yunus, Gazze Şeridi	Felsefe Profesörü	Manchester Üniversitesi, İngiltere	47	Hayır
Halid Ebu Arafa	Kudüs'ten Sorumlu Devlet Bakanı	Ras el-Amud, Doğu Kudüs	Mühendis	Bağdat Üniversitesi, Irak	45	Hayır
İsa Huri İsa el-Yabari	Yerel Yönetim Bakanı	Hebron, Batı Şeria	Kimya Mühendisi		40	Hayır
Dr. Atif İbrahim Muhammed Odwan	Mültecilerden Sorumlu Devlet Bakanı	Beyt Hanun, Gazze Şeridi	Uluslararası İlişkilerde doktora	Oxford Üniversitesi, İngiltere	50	
Muhammed İbrahim Musa el-Barguti	Çalışma Bakanı	Kuber (Ramallah), Batı Şeria	İşletme	El-Neceh İleri Araştırma Koleji	44	Hayır

3. 2006 Seçimi Sonrası HAMAS Hükümetinin Performansı

HAMAS seçimlere girme kararı verdiğinde, seçim sonrasında iki tercihi olduğunu düşünüyordu: Ulusal hükümetin bir parçası olmak ya da güçlü bir muhalefet olmak. HAMAS'ın 2006 seçimlerinden zaferle çıkmasına örgütün de hazırlık olmadığı, Gazi Hamad'ın aşağıdaki sözlerinde ortaya koyulmaktadır:¹⁵

“Pek çok HAMAS üyesi, seçimlere kadar, hareketi sadece direnişe karşı savaşan askerî bir örgüt olarak değerlendiriyordu. Ama bir sabah uyandılar ve HAMAS parlamentoda çoğunluğu almıştı ve hükümeti kuracaktı, her şey değişmişti. Yalnızca iki gün öncesinde, tüm üyeler hükümete katılmaya karşıydı; onlar sadece parlamentoda güçlü bir muhalefet oluşturmayı ve Filistin Yönetimi'nin politikalarını izlemeyi istiyordu. Liderlik bu duruma uyum sağlamaya ve üyelerini bu yönde ilerlemenin bir zorunluluk olduğuna inandırmaya çalışıyordu. Ama HAMAS içinde siyasal vizyon kültürünü yaymak kolay değildi; çünkü zihniyet, direniş ve şehitlik üzerine kuruluydu.”

Bu sözler, HAMAS'ın ulusal birlik hükümeti kurma yönündeki girişimlerini ve bu yöndeki mesajlarını açıklamaktadır. Ancak El Fetih ulusal birlik hükümeti kurmaya yanaşmadı. El Fetih yanlısı güvenlik güçlerinin HAMAS İçişleri Bakanı'nın emirlerine uymaması ile başlayan olaylar, El Fetih-HAMAS çatışması sonrasında Haziran 2007'de Gazze'nin HAMAS'ın kontrolüne girmesi sürecinin yaşanmasına yol açtı. Gazze'deki El Fetih görevlileri, güvenlik endişesiyle evlerini Batı Şeria'daki Ramallah'a taşıdı. HAMAS sözcüsünün “Halkımıza sesleniyoruz; eski dönem sona erdi ve bir daha dönmeyecek; Gazze'ye adalet ve İslâmî yönetim geldi ve burada kalacak”¹⁶ diye seslenmesi, bundan sonraki sürecin işaretini vermektedir.

¹⁵ Are Hovdenak, “Hamis in Transition: The Failure of Sanctions”, *Democratization*, Vol. 16, No. 1, February 2009, s. 69.

¹⁶ Beverley Milton-Edwards, “The Ascendance of Political Islam: Hamas and consolidation in the Gaza Strip”, *Third World Quarterly*, Vol. 29, No. 8, 2008, s. 1585.

Filistin Ulusal Gücü ve istihbarat biriminin Abbas'ın kontrolünde olması nedeniyle iktidara geldikten sonra HAMAS'ın oluşturduğu Yönetim Gücü arasında gerginlik ve çatışmalara neden olmaktadır. 2007 yılı Haziran ayındaki El Fetih-HAMAS çatışması sonrasında Filistin Güvenlik Güçleri içindeki El Fetih yanlısı ekipler kontrol altına alınmıştır. Bunlar arasında Kudüs'teki ABD Güvenlik Koordinatörü General Dayton ile yürütülen proje olan ABD destekli/eğitilmiş Devlet Başkanlığı Muhafızları (Mayıs 2007 başında ABD, 59 milyon doları sınır hareketleri ve erişim projeleri için kullanmıştır), Kuvvet 17, Ulusal Güvenlik Güçleri, tüm sınır geçişleri, başkanlık bölgesi ve Filistin Sivil Polis bölgeleri ve Merkez Üssü bulunmaktadır. Diğer taraftan, İzzeddin El Kassam Tugayları ve Özel Kuvvetlerin de El Fetih yanlılarını takibe alması sonucu, Gazze Şeridi ve Filistin Yönetimi kurumlarının güvenliği tamamen HAMAS kontrolü altına girmiştir. HAMAS da tüm alanlarda kanun ve düzenin tam anlamıyla yerleşmesi için gerekli emirleri vermeye başlamıştır. 2008 yazında İzzeddin El Kassam Tugayları'na yönelik bombalı eylem sonrasında Gazze'deki El Fetih yapısı tamamen çökertilmiştir.¹⁷

Bunun üzerine Abbas, Ramallah'ta Âcil Durum Hükûmeti kurarak Gazze'deki durumu yasa dışı ilân etmiş; Özel Kuvvetleri dağıttığını, Filistin Yasama Konseyi'ni durdurduğunu, Muhammed Dahlan'ı güvenlik danışmanı yaptığını açıklamıştır. Dahlan, HAMAS yanlılarının tutuklanması gibi HAMAS'a yönelik pek çok faaliyetin başındaki isim olmuştur. Gazze'de HAMAS'ın kontrolü ele almasını "darbe" olarak ilân eden El Fetih de kendi sempatisini olan memurlara hükümetle iş birliği yapmama ve dört ay greve gitme çağrısında bulunarak HAMAS'a karşı durmuştur. Diğer taraftan, Fayyad'ın HAMAS'a karşı kontr-stratejisinde Batı Şeria'daki HAMAS etkisi altındaki yardım kuruluşlarını kapatma, kendi din adamlarını eğiterek göreve getirme ve radikal Hizb-ut Tahrir'in gelişmesine izin verme bulunmaktaydı.¹⁸ Filistin Politika ve Anket Araştırma Merkezi yapılan

¹⁷ İbid, s. 1588.

¹⁸ İbid, s. 1586.

anketlerde, bu stratejinin tam ters etkiye neden olduğunu ve HAMAS'ın Batı Şeria'da giderek daha fazla destek aldığını iddia edilmiştir.

HAMAS'ın Gazze'deki yönetimi sırasında örgüt olarak sahip olduğu kurumsal yapıların bakanlıklar ve diğer resmî kurumların çalışmalarını tamamlayıcı rol oynadığı görülmektedir. Burada Şura'nın (en son 2008'de seçimi yenilenmiştir) gölge hükûmet olarak hareket ettiğine dair yerel uzmanların yaptığı yorumlar önemlidir. Bu işleyişin altında yatan da hükûmet politikalarının HAMAS'ın büyük resmiyle uyum içinde olmasının sağlanmasıdır. HAMAS'ın Haziran 2007 sonrasındaki altı ay içinde tüm ekonomik, sosyal, güvenlik, refah ve kamu altyapısını kontrolü altına aldığı görülmektedir.¹⁹

HAMAS, Gazze'de öncelikle siyasî kurumlar ve toplum üzerinde gücünü tahkim etmek, askerî olarak iç tehditleri yok etmek, İsrail'den Gazze'ye yönelebilecek saldırıları bertaraf etmek ve HAMAS yönetimine karşı ortaya çıkabilecek her tür muhalefet ve bağımsızlığı bastırmaya çalışmak üzerine kurulu bir strateji uygulamıştır.²⁰ HAMAS burada siyasal düzeyde yönetim unsurlarını elinin altında toplayarak başarılı olurken; askerî düzeyde Özel Kuvvetleri Filistin Sivil Polisi'ne dâhil ederek kendi güvenlik güçlerini oluşturma, Filistin Güvenlik Güçlerinin silahlarına erişim ve tüneller aracılığıyla edindiği silah sayısını artırma yoluna gitmiştir. Üçüncü alanda ise muhalifleri olan İslâmî Cihad ve Halk Direniş Komitesi gibi silahlı birliklerle mücadele ederken medya ve sivil toplum kuruluşlarına uyguladığı baskı ve kapatmalarla kontrolü sağlamıştır. Haziran 2007'den beri HAMAS'ın yayınladığı *Felesteen* ve Filistin İslâmî Cihad örgütünün yayınladığı *El İstiklal* olmak üzere yalnızca iki gazetenin serbest olarak dağıtımını yapılmaktadır. İlk yıl HAMAS, Haniye hükûmetiyle belirli bir içeriğe karşı çıkararak Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün günlük *El Ayam*, *El Hayat*, *El Jadidah* ve *El Kuds*'ün dağıtımına engel olmuşsa da, İsrail 2009 yılı

¹⁹ Yezid Sayigh, "Hamas Rule in Gaza: Three Years On", *Middle East Brief* 41, 14 Mart 2010, <http://www.pfsc.ps/en/index.php?act=artc&id=32>, (Erişim Tarihi: 07.04.2010).

²⁰ Beverley Milton-Edwards, "The Ascendance of Political Islam", s. 1591.

ortasından beri Filistin gazetelerinin Gazze'ye girişine izin vermemektedir. Dolayısıyla bu gazeteler, internet erişiminin %70 olduğu Gazze'ye ulaşmak için internet ortamında hizmet sunmaktadır.²¹

Ekonomik alanda ise sıkıntılı bir durum söz konusudur. İsrail'e yönelik ilân edilen geçici barış (*tahdiye*) ekonomik durumda beklenen iyileşmeyi sağlamamıştır. HAMAS'ın 2006 seçiminden zaferle çıkmasının ardından, İsrail ve Orta Doğu Dörtlüsü (AB, ABD, BM ve Rusya) HAMAS'ın gücünü sınırlamaya yönelik birtakım tedbirler almıştı. İsrail, HAMAS kabinesini tanımayı birtakım şartlara bağlamıştı. Buna göre, HAMAS militanlarının silahsızlandırılması, İsrail'in varlığının tam olarak tanınması ve şiddeti bıraktığını ilân etmesi ve o zamana kadar yapılmış İsrail-Filistin barış anlaşmalarını tanınması, HAMAS kabinesinin İsrail tarafından tanınması için ön şartlardı. HAMAS'ın bunları reddetmesi üzerine Orta Doğu Dörtlüsü, Filistin topraklarına ekonomik ambargo kararı almıştı. Ambargo sonrasında HAMAS İsrail'e yönelik ateşkesini sürdürürken gücünü içe yöneltmiştir. Bölgeye uygulanan yaptırımlarda İsrail tarafından Filistin Yönetimi adına toplanan ayda 50 milyon dolarlık vergi gelirinin alıkonulması, Orta Doğu Dörtlüsü ülkelerinden gelen bir milyar dolarlık uluslararası yardımın yaklaşık dörtte üçlük miktarının kesilmesi, İsrail tarafından resmî görevlilerin Filistin toprakları içindeki geçişlerin, mal ve iş gücü giriş çıkışının İsrail tarafından sınırlandırılması ve ABD bankalarının hesaplar üzerinde getirdiği sınırlamalar vardı.²²

Filistin Yönetimi'nin hizmetler ve iş gücü için ödemelerin gelir kaynağını kesen ekonomik bir kuşatmanın uygulanması; Filistin'in vergi gelirlerinin İsrail tarafından alıkonulması; İsrail tarafından uygulanan fiziksel kuşatma ile Filistinlilerin ürünlerini ihraç etmesi, yiyecek ve ilaç gibi temel maddeleri ithal etmesinin engellenmesi; Dökme Kurşun Operasyonu sırasında zarar gören altyapı ve evlerin

²¹ Yezid Sayigh, " Hamas Rule in Gaza", s. 4.

²² Natasa Kubikova, "Political Inclusion as a Key Factor to Moderate Islamists: The International Community's Choice of Policy Impacts on Hamas's Pragmatic or Radical Tendencies", *Perspectives*, Vol. 17, No. 2, 2009, s. 154.

tamiri için gerekli inşaat malzemelerin getirilmesinin engellenmesi; yabancı pasaport sahibi Filistinlilerin vizelerinin yenilenmesinin durdurulmasıyla ailelerin parçalanması²³ ambargonun diğer bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu ambargo, “Tünel Ekonomisi” diye adlandırılan Mısır’a uzanan yeraltı tünellerden mal getirilmesi sisteminin daha da artması durumunu doğurmuştu.

365 kilometrekarelik Gazze’ye sıkışan Filistinliler, “direniş ekonomisi” içinde, tüneller yoluyla ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail’in Gazze’ye yardım götürmek üzere yola çıkan Mavi Marmara gemisine müdahalesi sonrası Filistin’e giden gazeteci Murat Sabuncu’nun verdiği bilgiye göre, Mısır’la Gazze arasındaki Refah bölgesinde 200 metre ilâ 1,5-2 km’lik 450-500 adet tünel yoluyla ihtiyaçların karşılanması sağlanmaya çalışılmaktadır.²⁴ Hastaneye klima sisteminin parçalara ayrılarak tünelden geçirilmesi, bir tünelden arabanın geçirilmesi, taşıma konteynırlarından yapılan tünellerde 4x4 ciplerin kullanılması²⁵ gibi örnekler tünellerin kapasitesiyle ilgili önemli göstergelerdir. Diğer taraftan, Gazze’nin asıl sorunu, 2009 yılında İsrail’in Dökme Kurşun Operasyonu sonrası yıkık olması, inşaat malzemelerinin geçişine izin verilmemesi ve de %85’e varan işsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Washington Post’ta²⁶ çıkan bir yazıda da, İsrail’in 2009’daki saldırısında yıkılan binalar için iki milyon ton çimentoya ihtiyaç olduğu, Gazzelilerin asıl ihtiyacının iş fırsatı ve altyapı olduğu belirtilerek, çimentodan baharata ve çikolataya varan sınırlamanın 1,5 milyon Gazzeliye çok faydalı olmadığı çünkü HAMAS’ı deviremediği belirtilmektedir.

²³ Jonathan Cook, “The Trap of Recognising Israel”, *The Electronic Intifada*, 14 Aralık 2006, <http://electronicintifada.net/v2/article6229.shtml>, (Erişim Tarihi: 01.06.2010).

²⁴ NTV, *Canlı Gaste Programı*, “Murat Sabuncu ve Amos Gilad ile Yapılan Mülakat”, 09.06.2010.

²⁵ The Economist İnternet Sitesi, “HAMAS hangs on”, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=489146&site=ehost-live>, (Erişim Tarihi: 03.04.2010).

²⁶ Washington Post Gazetesi İnternet Sitesi, “Gazzelilerin Asıl İhtiyacı İş Fırsatı ve Altyapı”, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/14922050.asp?gid=287>, (Erişim Tarihi: 04.06.2010).

Rafların malla dolu olduğunu ama insanların alacak paraları olmadığını belirten Sabuncu,²⁷ 3000 fabrikadan 2800'ünün çalışmadığını, çünkü üretilen malları satacak yerin bulunmadığını belirtmektedir. Tıbbî alanda sorunun daha da büyük olduğunu vurgulamıştır. İlaç geçişi için İsrail'in önce ilaca ihtiyaç duyan ailenin HAMAS üyesi olup olmadığını soruşturduğunu belirtmiştir. İsrail'in ambargosunun ne HAMAS'ın elindeki İsrail askerî Gilad Şalit'i kurtarmaya, ne de HAMAS'ın iktidardan çekilmesine yaramadığı; tam tersine HAMAS'ın gelişmesine katkıda bulunduğu belirtilmektedir.²⁸

Soli Özel,²⁹ kendisiyle yapılan mülakatta, İsrail'in ambargosunun üçüncü İntifada'nın gerçekleşmesine yol açacağını, iki devletli çözümün gerçekleşmesi ihtimalinin düştüğünü ve bu durumun İsrail'in aleyhine olduğunu belirtmiştir. Özel, bu gidişatın İsrail'i *apartheid* ülkesi yapacağına, nüfusun İsrail aleyhine çoğaldığına ve İsrail'de Arap milletvekillerin çoğunluğuna dayalı bir meclisin kabul edilemez olduğuna, İsrail'de Knesset'te karar almak için çoğunluğun Yahudi olmasının gerekli olduğuna, Filistinlilerin İsrail vatandaşı olup oy hakkının bulunmadığına, dolayısıyla vatandaşını meşru görmemenin yanlışlığına dikkat çekmiştir. Filistin'in devlet olma kapasitesinin geliştiğini ve Cenin'de güvenliği sağlamalarının bunun göstergesi olduğunu, nüfus oranlarının beş yıl sonra İsrail aleyhine olacağını, 40 kontrol noktasının kapatıldığını, Filistin'in gördüğü zarar konusunda İsrail'in Dökme Kurşun Operasyonuna ilişkin olarak hazırlanan Goldstone Raporu'nun verilerine bakılarak durumun anlaşılabilirliğini belirtmiştir.

Batı Şeria Hükûmeti'nin Başbakanı Selam Fayyad'ın Gazze'deki 70.000 Filistin Yönetimi çalışanının çalışmamları yönünde emir vermesi, HAMAS hükûmetine zarar verdiği kadar

²⁷ NTV, *Canlı Gaste Programı*, "Murat Sabuncu ve Amos Gilad ile Yapılan Mülakat", 09.06.2010.

²⁸ The Economist İnternet Sitesi, "How Israel plays into Hamas's hands", http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=16274281&fsrc=scn/tw/te/rss/pe, (Erişim Tarihi: 04.06.2010).

²⁹ Soli Özel, "12.03.2010 Tarihinde Yapılan Mülakat".

özgürleştirmiştir.³⁰ HAMAS üyeleri ve destekçileri arasındaki üniversite mezunları havuzundan seçilen kişiler eğitim programlarına alınmıştır. HAMAS'ın kadrolaşma ile kendine bağlı çalışanlarla yola devam etmesi, örgütün daha rahat hareket etmesini sağlamıştır. Diğer taraftan 1994 yılından beri işleyen bir idari yapıyı El Fetih'ten devralması da, örgütün işini kolaylaştırıcı bir diğer faktör olmuştur. HAMAS, çevrimiçi olarak hükûmetin direktiflerinin, memurluk sınavı sonuçlarının (kayırmaya değil, yeterliliklere dayalı olarak yapılan) yayınlanmasından Mısır'a geçenlere otobüs ve geçiş saatlerini cep telefonu mesajıyla göndermeye kadar hizmet sağlar durumdadır.³¹

Gazze ekonomisi; tünellerden yapılan kaçakçılık, Fayyad hükûmetinden memurlara ve Gazze elektrik santraline ödenmek üzere alınan aylık 65 milyon dolarlık sübvansiyon ile özellikle *United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in Near East* (UNRWA) (Birleşmiş Milletler Yakın Doğu Filistin Mültecileri Yardım ve Çalışma Ajansı) olmak üzere uluslararası sivil toplum kuruluşlarının sunduğu hizmetler ve verdiği maaşlara dayandırılmaktadır.³² 2010 yılı için Haniye, 32.000 memurun bulunduğu Gazze hükûmeti için 450 milyon dolarlık bütçe ilân etmişken, 145.000 memurun bulunduğu Batı Şeria'nın 2010 bütçesi 2,78 milyar dolar olarak ilân edilmiştir. Hükûmetin aylık bütçe rakamı olan 96 milyon NIS'in³³ (25,5 milyon dolar) içinde 70 milyon NIS maaşlar, 20 milyon NIS işletme gideri ve 6 milyon NIS ise belediyelere sübvansiyon için ayrılmıştır.

Haniye'nin toplayabileceği vergi geliri aylık beş milyon doları geçmemesinde, tünel ticaretini vergilendirmekten kaçınması yatmaktadır ki, bu da bu malların fiyatların çok düşük olmasını sağlamaktadır. Tünel İdaresi'nin 2009 yılında 150-200 milyon dolar kazandığı belirtilmektedir ki, bu da tüneller üzerinden gerçekleşen ticaretin ulaştığı

³⁰ Yezid Sayigh, "Hamas' Rule in Gaza", s. 2.

³¹ The Economist İnternet Sitesi. "HAMAS hangs on", <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=489146&site=ehost-live> (Erişim Tarihi: 03.04.2010).

³² Yezid Sayigh, "Hamas' Rule in Gaza", s. 6.

³³ NIS: *New Israel Sheqel*-Yeni İsrail Şekli.

hacmi göstermesi açısından önemlidir. Uluslararası yardımlara ambargo getirilmişken, Müslüman Kardeşler uluslararası örgütünden, zekât komitelerinden ve Şam aracılığıyla İran'dan maddî destek sağlandığı, yalnızca %10'luk³⁴ gelirin iç kaynaklardan sağlandığı belirtilmektedir. Ekonomiye yönelik olarak Tarım Bakanı'nın İsrail'e olan bağımlılığı azaltmak için 10 yıllık bir plan yürürlüğe koyarak gıda bakımından kendi kendine yeterli olmayı hedeflediklerini açıklaması³⁵, abluka öncesi İsrail mallarının yoğun olarak Filistin pazarında bulunmasının engellemesi açısından İsrail ile Filistin arasındaki ekonomik ilişkiyi etkilerken, HAMAS'ın uzun vadeli düşündüğünü ve bu yönde hareket ettiğini de göstermektedir.

HAMAS'ın Mart-Nisan 2010'da 30.000 sivil ve güvenlik memurunun aylık maaşının tamamını ödeyemediğinin, dolayısıyla "hükûmetin finansal krizde olduğunun" HAMAS'lı kanun yapıcı Cemal Nasır tarafından açıklanması, ablukanın HAMAS üzerinde yarattığı önemli bir sonuçtur. HAMAS'ın Maliye Bakan Yardımcısı İsmail Mahfuz, maaşları ödemek için ayda yaklaşık olarak 16 milyon dolara ihtiyaç duyulduğunu dile getirmektedir.

HAMAS'ın bunun üzerine Gazze'de yeni vergiler koyduğu, bir paket sigaranın bir önceki aya göre bir dolar, benzininse %3 daha pahalı olduğu belirtilmektedir. Bunun da halk nezdinde nasıl bir etki bıraktığı, Ahmed isimli bir dükkân sahibinin³⁶ elektrik kesik olduğu için dükkânı önüne jeneratör koyması nedeniyle kendisinden vergi istenmesinden anlaşılabilir. Diğer taraftan işsizliğin yaklaşık olarak %40'larda olması ve dört-beş bölgenin gıda yardımına muhtaç olması da ablukanın sonuçları arasındadır.

³⁴ Erin Cunningham and Safwat Khalout, "Hamas faces financial crisis after three-year Israeli blockade", *Christian Science Monitor*, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=50751752&site=ehost-live>, (Erişim Tarihi: 21.05.2010).

³⁵ The Economist İnternet Sitesi, "The blockade of Gaza, Hamas is making ground again", http://www.economist.com/node/16439024?story_id=16439024&fsrc=scn/tw/te/rss/pe, (Erişim Tarihi: 24.06.2010).

³⁶ Erin Cunningham and Safwat Kahlout, "Hamas faces financial crisis".

HAMAS'ın yaşadığı finansal sıkıntıda, Mısır idaresinin Mısır ile Gazze arasındaki para akışlarını izlemesi ve çöktürmesinin de etkisine dikkat çeken Gazzeli siyasi analist Mkhaimar Abusaada'nın ifadesi,³⁷ HAMAS'ın Mısır ile ilişkilerini sağlam tutma kaygısının bir sonucu olarak El Fetih ile müzakerelerin yürütülmesinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayip Erdoğan'ın arabuluculuk teklifine, Mısır'ın arabuluculuğundan memnun olduklarına yönelik cevabının perde arkasını açıklamaktadır. Mısır'ın bu girişimi yanından on büyük uluslararası Arap bankasının Gazze'deki şubelerini kapatmasının ise durumu daha da zorlaştırdığını göstermektedir.

HAMAS içerde silahlı Hizbul-Tahrir El İslâmî'nin büyümesini tolere ederken, Selefi gruplarla çatışmalar yaşamaması,³⁸ halkın yönelimini ve HAMAS'ın geldiği durumun yarattığı sonuçları göstermesi açısından önemlidir. Polis, 14 Ağustos 2009'da Selefi gruplardan biri olan ve Güney Refah şehrinde İslâmî emirlik ilân eden Jund Ansar Allah'a müdahale ederek örgüt lideri ve beş yöneticisi de dâhil olmak üzere 25 kişiyi öldürmüştür. Şubat 2010'da da El Fetih'in intikam almak için bu gruplara dâhil olduğu öne sürülerek diğer Selefi gruplar hedef alınmıştır.

Asıl sorun ise “büyük yıldırım” anlamına gelen *Jaljalat* isimli yaklaşık 2500-3000 kişiden oluşan ve çoğu Kassam Tugayları üyesi olan silahlı militanlardır. Toplumun daha fazla İslamileştirmesini amaçlayan *Jaljalat*, HAMAS'ın Filistin milliyetçiliği ve İslâmî değerlere yönelik ılımlılığını tehlikeye sokan bir gelişmedir. Çok sayıda internet kafeye saldırdığı belirtilen *Jaljalat*'ın liderlerinden birinin 10 Şubat 2010'da HAMAS araçları ve güvenlik birliklerine bir dizi bombalı saldırı şüphesiyle tutuklandığı belirtilmektedir.³⁹ Bu grupla ilgili olarak Kassam Komutanı Ahmed el Ca'bari'nin Mart 2010 başında yazdığı mektupta HAMAS'ın dava kanadına yakın olarak bilinen İçişleri Bakanı Fethi Hammad'ı iç güvenlik üzerindeki hâkimiyetinin

³⁷ İbid.

³⁸ Yezid Sayigh, “ Hamas' Rule in Gaza”, s. 4.

³⁹ Yezid Sayigh, “ Hamas' Rule in Gaza”, s. 4.

azaldığına ve Kassam üyelerini kuzey Gazze'ye atayarak kişisel bir "hükümet gücü" oluşturmaya yöneldiğine dair suçlaması, örgüt içinde ılımlı ve militan kanat arasındaki çatışmayı gösteren bir örnektir. *Jaljalat* hem HAMAS, hem de Kassam Tugayları'na bir tehdit oluşturmaktadır. Fethi Hamad'ın Sevgililer Günü kutlamalarının yasaklanması ve bayan kuaför salonlarında erkek kuaförlerin bulunmasının yasaklanması gibi İslâmî geleneklerin icra edilmesine yönelik kendi kararnamelelerini yayınlaması,⁴⁰ örgüt içi güç savaşının ve kısıtlayıcı uygulamaların göstergesidir.

HAMAS'ın iktidarı dönemindeki yönetim anlayışına yönelik olarak, Filistinli şair Mahmud Derviş, HAMAS idaresindeki Kalkilya'daki yerel meclisin "müzik ve dans festivalini yasaklaması"na işaret ederek izlenen politikanın kültürel çatışma yaratmasına yönelik endişeye dikkat çekmektedir. Geçmişte sinemaların kapatılması, içki dükkânlarının yerle bir edilmesi, katı giyim kurallarının uygulanması hatırlatılarak, Cezayir deneyiminde olduğu gibi HAMAS'ın siyasî kontrolü kültürel ve dinî kontrole dönüştürmesi ve laik bir toplumdaki İslâmî bir topluma endişesi olduğu görülmektedir.⁴¹

HAMAS, içerde ve dışarıda karşılaştığı bu zorluklara cevaben, El Fetih'le Mısır aracılığıyla uzlaşma sağlamaya; dış liderlik aracılığıyla Avrupa ülkeleri, İran, Rusya ve Türkiye ile görüşerek normalleşme sürecini gerçekleştirmeye çalışmakta; İsrail'e yönelik politikasını durdurma yoluna gitmektedir. HAMAS, bir taraftan, El Fetih'e yönelik yoğun operasyon ve tutuklamalar gerçekleştirirken, diğer taraftan 600.000'den fazla sığınmacıyla en büyük şehir olan Gazze şehri gibi 2005'teki yerel seçimlerde El Fetih'in galip geldiği yerlerde belediye başkanının üstüne "Belediye Direktörü" unvanlı bir isim getirerek *de facto* olarak şehrin idaresini ele geçirmiştir. Bu durum nedeniyle El Fetih'li belediyenin maaş ve faturalarını ödemek istemeyen

⁴⁰ The Economist İnternet Sitesi. "HAMAS hangs on", <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=489146&site=ehost-live> (Erişim Tarihi: 03.04.2010).

⁴¹ Beverley Milton-Edwards, "Prepared for War", s. 325-326.

Filistin Yönetimi ve Ramallah'taki Âcil Durum Hükûmeti nedeniyle, söz konusu belediyeler çaresiz kalmıştır.

Gösterilerin yasaklanması, siyasî muhaliflerin tutuklanması, HAMAS bakanı kontrolündeki kadın sorunları konulu bir toplantıda hicap giymeyen El Fetih kadın komitesi başkanının saldırıya uğraması gibi olaylar, otoriter bir HAMAS görüntüsü çizmektedir. Burada HAMAS'ın İslam'ı yönetim projesinin bir parçası yapmasını, hegemonik bir kontrol kurmak için bir savunma stratejisinin bir parçası olduğu belirtilmekteyse de,⁴² HAMAS'ın en başından beri İslâmî değerlere göre yaşama ilkesi vardı. Ancak ambargo ve ambargonun sonucu olarak ılımlıların güç kaybetmesi sonucu parti içindeki sertlik yanlılarının etki alanını genişletmesi bu otoriter tavrın açıklayıcısı olarak gösterilebilir.

HAMAS içinde daha eski olan ve Şam ile Moskova gibi şehirlerde eğitim alanlar, HAMAS'ın güce olan açlığı nedeniyle dinî ilkelerini bir kenara koyma riskini aldığını söyleyerek hareketi uyarsa da, Filistin işgali altında büyümüş olan otuzlu yaşlardaki kesimin, otoriteye sahip olmanın avantajını kullanarak bu uyarılara kulak asmamasının,⁴³ Filistin toplumu üzerinde farklı etkiler doğurabileceği ve HAMAS'ın bu tavrı nedeniyle oluşan boşluğun İslâmî Cihad gibi İslâmcı hareketler tarafından doldurulmasına yol açabileceği söylenebilir. Bakanlar, Parlamento üyeleri, önemli idari ve siyasî personelinin oluşturduğu HAMAS'ın önde gelenleriyle birlikte yaklaşık 5000 tünel işletmecisinin yer aldığı yeni bir elitin oluştuğu⁴⁴ yönündeki tespit, önümüzdeki dönemde halk nezdinde HAMAS üyelerinin halkın içinden olduğuna dair kanaatlerinde değişikliğe yol açma riskini akla getirmektedir. 3200 memur, tünel ekonomisinde bulunan yaklaşık 40-50 bin kişinin, HAMAS bağlantılı İslâmî hayır kurumu ve zekât komitelerine dayalı bir sosyal refahın kırılacağı ortadadır.

⁴² Beverley Milton-Edwards, "The Ascendance of Political Islam", s. 1595-1596.

⁴³ The Economist İnternet Sitesi. "HAMAS hangs on", <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=489146&site=ehost-live> (Erişim Tarihi: 03.04.2010).

⁴⁴ Yezid Sayigh, "Hamas' Rule in Gaza", s. 7.

32 yaşındaki Ebu Tarık'ın üç senede yoksul bir işçiden orta sınıf bir müteahhit olması bu durumun en iyi göstergesidir. 1000'den fazla tünelin kontrolü HAMAS polisi tarafından sağlanırken, tünelde çalışırken hayatını kaybedenler için işverenin işçinin yaşı ve çocuk sayısına bağlı olarak 12.000-20.000 dolar arasında ödeme yapması, HAMAS tarafından getirilen bir düzenlemedir.⁴⁵

HAMAS'ın tünel ekonomisiyle yarattığı sinerjinin bir benzerinin diplomatik alanda gerçekleştirilmeye çalışıldığı ve bunun Gazze'deki HAMAS Hükûmeti Başbakanı Haniye'nin Ocak 2010'da Cuma hutbesi sırasında "bölgede İsrail'e karşı yeni bir denge kurulması"⁴⁶ yönündeki açıklamasında dile getirdiği gibi, Türkiye ve diğer Arap ülkeleriyle gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir ki, son Gazze Filosu olayı da bunun bir parçası sayılabilir. İsrail'in Gazze Filosu'na müdahalesi öncesinde gerçekleşmiş olan HAMAS liderlerinin mülakatlarında, HAMAS liderlerinin sorunun uluslararası kamuoyu tarafından ele alınması ve İsrail'e baskı yapılması gerektiği yönündeki açıklamaları, bu varsayımı doğrular niteliktedir.

Sonuç

Seçimlerde zafer elde etmeden 10 yıl önce seçimlere katılmayı reddederek o dönemde politikasıyla uyumlu bir şekilde müzakerelerde devreye girmek istemeyen HAMAS, Zahar'ın⁴⁷ *EurasiaCritic* dergisinde yayınlanan "HAMAS olmadan Barış Olmaz" başlıklı makalesinde belirttiği gibi "masada kendilerine koşulsuz olarak bir yer ayrılmasını" barışın sağlanmasının şartı olarak öne sürer hale gelmiştir. Bu da, seçimle gelen meşruiyetin örgütte yarattığı özgüven ve değişimi gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Gazze'deki yönetimi süresince baskıcı uygulamalar yaptığı yönündeki veriler, örgütün Gazze'deki Filistin toplumu içinde zemin

⁴⁵ Thanassis Cambanis, "Letter From Gaza, Hamas's Tunnel Diplomacy", *Foreign Affairs*, <http://www.foreignaffairs.com/features/letters-from/letter-from-gaza>, (Erişim Tarihi: 18.06.2010).

⁴⁶ Thanassis Cambanis, "Letter from Gaza".

⁴⁷ Mahmoud Zahar, "No Peace without HAMAS", *EurasiaCritic*, Issue 2, May 2008, s. 11.

kaybetmesinin nedenini açıklamaktadır. Örgüt içinde radikal bir kesim, bu zemin kaybının sebebi olarak HAMAS'ın İslami değerleri politikalarına yansıtmasını göstermektedir. HAMAS'ın eski üyelerinin dikkat çektiği gibi bu durum, Filistin içinde bu alanda faaliyet gösteren İslami niteliğe vurgu yapan örgütlerin çıkararak güç kazanması durumuyla karşılaştırıldığında, örgüt içinde buna karşı bir stratejinin geliştirilmesi beklenebilir. Filistin toplumu içinde ortaya çıkan İslami değerleri radikal şekilde ortaya koyan grupların ortaya çıkışı, Filistin toplumu içinde dengelerin değiştiğini göstermektedir. Bu, aynı zamanda yeni aktörlerin oluştuğunu; bu yeni güç dengesinin Filistin toplumu içinde mevcut örgütler üzerinde değişime neden olduğunu ve olmaya devam edeceğini göstermektedir. Bu durum, Filistin birliğini de etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Filistin ulusal birliği hususu, müzakere sürecinde kendini daha fazla hissettirmekte ve süreçte belirsizlik oluşmasına neden olmaktadır. Ulusal birliğin sağlanması hususunda HAMAS'ın tavrında etkili olacak temel faktörler olarak; örgüt içi dengeler, Filistin toplumunun desteğinde bu faktörün rolü ve dışarıya karşı birlik sağlanmasının bir mecburiyet halini alması durumunun ortaya çıkması sıralanabilir. Filistin birliğinin sağlanmasının, kendi geleceği ve halkın desteğinin oluşmasında önemli bir faktör olduğunun bilincinde olan HAMAS, bu yönde siyasi irade göstermiştir.

Summary

This paper elaborates transformation process of HAMAS, the winner of 2016 elections, in organizational level. When the transformation process of HAMAS is analyzed, decision to participate in 2006 elections can be taken into consideration as an important turning point. In this paper, HAMAS' decision to participate in 2006 elections as a political party, its performance in power within first four years and impacts of this on its position in Palestine after 2006 election triumph has been analyzed. In this respect, it is argued that after triumph in the 2016 Palestinian elections, HAMAS began to declare “reserving a seat at the table without condition” while it was rejecting the involvement

in the negotiations ten years before with a reluctance to participate in the elections. This is significant issue, since it presents a transformation in the self-confidence and change due to the legitimacy within the organization after the triumph in election.

Data on pressure politics in Gaza during its administration explains the loss of support within Palestinian society in Gaza. Radicals within the organization argue that it is due to incapacity to reflect Islamic values in policies. As argued by old members of HAMAS, when it is compared with the situation that empowered organizations emphasizing the Islamic values, such a tendency can be expected from HAMAS. Emergence of such organizations emphasizing the Islamic values within Palestinian society also reflects a change in the balances within Palestinian society. The emergence of new actors and of a new balance of power in Palestinian society also reflects a transformation in the present organizations continuously. This appears as a factor in Palestinian unity.

Palestinian national unity issue is increasingly felt in negotiation process and causes ambiguity in the process. Factors influencing the attitude of HAMAS in providing national unity can be listed as internal balances, the role of this factor on the support of Palestinian society and necessity of the unity. HAMAS reflected a political will towards Palestinian national unity, considering the fact that it is a significant factor in the future of the organization and preserving the public support.

Kaynakça

Makale

GAESS, Roger, "Interview with Mousa Abu Marzook", *Middle East Policy*, Vol. 5, May 1997.

HOVDENAK, Are, "Hamis in Transition: The Failure of Sanctions", *Democratization*, Vol. 16, No. 1, February 2009.

HROUB, Khaled, "A 'New HAMAS' Through Its New Documents", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 35, No. 4, Summer 2006.

KUBIKOVA, Natasa, "Political Inclusion as a Key Factor to Moderate Islamists: The International Community's Choice of Policy Impacts on Hamas's Pragmatic or Radical Tendencies", *Perspectives*, Vol. 17, No. 2, 2009.

MALKA, Haim, "Forcing Choices: Testing the Transformation of Hamas", *The Washington Quarterly*, Autumn 2005.

MILTON-EDWARDS, Beverley, "Prepared for Power: HAMAS, Governance and Conflict", *Civil Wars*, Vol. 7, No. 4, Winter 2005.

MILTON-EDWARDS, Beverley, "The Ascendance of Political Islam: Hamas and consolidation in the Gaza Strip", *Third World Quarterly*, Vol. 29, No. 8, 2008.

USHER, Graham, "The Democratic Resistance: Hamas, Fatah and the Palestinian Elections", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 35, No. 3, Spring 2006, 48-64.

ZAHAR, Mahmoud, "No Peace without HAMAS", *EurasiaCritic*, Issue 2, May 2008.

İnternet

CAMBANIS, Thanassis, "Letter From Gaza, Hamas's Tunnel Diplomacy", *Foreign Affairs*, <http://www.foreignaffairs.com/features/letters-from/letter-from-gaza> (Erişim Tarihi: 18.06.2010).

Center for Special Studies (CSS) Resmî İnternet Sitesi, "The New HAMAS Government and its Political Platform", terrorism-info.org.il/malam_multimedia/English/eng-n/pdf/new_hamas_government.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2010).

COOK, Jonathan, "The Trap of Recognising Israel", *The Electronic Intifada*, <http://electronicintifada.net/v2/article6229.shtml> (Erişim Tarihi: 01.06.2010)

CUNNINGHAMAND, Erin ve Safwat Khalout, "Hamas faces financial crisis after three-year Israeli blockade", *Christian Science Monitor*, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=50751752&site=ehost-live> (Erişim Tarihi: 21.05.2010).

Filistin Merkezî Seçim Komisyonu Resmî İnternet Sitesi, "İlk Sonuçlar" http://www.elections.ps/pdf/result_seat_distribution_EN.pdf (Erişim Tarihi: 31.03.2010).

Filistin Merkezî Seçim Komisyonu Resmî İnternet Sitesi, “Son sayımdaki değişiklikler”, <http://www.elections.ps/template.aspx?id=291> (Erişim Tarihi: 31.03.2010).

Filistin Merkezî Seçim Komisyonu Resmî İnternet Sitesi, “Son sonuçlar”, http://www.elections.ps/pdf/Final_Results_for_the_Electoral_Lists-En.pdf (Erişim Tarihi: 31.03.2010).

MEYER, Henrik ve Michael Bröning, “Understanding Hamas”, *IP Global*, Volume 10/2009, Fall, <http://www.ip-global.org/ip/dossiers/middle-east/understanding-hamas.html> (Erişim Tarihi: 31.03.2010).

PCPSR Resmî İnternet Sitesi, “Poll#18 (6-8 December 2005)”, <http://www.pcpsr.org/survey/polls/2005/p17e1.html> (Erişim Tarihi: 30.03.2010).

PCPSR Resmî İnternet Sitesi, “Special Poll (15 February 2006) - On the Election Day for the Second Palestinian Parliament”, <http://www.pcpsr.org/survey/polls/2006/exitplcfulljan06e.html> (Erişim Tarihi: 30.03.2010).

SAYIGH, Yezid, “ Hamas Rule in Gaza: Three Years On”, *Middle East Brief 41*, <http://www.pfsc.ps/en/index.php?act=artc&id=32> (Erişim Tarihi: 07.04.2010).

The Economist İnternet Sitesi. “HAMAS hangs on”, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=489146&site=ehost-live> (Erişim Tarihi: 03.04.2010).

The Economist İnternet Sitesi, “How Israel plays into Hamas’s hands”, http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=16274281&fsrc=scn/tw/te/rss/pe (Erişim Tarihi: 04.06.2010).

The Economist İnternet Sitesi, “The blockade of Gaza, Hamas is making ground again”, http://www.economist.com/node/16439024?story_id=16439024&fsrc=scn/tw/te/rss/pe (Erişim Tarihi: 24.06.2010).

Washington Post Gazetesi İnternet Sitesi, “Gazzelilerin Asıl İhtiyacı İş Fırsatı ve Altyapı”, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/14922050.asp?gid=287>, (Erişim Tarihi: 04.06.2010)

Diğer

NTV, *Canlı Gaste Programı*, “Murat Sabuncu ve Amos Gilad ile Yapılan Mülakat”, 09.06.2010.

ÖZEL, Soli, “12.03.2010 Tarihinde Yapılan Mülakat”.

İran'ın Bölgesel Güce Yükseliş Süreci

Rising of Iran as a Regional Power

Saffet AKKAYA* - Haleddin İBRAHİMLİ**

Öz

Bu makalenin amacı, İran'ın 1979 İslam devriminden sonra bölgesel bir güç haline gelmesinde etkili olan faktörleri incelemektir. Bu amaca ulaşabilmek için önce İran'ın zengin devlet kültürü ve tarihinin bu sürece olan etkisinin geri planı incelenmiştir. Arkasından, bu dönüştürmenin temel faktörleri olduğu düşünülen İran'ın teokratik yapısı, bu yapının Orta Doğu'daki değişimlere ve gelişmelere olan uygunluğu, İran'ın Rusya ve ABD ile olan ilişkileri, İran-Rusya ikilisinin birlikte yürüttükleri bölgesel politikalar ve bu iki devletin çatışan ve kesişen çıkarları mercek altına alınmıştır. İlk ve yeri geldikçe ikincil verilere dayanan bu nitel çalışmada, İran'ın Orta Doğu coğrafyasında bölgesel bir güce yükselmesinin asıl sebebinin onun zengin devlet kültürü ve tarihinden ziyade teokratik siyasi yapısı ve özellikle Soğuk Savaş'tan sonra Rusya ile müştereken yürüttükleri politikalar olduğu sonucuna varılmaktadır. Çalışmanın İran ve Rusya eksenli Orta Doğu dinamiklerinin daha iyi anlaşılabilmesine imkân sağlayacağı ve ilgili literatüre katkı yapacağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Güç, İran, Teokratik, Orta Doğu, Mezhepçilik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Avrasya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
e-posta: saffet.akkaya@avrasya.edu.tr

** Prof.Dr. Avrasya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
e-posta: khaladdin.ibrahimli@avrasya.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 12.01.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 07.08.2018

Abstract

The aim of this paper is to analyze the factors that have been effective in rising of Iran as a regional power after 1979 Islamic Revolution. For this aim, the study begins with the examination of the background of Iran's rich state culture and history. Then, the main factors of this paper have been investigated such as the theocratic structure of Iran, the compliance of this structure to the developments and transitions in the Middle East, the relations of Iran with Russia and the USA, the regional policies run by Iran-Russia duet, and the clashing and intersecting interests of Iran and Russia. As a result, it has been concluded that the main reason for rising of Iran as a regional power is its theocratic structure and mutual policies followed with Russia rather than its rich state culture and history. It is estimated that the study may contribute to the related literature.

Keywords: *Regional Power, Iran, Theocratic, Middle East, Sectarianism.*

Giriş

Temelde “yumuşak güç” ve “sert güç” olarak iki genel kategoriye ayrılan güç kavramı, bir devletin başka bir devlet veya devletler grubu üzerinde, aynı zamanda da somut bir bölgede veya dünya coğrafyası genelinde kurduğu etki olarak tanımlanabilir. Bir ülkenin gücü denildiğinde onun nüfusu, coğrafi konumu, doğal kaynakları, ekonomisi, teknolojisi, bilim gücü, ordusu, inanç ve değerleri, tarihsel mirası, kültürü gibi birçok unsur akla gelir. Her devlet doğal olarak güçlü olmak ve hem bölgesel, hem de küresel ölçekte etkisini artırmak ister. Devletleri güç kategorileri üzerinden sınıflandırdığımızda beş kademeli bir piramit görürüz. Bu piramidin en tepesinde küresel hegemonya kuran süper güçler, bir altında belli alanlarda küresel hâkimiyet kurabilen büyük güçler, üçüncü sırada bölgesel hâkimiyet sağlayan bölgesel güçler, dördüncü sırada sınırlı bölgesel etki yaratabilen alt bölgesel güçler ve en altta da dış siyasette

bağımlı olan güçsüz güçler yer alır.¹

Bu piramit kapsamında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) süper güç, Rusya Federasyonu (RF) büyük güç, İran ise bölgesel güç olarak kabul edilmektedir. Bölgesel güçler, kabiliyetleri ancak belirli bir bölge için etkili olan ve küresel gelişmelerin pek çoğuna katılamayan güçlerdir. Stratejik coğrafi konumu, doğal kaynakları, genç ve artan nüfusu, asgari gücü açısından İran siyasi literatürde bölgesel güç gibi tanımlanır.² Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisinin (*Regional Security Complex Theory-RSCT*) yazarı Barry Buzan'ın da sınıflandırmasında İran bölgesel güç olarak kabul edilmiştir.³ Bunun yanında, Josef Westermayr, Barış Doster, Abdullah Yeğin, Talha Köse, Karami Jahangir ve başkalarının araştırmalarında da İran bölgesel güç olarak gözden geçirilmektedir.⁴ Nitekim İran'ı Şah döneminde ve İslam devriminden sonraki ilk on yıl içinde bölgesel bir güç olarak tanımlayabilmek oldukça güçtür. Ancak İran 1979 yılındaki İslam Devrimi'nden sonra bölgesel çapta aktif bir dış politika yürütmeye ve İran-İrak savaşı (1979-1986) bittikten sonra çevresindeki Müslüman devletler üzerindeki etkisini artırmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile İran'ın etki alanı genişlemiştir; bu durum 2003

¹ Barry Buzan ve Ole Wæver, *Regions and Powers, The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

² Abdullah Yeğin, "İran'ın Sert Gücü", *Analiz*, Şubat 2016, Sayı 150, http://file.setav.org/Files/Pdf/20160215153935_iranin-sert-gucu-pdf.pdf (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2018).

³ Buzan ve Wæver, *age*.

⁴ Bkz: Josef Westermayr, "Realpolitik in Iran: Opportunities and Challenges." *Politikon: IAPSS Journal of Political Science*, 138-161, https://www.iapss.org/wp/wp-content/uploads/2014/10/138_pdfsam_Politikon-Volume-28-December-2015.pdf (Erişim Tarihi: 06.08.2018); Barış Doster, "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası", *Ortadoğu Analiz*, Ağustos 2012, Cilt 4, Sayı 44 <http://www.orsam.org.tr/files/OA/44/4barisdoster.pdf> (Erişim Tarihi: 06.08.2018); Talha Köse, "İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları". *SETA Yayınları III*, Ağustos 2008 <http://file.setav.org/Files/Pdf/iran-nukleer-programi-ve-orta-dogu-siyaseti-guc-dengeleri-ve-diplomasinin-imkanlari.pdf> (Erişim Tarihi: 06.08.2018); Jahangir Karami, "Russia and Iran Relations", *Political and International Studies Office of the Ministry of Foreign Affairs*, Tehran, 2009.

yılında ABD'nin Irak'ı işgali ile hızlanmış ve adeta kalıcı bir nitelik kazanmıştır. Tüm bu gelişmeler paralelinde, İran'ın bölgesel bir güce dönüşmesi sürecinin 1990'lı yılların başından itibaren başladığı söylenebilir.

Bütün devletler, şüphesiz ki, tarihten aldıkları enerji ve kültürün katkısı ile bölgesel güce ya da dünya gücüne ulaşmayı arzu eder. İran da bu süreç içinde tarihinden ve kültüründen etkilenmiştir. Safeviler dönemi (1501-1736) ile bugünkü teokratik cumhuriyetin karşılaştırılması yapıldığında, bu etkinin izleri daha açık görülmektedir. İran'ın bugünkü siyasi yapısı, uyguladığı mezhepçilik politikası Safevi İmparatorluğu'nun siyasi-ideoloji yapısına ve iç ve dış politikasına çok benzemektedir. Görünen odur ki, İran ideologları teokratik rejimi oluştururken tarihindeki en güçlü dönemi tesadüfen seçmemiştir.

Bu çalışmada "tarih ve kültür" faktörleri akademik çevrelerde ağırlıklı olan düşüncelerin aksine farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir; çünkü İran'ın 1979 İslam devriminden sonra bölgesel güce dönüşmesinin temel faktörleri olarak; ülkenin teokratik yapısı, bu yapının Orta Doğu'daki değişimlere ve gelişmelere olan uygunluğu, İran'ın Rusya ve ABD ile münasebetleri, ABD'nin Post-Sovyet dönemde ve Orta Doğu'da yaptığı yanlışlıklar, İran-Rusya ikilisinin birlikte yürüttükleri bölgesel politikalar ve bu iki devletin çatışan ve kesişen çıkarları detaylı olarak mercek altına alınmıştır. Çalışma kapsamında ayrıca, İran'ın bölgesel güce dönüşmesi sürecinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle, ABD ve RF'nin Orta Doğu politikalarının karşılaştırması da yapılmıştır.

İlk ve yeri geldikçe ikincil kaynak verilerinden istifadeyle yapılan bu nitel çalışmanın İran ve Rusya eksenli Orta Doğu dinamiklerinin daha iyi anlaşılabilmesine imkân sağlayacağı ve ilgili literatüre katkı yapacağı değerlendirilmektedir.

1. Tarih ve Kültür Faktörü

Bazı araştırmacılar⁵ İran İslam Cumhuriyeti'nin (İİC) etkili dış politikasının temel etkenlerinden birisi olarak İran/Fars Devleti'nin eski ve zengin bir kültüre ve devlet geleneğine dayanmasını gösterir. Bu iddianın ne ölçüde gerçekçi olduğunu anlayabilmek için İran tarihine kronolojik açıdan kısaca göz atmakta fayda vardır. Özetlemek gerekirse, Araplar 7'nci yüzyılda Sasani İmparatorluğu'nu yıkarak onun topraklarını Hilafet topraklarına katmışlardır. 10'uncu yüzyıldan itibaren de İran toprakları üzerinde Türk kavimleri tarafından ardı ardına güçlü devletler kurulmaya başlanmıştır. 1040-1225 yılları arasında hüküm süren Gazneliler, Selçuklular ve Atabeyler bu devletlerdendir. Atabeyler Devleti'nin sonunu getiren Moğol-Tatar işgali sonrası (1220-1256) bölgede İlhanlılar Devleti kurulmuştur. İran'ın ikinci defa işgali ise Timur tarafından 1400'lerde gerçekleştirilmiştir. Takip eden zaman içinde Karakoyunlular ve Akkoyunlular'ın hüküm sürdüğü İran'da 1501 yılından 1709 yılına kadar 200 yıllık bir Safeviler dönemi yaşanmıştır. Safeviler döneminden sonra 1722-1925 yılları arasındaki iki asırlık dönemde ise Türk aşiretleri olan Afşar ve Kaçar hanedanları İran'a hâkim olmuştur. 1925 yılından sonra Fars kökenli Pehlevi Hanedanı iktidara gelmiş ve 1935 yılında Rıza Şah devletin 'Persiya' olan adını, aslında coğrafi bir terim olan, "İran" olarak değiştirmiştir.

Yukarıdaki kronolojik özetten de anlaşılacağı üzere, 7'nci yüzyılda Arapların Sasani İmparatorluğu'nu yıkmasından 1925 yılında Pehlevilerin iktidara gelmesine kadar, yani Farsların son hükümdarlığı olan Sasanilerden Pehlevi hanedanlığına kadar yaklaşık 1300 yıllık

⁵ Bkz: Barış Doster, "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası," *Ortadoğu Analiz*, Ağustos 2012, Cilt 4, Sayı 44<http://www.orsam.org.tr/files/OA/44/4barisdoster.pdf> (Erişim Tarihi: 06.08.2018); Ertan Efeğil, "İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar", *Ortadoğu Analiz*, Aralık 2012, Cilt 4, Sayı 48; Yalçın Sarıkaya, "Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür", Türk Akademisi Dış Politika Araştırmaları Merkezi Raporu No. 2, Kasım 2012, http://www.tasav.org/media/k2/attachments/dpa_rapor_2_gecmisten_gunumuze_iran_sarikaya_son.pdf (Erişim Tarihi: 06.08.2018); Ercan Çitlioğlu, İran'ı Anlamak, Başkent Üniversitesi, 2015, <http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/iranianlamak.pdf> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

uzun bir zaman geçmiş ve bu asırlar boyunca İran coğrafyasında Türk soyları çok sayıda devlet kurmuştur. Bu bakımdan, İran medeniyetini ve devlet geleneğini, salt Fars medeniyeti ve devlet geleneğinden ibaret bir olgu gibi takdim etmenin doğru olmadığı değerlendirilmektedir. Bu uzun dönem içerisinde dikkati çeken bir diğer husus da, Sasani İmparatorluğu'nun çökmesinden 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar süren 200 yıllık kudretli Safevi İmparatorluğu dönemi dışında bölgede uzun süreli bir istikrar sağlanamamış olmasıdır. İran coğrafyasında asırlar boyunca hanedanlıklar birbirini takip etmiş; nikâh ve miras bağları yoluyla farklı iktidar ilişkileri kurulmuş; bu iktidarların yapıları ve özellikle de çıkarları sık sık değişmiş; bunun sonucunda, iktidara gelen her hanedan hem askerî, hem de siyasi olarak bir öncekinden farklı politikalar gütmüştür. Kısacası, 7'nci yüzyıldan sonra İran coğrafyasında Safeviler hariç hiçbir devlet uzun vadeli bir aktör olamamış ve sürekli bir istikrar sağlayamamıştır. Bölgeyi bir süreliğine işgal eden Moğol-Tatarlar ve Timuriler ise ne kadar kudretli olsalar da, bölgede kurdukları iktidarların ömrü kısa olmuştur.⁶

Günümüz İran'ının zengin bir kültürel mirasa sahip olduğu savının oldukça iddialı olduğu söylenebilir. Zira İslam'dan sonraki dönemin devlet tarihi, Sasani devlet mirasının ve geleneğinin korunduğu ve birbirinin devamı biçiminde geleceğe aktarıldığı bir dönem olmamıştır. İslamiyet'in kabulünden sonra, önceki döneme ait Sasani devlet tecrübesinden ve geleneklerinden neredeyse eser kalmamış; ayrıca oluşturulan kültür örnekleri ve Zerdüştlük dini anıtları Araplar tarafından tümüyle yıkılmıştır. Bu yüzden "İran/Fars Devleti'nin çok eski bir tarihi ve zengin bir geleneği vardır ve bu tarih, kültür ve devlet geleneği başarılı dış politikanın temel kaynağıdır" iddiası sağlam bir iddia olmaktan uzaktır.

⁶ Bkz: İlber Ortaylı, *Türklerin Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015; Süleyman Aliyarlı, *Azerbaycan Tarihi*, Çırak Yayınları, Bakü, 2009; Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi-Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

Diğer taraftan, İran coğrafyasında istikrar ve gelişmenin Sasanilerle, yani Fars hâkimiyeti ile ortadan kalktığı ve 20'nci yüzyılda Farsların iktidara gelmesi ile yeniden ortaya çıktığı tezi de zayıftır. Örneğin, Türkmen boylarının kurduğu 200 yıllık Safevi dönemi İran coğrafyasının en kudretli dönemi; Fars kökenli Pehlevi dönemi ise tam da tersine, İran'da istikrarın ortadan kalktığı, yabancı sermayenin ve dış güçlerin at oynattığı zayıf bir dönem olmuş; devlet birçok durumda bağımsızlığını bile korumaktan uzak kalmıştır. Dolayısıyla, 20'nci yüzyılın sonlarından itibaren İran'ın bölgesel güce dönüşmesinde zengin devletçilik geleneğinin ve kültürün önemli rol oynadığı iddiası, en yumuşak ifadesi ile zayıftır. Bu yüzden, İran'ın 1979 yılındaki İslam devriminden sonra kısa bir zaman içinde bölgesel bir güce dönüşebilmesinin asıl nedenlerini başka faktörlerde aramak gerekmektedir.

2. Anayasa, Dış Politika ve Mezhepçilik

İran İslam Cumhuriyeti (İİC) 1979 tarihinden beri anayasasında beyan ettiği temel ilkelerden büyük ölçüde farklı bir dış politika yürütmektedir. Örneğin, anayasanın başlangıç kısmında İran devriminin zayıfların güçlüler üzerindeki zaferini tesis edecek bir hareket olduğu vurgulanmıştır. Yine anayasanın giriş bölümünde, İran ordusunun ve İslam devrimi bekçilerinin görevinin sadece coğrafi sınırların korunması değil; dünyada Allah'ın kanun ve hâkimiyetinin genişlemesi yolunda cihat, savaş ve mücadele etmek olduğunun altı çizilir. Anayasanın üçüncü maddesinin 16'ncı fıkrasında ise bu görüşleri destekler şekilde; “Dış siyaseti; İslami ölçüler ve bütün Müslümanlarla kardeşlik taahhütlerine bağlılık ve dünyanın bütün mustaz'afalarını himaye temelleri üzerine tanzim etmek”⁷ stratejik bir hedef olarak belirtilir. Bu esaslara ilaveten, Kuran-ı Kerim Enbiya Suresi 92'nci ayette vücut bulan; “Hiç şüphe yok ki, bir tek ümmetsiniz ve ben sizin Rabbinizim. O halde bana kulluk edin” ifadesine istinaden

⁷ Bkz: İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.imam-khomeini.com/web1/turkish/showitem.aspx?cid=1736&h=22&f=23&pid=2048> (Erişim Tarihi:08.01.2018).

anayasanın 11'nci maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: "İran genel siyasetini Müslüman milletlerin dostluk ve birleşmesi temeline oturtmalı ve İslam dünyasının vahdetini (siyasi-kültürel-iktisadi alanlarda) gerçekleştirmek için sürekli çaba göstermelidir."⁸

Anayasada yer alan bu ifadelerden İran'ın İslam devriminin yurtiçinde ve yurtdışında bekasını ve sürekliliğini sağlamak için zemin oluşturmayı amaçladığı; özellikle diğer İslam ülkelerindeki ezilmiş halk hareketleri ile uluslararası düzeyde ilişkiler geliştirerek küresel ölçekte sıkıntıya düşmüş baskıcı yönetimlere karşı mücadele etmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, devrimin hemen arkasından 1980 yılında, aynı amaca yönelik olarak, Tahran'da İslam Özgürlük Hareketleri adına uluslararası bir konferans düzenlenmiş ve Yabancı Ülke İslam Devrimleri Yüksek Koordinasyon Konseyi kurulmuştur. Ayrıca Hac Hizmetleri Daimi Komitesi, Cuma İmamları Uluslararası Kongresi, Uluslararası İslam Propaganda Bürosu gibi örgütler de faaliyete başlamıştır.⁹

Buna karşın, İİC Anayasa'sında yer verilen esaslar ve bu esaslara uygun biçimde oluşturulan örgütler ile İran'ın dış politika veya uygulamaları arasında belirgin bir uyumsuzluk göze çarpmaktadır. Zira sözü edilen kuruluşların en azından İslam birliğinin oluşmasına ve İran'ın lider devlet rolünü sağlamaya yardım etmeleri beklenirdi. Oysa ki böyle olmamıştır. Keza benzer bir uyumsuzluğu, İran'ın Müslüman ülkelere yönelik dış politika uygulamalarında da görmek mümkündür. Örneğin İİC, 1979 Devriminden hemen sonra 'Ne Doğu, ne Batı, yalnız İslam!' sloganını terk ederek komşusu Müslüman Irak'la savaşa girişmiştir. Buna ilaveten, bölgesel güç olma amacına uygun adımlar atmaya başlamıştır. Bu çerçevede, 1980 yılının başlarında Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) askerî darbeler organize etmeye gayret göstermiş; Kuveyt'te hükümet karşıtı eylemleri organize etmiş

⁸ İran Anayasası, agy.

⁹ Mevaye-ye Jomhuri-ye İslami-ye İran der siyaset-e harici. Mevaze-ye Cahani. Osul ve Muvazeyi Siyaset Harice, s. 612-631. Mecelle-ye siyaset-e harici, 1375, yay N2 (Beyanatlar, 21 Dekabr, 1995-21 Mart 1996).

ve Lübnan'a İslam Devrimi Muhafızlarını (Pasdarlar) göndermiştir. Bu faaliyetleri ve diğer bazı bölge ülkelerinin iç işlerine karışması sebebiyle;1984 yılında Lübnan ile; 1987 yılında Mısır ile; 1988 yılında da Suudi Arabistan ile İran arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmiştir. 1980'li yılların sonlarına gelindiğinde, Suriye ile Libya hariç, Arap devletleri ile İran arasında önemli sorunlar baş göstermeye başlamış; Afganistan'da Taliban'ın iktidara gelmesinden sonra da İran-Afganistan ilişkileri kriz ortamına girmiştir.¹⁰

1990'ların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile, İran, Sovyetler Birliği sonrasında bağımsızlığını kazanan Müslüman ülkelere karşı saldırgan bir politika gütmeye başlamış ve bu devletlerdeki iktidarlara karşı İslam kökten dinciliğini desteklemiştir. Bu durum, Orta Asya devletlerinde esaslı rahatsızlıklar yaratmış ve bu ülkeler Tahran'daki teokratik yönetime karşı sert suçlamalar yöneltmeye başlamıştır. Örneğin, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, bölgenin İslamcı gruplar tarafından iç savaş alanına çevrilmeye çalışıldığını söyleyerek İran'ı Tacikistan'ı ve genel olarak Orta Asya'yı karıştırmakla suçlamış ve "Kimden gelirse gelsin, İslam'ın siyasallaştırılmasına karşılık verilecek"¹¹ demiştir. Diğer yandan İran, yine kendi anayasasına aykırı olarak ve RF ile örtüşen çıkarları nedeniyle, Çeçenistan Müslümanlarının özgürlük mücadelesini desteklememiştir. Dahası İran, Ankara ve Washington'un Bakü ve Tiflis'i de aralarına alarak oluşturdukları Doğu-Batı eksenine karşı Rusya ile Erivan'ı da yanına alarak Güney-Kuzey eksenini oluşturmuş; bu iki eksen arasındaki gerilime paralel olarak, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununda el altından Ermenistan'a her türlü desteği vermeye gayret etmiştir.

Kısacası İran, Irak'ın 2003 yılında işgaline kadar, İslam Birliği oluşturmak yerine, yakın çevresindeki Müslüman devletleri etkisi

¹⁰ Haleddin İbrahimli, "İran; Belgelerde ve Gerçeklikte", *Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı*, Ocak-Haziran 2016, Sayı 85, s. 63.

¹¹ Bülent Aras, "İran'ın Değişen Güvenlik Dengesi Çerçevesinde Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri ile İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 1996, No 3, s. 174.

altına almak ve bu ülkelerde teokratik yönetimleri iş başına getirebilmek için, birçok olayda İran Anayasası'na ters bir dış politika çizgisi izlemiştir. Ayrıca, Ermenistan örneğinde olduğu gibi, kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirebilmek için Müslüman devletlere karşı Müslüman olmayan devletlerle ittifaklar kurmaktan çekinmemiştir. Ancak bu dönemde, İran ne eski Sovyet coğrafyasında, ne de Orta Doğu'da herhangi bir devlette kendisine benzer bir İslami rejim kurulmasının koşullarını yaratamamış; bilakis Müslüman dünyasından tecrit edilmiş bir duruma düşmüştür.

İran, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra bölgede yeni bir dönemin başladığına kanaat getirmiş ve Müslüman dünyasının lideri iddiasını “Şiilerin lideri” iddiasına dönüştürmeye karar vermiştir. Orta Doğu'da ortaya çıkan Sünni-Şii ayrımı özellikle ABD'nin Irak ve Afganistan'ı işgali sonrasında iyice belirginleşmiştir.¹² Bir bakıma İran, tarihi Safevi modelini modernleştirip çağdaş döneme uygulayarak ve Şii mezhebini devlet ideolojisine çevirerek çevresindeki Müslüman devletleri baskı altında tutmaya, Müslüman dünyasını mezhep temelinde bölüp kendisinin de Şiilerin lideri olduğu iddiasıyla Orta Doğu'nun önemli bir aktörü olmaya çalışmıştır. Şiiliğin merkezi Irak'taki Kerbela ve Necef şehirleri olsa da, İran bu mezhebin hamisi rolünü üzerine almıştır. Kayhan Mutlu vd'ne göre, “bu çabalarıyla İran, bir inanç biçimi olan ve siyasetten uzak duran Şiiliği siyasallaştırmış, İran'ın dış politika araçlarından birisi haline getirmiştir. Irak'ın işgali sonrası İran'ın Irak Şiilerinin hamiliğini yapması, Şiiliğin odak noktasının İran'a kaymasına neden olmuştur. Dünyada Şiilik denince akla İran gelmeye başlamıştır.”¹³ Hatta İran, Vladimir Putin'in iktidarda olduğu bu dönemde Sovyetler Birliği sonrası bağımsızlığını kazanan Müslüman devletleri, tam anlamıyla Avrasyacılık politikasına dönen Rusya'ya terk etmiş; bu sayede gücünü ve dikkatini Orta Doğu'ya çevirerek daha etkili olabirmiştir. “Arap Baharı”nın başlaması ile

¹² Kayhan Mutlu, vd, *Orta Doğu Raporu*, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012, s. 77.

¹³ Kayhan Mutlu, vd, age., s. 79.

bu politika daha açık ve kesin bir şekil almıştır; çünkü İran bu süreci İslami uyanış olarak görmüş ve tıpkı 1979 İran Devriminde olduğu gibi ABD ve Batı karşıtı bir hareket olarak anlamış ve anlatmıştır. Diğer taraftan, İran, Mısır ve Tunus'taki olayları memnuniyetle karşılamış; ancak olayların Suriye'ye sıçraması üzerine reel bir siyaset gütmeye başlamış ve benzer ayrılıkçı hareketlerin kendi muhalefetince benimsenebileceği tehlikesine karşı özgürlük hareketlerini sınırlayıcı tedbirler almıştır.

İran'ın Şii mezhebine bu kadar odaklanmasının nedenlerinin başında, Şiiliğin 200 yıllık Safeviler döneminde İran coğrafyasında yaşayan halkları bir araya getirerek onları siyasi ve ideolojik bir güce dönüştürme özelliği taşımış olması gelmektedir. Unutulmamalıdır ki, bu “güvenli silah” İran sınırları içinde yaşayan 30 milyonluk Azeri Türk toplumunda millî bir kimlik bilincin oluşmasını engellemiş ve “Tek İran Halkı” adıyla (Sovyet halkı benzeri) tüm etnik grupları somut bir mezhep kimliği etrafında birleştirmiş ve İran devletine adeta bir var oluş güvencesi sağlamıştır. Yani, Şii mezhebi bir çimento gibi farklı kimlikteki İran mozaığını bir arada tutmuştur. Hem iç siyasetten aldığı bu ideolojik güce dayanan, hem de dünyadaki ve yakın çevresindeki elverişli uluslararası durumdan yararlanan İran, belki de tarihinde hiç bir zaman gerçekleşmeyen bir rüyayı gerçekleştirerek Tahran ile Akdeniz arasındaki geniş bir koridoru kontrol edebilme olanağına kavuşmuştur. İran lehine gelişen bu durumdan başta Ürdün, İsrail ve Suudi Arabistan olmak üzere hemen tüm Arap dünyası endişe duymaktadır.¹⁴

Bugün itibariyle gelinen noktada İran, Orta Doğu'da yaşanan son çatışmalar ve krizler neticesinde Hizbullah'ın da yakın desteği ile Irak-Suriye-Lübnan eksenini üzerinde “Şii Hilali” kurmaya çalışmaktadır ve amacına ulaşmaya da oldukça yakındır. Henry Kissinger yeni Orta Doğu'da İran'ın bu gidişle bir imparatorluğa dönüşebileceğini şu

¹⁴ Ünal Çeviköz, “İran ile konuşarak anlaşmanın yolu yok mudur?”, *Hürriyet Gazetesi*, 13 Kasım 2017, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/unal-cevikoz/iran-ile-konusarak-anlasmanin-yolu-yok-mudur-40642959> (Erişim Tarihi: 11.01.2018).

ifadesiyle belirtmektedir: “Eğer Irak Şam İslam Devleti’nin (İŞİD) elinde bulunan topraklar İran’ın denetimine geçerse bu olayların sonucu olarak Tahran’dan Beyrut’a kadar İran radikal imparatorluğunun zuhur ettiği bir hilal ortaya çıkacaktır.”¹⁵ Bunun ötesinde İran bu planlarını, yeni enerji ulaşım hatlarının inşası ile bölgenin ekonomik hayatında etkili bir güç haline gelerek gerçekleştirmek istemektedir. Körfez ülkelerini korkutan ve onları bir araya getirerek, bir anlamda, İsrail ile iş birliğine sevk eden neden de İran’ın hem ideolojik, hem siyasi-askerî, hem de ekonomik alanda bir “Şii Hilali” yaratma planı olmuştur.

3. İran Dış Politikasında Rusya Faktörü

İİC’nin dış politikasında Rusya özel bir yer tutmaktadır. Bu özel durumun her iki ülkenin Orta Doğu politikalarında etkin bir işbirliğine dönüşmesi ise bir Orta Doğu uzmanı olan Yevgeni Primakov’un 1993 yılında RF Dışişleri Bakanı olarak atanması ile başlamıştır. Primakov’un bakan olması, Rusya’da “Avro-Atlantikçiler”in kaybetmesi ve “Avrasyacı”ların üstün gelmesinin göstergesi olmuştur. Bundan sonra İran, yüzünü Avrasya’ya dönen Rusya’nın dış politikasında önemli bir yer edinmiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler dikkati çekecek seviyede gelişmiştir.

Primakov göreve başlayınca, ilk iş olarak Rusya’nın ABD karşısında pasif bir tutum sergilemesini ve ABD politikalarına adeta koşulsuz destek vermesini eleştirerek Rusya’nın özel jeopolitik avantajlara ve çıkarlara sahip olduğunu vurgulamış ve Rusya’nın İslam dünyasındaki etkisinin genişlemesinin, özellikle Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetleri ile ilişkilerin gelişmesinin önemine dikkat çekmiştir.¹⁶ Primakov döneminde Rusya’nın dış politikası mevcut üç olumsuz durumla mücadele etmeye odaklanmıştır. Mücadele edilmesi gereken sorunlardan birincisi, Rusya’nın Soğuk Savaş’ı kaybetmiş olması,

¹⁵ Henry Kissinger, Kak spasti Blijniy Vostok ot kollapsa, <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Kak-spasti-Blizhnii-Vostok-ot-kollapsa-17767> (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

¹⁶ Stephen, J. Blank, “Russia’s Return to Mideast Diplomacy”, *Orbis*, Volume 40, Issue 4, 1996, s. 531.

mağlup bir devlet olması ve Avrupa ülkesi olarak kabul edilmemesidir. İkincisi, tek kutuplu dünya düzeninin kurulması ve tüm ülkelerin çıkarlarının bir büyük devletin, yani ABD'nin, çıkarlarına uyum sağlamak zorunda olmasıdır. Üçüncüsü ise, Rusya ekonomisinin dünya ekonomik sisteminde teknolojiye ziyade ham madde üreticisi rolünü oynamasıdır.¹⁷

Primakov sonrası dönemde uluslararası ortamın İran-Rusya ilişkilerine yaptığı etkiye baktığımızda da şunu görmekteyiz: Bağımsızlığının ilk on yılında, hatta Primakov'un önem verdiği "Avrasyacılığın pratiğe uygulanmasının ilk dönemlerinde, Rusya için İran bir tehlike olarak görülmekteydi. Putin'in iktidara gelmesiyle İran'ın tehdit olduğu fikri ortadan kalkmış ve İran adeta Rusya'nın dış politikası için özel fırsatlar yaratan bir ülke haline gelmiştir. Farklı bir yaklaşımla, 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra Rusya konjonktür gereği ABD'ye yakın görünmüş ve ABD'yi Afganistan bataklığına girmeye teşvik etmiştir. Keza 11 Eylül sonrasındaki kısa bir zaman diliminde İran'a da soğuk yaklaşmıştır. Fakat 2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesi Rusya'yı korkutmuş ve İran'la daha sıcak ilişkiler kurmaya sevk etmişti. Rusya bu tarihten sonra İran'ı yeniden Basra Körfezi'nin ve Orta Asya'nın önemli devletlerinden birisi olarak görmeye ve yanaşmaya başlamıştır. Rusya'nın Batı dünyasına yönelik politikasında köklü değişimlerin yaşandığının ciddi yansımaları, 2000 yılının başında Putin yönetimince hazırlanan *Ulusal Güvenlik Önlemleri, Dış Politika Önlemleri ve Askerî Doktrin* belgelerinde kendini göstermiştir. Dış siyaset doktrini esaslarından da anlaşıldığı gibi, Putin Rusya'sı bu belgelerde kendisini büyük hedefleri ve imkânları olan bir devlet olarak görmeye başlamış ve uluslararası oyunda İran'la yaptığı iş birliğinin sağladığı imkânları kaybetmek istememiştir. Rusya'nın üst düzey bir güvenlik yetkilisi "Nükleer silaha sahip bir İran'dan Rusya'ya ne tehlike gelebilir?" sorusunu yanıtlarken şöyle demiştir: "Rusya'ya tehlike ancak ABD'nin dostu olan bir İran'dan gelebilir."¹⁸ Orta Doğu'da müşterek

¹⁷ Jahangir, Karami, "Russia and Iran Relations", *Political and International Studies Office of the Ministry of Foreign Affairs*, Tehran, 2009, p. 136.

¹⁸ Haleddin İbrahimli, "Rusya-İran: Ortaklar ve Rakipler", *Yeni Türkiye Orta Doğu*

hedefler güden İİC ve RF, bu ikili iş birliği sayesinde ABD'yi bölgede kontrol etmeye çalışmaktadır. Bir taraftan, iki ülke arasındaki ticaret ortaklığı; diğer taraftan, Rusya'nın İslam âlemine, özellikle Basra Körfezi'ne yaklaşması ve Rusya'nın İran'a kendi etkisini bölgede yayan bir devlet olarak bakması bu yakınlaşmaya katkı sağlamaktadır. Diğer bir taraftan da, Rusya için İran, Türkiye'nin jeopolitik rakibi rolünü de oynamaktadır.

Esasen, yukarıda ifade edildiği gibi, Rusya-Ermenistan-İran birliği Türkiye-ABD-Azerbaycan birliğine bir tepki olarak meydana gelmiştir.¹⁹ İran'a göre, Rusya ile kurduğu olumlu ilişkiler uluslararası alanda Batı'ya, özellikle Türkiye ve Pakistan gibi bölge ülkelerinin önleyici politikalarına karşı bir denge yaratma imkânı sağlamaktadır. Rusya'nın İran'la ilişkileri ise onun yakın çevresinde, özellikle Basra Körfezi ve Orta Doğu'da nüfuzunun güçlenmesine yardım etmektedir.

Rusya Orta Asya'da, Hazar Havzası'nda ve Kafkasya'da güneyden gelebilecek güçlü etkilere karşı hassas durumda olması nedeniyle bu bölgelerde yaşanan olaylara dikkatle yaklaşmaktadır. Rusya'nın dış politika hedeflerinde; ülkenin komşu ülkelerle olan sınırlarının kontrol altında bulundurulması, sınırlara yakın bölgelerdeki gerginliklerin bir sıcak çatışmaya sebebiyet vermeden giderilmesi ve olası problemlerin önceden önlenmesi temel görevlerden birisi olarak ele alınmaktadır. İran, Rusya ile hem Orta Asya, hem Hazar Denizi, hem de Kafkasya üzerinden komşu olan tek ülkedir ve bu stratejik konumu İran'ın Rus dış politikasında önemli bir yer işgal etmesine imkân sağlamaktadır. İran ve Rusya, aynı zamanda, Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkelere, yani Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'a açık denizlere çıkış olanağı sağlayan iki ülke konumundadır. Bu coğrafi avantajlara ilaveten, Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle tarihi ve kültürel bağlara sahip olması da İran'a ilave avantajlar sağlamaktadır. İran'ın bu avantajları

Özel Sayısı, No 87, Ocak-Haziran 2016, s. 341.

¹⁹ Shirin Tehmasib, "Iran, Russia, and the Southern Republics of the USSR", *Discuss on the Seasonal Publication*, 1996, No 12, ss. 57-71.

Rusya'nın ilk zamanlar İran'ın bölgedeki faaliyetine hassasiyetle yaklaşmasına sebep olsa da, Tacikistan krizi, her iki devlet açısından aralarındaki bölgesel iş birliğinin önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda İran'ın son 20 yıl içinde Rusya'ya bakışı stratejik ölçekte olmuş ve Tahran iki ülke arasındaki ilişkilere büyük önem vermiştir. İran ve Rusya'nın dış politikalarının içerik ve karakterini etkileyen temel unsurları aşağıdaki gibi genellemek mümkündür:

- Hazar Denizi'nin yeni hukuki rejiminin belirlenmesinde Batı devletlerinin ve özellikle ABD'nin bölgeye nüfuz etmesinin önlenmesinde iş birliği yapmak,

- Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki çıkarlarının gözetilmesinde İran ile iş birliği yapma imkânlarını değerlendirmek,

- Rusya'nın Basra Körfezi ve onun aracılığıyla Hint Yarımadasına çıkışı sağlayan Kuzey-Güney koridorunun gerçekleşmesinde iş birliği yapmak,

- İran'ın nükleer enerji teknolojisine sahip olmasına destek vermek,

- Batı ülkeleri ile diplomatik ilişkilerde İran'dan pazarlık aracı olarak yararlanmak,

- Rusya'nın Orta Doğu'daki etkisini artıracak ve ABD'yi bölgede zayıflatacak şekilde İran'la iş birliği yapmak.

Kuşku yok ki, Rusya'nın İran ile nükleer enerji alanında iş birliği yapması, İran'a geniş ekonomik menfaatler sağlamaktan ziyade, onun uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmesine de yardım etmiştir. Diğer taraftan, Rusya'nın bölge ile olan çıkarlarını da şu başlıklar altında ifade etmek mümkündür:

- İran ve İsrail'i bir araya getirmek,

- Irak ve Suriye'nin kuzeyinde bir Kürt devleti kurmak,

- Orta Doğu'da İran-İrak-Suriye-Lübnan birliğini oluşturmak ve bu birliğe yeni kurulacak Kürt devletini de katarak bölgede güçler dengesini kendi lehine değiştirmek,

• ABD'nin Körfez ülkeleriyle (Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt, Bahreyn) olan koalisyonunu zayıflatmak.²⁰

Rusya'nın dış politika çizgisinin değişmesi İran'ın ABD ile olan ilişkisini de etkilemiştir. Şöyle ki, 2007 yılının Eylül ayında ABD İstihbarat birimlerinin *National Intelligence Estimate* (NIE) (Millî Güvenlik Değerlendirmesi) raporlarında İran'la herhangi bir askerî çatışma ihtimalinin olmadığı ortaya çıkınca George W. Bush yönetimi İran'a karşı diplomatik baskılara önem vermeye başlamıştır.²¹ Bu dönemde, Rusya, İran lehine bir siyaset gütmüş; İran'a yapılan diplomatik baskılar gitgide zayıflamış ve bu durum, İran için değerli bir fırsat olarak görülmüştür. Bu çerçevede, Tahran'ın, Batı'nın kendisine uyguladığı yaptırımları etkisiz hale getirmek amacıyla Rusya'dan; Moskova'nın ise Batı'ya karşı bir baskı oluşturmak amacıyla manevi nüfuz bölgesi olan Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu'da İran'dan faydalandığı söylenebilir. Görünen o dur ki, İran'ın son 20 yılda etkili bir dış politika izlemesinde ve Orta Doğu'da ciddi bir aktöre dönüşmesinde Rusya'nın rolü büyük olmuştur. Esasen, Rusya'nın desteği olmadan İran'ın Orta Doğu'da etkili politikalar izlemeyebilmesini düşünmek zordur. Aynı düşünceler Rusya için de geçerlidir. Yani Rusya'nın da İran olmaksızın etkili bir şekilde Avrasya politikalarını uygulamaya koyarak Orta Doğu'ya dönmesi ve kısa bir zaman diliminde bölgedeki etkisini pekiştirmesi beklenemezdi.

4. Post-Sovyet Mekânında ve Orta Doğu'da Dengelerin Değişmesi

1991 yılından sonra ABD'nin Rusya'ya yönelik politikasında Hazar Havzası önemli yer tutmuştur. ABD bu havzayı denetime almakla, bir taraftan, bölgenin zengin hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasını ve Avrupa'nın enerji güvenliğinin

²⁰ Sarkis Satryan, age.

²¹ ABD Millî Güvenlik Konseyi Kasım 2007 Raporu, "*Iran: Nuclear Intentions and Capabilities*" https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Press%20Releases/2007%20Press%20Releases/20071203_release.pdf (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

sağlanmasını; diğer taraftan da, Rusya ile İran'ın arasına girerek Orta Asya yolunun açılmasını istemiştir. 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen İpek Yolu Stratejisi, büyük ulaşım projeleri, Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldavya'nın bir araya gelmesiyle kurulan GUAM-DEKÖ'nun (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü) işlerlik kazanması, söz konusu politikanın hayata geçirilmesi yolunda atılan önemli adımlar olmuştur.

ABD, aynı zamanda, bir taraftan İran'ın ideolojik genişlemesinin önlenmesi, diğer taraftan ise Müslüman Arap devletleri tarafından çevrelenen İsrail'in yeni müttefikler kazanması amacıyla Sovyetler Birliği sonrasında bağımsızlığını kazanan Müslüman devletlerin seküler bir yapıya kavuşmalarını istemiştir. Tel-Aviv, ABD'nin bu politikalarıyla uyumlu bir biçimde, bir yandan yeni bağımsız olan Müslüman devletlerle ilişkiler kurmaya çaba sarf ederken; diğer yandan da İslam dünyasının kendi üzerindeki baskılarını azaltmaya çalışmıştır. Keza İsrail'in de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bağımsızlığını kazanan Müslüman devletlere bakışını onların demokratik olup olmadıklarından ziyade, seküler bir yapıda olmaları biçimlendirmiştir.

William J. Clinton döneminden itibaren ABD'nin Rusya siyasetinde bazı tutarsızlıklar ve tereddütler ortaya çıkmaya başlamıştır. ABD eski Sovyet coğrafyasında bazen renkli devrimleri desteklemiş; bazen de tam tersine istikrara önem vermiştir. Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da yaşanan renkli devrimler bölgedeki rejimleri ürkütmüş ve bu devletler ABD ile ilişkilerinde önce ihtiyatlı davranmaya başlamış, daha sonra da yavaş-yavaş ABD'den uzaklaşmıştır. Doğal olarak, bu ülkelerin hemen hemen hepsinde demokrasi arayışları zayıflatılmış ve bazı yerlerde de demokrasinin köşe taşlarından olan muhalefet partileri mevcut otoriter rejimler tarafından tamamen siyaset sahnesi dışına çıkarılmıştır. Diğer yandan, ABD büyük bir coğrafyada, yani Orta Asya'da, Türkiye'nin gücünün artmasından da korkmuş ve bunun doğal bir sonucu olarak Rusya'nın 1995 yılından sonra daha da küçülmesinin ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasının ABD çıkarlarına hizmet etmeyeceğine inanmıştır.

Oysa ki demokrasi düşüncesinin yaygınlaşması için yapılması gereken ilk iş demokratik gelişim için uygun bir ortam oluşturulması

ve Rusya'dan gelecek olası tehditlerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu bağlamda ABD'nin renkli devrimleri desteklemek yerine, Rusya'nın yakın çevresine etkisini ve gücünü azaltmasının demokratik gelişimi desteklemeye yönelik daha doğru bir adım olacağını değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Keza, ABD'nin gerek kara coğrafyasında ve Hazar Denizi Havzası'nda, gerekse Doğu Avrupa'nın eski sosyalist cumhuriyetlerdeki mevcut rejimlerle iş birliği yaparak Rusya'yı devre dışı bırakmasının, bölge güvenliği ve demokratik gelişim açısından daha uygun politika olabileceği düşünülmektedir. ABD'nin bölgeye yönelik politikalarındaki tereddüt ve tutarsızlıklar sonucunda, Rusya, eski Sovyet coğrafyasındaki gücünü yeniden kazanmış; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ardılı ülkelerle olan ilişkilerini restore etmiştir. Bu demektir ki, önümüzdeki zaman içinde bölge ülkelerindeki demokrasinin gelişme temposunu Rusya belirleyecektir. Ancak, Baltık ülkeleri hariç, ağır ekonomik ve toplumsal sorunları olan eski Sovyet cumhuriyetlerinin demokrasi kalitesi açısından Rusya'nın standartlarına dahi ulaşmasını beklemek bir hayal olacaktır.

Bu değerlendirmelere ilave olarak, büyük bir nükleer güce sahip olan Rusya'nın bölünmesini istemeyen ABD'nin 2000'li yılların başında Rusya'nın ciddi bir güç olarak yeniden karşısına çıkmasına engel olamadığı da bir gerçektir. Bu realitenin bir tezahürü olarak Rusya 2008 yılında Gürcistan'ı işgal etmiş ve bu duruma ABD seyirci kalmıştır. Benzer gelişmeler, 2014 yılında Kırım'da, ardından Ukrayna'nın doğusunda yaşanmıştır. Rusya 2012 yılında, George Friedman'ın *Gelecek On Yıl* isimli kitabında yazdığı gibi, Ukrayna'nın doğusunu işgal etmiş ve 380 kilometre olan Kazakistan-Ukrayna arasındaki mesafeyi, yani Rusya'nın Kafkasya'ya açılan kapısını yaklaşık 700 kilometreye çıkarmıştır.²² Anastasiya İvanovna ve Aleksandra Musatkina'ya göre "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez bir Avrupa devleti başka bir Avrupa devletinin topraklarını işgal etmiştir."²³ ABD bütün bu gelişmeler karşısında hareketsiz kalmış;

²² George Friedman, *Gelecek 100 Yıl*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2009, s. 165.

²³ Anastasiya, İvanovna ve Aleksandra, Musatkina, "Poseyat Razdorna Zapade: Mey

buna 1990'lı yıllarda yapılan yanlışlıklar ve kaçırılan fırsatlarda eklenince RF, Beyaz Saray'ı ve Batı'yı tehdit etmeye başlamıştır. Bunun da ötesinde, 2014 yılında Ukrayna olaylarından az sonra Rusya ilk kez eski Sovyet sınırlarının dışına çıkararak Suriye'de askerî operasyonlara başlamış ve çok kısa zaman içinde bölgenin etkili bir aktörü olmayı başarmıştır.

Esasen ABD'nin sadece eski Sovyet coğrafyasında değil, Orta Doğu'da da sürekli hatalar yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, ABD'nin 2003 yılında Irak'a girmesinin ciddi bir yanlış olduğu gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Zira bu ülkenin ekonomik, siyasi, etnik, dini, sosyal yapısının yıkılması İran'a yaramış ve Tahran'ın Orta Doğu'ya olan kapıları açılmıştır. İran, ABD'nin çekilmesi sonrasında Bağdat yönetimini neredeyse kontrolü altına almış ve bölgeye hükmetme gücünü iki kat artırarak buradan da Suriye ve Lübnan'a yönelmiştir.

Başka bir deyişle, ABD'nin post-Sovyet mekânındaki yanlışları Rusya'nın güçlenmesi ile sonuçlanmış ve İran-Rusya ilişkilerinin daha da hızlanmasına ortam yaratmış, ardından ise aynı sürecin Orta Doğu'da tekrarlanması İran'ın konumunu güçlendirmiş ve İran-Rusya iş birliği için yeni alan oluşturmuştur. Post-Sovyet mekânında Arap Baharı'nın Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmek için ABD'nin başında olduğu siyasi bir mutfakta hazırlandığı iddiası da göz önüne alındığında, bu olayların neden bölgedeki monarşileri etkilemediği ve sadece cumhuriyetlerde değişiklikler meydana getirdiğinin mantıklı bir izahını yapmak gerçekten zordur. Zira Suudi Arabistan ve ona komşu şeyhlikler ve şehir devletlerinin vatandaşlarını “rantiyeci devlet” uygulamaları ile Arap Baharı'nın etkisinden uzak tutulabildiği, yani bireysel hak ve özgürlüklerin devletin sağladığı rant ile rehin alındığı söylenebilir. Ancak temel hak ve özgürlüklerin olmadığı bir yerde demokrasinin cumhuriyetlerle monarşiler arasında bir seçim yaptığını ileri sürmek inandırıcı değildir. Tarihte böyle bir örnek bulmak da imkânsızdır.

Obvinila Rossiyu V Podrive Mejdunarodnoy Sistemi Poryadka”, <https://russian.rt.com/world/article/449290-tereza-mei-obvinenia-rossiya> (Erişim Tarihi: 12.01.2018).

Eğer demokrasinin bulaşmaya uygun bulaşıcı bir “virüs” olduğunu varsayarsak, demokrasi “virüsü” cumhuriyet veya monarşi olup olmadığına bakmadan her topluma bulaşacaktır. Aksini iddia etmek, grip virüsünün insanlar arasında seçim yaptığını, yani bayan-erkek-çocuk ayırımı yaptığını iddia etmek kadar tutarsızdır. Demokratik değerler ve insan hakları sosyal refahtan önce özgürlüğü, temel hak ve hürriyetleri içermekte ve onların olmadığı her topluma nüfuz etmek, insanları kucaklamak istemektedir. Bu değerlerin sosyal refahla ortadan kaldırılabilmesi, unutturulabilmesi ya da boğulabilmesi mümkün değildir. Nihayetinde Arap Baharı’nın beklenen amaca hizmet etmediği, tam da tersine, Rusya ve İran’ın Orta Doğu’da güç kazanmasına, buna karşın ABD’nin, Arap Baharı ile Orta Doğu’da daha ciddi bir güç kaybına uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Diğer taraftan, Orta Doğu’nun yeniden şekilleneceği ve burada yeni devletlerin kurulacağı konusundaki düşünceler, planlar ve haritalar daha 1980’li yıllarda medyada yayılmaya başlamıştır. Bugün Orta Doğu’da yaşananlar bu yazılanlara uygun özellikler içermektedir. Kronolojik sırayla kısaca bu planlara göz attığımızda daha 1982 yılında İsraili gazeteci Oded Yinon’un Orta Doğu’da yeni bir jeopolitik şekillenmenin olacağı ve Arap devletlerinin çökeceği hakkındaki iddiasına rastlıyoruz. “Yinon Planı” adıyla anılan bu plan; Irak, Suriye ve Lübnan’ın Sünni, Şii ve Kürt bölgelerine ayrılmasını öneriyordu.²⁴ Bu planda ayrıca, Türkiye-İran-Pakistan hattından da söz ediliyordu. 1997 yılında Amerikalı yazarlar Dj. Kemp ve R. Kharkavi’nin yayınladığı araştırmada “Yinon Planı” daha da geliştiriliyordu.²⁵ Bir süre sonra NATO eski komutanlarından Amerikalı General Wesley Clark, *Winning Modern Wars* (Modern Savaşları Nasıl Kazanmalı) isimli kitabında Irak, İran,

²⁴ Oded Yinon, “A Strategy for Israel in the Nineteen Eighties”, <http://www.informationclearinghouse.info/pdf/TheZionistPlanfortheMiddleEast.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2018).

²⁵ Dj. Kemp ve R. Kharkavi, “Strategic Geography, and Changing the Middle East (1997)”, <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/1997-11-01/strategic-geography-and-changing-middle-east> (Erişim Tarihi: 10.01.2018).

Suriye, Libya ve Somali'nin dağılacağını ileri sürmüştür.²⁶ 6 Kasım 2003 tarihinde ABD Başkanı George W. Bush, "Büyük Orta Doğu Projesi"ni ortaya koymuş ve bundan üç yıl sonra *Armed Forces Journal* dergisi Amerikan Ulusal Askerî Akademisi'nin hazırladığı bir haritayı yayınlamıştır. Bu haritada Suriye ve Irak'tan, ayrıca Türkiye'nin doğusu ve İran'ın batısından "Özgür Kürdistan"a toprak payı ayrılmış; Suriye'nin Akdeniz sahillerinin Lübnan'a verilmesi öngörülmüştür.²⁷ Amerikalı Profesör Michael Davy bu haritayı biraz modernleştirerek Suriye'nin Akdeniz kıyılarında küçük bir Alevi devleti kurmuş; Golan tepelerini İsrail'e vermiş; İsrail'in Doğu Kudüs'ten vazgeçmesi karşılığında, Ürdün topraklarında Filistin devletini kurmuş; Lübnan'ı Şii ve Hıristiyan-Marunî bölgelerine bölmüştür. Bu planın peşinden yeni bir proje daha ortaya çıkmıştır. Buna göre, eski Amerikalı diplomat Dennis Ross, tarihçi David Fromkin ve siyaset bilimciler Kenneth Pollak ve Daniel Byman tarafından Suudi Arabistan ve Mısır'ın Nil nehri boyunca bölünmesi ve Kuveyt'le Katar'ın Birleşik Arap Emirlikleri'ne katılması önerilmiştir. Bu kapsamda, 2006 yılında ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice Orta Doğu'daki değişimler planını kamuoyuna açıklamıştır.²⁸

Arap Baharı'na kadar bu tür araştırmalar ve haritalar jeopolitik hayaller gibi karşılanıyordu. Fakat şimdi insanlar bu planın hangi bölümünün gerçekleşip, hangilerinin gerçekleşmediğini gözlemleyip tartışabilmektedir.²⁹ Bu yazılanların ve resmî beyanların karşısında, şimdi çok az kişi Arap Baharı'nın Orta Doğu'da yaşayan halkların doğal arzu ve isteklerinden kaynaklandığını iddia etmektedir. Dünya

²⁶ Wesley Clark, *Winning Modern Wars: Iraq, Terrorism, and the American Empire*, Public Affairs, New York, 2003.

²⁷ Ralph Peters, "Blood Brothers, How a Better Middle East Would Work", <https://brilliantmaps.com/new-middle-east/> (Erişim Tarihi: 10.01.2018).

²⁸ Condoleezza Rice "Plans for Redrawing the Middle East: The Project for a New Middle East", <https://www.globalresearch.ca/plans-for-redrawing-the-middle-east-the-project-for-a-new-middle-east/3882> (Erişim Tarihi: 10.01.2018).

²⁹ Stanislav Tarasov, "Stanet li İrakskiy Kurdistan Nezavisimim Qosudarstvom?", 26 Eylül 2017, <https://regnum.ru/news/polit/2326749.html> (Erişim Tarihi: 10.11.2017).

kamuoyunun büyük çoğunluğu, artık bu planın ABD tarafından hazırlandığını ve Arap Baharı'nın da bu planın uygulanması için kullanılan bir proje olduğunu düşünmektedir. Arap ülkelerindeki devrimlerin ardından bölgedeki terör örgütleri daha da aktifleşerek Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) benzeri saldırgan ve organize yeni örgütler terör faaliyetlerine başlamıştır. Haklı olarak, birçok uzman, İŞİD'in ortaya çıkmasını Arap Baharı'nın yardım projesi olarak değerlendirmektedir.³⁰ Bir başka deyişle, İŞİD Orta Doğu'nun yeniden şekillendirilmesi için bölgede yönetilebilen kaosu daha da derinleştirmesinin, bu suretle Kürdistan İşçi Partisi (PKK), Demokratik Birlik Partisi (PYD), Halkçı Koruma Birlikleri (YPG) gibi örgütlerin bağımsız Kürdistan amacını güden faaliyetlerine zemin hazırlamasının ve sonuçta bu "Devletsiz Orduların Devletleri"nin kurulmasının amaçlandığı söylenebilir. Ancak, "Arap Baharı" dalgası, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi ile Türkiye'de etkisiz hale gelmiştir. 15 Temmuz olayları sadece Türkiye'nin demokrasiye bağlılığını göstermemiş; aynı zamanda Batı'daki devlet ve örgütlerin gizliden gizliye ne işler çevirdiklerini de gözler önüne sermiştir. Bu gelişmeler sonucunda, dünyada demokratik değerlerin ve insan haklarının savunucusu iddiasında olan ve bir bakıma da bu imajı kazanmış olan ABD'nin saygınlığı büyük zarar görmüştür. Artık ABD, dünyanın en güçlü ordusuna sahip olmasına rağmen, Arap Baharı ile büyük ölçüde zedelenecek ve saygınlığını kaybeden yumuşak gücü olmaksızın sınırlarından uzaklarda fazla etkili olamayacaktır.

Ayrıca, hiç kuşkusuz, ABD'nin iç politika sorunlarının da bu süreçte etkisi görülmektedir. Örneğin, ABD Başkanlığı seçim sürecine Rusya'nın siber müdahalesinin olduğu kuşkusunun dile getirilmesi, ABD Başkanı'nı ve onun politikalarını hem iç, hem de dış kamuoyu önünde bir güven noksanlığına itmektedir. Sürecin yakın gelecekte ABD'nin lehine cereyan etmeyeceği açıkça görülmektedir; çünkü bir yandan ABD'nin içinde kısa zaman önceki sosyo-politik istikrarı ortadan kalkmış, ABD-AB arasındaki ilişkiler zayıflamış, BREXIT'le

³⁰ Ferhat Pirinççi, Arap Baharını Yeniden Düşünmek, **ORSAM** Kasım-Aralık, Sayı 65 http://www.ferhatpirincci.com/download/orsam_ferhatpirincci.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2018).

(İngiltere'nin ayrılması) müşterek ortaklık fikri zedelenmiş; diğer taraftan ise Rusya ve İran birbirlerine daha da yakınlaşmıştır. Diğer olumsuz bir faktör de ne Türkiye'nin, ne de Çin'in bütünüyle ABD ve hatta Batı'nın yanında yer almamasıdır. Batılı uzmanlar Orta Doğu'da yaşanan son gelişmelerin ardından, açık bir biçimde, ABD'nin bölgede gücünü kaybettiğini ileri sürmektedir. Örneğin, deneyimli Orta Doğu uzmanları Robert Fisk ve Patrick Cockburn 2018 başında kaleme aldıkları yazıda, ABD'nin özellikle Başkan Donald Trump'la beraber Orta Doğu'da tamamen etkisizleştiğini savunmaktadır.³¹

Bugün dünyanın bir numaralı çatışma bölgesi sayılan Orta Doğu'da İran'ın hızla ilerlemesinin ve bölgesel bir güç haline gelmesinin en önemli nedeni, gerçekte yukarıda izahı yapılan nedenlerle ilişkilidir. Bu nedenler arasında kuşkusuz en etkili olanı, İran'ın Soğuk Savaş'tan sonra Rusya ile müştereken yürüttükleri dış politika uygulamalarıdır. Ayrıca ABD'nin bu süreçteki tereddütlü veya daha açık bir deyişle hatalı dış politika uygulamaları, İran'ın bu rolü giderek daha fazla pekiştirmesinde etkili olmuştur.

Sonuç

20'nci yüzyıl tarihine kısaca baktığımızda görürüz ki, İran 1979 yılına, yani İslam Devrimine kadar birkaç kez işgale uğramış; içinde istikrarın ortadan kalktığı, yabancı sermayenin ve güçlerin at oynattığı zayıf bir devlet olmuştur. İran'ın zengin hidrokarbon rezervlerine sahip olması da ona istikrar ve sağlam bir ekonomik gelişmişlik sağlayamamış; aksine bazı ciddi sorunlar bu doğal kaynakların bolluğundan kaynaklanmıştır. Bir başka deyişle, İran'daki Şah yönetimi ülkenin stratejik ölçeğe sahip bu doğal servetinden ne ekonominin gelişmesi için, ne de siyasi istikrarın ve bağımsız bir dış politika çizgisinin hayata geçirilmesi için yeteri kadar faydalanamamıştır.

³¹ “ABD Orta Doğu'da tamamen etkisizleşti”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Kasım 2017, <http://www.milliyet.com.tr/abd-orta-dogu-da-gucunu-dunya-2561520> (Erişim Tarihi: 03.01. 2018).

1979 yılındaki İslam Devrimi'nden sonra İran bölgesel çapta aktif bir dış politika yürütmeye başlamış ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kısa zaman içinde bölgesel bir güç haline gelmiştir. İran'ın bölgesel güce dönüşmesine İslam Devriminin yarattığı çok boyutlu siyasetin etkisi büyüktür. Bu yüzden, bu dönüşümün temel güç kaynağı olarak askerî ve ekonomik güç, zengin devletçilik geleneği ve kültürü değil; ülkenin teokratik siyasi yapısı, izlediği ideolojik model ve bunlara ilaveten Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası ortamdan ustaca faydalanıp daha esnek bir dış politika yürütmesi faktörleri incelenmiştir. İran'ın teokratik siyasi yapısı ve ondan kaynaklanan uluslararası ilişkiler sistemine ters olan mevcut ideolojisi, bir yandan onun içine kapanarak dış etkenlerden korunmasını garanti altına almış; diğer yandan da komşu devletlerin kapılarının açılmasına ve o devletlere etki yapabilecek yeni dinamiklere imkân sağlamıştır.

Bölgede birbiri ardına yaşanan olaylar da İran'ın bölgesel güce dönüşümü üzerine esaslı bir etki yapmıştır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin dağılması, ABD'nin Afganistan'a ve ardından Irak'a saldırması, "Arap Baharı" ile Orta Doğu'nun kaos girdabına sürüklenmesi, Batının ve İsrail'in Orta Doğu'da mezhep çatışmalarının derinleşmesinde takındıkları tutumlar İran'ın bölgedeki gücünü artıran etkenler olarak ön plana çıkmıştır. İran'ın Orta Doğu'daki etkisini artırmasının en önemli nedenlerinden biri, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra İran'ın, pratikte Anayasa hükümleri hilafına, "dünya Müslümanlarının hamisi" politikasından yavaş-yavaş uzaklaşarak, "Şiiilerin lideri" rolüne soyunması olmuştur.

Bir diğer önemli neden de, Rusya faktörü olmuştur. Putin'in iktidara gelmesinden sonra Rusya'nın İran siyasetinin hızla değiştiği görülmektedir. Putin döneminde Rusya, İran'a Hazar Denizi havzasında, Orta Asya ve Kafkasya'da rakip olarak değil; bu bölgede ve Orta Doğu'da imkân ve fırsatlar yaratan ve aynı zamanda Batı'ya baskıda bulunabilen güvenilir bir devlet olarak bakmaya başlamıştır. Böylelikle, İran, Rusya ile önce sadece Orta Asya ve Hazar havzasında iş birliği yaparken daha sonra bu iş birliği Orta Doğu'yu da etkisi altına almıştır. İran, Rusya'nın Orta Doğu'daki çıkarlarını bir fırsata çevirerek hem Batı'nın kendi üzerindeki baskılarını hafifletmeye, hem

de mezhepçilik siyaseti gütmeye imkân bulmuştur. Rusya ise, İran'ın iç ve dış politikasına mezhepçilik katmasından kesinlikle rahatsız olmamış; hatta bazen Rus medyasının eski KGB yöntemleri kullanarak bu mezhepçiliği teşvik ettiği görülmüştür; çünkü Rusya içinde yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğu (Kuzey Kafkasyalılar, Tatarlar, Başkurtlar vb.) ve Orta Asya cumhuriyetlerinin tamamı Sünni-Hanefi mezhebinin temsilcileridir. Sadece Azerbaycan'da nüfusun yaklaşık %60'ı Şii'dir. Fakat burada da Türk kimliği mezhepçiliği arka plana atmış ve etkisiz hale getirmiştir. Yani Rusya, İran'ın Orta Doğu'da mezhepçilik politikası yürütmesinden rahatsız değil; aksine memnun olmuştur. Görünen odur ki, Rusya olmasaydı, İran'ın Orta Doğu'da bölgesel bir güce dönüşmesi çok zor olacaktı. Bunun karşılığı olarak da, Rusya, Orta Doğu'ya dönüşünü ve burada ABD'ye karşı durmasını ancak yanına İran'ı alarak sağlayabilmiştir.

1979 yılından sonra İran'ın ABD'yi düşman ilan etmesi ülke genelinde ve İslam âlemi bağlamında İran rejimine faydalı olmuştur. 2000'li yılların başlarında ABD'nin Afganistan ve Irak'a saldırması, İran'ın Doğu ve Batı'ya kapılarını aralamasına imkân sağlamıştır. Bu bölgelerde ABD "sert gücü"nü etkin olarak kullanamayışı neticesinde "yumuşak gücü" de etkisini yitirmiş; dünya ölçeğinde ABD'ye olan saygı adeta korku ve nefrete dönüşmeye başlamıştır. Müteakiben "Arap Baharı"nın başlaması ve ABD'nin her zaman maharetle kullandığı "yumuşak gücü"nden de yeteri kadar istifade edememesi sonucunda, ABD'nin dünyadaki imajı sarsılmış; neticede İran Orta Doğu'da daha ileriye giderken, ABD'nin geri çekilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Lakin İran'ın teokratik yapısının ve onun uyguladığı iç ve dış politikanın temelinde mezhepçilik yer aldığından bu güç "yumuşak güç" olarak kabul edilemez. Orta Çağ devletler sisteminde işe yarayan mezhepçilik modeli günümüz dünyasında güvenilir bir model, iç ve dış politika için güvenilir bir ideoloji sayılamaz. Orta Çağ düzeninde toplumlar için demokrasi yoktu ve ideolojilerin taşıyıcıları olan siyasi partiler faaliyet göstermiyordu. Din, siyasete hâkim olan temel güç kaynağı idi. Bugün dünyanın herhangi bir yerinde Orta Çağ devlet modeli esas alınarak uzun süreli bir bölgesel güç statüsünü korumak imkânsızdır. Ocak 2018 ayaklanmaları da göstermiştir ki, İran'ın bölge

siyaseti ekonomik, teknolojik, demokratik değerlere ve bilimin gücüne dayanmadığı için mevcut rejim halkın ihtiyaçlarını göz ardı edip kaynakları dış siyaset için harcamaya devam etmesi durumunda kısa sürede bölgesel güç statüsünü yitirebilir.

Summary

This article examines how Iran turned into a regional power in the Middle East in the post-1990 period. In this study, rather than the notion of “state with high history and culture accumulation” attributed to Iran as a general opinion, more dynamic and current policy principles are taken into consideration. These principles are the theocratic structure of Iran the compatibility of this structure with the changes and developments in the Middle East, Iran’s relations with Russia and the United States (US), the mistakes the US made in the Middle East in post-Soviet period, and regional policies carried out jointly by Iran.

Some researchers posit that the one of the main factors of the effective foreign policy of the Islamic Republic of Iran (IIC) is based on the old and rich tradition of culture and state. However, it can be said that this argument is quite ambitious. After the acceptance of Islam, the Sasani state experience of the previous turn, almost no trace of its traditions, cultural examples and Zoroastrian religious monuments have been completely destroyed by the Arabs. That is why the statement expressing that “Iranian/Persian state has a very old history, culture and a rich state tradition, and this is the main source of successful foreign politics” is far from being a sound claim. Therefore, it is necessary to look for other reasons why after a short period after the Islamic revolution of 1979 Iran transformed into a regional power.

Iran attaches special importance to Russian Federation (RF) in its foreign policy towards becoming a regional power. The fact that this special case turned into an effective cooperation between the two countries in Middle East policies, starting with the appointment of pro-Eurasianist Primakov as RF Foreign Minister in 1993. Russia, which succumbed to the leadership of the United States in the unipolar world order as a loser of post-Cold War era with an economy based on raw

material rather than technology began to see Iran as a strategic partner, especially in energy politics. Iran is the only neighboring country to Russia through Central Asia, the Caspian Sea, and the Caucasus, and this strategic position allows Iran to occupy an important place in Russian foreign policy. Apparently, Russia played a major role in Iran's pursuit of an effective foreign policy in the last 20 years and is a serious actor in the Middle East.

While these developments occurred between Russia and Iran, after 1991, the Caspian Basin occupied an important place for Russia in the policies towards the US. Taking this basin as a starting point, the US has sought to bring the region's rich hydrocarbon resources to world markets and to secure Europe's energy security, while on the other side to open a gap between Russia and Iran for a corridor to Central Asia. In addition, it is also true that the US, which did not want to undermine much of Russia due to its nuclear power, could not prevent Russia from re-emerging as a serious power at the beginning of the 2000s. In other words, the US's mistakes in Post-Soviet space resulted in the empowerment of Russia and created an environment for the further strengthening of Iran-Russia relations, thus strengthening the position of Iran. Moreover, the US's hesitant and, being more precisely, erroneous foreign policy implementations in this process have influenced Iran's reinforcement of its regional leadership role.

It is assessed that the influence of the Islamic revolution is great in transformation of Iran into regional power. But the main source of this transformation is not rich state tradition and culture or military and economic power of Iran, but rather its flexible foreign policy exercise, the theocratic political structure, its sectarian-based ideological model, and the regional opportunities after the Cold War. The theocratic political structure of Iran and its current ideology has ensured a protection from external factors while allowing new dynamics to open up the gates of neighboring states and to influence them. In this context, the disintegration of the Soviet Union, the American operations in Afghanistan and Iraq, the Arab Spring as a chaos of the Middle East, and attitudes of the West and Israel in fueling the sectarian conflicts in the Middle East can be underlined as factors increasing the power of Iran in the region.

Kaynakça

Kitaplar

- ALİYARLI, Süleyman, *Azerbaycan Tarihi*, Çırak Yayınları, Baktü, 2009.
BUZAN, Barry ve Wæver Ole, *Regions and Powers. The structure of International Security*, Cambridge University Press. Cambridge, 2003.
CLARK, Wesley, *Winning Modern Wars: Iraq, Terrorism, and the American Empire*, Public Affairs, New York, 2003.
FRIEDMAN, George, *Gelecek 100 Yıl*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2009.
KARAMI, Jahangir, *Russia and Iran Relations*, Political and International Studies Office of the Ministry of Foreign Affairs, Tehran, 2009.
MEVAYE-YE JOMHURİ-YE İSLAMİ-YE İRAN der siyaset-e harici. Mevaze-ye Cahani. Osul ve mavazeyi siyaset-I harice, s. 612-631. Mecelle-ye siyaset-e harici, 1375, yay N2 (Beyanatlar, 21 dekabr, 1995-21 Mart 1996.
MUTLU, Kayhan, *Orta Doğu Raporu*, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012.

ORTAYLI, İlber, *Türklerin Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

ROUX, J. Paul, *Türklerin Tarihi-Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan-Özcan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

ARAS, Bülent, "İran'ın Değişen Güvenlik Dengesi Çerçevesinde Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri ile İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, No 3, 1996.

BLANK, Stephen, J., "Russia's Return to Mideast Diplomacy", *Orbis*, Volume 40, Issue 4, 1996.

İBRAHİMLİ, Haleddin, "İran; Belgelerde ve Gerçeklikte", *Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı*, Ocak-Haziran 2016, Sayı 85.

İBRAHİMLİ, Haleddin, "Rusya-İran: Ortaklar ve Rakipler.", *Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı*, Ocak-Haziran 2016, Sayı 87.

EFEĞİL, Ertan, "İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar", *Orta Doğu Analiz*, Aralık 2012, Cilt 4, Sayı 48.

TEHMASİB, Shirin, "Iran, Russia, and the Southern Republics of the USSR," *Discuss on the Seasonal Publication*, 1996, No 12, pp. 57-71.

Tezler

YURDAKURBAN, İsmail, Devrim Sonrası İran Dış Politikası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya.

Gazeteler

“ABD Orta Doğu’da tamamen etkisizleşti”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Kasım 2017.

İnternet Kaynakları

ABD Milli Güvenlik Konseyi Kasım 2007 Raporu, “*Iran: Nuclear Intentions and Capabilities*”, https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Press%20Releases/2007%20Press%20Releases/20071203_release.pdf (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

ÇİTLİOĞLU Ercan, İran’ı Anlamak, Başkent Üniversitesi, 2015, <http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/iranianlamak.pdf> (Erişim Tarihi: 06.08.2018)

ÇEVİKÖZ, Ünal, “İran İle Konuşarak Anlaşmanın Yolu Yok Mudur?”, *Hürriyet Gazetesi*, 13 Kasım 2017, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/unal-cevikoz/iran-ile-konusarak-anlasmanin-yolu-yok-mudur-40642959> (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2017).

DOSTER, Barış, “Bir Bölgesel Güç Olarak İran’ın Orta Doğu Politikası”, *Orta Doğu Analiz*, Ağustos 2012, Cilt 4, Sayı 44 <http://www.orsam.org.tr/files/OA/44/4barisdoster.pdf> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

“İRAN ANAYASASI”, İmam Humeyni İnternet Sayfası, http://www.imam_khomeini.com/web1/turkish/showitem.aspx?cid=1736&h=22&f=23&pid=2048 (Erişim Tarihi:08.01.2018).

İVANOVNA, Anastasiya ve AleksandraMusatkina, “Poseyat Razdorna Zapade: Mey Obvinila Rossiyu v Podrive Mejdunarodnoy Sistemi Poryadka”, <https://russian.rt.com/world/article/449290-tereza-mei-obvinenia-rossiya> (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2018).

KEMP, Dj. & R. Kharkavi, “Strategic Geography, and Changing the Middle East (1997)”, <http://en.berlogamisha.mybb.ru/viewtopic.php?id=59&p=9> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2018).

KISSINGER, Henry, *Kakspasti Blijny Vostokotkollapsa*, <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Kak-spasti-Blizhnii-Vostok-ot-kollapsa-17767> (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

KÖSE, Talha, “İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları”. *SETA Yayınları III*, Ağustos 2008, <http://file.setav.org/Files/Pdf/iran-nukleer-programi-ve-orta-dogu-siyaseti-guc-dengeleri-ve-diplomasinin-imkanlari.pdf> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

PETERS, Ralph, “Blood Brothers, How a Better Middle East Would Work”, <http://brilliantmaps.com/new-middle-east>, <http://armedforcesjournal.com/blood-borders> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2018).

PİRİNÇÇİ, Ferhat, “Arap Baharını Yeniden Düşünmek”, ORSAM, Kasım-Aralık, Sayı 65, http://www.ferhatpirincci.com/download/orsam_ferhatpirincci.pdf, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2018).

RICE, Condoleezza, “Plans for Redrawing the Middle East: The Project for a New Middle East”, <https://www.globalresearch.ca/plans-for-redrawing-the-middle-east-the-project-for-a-new-middle-east/3882>, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2018).

SARIKAYA, Yalçın, “Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür”. Türk Akademisi Dış Politika Araştırmaları Merkezi Raporu No. 2, Kasım 2012, http://www.tasav.org/media/k2/attachments/dpa_rapor_2_gecmisten_gunumuze_iran_sarikaya_son.pdf (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

SATURYAN, Sarkis, “NATO Tolkaet Saudovskuyu Araviyu Na Aqressuyu Protiv Rossii i Sirii”, 26 Ekim 2017, <https://regnum.ru/news/2326474.html> (Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017).

TARASOV, Stanislav, “Stanet li Irakskiy Kurdistan Nezavisimim Qosudarstvom?” 26 Eylül 2017, <https://regnum.ru/news/polit/2326749.html/> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2017).

WESTERMAYR Josef, “Realpolitik in Iran: Opportunities and Challenges.” *Politikon: IAPSS Journal of Political Science*, 138–161. https://www.iapss.org/wp/wp-content/uploads/2014/10/138_pdfsam_Politikon-Volume-28-December-2015.pdf (Erişim Tarihi: 06.08.2018);

YEĞİN, Abdullah, “İran’ın Sert Gücü”, *Analiz*, Şubat 2016, Sayı: 150, http://file.setav.org/Files/Pdf/20160215153935_iranin-sert-gucu-pdf.pdf (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

YINON, Oded, “A Strategy for Israel in the Nineteen Eighties”, <http://www.informationclearinghouse.info/pdf/The%20Zionist%20Plan%20for%20the%20Middle%20East.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2018).

Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme*

Civil-Military Relations in Turkey: A Critical Evaluation

Mustafa ULUÇAKAR**

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de silahlı kuvvetlerin askerî eğitim aracılığıyla yarattığı etkinin askerî müdahaleler ile ilişkisini analiz etmektir. Araştırma verileri; literatür taraması-ikincil kaynaklar, gözlem ve mülakat veri toplama teknikleriyle elde edilmiştir. Çalışmada siyasi kültür, askerî kültür ve askerî eğitimin askerî müdahaleleri tetikleyecek kodlar içerebileceği ve Türk toplumundaki demokrasi talebi ile uyumlu bir demokratik gözetim modelinin, diyalog, iş birliği, değer ve hedef paylaşımına dayalı bir sivil ve asker elitler uzlaşısı çerçevesinde kurulması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Silahlı Kuvvetler, Sivil-Asker İlişkileri, Silahlı Kuvvetler Toplum İlişkisi, Türk Silahlı Kuvvetleri.

Abstract

The aim of this study is to analyze the interaction between the influence created by the Turkish Armed Forces through the military education and the military interventions. Research data is collected

* Bu makale yazarın Prof.Dr. Ali Çağlar danışmanlığında hazırlayıp sunduğu “Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri ve Ordunun Demokratik Kontrolü” (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Siyaset Bilimi Programı, Ankara, 2013) adlı doktora tezinin verilerinin bir kısmına dayalı olarak üretilmiştir. Ayrıca ilâve gözlem ve söyleşiler ile yeni literatürden de yararlanılarak çalışma güncellenmiştir.

** Dr. Öğretim Üyesi, Avrasya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: mulucakar@avrasya.edu.tr.

Geliş Tarihi/Received: 29.11.2017
Kabul Tarihi/Accepted: 30.10.2018

through the data collection means such as literature review-secondary sources, observations and interviews. Study concludes that the political culture, the military culture, and the military education may comprise the codes triggering the military interventions and there is a need to establish a democratic governance model convenient with the democratization demands of the Turkish society, which is based on dialog, co-operation on shared values and objectives between the civilian and the military elites.

Keywords: *Civil Society, Military, Civil-Military Relations, Military and Civil Society Relations, Turkish Military.*

Giriş

Pek çok ülkede akademik tartışma ve araştırmaların konusu olan sivil-asker ilişkileri, silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü, askerî vesayet ve askerî müdahaleler gibi konular gündemdeki yerini sürekli korumuştur. Tarihsel süreç içerisinde, özellikle de 2000’li yıllarda başlatılan Avrupa Birliği (AB) uyum süreci çerçevesinde, Türk sivil-asker ilişkilerini Avrupa norm ve standartlarına ulaştırmaya ve askerlerin siyasete müdahale etmesini önlemeye yönelik pek çok yasal ve kurumsal düzenleme yapılmıştır. Bütün bu düzenlemelere rağmen istikrarlı ve geri dönüşlü olmayan bir sivil-asker ilişki biçimi kurulamadığı gibi, 15 Temmuz 2016’da Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içerisinde sızmış Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensuplarınca gerçekleştirilen Türk siyaset tarihinin en kanlı darbe girişimi de engellenememiştir. 15 Temmuz darbe girişimini takip eden dönemde bir dizi sivil kontrol düzenlemesi daha yapılmıştır. Darbeler döneminin kapandığı ve sivil kontrol normlarının Avrupa düzeyine ulaştırıldığına dair inanışların yaygınlaştığı bir dönemde gerçekleşen başarısız darbe girişimi, sivil-asker ilişkileri konulu tartışmaları yeniden başlatmıştır.

Silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü konusunun, siyaset bilimi literatüründe genellikle, birbirleriyle ilişkili dört boyutta incelendiğini söylemek olanaklıdır. Bunlardan birincisi, silahlı kuvvetlerin iç siyasete doğrudan müdahaleleridir. İkincisi, silahlı kuvvetlerin savunma politikalarının oluşturulması sürecindeki konum ve işlevleri; üçüncüsü, silahlı kuvvetlerin genelde dış politika konularında, özelde de kuvvet kullanma alanında rolü ve etkileri;

sonucusu da eğitim, kültür vs. aracılığıyla gerek kendi personelindeki, gerekse de toplumdaki ortak bilince olan etkileridir. Türkiye’de siyasi kültür, askerî kültür ve sivil-asker ilişkilerinin birbirleriyle etkileşimi ile Türkiye’de silahlı kuvvetlerin askerî eğitim aracılığıyla yarattığı etkinin askerî müdahaleler ile ilişkisini analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada, daha ziyade, demokratik gözetimin birinci ve dördüncü boyutuna odaklanılmıştır.¹

Esasen Türkiye’de sivil-asker ilişkileri, Türk siyasi geçmişinde hem siyaset, hem de entelektüel yaşamın ana tartışma konularından biri olmuştur. Özellikle Geç Osmanlı döneminden 2000’li yıllara uzanan tarihsel süreç, bir bakıma darbeler tarihi olarak okunabilmektedir. Sürecin neredeyse bütününde yapılan sivil-asker ilişkileri konulu akademik çalışmalarda, sivil-asker ilişkileri, silahlı kuvvetler-iktidar ekseninde gerçekleşen stratejik bir ilişki biçimi olarak ele alınmış; analiz çerçeveleri, salt darbeleri önlemeye yönelik biçimde kurulmuştur. Ancak en başta 15 Temmuz’daki gelişmelerin gösterdiği silahlı kuvvetler kompozisyonu ve Türk toplumunun darbe karşısındaki reaksiyonu, hem TSK’nın monolitik özellikler gösteren bir yapı olmadığını, hem de Türk vatandaşlarının sivil-asker ilişki biçiminin bir tarafı olduğunu göstermiştir. Bu nedenle inceleme kapsamına, Türk sivil-asker ilişkilerine ilişkin pek çok çalışmada göz ardı edilen askerlerin ve vatandaşların algı ve bakış biçimleri de dâhil edilerek analiz çerçevesi genişletilmiştir.

Çalışma giriş ve metodoloji bölümlerini izleyen dört bölüm halinde tertiplenmiştir. Çalışmada ilk önce; siyasi kültür ve askerî eğitim ile demokratik gözetim ilişkisi ele alınmıştır. Bu başlık altında siyasi kültür, sivil-asker ilişkileri, askerî eğitimin sivil-asker ilişkileri içerisindeki yeri ele alınmış ve incelenmiştir. Bu bölümü Osmanlı-

¹ Daha fazla bilgi için Bkz: Andrew J. Goodpaster ve Samuel P. Huntington (1977), *Civil-Military Relations*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, University of Nebraska Press, Washington D.C 1997; Rudolf Joo, *The Democratic Control of Armed Forces*, 1995, <http://ftp.infoeuropa.euroid.pt/database/000000001-000005000/000002128.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.07.2018).

Türk askerî eğitiminin sivil-asker ilişkileri ile etkileşiminin ele alındığı bir bölüm izlemiştir. Daha sonra silahlı kuvvetlerin eğitim ve kültür aracılığıyla yarattığı etkiye ilişkin mülakat bulgularına yer verilmiş ve izleyen bölümde bu bulguların değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışma silahlı kuvvetlerin eğitim ve kültür aracılığıyla yarattığı etkinin askerî müdahaleler ile ilişkisini temel aldığından bir sonraki bölümde, askerlerin davranış kalıplarını biçimlendirmede etkili olduğu değerlendirilen siyasi kültür ve askerî eğitimin sivil-asker ilişkileri ile etkileşimi ele alınmıştır.

1. Metodoloji

Sivil-asker ilişkileri konulu çalışmalarda müdahalelere ilişkin davranış kalıplarının nasıl devşirildiği ve bunda siyasi kültürün ve/veya silahlı kuvvetlerin eğitim sisteminin ne ölçüde etkin olduğuna dair bilgiler, genellikle, dış gözlemlerle ve/veya karşılaştırmalar yoluyla elde edilmeye çalışılmıştır. Ancak TSK'nın başta güvenliğin gerektirdiği hassasiyet, gizlilik vb. gerekçelerle dışarıdan yapılan gözlemlere de yeterince imkân vermemesi nedeniyle, ilişkinin bu tarafı hakkında veri toplama imkânları sınırlı kalmış ve askerlerin sivil-asker ilişkileri hakkında algı ve bakış biçimlerini yansıtan az sayıda akademik çalışma yapılmıştır.²

² Sivil-asker ilişkilerini, TSK'nın davranış kalıpları çerçevesinde ele alarak akademi çevreleriyle paylaşan ve TSK personelinin veya bir çalışma grubunun çalışmaları neredeyse yok denecek kadar azdır. Bilindiği kadarıyla, eski Genelkurmay Başkanlarından Orgeneral İlker Başbuğ, 14 Nisan 2009 tarihinde Harp Akademilerinde asker bakışına açıklık getirmeye yönelik bir konuşma yapmıştır. Kendisi de TSK personeli olan Doğan Akyaz'ın müdahalelerin ordu üzerinde etkilerine ilişkin görüşleri, sonradan kitaplaştırdığı "Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi" başlıklı doktora tezi aracılığıyla sivil toplumla paylaşılmıştır. Bkz: Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 180. Ayrıca, Akşit, Kalaycıoğlu, Varoğlu ve Çakar tarafından 2007 Kara Harp Okulu ve ODTÜ öğrencileri örnekleminde gerçekleştirilen bir araştırmayla sivil ve askerî öğrencilerin bakış biçimi farklılıkları araştırılmıştır. Bahattin Akşit vd., "A Comparison of Civil-Military Attitudes: The Case of Turkey" in Giuseppe Caforio (ed.) *Cultural Differences between the Military and Parent Society in Democratic Countries*, Elsevier, Amsterdam, 2007, ss. 325-331.

Askerlere ilişkin bilgi eksikliğinin de etkisiyle, Türk sivil-asker ilişkileri ile ilgili literatürde, TSK’nın siyaseti düzenleme yeteneğine sahip ve yapısı itibarıyla da özerk bir vesayet kurumu olduğu hususu, âdeta, veri olma özelliğini göstermiştir. Keza, TSK, genellikle, askerî eğitim yoluyla yaratılan güçlü itaat örüntüsü nedeniyle, monolitik özellikler gösteren bir yapı olarak görülmüştür. Bu gözlemden hareketle açıklama/çözümleme çerçeveleri, denklemin silahlı kuvvetler tarafının değişmez özellikler gösteren bir yapı olduğu varsayımından hareketle inşa edilmiştir. TSK’nın her dönem benzer kurumsal refleksler gösteren bir yapı olarak sabitlenmesiyle, analiz çerçevelerinin bir siyasi ideoloji ve bununla bağlantılı olarak mevcut sivil-asker ilişkileri kuram ve pratikleri çerçevesinde kurulabilmesi de kolaylaşmış ve bu nedenle Türk sivil-asker ilişkileri konulu akademik çalışmalar benzer çıktılar üretmiştir.

Bu araştırmanın verileri; literatür taraması-ikincil kaynaklar, katılımcı gözlem ve derinlemesine mülakat veri toplama teknikleriyle elde edilmiştir. Çalışma kapsamında muhtelif kuvvet, sınıf ve rütbedeki dokuz emekli general ve albay (üçü emekli general) ile mülakat yapılmıştır. Üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş askerlerin meseleye bakış biçiminin ortaya çıkarılmasını amaçlayan yarı yapılandırılmış mülakatlar, hassas bazı konularda aktif görevdekilere oranla daha az çekingen davranabilecekleri gerekçesiyle üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş emekli general ve albaylarla yapılmıştır. Ayrıca bu personelin, değerlendirmelerinde, çıkar ve kariyer planlamalarının ortaya çıkaracağı kısıtlamalardan daha az etkilenecekleri ve bu nedenle aktif görevdekilere oranla daha fazla objektif olabilecekleri düşüncesi de bu seçimde etkili olmuştur. Üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş askerlerden elde edilen mülakat bulguların kısmî benzerlik göstermesi olasılığı nedeniyle, yasa dışı sol, yasa dışı sağ ve irtica yanlısı görüşleri nedeniyle farklı zamanlarda TSK’dan ilişkileri kesilenler, darbe mağduru askerler ve sivil-asker ilişkileri konusunda çalışma yapan asker kökenli akademisyenlerle de mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatların kapsamına üç askerî darbe mağduru eski asker ile dört asker kökenli akademisyen dâhil edilmiştir. Mülakatlarda öncelikle; sivil siyasi otorite, askerler ve vatandaşların meseleye bakış biçimlerindeki

farklılıklar ve bu farklılıkların uzlaşmazlığa neden olma potansiyelleri ile sözü edilen tarafların sivil-asker ilişkilerinin biçimine dair uzlaşma imkânları sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda özellikle; askerlerin siyasal karar alma süreçlerinde yer alış biçimi, askerî eğitim, askerlerin meslek içi sosyalleşme süreçleri, askerî disiplin, itaat kültürü, militarist zihniyet kalıpları, iç güvenlik ve korporatist yapılanmanın askerî vesayet üzerindeki etkileri sorgulanmıştır. Cevap aranan bir diğer önemli husus ise askerî vesayeti sona erdirmeye yönelik siyaset kurumu düzenlemeleri ile Türkiye'nin demokratikleşme süreçlerine ilişkin algı biçimleri olmuştur.

2. Siyasi Kültür ve Askerî Eğitimin Sivil-Asker İlişkileri ile Etkileşimi

Maurice Duverger'e göre, kültür, "bir insan topluluğundan beklenen davranışları tayin eden rolleri oluşturan, düzenlenmiş davranışlar, düşünceler ve duyuşlar bütünüdür."³ İlder Turan, siyasi kültürün siyasi süreç açısından iki temel işlevi olduğunu belirtmektedir: Birincisi, siyasi kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla siyasi sürecin işleyişini kolaylaştırmaktadır. İkincisi de, siyasi kültür, mevcut siyasi sistemin benimsenmesini, haklı görülmesini sağlamakta ve dolayısıyla sistemin devamlılığını sağlayan bir araç niteliğini taşımaktadır.⁴ Samuel Huntington ve Jorge Dominguez'e göre, bir toplumun siyasi kültürü, "o toplum üyelerinin siyasi nesnelere karşısındaki değer ve yönelimleri ile siyasi semboller hakkındaki inanç ve değerlerinden oluşmaktadır".⁵ Siyasi kültür; bir siyasi sistemde siyasi davranış biçimlerini yönlendiren kural ve varsayımlar ile de karakterize edilebilmektedir. Siyasi kültür, siyasi sistem, siyasi kurumlar ve vatandaşlar arasındaki ilişki biçimleri karşılıklıdır. Siyasi kurumlar

³ Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, Çeviren: Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, 2004, s. 74.

⁴ İlder Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 33.

⁵ Samuel P. Huntington ve Jorge I. Dominguez, *Siyasal Gelişme*, Çeviren: Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1995, s. 19.

siyasi kültüre ayna tutarken; siyasi sistem siyasi kurumların niteliklerine bağlı olarak ortaya çıkmakta ve bireylerin algı ve eylemlerini biçimlendirmektedir.

Eğitim; kültürün toplumun bütün katlarına aktarılması ve benimsetilmesi sürecinin en önemli parçasıdır. Nurettin Fidan ve Münire Erden’e göre, eğitim, yönetsel eylemleri sürekli kılmak amacıyla insanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir.⁶ Mikhail İlin ve Martin Segal, eğitimi siyasi bir araç olarak görmekte; toplumsal yapıdaki değişimleri, farklılaşmaları kontrol altında tutma ve var olan deneyimlerle yeni deneyimlerin sürdürülmesine yönelik bilinçli çabalar olarak tanımlamaktadır.⁷ Dahası, Louis Althusser, eğitim sistemi ve bağlı kurumlarının, devletin ideolojik aygıtları olduğunu ileri sürmekte ve bireyi yönetici toplumun amaçlarına uygun hale getirme fonksiyonunu üstlendiğini belirtmektedir.⁸

Esasen, bireyin içinde yaşadığı siyasi sistemle ilgili meşruluk algısı, eğitim sisteminin etkinliği ile doğrudan ilişkilidir. Bertrand Russell’a göre, devlet eğitim üzerinde bütün öteki etkenlerin toplamından daha çok söz sahibidir. Eğitim ile siyasi sosyalleşme arasındaki bağ siyasi endoktrinasyon ile sağlanır.⁹ Richard Dawson ve Kenneth Prewitt, siyasi endoktrinasyonun belirli bir siyasi algı biçimini, rejimi ve/veya düzeni rasyonel ve meşru göstermeyi amaçlayan özgül bir ideolojiyi açıklamak için kullanıldığını ifade etmektedir.¹⁰

Huntington ile anılan klasik liberal sivil-asker ilişkileri paradigmasında, sivil-asker ilişkileri, sivil siyasi otorite ile askerî liderlik

⁶ Nurettin Fidan ve Münire Erden, *Eğitime Giriş*, Alkam Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 12.

⁷ Mikhail İlin ve Martin E Segal, *İnsan Nasıl İnsan Oldu?* Çeviren: Ahmet Zekeriya, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s. 80.

⁸ Louis Althusser, “Ideology and Ideological State Apparatuses”, Louis Althusser, (ed.), *Lenin and Philosophy and other Essays*, Monthly Review Press, New York, 1971, s. 169.

⁹ Bertrand Russell, *Sorgulayan Denemeler*, Çeviren: Nermin Arık, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu Yayını, 7. Basım, Ankara, 1997, 210.

¹⁰ Richard Dawson E. ve Kenneth Prewitt, *Political Socialization*, Brown and Company, Boston, 1969, s. 147.

arasında gerçekleşen bir etkileşim olarak ele alınmaktadır. Paradigmanın genel kabulleri çerçevesinde, askerlerin siyasete müdahalesi, sivil siyaset kurumlarının silahlı kuvvetleri kontrole ilişkin rol ve işlevlerinin yetersizliği durumuna özgü bir hal olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, sivil siyasi kontrol unsurları vasıtasıyla, mutlak biçimde, siyasi otoriteye tabi kılınmış bir silahlı kuvvetler yapısı (*civilian supremacy*) temel öngörüdür. Bu çerçevede, sorumluluk ve uzmanlık alanları, siyasetin uzmanlık alanından ayrıştırılmış (*seperation*) ve siyasetin dışına çıkarılmış (*isolation*) bir silahlı kuvvetler yapısının sağlıklı bir sivil-asker ilişki modelini garanti edeceği varsayılmaktadır.¹¹

Huntingtoncu klasik liberal sivil-asker ilişkileri paradigmasından esinlenen Pion-Berlin, siyasetin ve silahlı kuvvetlerin siyasi süreçlere katıldığı alanları tümüyle askerî alanlar, tümüyle siyasî alanlar ve gri alanlar (hem siyasî otoriteyi hem de askerleri ilgilendiren alanlar) olarak tasnif etmektedir. Pion-Berlin tümüyle askerî alanların kapsamına donanım modernizasyonu, kuvvet geliştirme, doktrin, askerî eğitim, taktik ve operatif düzeyli birlik sevk/idare kararlarını yerleştirmektedir. Tümüyle siyasî alanların kapsamına tehdit değerlendirmesi, istihbarat, psikolojik harp ve iç güvenlik konuları girmektedir. Gri alanda ise savunma planlaması, silah ve teçhizat üretimi/tedariki, savunma bütçesi ile stratejik seviyedeki birlik sevk ve idaresi kararları sıralanmaktadır.¹²

Görüleceği üzere, askerî eğitim David Pion-Berlin'in tasnifinde, tümüyle askerî alanlar içerisinde sıralanmaktadır. Keza Pion-Berlin'in bu tahliline esin kaynağı teşkil eden Huntingtoncu klasik liberal sivil-asker ilişkileri paradigmasının önerdiği "objektif kontrol" modelinde askerî eğitim, özel bir uzmanlık alanı olarak kabul edilmektedir. "Objektif kontrol"¹³ modelinde silahlı kuvvetlere kendi iç işlerini düzenlemeye

¹¹ Samuel P. Huntington, *Asker ve Devlet*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

¹² David Pion-Berlin, "Military Autonomy and Emerging Democracies in South America", *Comparative Politics*, 1992, Vol. 25, No. 1, 83-102, ss. 85-87.

¹³ Sivil-asker ilişkileri ve askerlik üzerine yazılmış kitapların içerisinde ayrı bir yeri olan Huntington, *Asker ve Devlet* başlıklı eserinde, askerliğin profesyonel bir meslek oluşunu üç temel esasa dayandırır: Birincisi; uzun süreli eğitim/öğretim ve tecrübe sonucunda

ilişkin olarak kurumsal manada bir özerklik verilmekte bunun karşılığında, eğitimleri gereği siyasi nitelikli karar alma süreçlerine katılmaya yetkin olmayan askerlerin bütünüyle siyasi otorite emirlerine tabi olmaları beklenmektedir. Huntington’a göre, profesyonellik ve profesyonelliğe yönelik askerî eğitim modern silahlı kuvvetlerin önde gelen örgütsel özellikleri olup onu modern öncesi dönemin silahlı kuvvetlerinden ayıran en önemli vasıftır. Profesyonel askerî eğitim kapsamında hem genel bir kültür çerçevesi oluşturmak, hem de askerlik mesleğinin kendine özgü bilgi ve hünelerini geliştirmek esas alınır. Askerî profesyonelliğin yüksek düzeyde bir uzmanlık gerektirdiği açıktır. Bu ise ancak geniş kapsamlı bir eğitim planlaması ve uygulaması ile sağlanabilmektedir. Askerî profesyonelliğin en ayırt edici vasfı ise uzmanlık, sorumluluk ve değerleri ortaklaştırma yoluyla sağlanan grup bilincidir.

Ordular şiddet gereçlerinin büyük bölümünü elinde bulunduran örgütlü yapılardır. Bu durum subayların, şiddete dayalı gücü örgütleme, teçhiz etme, eğitime, harbe hazırlama, askerî liderlik, taktik, operatif ve stratejik harekât planlama yetenekleriyle teçhiz edilmelerini zorunlu kılmaktadır. Böylesine geniş kapsamlı bir eğitimle subaylara askerî liderlik kapasitesi kazandırma dışında, sosyal ve siyasi süreçleri izleyebilme ve değerlendirebilme yeteneği de kazandırılmaktadır. Ayrıca askerî harekâtın icrası gibi oldukça güç görevlerin gerektirdiği profesyonelleşmeye yönelik eğitim kurgusu nedeniyle, askerler, stres altında karar verebilme, davranabilme, beka ve idame, risk yönetimi gibi konularda da eğitilmektedir.

uzman olunması ve teori ile pratiğin bir arada bulunmasıdır. İkincisi; icra edilen vazifenin toplumun yaşam ve güvenliği için gerekli ve hayati öneme sahip olmasıdır. Üçüncüsü; icra edilen vazifenin aynı duyguları paylaşan kişilerden oluşan bir birlik içinde, kendilerini bu grubun bir parçası olarak görenler tarafından yerine getirilmesidir. Yine Huntington’a göre, silahlı kuvvetler üzerinde sivil otoriteye en sağlıklı ve en etkin kontrolü sağlayan norm, objektif kontroldür. Objektif kontrol ise, askerlik mesleğinin profesyonel yeteneğinin artırılması ve askerlerin politikadan uzaklaştırılması ile sağlanır. Bkz: Samuel P. Huntington, *age*, ss. 80-81.

Huntington'un etkili bir sivil kontrol modeli olarak önerdiği "objektif kontrol" modelinde, siyaset ve askerlik birbirinden bağımsız iki ayrı uzmanlık alanı olarak görülmektedir. Bu anlayışa bağlı olarak, eğitimleri gereği siyasete katkı yapacak kadar donanımına sahip olmayan askerler, siyasî kararlara müdahale etmemeli; buna karşın siyasetçiler de silahlı kuvvetlerin uzmanlık alanından uzak durmalıdır. Siviller, askerlere sadece güvenliğe ilişkin karar sürecinin askerî uzmanlığa başvurmayı gerektiren alanlarında danışmalıdır.

Buna mukabil, Morris Janowitz *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait* isimli çalışmasında, İkinci Dünya Savaşı sonrasının değişen güvenlik ortamında, silahlı kuvvetlerin personel ihtiyacının azaldığını ve onların profesyonel silahlı kuvvetlere dönüştürülmesine yönelik gayretlerin arttığı bir ortamda, askerliğin bir yurttaşlık sorumluluğu olduğuna ilişkin kabul/ideallerin aşındığını değerlendirmektedir. Askerî görevlerin mahiyeti, teknoloji ve toplumsal kültürdeki değişim, Huntington'un öngörülerinin aksine, profesyonel askerlere kaçınılmaz bir biçimde siyasî sayılabilecek rol ve ödevler yüklemektedir. Bu kapsamda, profesyonel askerleri toplumsal değerlerle uyumlaştırmaya yönelik siyasî eğitim ihtiyacı da kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Kısacası, Janowitz için, sivil kontrol ancak toplumsal kontrol kavramı etrafında şekillendirilebilecek ve anlamlandırılabilir bir şeydir. Sivil kontrol açısından asıl olan ise, askerlerin toplumsal yapı ve değerlerle bütünleştirilebilmesidir. Janowitz, askerî eğitimin, silahlı kuvvetlerin uhdesine bırakılmasının müdahale eğilimlerini teşvik edeceğini bu nedenle sivil siyasî otoritenin ve sivillerin değer yargılarının askerlere empoze edilmesine yönelik bir siyasi ve ideolojik eğitime tabi tutulmaları gereğine işaret etmektedir:

Askerlerin, özellikle subayların iç siyasetin etkilerinden yalıtık olabileceklerini düşünmek imkânsızdır. Ayrıca siyasi ve ideolojik eğitimi, askerlerin kendi profesyonel uzmanlık ve sorumluluk alanlarının bir parçası olarak görmek ve yurttaşlık eğitiminin amacını, "değerleri kurumun kendi içinde ortaklaştırmak" olarak belirlemek de yanlıştır. Siyasi ve ideolojik eğitimin amacı, öncelikle demokratik

sistemlerin nasıl işlediğini anlatmaktır. En önemli amacı ise, askerlerin demokratik sisteme bağlılıklarını pekiştirmektir.¹⁴

Askerî eğitim-öğretim süreçlerinin aynılaştırmayı ve sorgulamaksızın öğrenmeyi-eylemeyi zorunlu kılan yapılar olduğu söylenebilir. Bu durum, subayların benzer değer yargıları, görev ve sorumluluk bilincine sahip bireyler olarak gelişmelerine ve bunun sonucu olarak da oldukça güçlü bir grup bilincinin oluşumuna neden olmaktadır denebilir. Askerî eğitimin bir başka yönü de, çok erken yaşlarda başlatılmasıdır. Askerî eğitimin öncelikli amaçlarından biri; subaya edindiği bilgi ve beceriyi kendi kişisel amaçları için değil, grup ve/veya toplum yararına kullanmasını öğretmektir. Bir diğer deyişle, subaylara eğitim-öğretim yoluyla özel bir sosyal sorumluluk duygusu yüklenmektedir. Bu sosyal sorumluluk duygusu, koruma ve kollamaya yönelik bir görev duygusunu da beraberinde getirmektedir. Erken başlayan bir öğretim-eğitim-öğretim süreci subaylarda, uzmanlık ve profesyonellik formasyonunun oluşturulması dışında, onların ideolojik olarak da yapılandırılabilmelerini de mümkün kılmaktadır. İşte bütün bu yetiştirme özellikleri, subayların kendilerini toplumun diğer kesimleri dışında ve hatta üstünde görebilmelerine de yol açabilmektedir. Janowitz gibi Mehran Kamrava da, askerî profesyonelliğin ancak yüksek düzeyde eğitim, teknoloji kullanımı, vuruş gücü, iyi düzenlenmiş askere alma ve terfi sistemleriyle karakterize edildiğini belirtmektedir. Kamrava’ya göre, bu unsurların mükemmelleştirilmesi ise -Huntington’un çözümlerinin tam tersine-, silahlı kuvvetlerin siyasete tesir etme kabiliyetini geliştirecektir. Kamrava, İsrail’i bu nedenle “askerî demokrasi” ve “devleti olan silahlı kuvvetler” olarak adlandırmaktadır. Kamrava ayrıca, hem Türkiye, hem de İsrail Silahlı Kuvvetleri’nin sözü edilen profesyonellik vasıflarına ziyadesiyle sahip olduğunu ve bu vasıfları yoluyla korporatist bir kimlik geliştirerek siyasete derinlemesine nüfuz edebildiklerini iddia etmektedir.¹⁵ Siyasi

¹⁴ Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, Free Press, New York, 1971, s. 439.

¹⁵ Mehran Kamrava, *Modern Middle East: A Political History since the First World*

kültür ile askerî eğitimin sivil-asker ilişkileri ile etkileşimi konusunu Türkiye özelinde değerlendirebilmek amacıyla, bir sonraki bölümde Osmanlı-Türk askerî eğitiminin sivil-asker ilişkileri ile etkileşimi incelenmiştir. Bu kapsamda önce, özetle Geç Osmanlı döneminde başlamak kaydıyla, askerî eğitimin tarihsel gelişiminin çalışma konusuyla ilgili yönleri, sonra da kısaca, Türk siyaset bilimi literatüründe Osmanlı-Türk askerî eğitiminin sivil-asker ilişkileri ile etkileşimine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

3. Osmanlı-Türk Askerî Eğitiminin Sivil-Asker İlişkileri ile Etkileşimi

Osmanlı Devleti'nin genişleme siyaseti, güçlü bir silahlı güce sahip olunmasını gerektirmiştir. Üstün nitelikli piyade askerlerinden oluşan merkez gücü, padişaha bağlı "Kapıkulu Ocakları" denilen daimî ve nitelikli bir kuvvet olarak teşkil edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminden başlamak suretiyle de, askerî gücün devşirme mensupları giderek daha fazla devlet bürokrasisi içerisinde yer almaya başlamıştır. Merkezî bürokrasinin bir kısım kadroları, Enderun Mekteplerinde eğitilen Kapıkulu Ocağı mensubu devşirmeler ile doldurulmaya başlanmış; Çandarlı Halil Paşa'dan sonra da devşirme/kapıkulu mensupları, sadrazamlık kadrolarına dahi getirilmiştir.¹⁶ Bu uygulamalar ile Osmanlı merkezî bürokrasisi, çağının diğer örnekleri gibi ayrıcalıklı sınıflara veya etnik/dinî kökene dayalı olmayan, ancak çıkarlarını devlet olgusuyla bütünleştiren ve ancak onunla birlikte var olabilen bir kast niteliğine bürünmeye başlamıştır.

18'inci yüzyıldan itibaren, bilim ve teknolojideki gelişmeleri silahlı kuvvetlerine daha fazla yansıtmaya başlayan Avrupalı devletlerin orduları, Osmanlı Ordusu'nu savaş alanlarında mağlup etmeye başlamıştır. Osmanlı, Avrupa'daki gerilemesini askerî başarısızlıklarda aramıştır. Bu kapsamda, III. Selim döneminde başlayan Batılılaşma çabaları, Batı'nın askerî üstünlüğüne karşı silahlı kuvvetlerin yeniden

War, University of California Press, Ltd, London, England, 2005, ss. 7-66.

¹⁶ Halil İnalçık, "Osmanlı Devrinde Türk Ordusu", *Türk Kültürü*, Sayı 22, 1964.

düzenlenmesi şeklinde bir askerî bakış tarzıyla şekillenmiştir. Bu düzenlemeler, devletin bekasının güçlü ve modern bir silahlı kuvvetler ile sağlanabileceği düşüncesi üzerine bina edilmiştir. Önce bu modernleşme/batılılaşma anlayışıyla uyumlu olarak, 1773 yılında Padişah III. Mustafa zamanında bugünkü Deniz Harp Okulu’nun temelini teşkil eden ve “Tersane Hendesehanesi” adını taşıyan ilk askerî okul kurulmuştur. Benzer biçimde, Batı eğitim metotlarıyla yetiştirilmek üzere “Nizam-ı Cedit” ordusu teşkil edilmiştir. Daha sonra da giderek daha fazla siyasilenen ve siyasilenikçe savaşıma yeteneğini yitiren Yeniçeri Ocağı kapatılmıştır.

Yeniçeri Ocağı, Osmanlı Ordusu’nun profesyonel çekirdeğini oluşturmuştur. Osmanlı padişahlarının siyasi, askerî ve dinî otoriteyi uhdesinde birleştiren vasfının, yeniçerileri padişahın şahsında somutlaşan sivil siyasi otoriteye çoğu zaman başkaldırmaktan alıkoyan etkenlerden biri olduğu söylenebilir. Ayrıca Yeniçeri Ocağı’ndaki dinî terbiye de eğitim sistemi, yeniçerilerin gelir kaynaklarına ve sosyal haklarına ilişkin kurumsal düzenlemeler, katı disiplin ve cezalandırma sistemleri, askeriyeyi padişaha başkaldırmaktan alıkoyan diğer nedenler kapsamında sıralayabilmek olanaklıdır. Osmanlı padişahlarının otoritesinin zayıflamasıyla siyasi rejime karşı giderek daha fazla tehdit oluşturmaya başlayan Yeniçeri Ocağı’nın toptan lağvı Osmanlı tarihindeki önemli bir sivil-asker ilişkileri düzenlemesi olmuştur.

Yeniçeri Ocağı’nın toptan lağvına yönelik olarak 1826’da gerçekleştirilen bu topyekûn düzenleme “Vaka-i Hayriye” yani “Hayırlı Olay” olarak bilinmektedir. Sonradan bu ordunun yerine “Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu” kurulmuştur. Bu düzenlemelerin düşünsel arka planında, Batı tipi eğitim sistemiyle eğitilen ve Batılı tarzda donatılan küçük ve vasıflı askerî birliklere sahip olmanın egemen otoritenin askerleri kontrol etmesine imkân sağlayacağı düşüncesi yer almıştır.¹⁷ Ayrıca bu düzenleme, bir bakıma, Peter Feaver’ın *Armed Servants: Agency* isimli çalışmasında sözünü ettiği

¹⁷ Metin Kunt ve Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, C. III, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 109.

asil-vekil ilişkisinin temelinde yer alan, sert ödüllendirme ve cezalandırma sistemleriyle de desteklenmiştir.¹⁸

1773 yılında açılan “Tersane Hendesehanesi”ni takiben 1834’te Fransa’daki *Ecde Militaire* örnek alınarak piyade ve süvari subayı yetiştirmek için, “Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane” açılmıştır. Askerî eğitim sisteminde Alman etkisinin başlaması ise 1870 sonrasına denk gelmektedir. Prusya askerî eğitim sistemi, dönemi itibariyle, etkin bir ordunun iç işleyişinin -üstlere koşulsuz itaat ve sadakat, disiplin, ödevin kutsallığı gibi- değer ve kurallara bağlılığına vurgu yapan en klâsik örnek olması nedeniyle seçilmiştir. Prusya’nın bu değer ve kuralları toplumsal-siyasi yaşama da hâkim kılan bir militarizm örneği olduğu da iddia edilmektedir.¹⁹

Batılı eğitim-öğretim metotlarının askerî okullarda uygulamaya sokulması sonucunda, Avrupalı subaylar, mühendisler ve öğretmenler gözetiminde çağdaş bilim ve teknikle bezenmiş yeni bir subay kuşağı yetiştirmeye başlamıştır. Ayrıca Prusya askerî geleneğinin temel öğeleri olan usul ve prensipleri Osmanlı ordusunun temel ilkeleri haline getirilmiştir. Bunlar “silsile-i merâtip”, “amirlere ve emirlere mutlak itaat”, “sadakat”, “düzen ve disiplin”, “iş küçük parçalara bölme ve her parçayı detaylarıyla öğretme”, “otomatik davranış biçimi geliştirme” ve “iş bölümü”dür. Ayrıca, dönemin tarihsel gelişim çerçevesi/bilinci üzerine çatılmış “Prusya eğitim sistemi” yeni kuşak öğrencilerde Batı’da hâkim aydınlanma düşüncesi ile modernitenin gözde ideolojisi olan “milliyetçilik” düşüncesini de geliştirmiştir. Bu ideolojik yapılandırmada, özellikle, Colmar von der Goltz Paşa’nın *Millet-i Müselleha* (Silahlı Millet) kavramlaştırmasının önemli etkileri olmuştur.²⁰

¹⁸ Peter Feaver D, *Armed Servants: Agency*, Cambridge, Harvard University Press, 2003, s. 54.

¹⁹ Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu*, ed. Abdullah Onay, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 7.

²⁰ Colmar von der Goltz, *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, Yay. Haz. İsmet Sarıbal, Çankırı Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kaynak Eserler Serisi: 1, Çankırı, 2013.

Ancak daha sonraki gelişmeler, Batılı eğitim teknikleriyle donatılan askerî okullarda uygulanan eğitimin mahiyetinin yönetime muhalif askerlerin çıkmasına sebep olabildiğini göstermiştir. Diğer bir deyişle, askerî okullar ve askerî okullardaki eğitim sistemi, ordunun siyasete karışmasına kapı aralamıştır. Batılı tekniklerle eğitilmiş orduların, sahip olduğu şiddet gereçlerinden istifadeyle, siyasi sistemi değiştirmeye yönelik eğilimlerini tetikleyen bir başka neden de, ordu içerisindeki mektepli-alaylı çatışması olmuştur. Alaylıların yönetimce kayırılması, siyasî otoritenin terfi-tayin gibi orduya özgü pratiklere alaylılar lehine müdahil olması ve maaşların düşüklüğü siyasî otoriteye karşı duyulan güvenin sarsılmasına vesile olmuştur.

Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde, art arda yaşanan savaşların da etkisiyle askerî okulların müfredatı ordunun ve subayların siyasî çekişmeler içerisine girmemesi, askerlik mesleği ile meşgul olması ve karar alıcı değil de, uygulayıcı olarak görev yapması esasına göre düzenlenmiştir. Bu kapsamda, askerî okullarda ağırlıklı olarak askerî dersler yer almıştır. Cumhuriyet Dönemi’nin ilk subay mezunları 1924 yılında verilmiştir. 1924-1938 arasında Harp Akademileri’nden her yıl 26 ile 51 arasında değişen sayılarda kurmay subay mezun edilmiştir. Askerî okullardaki öğrenci sayısı, özellikle 1940’lu yıllardan başlamak suretiyle sürekli artırılmıştır. Keza, Orgeneral Fevzi Çakmak’ın 22 yıl süreyle Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemde; askerî eğitimin temel düsturu, askerlerin sıkı bir emir-komuta zinciri ile kontrol altında tutulması olmuştur. Esasen, 1950’lere kadar devam eden süreçte, gerek askerî eğitimde, gerekse harp silah ve gereçlerinde modernizasyon amaçlansa da, elde mevcut kaynaklar dikkate alındığında, görece bir askerî yenilenme sağlanabilmiştir. Askerî eğitimin temelini teşkil eden “büyük önder Mustafa Kemal Atatürk’e ve onun ilke ve inkılaplarına sadakat”, yanlış tefsirler neticesinde, Talat Aydemir’in başarısız darbe girişimleri dâhil tüm askerî müdahalelerde bir tür ideolojik meşruiyet vasıtası işlevi görmüştür.²¹

²¹ Efe Güzeloğlu, İmparatorluk Zabıtından Cumhuriyet Subayına: Erken Cumhuriyet

1960 ve 1971 darbe deneyimleri ordunun, subay ve astsubayların emir-komuta sistematiği dışında bir kısım ordu içi örgütlenmelerle ve silsile-i merâtip dışında kalkışmalarda bulunabilecekleri algısını pekiştirmiştir. Bu nedenle, silahlı kuvvetlerin üst kademesi 1960'ı izleyen dönemde bu türden kalkışmaları önlemeye yönelik tavırlar sergilemiştir. Silahlı kuvvetler, 1971 sonrasında başta askerî eğitim sistemi olmak üzere art arda gerçekleştirilen düzenlemelerle, hiyerarşi dışında örgütlenmeden, mutlak bir emir-komuta zinciri içerisine çekilmeye çalışılmıştır. Bu durum; 1971'i izleyen süreçte ironik ve paradoksal bir biçimde, ordunun siyasetteki ağırlığının daha da artmasını ve kurumlaşmasını da beraberinde getirmiştir.²²

1980 sonrası döneme ilişkin olarak gözden kaçırılmaması gereken bir husus da şudur: Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en önemli kaygısı; onun formal emir-komuta zincirinin, enformel hiyerarşik yapılanmalar tarafından tehdit edilmesidir. Bu nedenle, hemen her askerî darbe döneminde kayda değer sayıda subay ve astsubayın ordudan ilişkileri kesilmiştir.²³

Tanel Demirel, askerlerdeki müdahaleci eğilimlerin en önde gelen kaynağının, başta askerî eğitim olduğunu ifade etmektedir.²⁴ Genelkurmay Başkanlığı ise, eğitimin askerî müdahaleleri biçimlendirdiği iddiasını, 6 Mayıs 2012 tarihinde TSK'nın internet sitesinden yapılan basın açıklamasıyla²⁵ reddetmiştir. Kemal Karpat,

Subaylarının Anılarında Askerî, Toplumsal ve Siyasî Düşünce, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2016.

²² Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

²³ 1980 askerî darbesini takip eden dönemde Türk toplumsal ve siyasal yaşamına önemli ölçüde tesir eden cemaat ve tarikatların silahlı kuvvetlere etkilerini önlemeye yönelik bütün gayretlere rağmen, FETÖ mensupları -özellikle de 1986'dan başlamak üzere- askerî eğitim kurumları içerisine yerleşmeye başlamıştır.

²⁴ Tanel Demirel, "2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset: Kontrollü Değişim ile Statüko Arasında Türk Ordusu", *SETA Analiz*, Sayı 18, 2010, s. 10.

²⁵ TSK Basın ve Halkla İlişkiler, "23 Temmuz 2012 tarihli ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Eğitim ve Öğretim Kurumlarında Verilen Eğitimler" başlıklı basın açıklaması;

TSK mensubu yüksek rütbeli subayların algılarının da, Türkiye’deki sivil-asker ilişkileri üzerinde ciddi anlamda etkili bir faktör olduğu ve askerî darbeleri teşvik ettiğini ileri sürmektedir.²⁶ William Thompson, askerî darbeleri tetikleyen dört etkeni sıralarken subayların algılarına özel bir vurgu yapmaktadır. Bu etkenlerin ilki, rejimin zayıflığı ve siyasî otoritenin korumasızlığıdır. İkincisi, askerî liderlerin kendilerini siyasî rejimin en önde gelen güvencesi olarak görmeleridir. Üçüncüsü, silahlı kuvvetler mensuplarının uluslararası sistem ve dış siyasete ilişkin algılarıdır. Sonuncusu ise, baskı ve/veya mağduriyet algısıdır.²⁷ Claude Welch ve Eric Nordlinger de, yüksek rütbeli subayların algılarının askerî müdahaleler üzerinde etkili olduğu hususuna benzer açıklamalarla iştirak etmektedir.²⁸

Doğan Akyaz, Atatürk ilke ve inkılaplarının tehlikeye düşmesi durumunda harekete geçmek gerektiği düşüncesinin, bir tür ahlaki ve meslekî yükümlülük olarak askerî eğitim yoluyla kodlandığını belirtmektedir. Akyaz’ın açıklamalarına Demirel’de de rastlamak olanaklıdır. Demirel, askerî eğitim yoluyla subayların ayrıcalıklı bir zümre olduğuna inandırıldığını ve devletin tehlikede olduğuna dair bir algı biçiminin subayları yasallığı tartışmalı söylem ve eylemlere yönelttiğini iddia etmektedir:

Sivil otoriteye itaat kültürü 1950’lerde ancak bir dönem karşılık bulabilmiş; 27 Mayıs darbesi ile birlikte ise âdeta yok denecek dereceye inmiştir. Türk subayı için korunması gereken temel değer, devlet ve devletin temel felsefesi olan Atatürk ilke ve inkılaplarıdır. Üstelik bu değerleri tehlikeye

“Genelkurmay: Darbe Eğitimi Vermiyoruz” *Sabah*, 14.11.2012.

²⁶ Kemal Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 312.

²⁷ William Thompson, *Explanation of the Military Coup*, University of Washington, Washington DC, 1972, ss. 36-38.

²⁸ Claude E. Welch “Military Disengagements from Politics, Paradigms, Processes, Random Events”, *Armed Forces and Society*, 2000, 18, 3, ss. 323-342, s. 354; Eric A. Nordlinger, *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Prentice Hall Inc. Englewood Cliffs, New Jersey: 1971, s. 53.

düşürenler arasında siviller ilk anda akla gelenlerdir. Söz konusu değerler tehlikeye düştüğü zaman harekete geçmek, bırakın suç olmayı, ahlaki ve mesleki yükümlülük olarak kodlanmaktadır. Atatürk ilke ve inkılaplarının ne olduğu ve bunların ne zaman ihlâl edilmiş sayılacağı konusunda karar verme yetkisi de yine özü itibarıyla subaylara aittir.²⁹

Türk subayının ayrıcalıklı bir zümre olduğuna inan(dırıl)ması, bir başka önemli etkidir. Ayrıcalıklı olmak demek; millete çok çalışarak hizmet etmek, gerektiğinde yol göstermek, onun uğruna canını vermek demektir. Milletin tehlikede olduğuna ilişkin çok kesif bir propagandanın, siyasî parti liderleri, cumhurbaşkanı, akademisyenler, gazeteciler, yazarlar tarafından mütemadiyen dile getirildiği bir toplumda, iktidar hırsı ile öne çıkmış kişiler, kurum kültürü içinde her zaman canlı olan bu misyon söylemine sarılabilmektedir. Bu perspektiften bakılırsa, uzun yıllar boyunca, korkuyla karışık bir saygı görmeye alışmış subayların, birdenbire karşı karşıya kaldıkları eleştiri dalgasını hazmetmelerinin ne kadar zor olduğu daha iyi anlaşılabilir. Bu teşhis ve ruh halidir ki, 2002 sonrasında hükûmete yönelik yasallığı çok tartışılacak arayışları gündeme getirmiştir. Hükûmeti görevden uzaklaştırmaya yönelik bu çabalar, hem komuta kademesindeki ayrılıklar, hem de Ak Parti'nin düşünüldüğünden daha fazla toplumsal destek devşirebilmesi nedeniyle akim kalmıştır.³⁰

Birsen Örs de, askerî örgütlenmenin özellikleri kapsamında sıraladığı; “grup bilinci” ve “dayanışma” unsurlarının, silahlı kuvvetleri hem fiziksel olarak en güçlü örgütlenme konumuna getirdiğini, hem de sosyal olarak diğer toplumsal örgütlenmelerin dışına ve üstüne taşıdığını ileri sürmektedir. Örs’e göre, grup bilinciyle

²⁹ Doğan Akyaz, *age*, s. 180.

³⁰ Tanel Demirel, *agm*, ss.14-15,

ortaya çıkan ruh haline güç ve hoşnutsuzluk eklenince, askerlerde güçlü bir müdahale eğilimi ortaya çıkabilmektedir.³¹

4. Silahlı Kuvvetlerin Eğitim ve Kültür Aracılığıyla Yarattığı Etkiye İlişkin Mülakat Bulguları

Üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş emekli askerlerle yapılan mülakatlardan elde edilen bulgular, mülakat yapılan personelin siyasi tahlillerinin önemli ölçüde benzeştiğini işaret etmektedir. Siyasi tahliller genellikle, Türkiye tarihini Batı tipi bir modelden ayırt etmek ve onun kendine haslığını, özgüllüğünü göstermek için analitik bir araç olarak kullanılan “devlet merkezli” analiz çerçevesi³² üzerine bina edilmektedir. Demirel ve Akyaz’ın tespitlerine benzer biçimde, askerî eğitim yoluyla subayların ayrıcalıklı bir zümre olduğuna inandırıldığı hususu, mülakat yapılanların neredeyse bütününcü de bir veri olarak kabul edilmektedir. Keza, mülakat yapılanların tamamı, subaylardaki devletin bekasının tehlikede olduğu algısının önde gelen askerî müdahale nedeni olduğu savına da katılmıştır.

Bu durum, ilk bakışta TSK’nın komuta personelinin, askerî eğitimin de etkisiyle, siyasi çizgileri bakımından monolitik bir yapı hâline getirildiğini akla getirmektedir. Ancak 2008-2010 döneminin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, 2009 yılında Harp Akademilerinde yaptığı “Yıllık Değerlendirme” başlıklı konuşmasının ve eski askerlerle yapılan mülakatların bütününcü dikkatli bir analizi, TSK’nın subay personelinin siyasi çizgileri itibarıyla monolitik bir yapı

³¹ Birsen Örs, *Türkiye’de Askerî Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s. 39.

³² “Devlet merkezli” analiz çerçevesi, Türk demokrasi tarihinde, ana akım kuramların (liberal, Marksist vb.) siyasetin karşılaştığı güçlükleri ortaya çıkarmada ve sıkça karşılaştığımız demokrasi kesintilerini anlamlandırmada yetersiz kaldığı temel öngörüsü üzerine bina edilmiş akademik çalışmaları tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Her ne kadar, Türkiye’de, “devlet merkezli” bakış açısının belirli bir kısım akademisyeni bir araya getiren bir kavramsal çerçeve ve/veya bir akım olduğunu söyleyebilmek güçse de, ana akım kuramların Türkiye örneklerini açıklamada yetersiz kaldığı kabulünden hareket eden araştırmacıların Türk siyasi yaşamını “devlet merkezli” bir bakış açısıyla okumaya çalıştıkları söylenebilir.

olarak ele alınamayacağına dair çok sayıda bulguyu da işaret etmektedir. Başbuğ'un bu konuşmasında, Huntington'a atfedilen klasik liberal sivil-asker ilişkileri paradigmasının buna karşın,³³ derinlemesine mülakat yapılan üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş emekli askerî personelin aynı konuya ilişkin görüşlerini, "devlet merkezli" analiz çerçevesinin biçimlendirdiği görülmüştür. Başbuğ ile üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş emekli askerler arasındaki sivil-asker ilişkilerine dair temel söylem farklılıkları bile kendi başına, subayların siyasi görüşleri bakımından aynılaştırılmasının güç olduğunu göstermektedir.³⁴

Ayrıca mülakat yapılan eski askerlerin görüşleri arasında da kayda değer farklılıklar görülmüştür. Mülakat yapılan eski askerlerden büyük bir kısmı, Osmanlı-Türk eğitim sisteminin sivil kontrol ile ilişkilerine dair değerlendirmelerinde, subayların eğitim düzeyleri, reformist sosyal temelleri, teknik yetenekleri ve Batı'da ortaya çıkan gelişmeleri yakından takip ediyor olmaları nedeniyle silahlı kuvvetlerin gelişmiş örgütsel yapılarının, modernleştirici işlevler gördüğü öne sürmektedir. Buna karşın, bütün bunların modernleşmeyi engelleyici ve demokrasileri kesintiye uğraticı sonuçları olabileceği de iddia edilmektedir. Örneğin, çalışma çerçevesinde kendisiyle mülakat yapılan 1980 Askerî Darbesi mağdurlarından Y'nin³⁵, mülakat yapılanların ekseriyetinin aksine, Batı tarzı eğitim sisteminin askerleri siyasi otoriteyle çatışmaya iten değer sistemleri yarattığına ilişkin tespitleri ilginçtir:

³³ Başbuğ konuşmasında, Huntington'un *Asker ve Devlet* isimli kitabına müracaat ederek askerliğin bir meslek alanı/uzmanlık alanı olarak ayrılması ve sınırlarının çizilmesinin gerektiğini vurgulamıştır. Keza aynı konuşmada, askerler üzerindeki sivil kontrolün en üst düzeye çıkarılabilmesi için, en sağlıklı ve etkin normun "objektif kontrol" olduğu hususu da fazlasıyla öne çıkan bir vurgu olmuştur.

³⁴ Başbuğ'un konuşmasının sivil-asker ilişkilerini konu alan bölümünün "modern ulus devlet" vurgusunu öne çıkaran güçlü klasik liberal izler taşımasına karşın, emekli askerî personelin aynı konuya ilişkin görüşlerini "devlet merkezli" analiz çerçevesinde biçimlendirmesi bile, üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş personelin dahi, siyasi tahlillerde ayrışabileceğine işaret etmektedir.

³⁵ 12 Eylül sonrasında yasa dışı sol görüşleri nedeniyle üsteğmen rütbesindeyken TSK'dan ilişiği kesilmiştir.

1970’lerde yaşanan sosyalist kitleselleşme askerleri de etkilemiştir. Bu dönemde Kenan Evren başkanlığındaki Eğitim Okullar Dairesi’nin hazırladığı plan gereğince 1969’da üç yıla çıkarılan harp okullarındaki öğretim süresi 1974’de dört yıla çıkarılmıştır. Bu Osmanlı’nın son dönemine benzetilebilir. Yani devletin değer yargularından çok ama çok farklı değerler ile yetişen subaylar siyasi otoriteyle nasıl çatışmaya girmişse, 1974’ten sonra bu okullara girenler de benzer refleksler göstermiştir. Dahası aynı dönemde, kitleselleşen sosyalist hareketler, devletin baskı ve provokasyonlarıyla, şiddete de başvurmuştur. Sonuçta 12 Eylül 1980 darbesinden sonra resmî rakama göre 1020 asker işkenceden geçirilerek TSK ile ilişiği kesilmiştir.

Askerî eğitim ile askerî darbe ilişkisini yorumlayan Y’nin görüşleri ile 28 Şubat mağduru Ç’nin³⁶ görüşleri önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Küçük yaşlarda başlayan askerî eğitimin, sivil-asker ilişkilerini etkileyen dinamiklerden biri olduğunu ve eğitim süreçleriyle askerlerin aynılaştırıldığını kabul eden Y, buna mukabil, bu süreçler yoluyla darbeci subaylar yetiştirildiği yönündeki görüşleri şu değerlendirmesiyle eleştirmiştir:

Askerî eğitim sisteminin, sivillere karşı güvensizlik aşıl原因 bir yapısı olduğu söylenebilir. Yani, “ebet-müddet” olarak da tanımlanabilecek bir kavramlaştırmayla; devlete bağlılık artı silahlı kuvvetlerin ebedi başkomutan ilân ettiği Mustafa Kemal Atatürk’ün mirasına sadakat ve bu mirası her ne pahasına olursa olsun korumak şeklinde özetlenebilecek bir ideolojinin aşılandığı veya aşıl原因maya çalışıldığı doğrudur. Ancak askerî müdahaleyi ve müdahale geleneğini salt bununla açıklamaya çalışmak doğru değildir.

³⁶ 28 Şubat sürecinde “irtica” yanlısı görüşlere sahip olduğu iddiasıyla TSK’dan ilişiği kesilmiştir.

28 Şubat mağduru Ç ise, sadece askerî eğitim sisteminin değil millî eğitimin bütününe, Tevhid-i Tedrisat Kanunu düzenlemeleriyle, ulusalci-resmî ideolojiye uygun vasıfta insan yetiştirmeye matuf biçimde tasarlandığını değerlendirmiştir. Dahası, Ç'ye göre, Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında bütün toplumsal, kültürel ve siyasi pratikler resmî ideoloji çerçevesinde biçimlendirilmiştir. Ç, askerî vesayet sisteminin kurulması ve bunun sürekliliğinin sağlanmasında, eğitim sisteminin yanı sıra yasal çerçevenin de önemli rol oynadığını belirtmiştir. Ç'ye göre, eğitim sisteminin yasal alt yapısını oluşturan mevzuat, vesayet sistemini pekiştirmeye ve bu sistemin yeni şartlara uyarlanarak sürekliliğinin sağlanmasına imkân veren özellikler taşımaktadır. Ç, TSK'daki hizmet süresi içerisinde askerî eğitim sistemi aracılığıyla, kendi içerisinde kapalı bir hiyerarşi sistemi kurulduğuna ve subayların "köylülük", "dindarlık" vb. kimlikleri küçümseyen bir ideolojik çerçeve içerisine hapsedilmeye çalışıldığına dair somut olaylarla karşılaştığını ifade etmiştir. Ç'ye göre, askerî eğitimin kurduğu bu kapalı hiyerarşi sistemi subayları, sadece diğer kamu personelinden değil, kendi hiyerarşisi içerisindeki astlardan da (görevin gerektirdiği anlamın ötesinde) üstün görme psikolojisi içerine sokmaktadır. Ç, ayrıca, Türk toplumunda yaygın dinî ve kültürel kodlar ile zorunlu askerlik ve TSK'nın diğer toplumsal rol ve işlevlerinin bu üstünlük algısını tahkim ettiğini ileri sürmüştür. Ç'nin, mülakatın pek çok yerinde, sözü edilen bu mekanizmaların; askerî vesayeti tahkim edici etkilerine de dikkat çektiği görülmüştür. Ancak Ç, askerî eğitim ve askerî vesayeti tahkim edici diğer düzenlemeler yoluyla subayların siyasi anlamda monolitik bir yapı hâline getirildiğinin söylenemeyeceğini, subayların bakış biçimlerinin, hiyerarşik kademelerde buldukları konuma göre değiştiğini, üst düzey komuta görevlerinde yer alanların siyasi görüşlerinin, hiyerarşi içerisinde yükselbilmenin gerektirdiği koşullar nedeniyle benzerlikler gösterdiğini belirtmiştir:

Kuran'daki kıssalarda, toplum yapılanmalarında çevreyi belirleyen merkez olgusu çeşitli versiyonları ile anlatılır. Bu kıssaların halk algısı ile sosyolog algısı çok farklıdır. Meselâ, Hz. Musa kıssasında, toplumsal merkez Firavun isimli bir hükümdardır. Toplumda, her şey Firavuna göreli hâle

gelmiştir: Yasalar, silahlı kuvvetler, idare, siyaset, halk... Toplumun bu görelilikten kurtulması için topluma Musa aşısı yapılır. Aynı şekilde, Bakara (İnek) suresinde, ineğin kutsallaştırılması ile toplumun bu kutsallaştırma üzerinden (İneğin kutsallaştırılması) biçimlenmesi, bu kutsallığı aşamaması, yani monolitik bir algıya saplanması sonucu toplumun bütün değişim dinamiklerinin bloke edilmiş olması gerçeği anlatılır. Çözüm ise, kutsallaştırılan nesnenin, genç, güzel ve besilisini kesmektir. Yani kutsalın kesilmesi... Yani kutsallık algısının yıkılması... Diğer kıssalarda da, aynı monolitik algıya mahkûmiyetin değişik versiyonları anlatılır.³⁷ Soruya cevap teşkil eden kıssalarda da anlatıldığı üzere, örneğin siyasi bir düşüncenin merkezîleşmesi, bütün çevreyi bu düşünceye göreli hâle getirecek ve uyumsuz olan her şeyi dışlayacaktır. Ülkemizde de, uzun yıllar askerler zaman zaman kendilerini, dolayısıyla dünya görüşlerini merkeze koymuş ve tam da sorduğunuz şekilde monolitik bir yapı hâline gelmiştir. Benim görev yaptığım dönemde yaptığım gözlemler, subayların bütününde böyle monolitik bir yapı olmadığını. Ancak subayların hiyerarşik kademelerde buldukları konuma göre bu yapının değiştiğini gözlemledim. TSK içinde deklare edilmiş, yani merkezîleştirilmiş bir resmî ideoloji mevcut ve bu ideolojiye mensubiyet, hiyerarşi içinde yükselmenin belirleyici kriteri olunca, ister istemez alt kademelerde daha çoğulcu, daha hoşgörülü olan yapı, üst kademelere çıktıkça giderek monolitik bir yapıya dönüşüyordu. En azından bazı kişiler, takiye olarak monolitik bir yapının koruyucusu rolü oynayabiliyor, hatta kendisi açısından fonksiyonel olmuş ise, giderek bu yapının doğruluğuna da inanmaya başlayabiliyor.

³⁷ Atalar, ruhban, nefis merkezlilik, çıkar merkezlilik, haz merkezlilik vb.

Uzun yıllar TSK'nın öğretim kurumlarında görev yapmış ve doktora çalışmasını da sivil-asker ilişkileri üzerine tamamlamış asker kökenli bir akademisyen olan A'nın askerî eğitimin ve sosyalleşme süreçlerinin yönetimiyle ilgili görüşlerini içeren değerlendirmesi kapsamındaki görüşleri de Y'nin görüşlerinden bütünüyle ayrılmaktadır:

Uzun yıllar askerî okullarda öğretmenlik yapmış biri olarak demokrasiyi dışlayan, onu kötüleyen, yadsıyan hiçbir ders içeriğine veya bu türden bir söyleme rastlamadım. Tam tersine, demokrasi hep bir ideal olarak resmedilmiştir. Bu yöndeki güncel değerlendirmelerde galiba, sadece 2000'li yılların askerî elit portesinden hareket edilerek böyle yargılara varılıyor. Örneğin Tanel Demirel, 2000'li yılların ortamının askerî elitleri nasıl dönüştürdüğüne bakmaya çalışmıştır. Bu açıdan bakılınca, bir değişimin yaşandığı inkârı güç bir gerçektir. Ancak hem bu dönüşümün araçlarının tespiti, hem de askerî darbelerin en önemli dinamiğinin tespiti bakımından sorgulanmaya muhtaçtır. Bence, askerî eğitimin askerî darbelerin en önemli dinamiğini teşkil ettiği savı da, askerlerin demokrasiyi özümsemelerini engellediği savı da aşırı abartılı savlardır. Aslında şunu da teslim etmek gerekir ki, herkesin kendi demokrasi algısını sahiplenerek diğerlerini eleştirmesi de anti-demokratik bir tutumdur.

Meslek yaşamının 30 yılı aşkın bir bölümünde askerî eğitim kurumları içerisinde görev yapan ve yine sivil-asker ilişkileri konusunda çalışmaları olan bir diğer asker kökenli akademisyen V'ye askerî eğitimin sivil-asker ilişkileri üzerindeki etkileri sorulmuştur. V'ye göre, askerî eğitimin özelliği, temel ilkelere sadakatinden şüphe edilmeyecek, bununla birlikte, aynı zamanda da sivillere eşit veya onlardan üstün bir subay kitlesi yetiştirmektir. V, bizzat bu amacın içerisindeki çelişkili yapının, askerî eğitimin özelliklerini her on yılda bir değiştirdiğini de ileri sürmüştür. Ayrıca 1970'ler sonrasında askerî eğitim sisteminin, daha ziyade, silahlı kuvvetler içerisindeki sosyalist eğilimleri bastırmaya yönelik olarak önemli ölçüde değiştirildiğini düşünen V'nin konuyla ilişkili görüşleri şu şekildedir:

1970’ler öncesine ilişkin olarak, özellikle de 1950–1970 arasındaki dönemi, askerî eğitimde ABD etkisinin yoğun olarak hissedildiği bir dönem olarak tanımlayabilmek mümkündür. Bu dönemde yaratılan ekonomik kapasiteyle eğitimden beklentiler arasında da yakın bir ilişki vardır. 1970’ler sonrasında ise, çarpıcı birtakım değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Dönemin kayda değer bir özelliği, 1970’lerde TSK içerisinde sosyalist eğilimlerin ortaya çıkması ve bunların bastırılmasıdır. Aynı dönemin askerî eğitim bakımından dikkat çeken bir diğer özelliği ise, harp okullarındaki eğitim süresinin dört yıla çıkarılmasıdır. Bu projenin mimarlarından birisi, dönemin orgenerallerinden Haydar Saltık’tır. Haydar Saltık’la bu projenin temel gerekçelerini görüşme fırsatım olmuştur. Sizin de bildiğiniz üzere harp okullarının dört yıla çıkarılmasıyla Türkiye’nin en gözde üniversitelerine çok sayıda askerî öğrenci gönderilmiştir. Haydar Paşa bana, TSK’nın döneme ilişkin olarak yaşadığı sıkıntının dışarıdan gelen sivil öğretim üeleriyle ilişkilendirilmesi sonucunda, öz kaynaktan öğretim görevlisi yetiştirmek maksadıyla böyle bir projenin başlatıldığını ifade etmiştir. Yani TSK’nın öz kaynağındaki bilimsel kapasitesi yüksek öğrenci grubundan istifadeyle bir blok yaratmak düşüncesinden yola çıkılmıştır. Bir diğer deyişle, askerliği bilen ama aynı zamanda akademik bilgilerle de donanmış, devletle ilgili bakış biçiminden de asla tereddüt duymayacağımız, temel ilkelere sadık bir kitle yaratılmaya çalışılmıştır. İşte 1970’lerdeki ayıklama süreci bu kitlenin ortaya çıkışında da uygulanmıştır. 1990’lara doğru ise, daha farklı bir anlayışın hâkim olduğunu görmekteyiz. Subay kitlesi ABD’ye öğrenci gönderme suretiyle çeşitlendirilmeye çalışılmıştır. ABD’ye gönderilen öğrencilerin eğitimleri de, ABD Deniz Kuvvetleri bünyesinde faaliyet gösteren Deniz Kuvvetleri Lisansüstü Eğitim Okulu’nda (*Naval Postgraduate School*) yaptırılmıştır. Daha sonraki yıllarda da, önce üniversitelerin yüksek lisans ve doktora programlarına öğrenci

gönderilmiş; sonra da, Harp Okulları ve Harp Akademileri bünyesinde enstitüler kurulmuş; ama hep şu kaygı hâkim olmuştur: Sivillere eşit veya onlardan üstün nitelikli, çok iyi yetişmiş bir subay kitlesine sahip olmak. Bunun zaman içerisinde farklı anlayışlara bağlı olarak farklı biçimlendiği de söylenebilir... Ben askerî eğitimin son 30 yılını on yıllık periyotlar hâlinde inceledim. Akademik bilgi düzeyi yüksek subay yetiştirme güdüsüyle, askerî eğitim programlarındaki sosyal bilimler ağırlığı %80'ler düzeyine çıkarılır. Ancak izleyen on yılda öğrencilerinin askerlik nosyonlarının erozyona uğradığı düşüncesiyle giderek eksiltilerek %15'ler düzeyine indirilmiştir. Sonra tekrar %80'ler düzeyine çıkartılmıştır. İlginçtir ki, bu hep böyle olmuştur. Örneğin en radikal dönüşümler Aktulga zamanında yapılmış ama o düzenlemelerin ömrü de 10 yılı aşamamıştır.

V, askerî eğitimin müdahalelere temel teşkil edecek bir yapısı olduğuna ilişkin iddiaların tam da tersine, 1980'ler sonrasında dünyaya bakış açısı bakımından çok uygar, demokratik ve vesayetçi eğilimler taşımayan bir kesimin yetiştirildiğini ileri sürmüştür:

1980'ler sonrasında eğitim sisteminde dünyaya bakış açısı bakımından çok uygar, demokratik ve vesayetçi eğilimler taşımayan bir kesimin yetiştirilmesine yönelik bir program tasarımı vardır. Yani, Harp Okulu'nu bitiren teğmen veya Harp Akademisi mezunu bir yüzbaşı; “ne zaman bu işe el atsam da, Türkiye'deki siyasi yaşamı düzene soksam” diyen bir kafa yapısında yetişmiyor. Şunu da göz ardı etmemek lâzımdır: TSK'nın hiyerarşik yapısı içerisindeki uyumu, disiplini ve itaati sağlamaya yönelik bir endoktrinasyon söz konusudur. Ancak bu daha ziyade değerler sistemi oluşturmaya yöneliktir. Bu değerler sisteminin de anti demokratik özellikli olduğunu söyleyebilmek oldukça güçtür. Kısacası TSK siyasi rejimi değiştirmeye yönelik bir eğitim vermez. TSK'nın hiyerarşik yapısı içerisinde farklı eğitim süreçlerinden geçerek tepeye yükselenlerin, eğitimlerindeki etkilere bağlı bir vesayetçi dinamiğin olduğundan söz edebilmek de zordur.

Zira askerlikteki temel hiyerarşi, aşağı katlardaki kültürü yönetmekte ve değer sistemlerini sağlam tutmaktadır. Ayrıca, şunu da teslim etmek gerekir ki, askerî eğitimin sivil-asker ilişkileri bağlamındaki anlam ve önemi ziyadesiyle açıktır.

Mülakat edilenlere askerî itaat ile askerî müdahale ilişkisi konusunda görüşleri sorulduğunda büyük çoğunluğu Y’nin aşağıda yer verilen görüşlerine benzer biçimde, askerî itaati, istikrarlı bir sivil-asker ilişkileri modeli kurmada yararlı işlevler gören yönleriyle ele almış ve değerlendirmiştir:

Silahlı kuvvetlere komuta edecek adaylara en başta enjekte edilen bir davranış kalıbı da emirlere riayet ve amirlere mutlak itaattir. Bildiğim ve tahmin ettiğim kadarıyla, TSK, dünyanın en disiplinli askerî kuvvetlerinden biridir. Bir de buna TSK’nın da içerisinde yer aldığı, “her şeyin büyüklerin yol göstericiliğiyle kotarılması gibi, dinî inancı” da işin içine katan, bir kültür kalıbının eklenmesinden söz edebiliriz. Eğitim sisteminde en çok telkin edilen yön, itaattir. Sürekli itaat etmek bilinciyle veya bu türden bir bilinç inşasıyla yetiştirilen bir subayın darbeyi hedefleyerek mesleğini sürdürmesi çok beklenebilecek bir şey değildir. Subay her daim komutanlarına bakar. O kendisine verilecek görevleri yapmak üzere yetiştirilmiştir... Askerlikteki disiplin, sanılanın tam tersine, darbeleri önleyici bir dinamiktir. Bence, bu bir realitedir. İtaat örgütlenmelerinin darbeyi önleyici işlev gördüğü bir gerçektir. İtaat örgütlenmesi ve hiyerarşi dışı tek darbe, 1960 darbesidir. Binbaşı, yarbay ve albayların oluşturduğu ve içlerinde sadece üç generalin yer aldığı 38 kişilik darbeci subay grubu vardır ve askerî birlikler dört yıldızlı bir generalden emir almadıkça harekete geçmemiştir. Başlı başına bu örnek bile “itaat” kavramının hem darbeyi kolaylaştırıcı, hem de önleyici özelliğini gösterir.

Askerî eğitim yoluyla devşirilen “Kemalizm” düşüncesinin askerî darbeleri tetikleyen etmenlerin başında geldiğini ileri süren Wick’in değerlendirmesi,³⁸ mülakatlar yoluyla sorgulanmıştır. Ç hariç, mülakat yapılanların tamamı “Kemalizm” düşüncesinin, askerî müdahalelerin üzerine temellendirilebileceği bir düşünce biçimi olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, çoğu, eğer TSK’daki Atatürkçülük eğitimi, 1980 sonrası dönemde olduğu gibi, bir tür endoktrinasyon anlayışıyla yapılırsa, bilinçsiz bir Atatürk sevgisinin yaratılacağını, ancak bu eğitimin Atatürk’ün düşünce sisteminin ve devrimlerin felsefesinin derinliklerinin kavranmasına imkân vermeyeceğini de öne sürmüştür. Bu çerçevede, Atatürk’ün belirli bir tarih ve konjonktüre ilişkin çözümlenmeleri her dönem ve konjonktür için geçerli çözümlenmeler gibi gören anlayışların, darbeleri meşrulaştırmada bir araç gibi kullanılabileceğini de ifade etmişlerdir. Diğerlerinden farklı olarak Ç, sadece TSK’daki “Kemalizm” algısının değil, Cumhuriyet döneminin “Kemalizm” ile ilişkili biçimde kurulan bütün söylem ve pratiklerinin askerî darbelere dayanak sağladığını belirtmiştir.

Mülakatlarda askerler, siyasetin dışında kalmaları yönündeki telkinlerin, muhtemelen siyasetin “kirlî” bir şey gibi görülmesi nedeniyle, “siyaset-üstü” olma gibi bir kültürel kodla şifrelendiğini belirtmiştir. Esasen İsmail Safi’ye göre de, vatandaşların çoğunda, “siyaset” kavramını “güç” kavramıyla ilişkilendiren bir anlayış hâkimdir. Böyle olunca da “siyasetçi” kavramı, gücü ele geçirmek ve muhafaza etmek için her şeyi feda edenlere ve/veya gücü kurnazlık, dalavere gibi yöntemlerle ele geçirenlere atfedilen bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Safi, Türk toplumunda oldukça yaygın olan, “siyaset” ve “siyasetçiler” karşısındaki

³⁸ Wick’e ait, “Professionalism in the Turkish Military: Help or Hindrance to Civilian Control” başlıklı yüksek lisans tezinde, Türk Silahlı Kuvvetleri’nde profesyonelleşmenin sivil kontrol açısından fayda ve mahzurları konu edinilmiştir. Tez, demokratik kontrole mani en etkili unsur olarak TSK’da yerleşik “Kemalizm” algısını öne çıkarmıştır. Tezde profesyonelleşmenin, profesyonellik düzeyi bakımından dünyanın önde gelen orduları arasında yer alan TSK’nın demokratik kontrolü açısından bir engel oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Gregory J. Wick, Professionalism in the Turkish Military: Help or Hindrance to Civilian Control, MA Thesis, Naval Post Graduate School, Monterey, U.S.A, 2000, s. 1.

mesafeli ve şüpheci tavrı, “tipik bir muhafazakâr özellik” olarak tanımlamaktadır. Safi, bu mesafeli ve şüpheci duruşa hâkim olan kodun ise, siyasetin kirli olmasının yanı sıra, ayrıştırıcı bir kavram olarak görülmesinden kaynaklandığını değerlendirmektedir.³⁹ TSK’nın personeline yaptığı bu türden telkinlerin nedenini de, büyük ölçüde askerlerin, siyasetin kurumsal bütünleşmeyi bozucu bir etkisi olduğu yönündeki inanışlarıyla açıklayabilmek mümkündür. Askerlerdeki “siyaset” kavramına ilişkin olumsuz algının bir diğer muhtemel nedeni de, siyasetin “oy uğruna dengeleri aşırı gözeten ve yavaş işleyen bir yapı” olarak algılanmasıdır. Keza “siyaset” kavramının vatandaşın gözünde de “oy avcılığı” gibi görüldüğünü söylemek olanaklıdır.

Askerlerde, TSK’nın Avrupa’nın en güçlü ordusu olmasının, ABD’nin yanı sıra NATO aracılığıyla sağlandığı, ancak bu hususun güvenlik ihtiyaçlarımızı millî olma vasfından çıkararak zafiyete neden olduğu yönündeki kanaatler yaygın bulunmuştur. Ayrıca askerler, ABD’nin yabancı öğrencilere ilişkin eğitim sisteminin, doğrudan veya dolaylı biçimde, Türkiye’de sivil-asker ilişkilerini etkilediğini belirtmiştir. Askerlere göre, endoktrinasyon üzerine kurulan bu sistem, hiçbir şey yapmasa da, yaşam tarzı ve refah düzeyi yansıtmalarıyla askerlerde ABD’ye karşı bir hayranlık duyulmasına neden olmaktadır. Mülakat yapılan bir emekli general “Ataşelik yapmış generallerle madalya veriyorlar. Göğsünde başka bir devletin madalyasını taşımak onuru, tuhaf değil mi?” diyerek bu endoktrinasyonun farklı bir boyutuna dikkat çekmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Gerek çalışma konusu ile ilgili literatür taraması, gerekse de mülakat verileri yüksek rütbeli subayların algı ve bakış biçimlerinin askerî müdahaleler üzerinde etkili olduğunu işaret etmektedir. Bunun en belirgin örnekleri, mülakatlarda TSK’nın toplumsal yapımız içerisindeki yeri ile rol ve işlevleri ile ilgili olarak yöneltilen sorulara

³⁹ İsmail Safi, Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve Muhafazakâr Demokrat Kimlik Arayışları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2005, s. 126.

verilen cevaplarda kendini göstermektedir. Eski askerlerin sorularla ilgili değerlendirmelerinin, kurumsal yapısal ve yasal çerçevelerle değil, geleneksel Türk kültür kalıpları ve birbirleriyle oldukça benzeşen psikolojik algılamalar üzerine oturtulduğu görülmektedir. Keza, çalışma verileri, TSK'nın; zorunlu askerlik ve askerî eğitim dışında, yurttaş eğitimi, insanî yardım görevleri, meslek edindirme kursları, sağlık hizmeti, ulaştırma ve kurtarma hizmeti, doğal afetlerle mücadele, çevre bilinci geliştirme gibi işlevleri yoluyla sadece kendi personelinin değil, sivillerin de siyasi algı biçimlerine etki ettiğini göstermektedir. Bunun en belirgin örneği; mülakat yapılanların neredeyse tamamının, TSK'nın Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana halkla iç içe olmak ve hatta halkı eğitmek gibi bir fonksiyon ve sorumluluğu olduğuna dair yaygın inançlarıdır. Emekli askerler, TSK'nın toplumsal hizmete ilişkin ve halkın eğitimine yönelik rol ve işlevler üstlenmesinin nedenini, büyük ölçüde, Osmanlı'dan itibaren çağdaşlaşmaya dönük bilgileri ilk alan kurum ve halkın, ordu olması üzerinden gerekçelendirmektedirler. TSK'nın; okuma-yazma eğitimi, aile planlaması, aile içi şiddetin caydırılması, millî güvenlik dersleri, toplu yaşam kurallarının öğretilmesi gibi faaliyetlerle, sağlıklı bir toplum yaratılmasına da katkıda bulunduğu düşüncesi, mülakat yapılanların temel olumlama gerekçesi olarak ortaya çıkmıştır. Bunun aksine, Türk sivil-asker ilişkileri konulu literatürde bu durum, yaygın biçimde, toplumu biçimlendirmeye matuf baskıcı ve tepeden inme bir pratik olarak değerlendirilmektedir.⁴⁰

Sivil-asker ilişkilerinin asker tarafına ilişkin algı ve bakış biçimlerine mümkün olduğunca yer vermeyi amaçlayan çalışmanın mülakat verileri, Türkiye'de askerlerin kendilerini sivil örgütlenmelerden

⁴⁰ Ayşe G. Altınay, *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey*, Palgrave MacMillan, New York, 2004; İsmet Akça, *Militarizm, Kapitalizm ve Devlet: Türkiye'de Orduyu Yerli Yerine Koymak*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Boğaziçi Üniversitesi, 2006; Ümit Cizre-Sakallıoğlu "Egemen İdeoloji ve TSK: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz", *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, İstanbul, Birikim Yayınları, 2004, ss. 135-163.

ayıran kimliğin ziyadesiyle farkında olduklarını göstermektedir. Ayrıca, dayanışma duygusu, güçlü bir silah arkadaşlığı bağı ve askerî eğitim ile sağlanacak grup bilincinin, doğru yönetilmediği ve denetlenmediği takdirde, siyasete tesir kabiliyeti olacağı askerlerce de kabul edilmektedir. Bu veriler, Türkiye’de silahlı kuvvetlerin eğitim ve kültür aracılığıyla yarattığı etkinin; toplumsal yapımıza sinmiş militarist-otoriter eğilimler üreten kültür kalıpları dikkate alındığında, askerî müdahale dinamiklerini tetikleyebileceğini işaret etmektedir. Bununla birlikte, başta askerî eğitim sistemi olmak üzere, TSK’nın toplumsal hizmete ilişkin ve halkın eğitime yönelik rol ve işlevlerini Avrupa’da yaygın demokratik gözetim standartlarıyla uyumlu hâle getirecek düzenlemeler yapılması gerektiği fikri üzerinde geniş çaplı bir uzlaşma olduğundan söz edilebilecektir. Ancak bu düzenlemeler yapılırken askerlerdeki güçlü itaat örüntüsünün kurulduğu yüz yılı aşkın deneyimin de bütünüyle yok edilmemesi özel önem arz etmektedir. Zira askerlerdeki askerî eğitim yoluyla sağlanan, güçlü itaat örüntüsünün, demokratik gözetime mani bir vechesi olduğundan söz edilemeyeceği, tam da tersine, itaat örgütlenmelerinin, demokratik denetim mekanizmalarıyla desteklendiği takdirde, hem askerî gerekliliklere hem de demokratik sivil kontrole hizmet edebileceği hususu bu araştırmanın bir diğer kayda değer bulgusudur.

Mülakat sonuçları subayların siyasi rejime, siyasi otoriteye ve devlete itaat ve bağlılıklarını sağlayan çerçevenin, bağlı oldukları kültür kalıpları içerisinde geliştirdikleri algı biçimleri çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, subayların itaat çerçevesinin, yetiştirildikleri ortama bağlı biçimlendirilen kültür kalıpları üzerine değil, profesyonel sorumluluk duygusu üzerine çatılması ziyadesiyle önem kazanmaktadır. Ancak bu noktada, Feaver’ın ABD örneğinden istifadeyle Huntington’a yönelttiği, “askerî eğitim yoluyla pekiştirilen profesyonellik eşittir itaat hipotezi tutmadı”⁴¹ şeklinde özetlenebilecek eleştirinin Türkiye özelinde ifade ettiği anlam da göz önünde bulundurulmalıdır.

⁴¹ Peter D. Feaver, “The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and the Question of Civilian Control”, *Armed Forces & Society*, 23, No. 2, 1996, ss. 149-178, s. 163.

Bu nedenle, profesyonelleşme meselesinin itaat ile ilişkisi, mutlak biçimde, Türk toplumunun ve askerinin özgün karakteristikleri çerçevesinde ele alınmalı ve TSK, bu çerçeve gözetilerek, siyasete itiraz eden bir kurum olmaktan çıkarılmalıdır.

Narcis Serra'nın Felipe Augeora'dan aktardığına göre, “demokratik gözetim süreci iki farklı görevden oluşmaktadır. Bunlardan ilki; silahlı kuvvetlerin siyaset dışında tutulması, ikincisi ise; silahlı kuvvetler içerisindeki olası itirazların bertaraf edilmesidir.”⁴² Bu iki aşamayı, basitçe, askerî darbe tehdidinin varlığı veya yokluğu açısından ayırtırmak yetersizdir. Askerler, siyasî otoriteyi demokratik anlamda meşru bir kurum olarak gördüklerinde, onun değişmez saydıkları temel prensipler dâhil, getirdiği değişimleri benimsemeye hazır olurlar. Esasen sadece askerler değil, Türk toplumunun bütünü; yürütülen hükûmet siyasalarını, ancak kendi demokrasi algılarıyla uyumlu olduğu ölçüde meşrulaştırabilmektedir.⁴³ Türk sivil-asker ilişkileri konulu müteakip çalışmaların, Augeora'nun sıraladığı birinci görev ölçüsünde, ikinci görevin gerektirdiği alanları da kapsayacak ve hatta vatandaşları da sürece dâhil edecek biçimde genişletilmesinde yarar görülmektedir. Linz “demokratik meşruiyet, sonuçta, belirli bir ülkede, zamanın belirli bir noktasında, kolektif amaçlar için başka hiçbir rejimin daha iyisini başaramayacağı inancına bağlıdır”⁴⁴ demektedir.

Türkiye'deki son dönem sivil-asker ilişkileri tartışmaları toplumun, TSK'nın rol ve işlevleri ile değerlerine bakış biçimini ve askerlerin değer yargılarını da içerecek şekilde genişletilmektedir. Esasen, ne sivillerdeki, ne de askerlerdeki yaygın değer sistemlerinin, verili özellikler göstermediği söylenebilir. Araştırma bulguları da,

⁴² Felipe Augero, *Militares, Civiles y Democracia. La Espana Postfranquista en Perspectiva Comrada*, Alianza Editorial, Madrid, 1995, s. 33.

⁴³ Narcis Serra, *Demokratikleşme Sürecinde Ordu: Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Reformu Üzerine Düşünceler*, Çeviren: Şahika Tokel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 38-41.

⁴⁴ Juan Linz, *The Breakdown Of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, And Reequilibration*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1978 s. 18.

zaman içerisinde, disiplinin belirleyici rolü, itaatın önemi, ast-üst ilişkileri de dâhil olmak üzere, TSK’ya özgü belirgin özelliklerin pek çoğunun değişmekte olduğunu işaret etmektedir. Haddizatında, zaman içerisinde; inisiyatifin korunması, moralin yüksek düzeyde tutulması, savaşın gerektirdiği teknik bilgi ve beceriye sahip olunması gibi hususların daha fazla öne çıkmaya başladığı hususu mülakat edilenlerin pek çoğunca da ifade edilmiştir. Dahası; askerî okul sistemi, zorunlu askerlik, vicdanî ret vb. hususlarda yeni ve farklı düzenlemeler yapılması da ihtimal dâhilindedir. Bu türden olası değişiklikler çerçevesinde, başta subayların kaynak yapısı ve eğitim sistemine bağlı olmak üzere, askerlerin algı biçimleri ve silahlı kuvvetlerin değer sistemleri de zaman içerisinde değişebilecektir. Bu durum, kuşkusuz, demokratik gözetimin doğasını da etkileyebilecek ve değiştirebilecektir.

Sivil-asker ilişkileri literatürde, askerlerin gündelik yaşama tesir etme hâli, büyük çoğunlukla, yaygın militarist kültür ile bu kültürün kurucusu ve taşıyıcısı olarak TSK’nın rol ve işlevleriyle açıklanmaktadır. Temel çözüm parametreleri ise, darbeleri caydıracak düzenlemeler üzerine inşa edilmektedir. Kuşkusuz Türk sivil-asker ilişkilerinin bugün içerisinde bulunduğu evrenin temel göstergeleri, tarafların bu yöndeki tahlillerini haklılaştıracak özelliklere sahiptir. Ancak, çalışma bulgularının, sivil-asker ilişkiler konulu literatüre ilave bazı katkılar sunabileceği değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, subayları kışlarında toplumsal hayattan soyutlanmış bir şekilde yaşayan monolitik kitleler olarak niteleyen ve TSK’yı da yekvücut biçimde darbeciliği gelenekselleştirmiş bir kurum olarak sabitleyen bakış biçimi üzerine kurulan, akademik analizlerin tadil edilmesi gerektiğini işaret eden bulgulardır. 15 Temmuz kalkışması da göstermiştir ki, silahlı kuvvetler çoğu, ama özellikle de TSK, kendi iç çekişmeleri, problemleri ve çalkantıları da dâhil, bütün kademeleriyle her yönden toplumla sıkı bir şekilde özdeşleşmiş ve bu nedenle toplumdaki, azınlıktakiler de dâhil, siyasi bakış biçimi farklılıklarını yansıtan özellikler göstermektedir. Bir diğeri ise; sivil-asker ilişkilerini siyasi otorite ile askerler arasında gerçekleşen stratejik biçimli bir ilişki olarak ele alan ve bu suretle vatandaşları kapsam dışında tutan anlayışların da eşit ölçüde yanlıtıcı olabileceğine işaret eden bulgulardır.

Gerek çalışma konusu ile ilgili literatür taraması, gerekse de mülakat verileri Türkiye’de silahlı kuvvetlerin eğitim ve kültür aracılığıyla yarattığı etkinin, toplumsal yapımıza sinmiş militarist-otoriteryen eğilimler üreten kültür kalıpları dikkate alındığında, askerî müdahale dinamiklerini tetikleyebileceğini göstermektedir. Bu nedenle, Avrupa’da yaygın demokratik sivil kontrol norm ve standartları ile uyumlu ilave gözden geçirme ve düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç vardır. Esasen mülakat yapılan askerlerin çoğunun da, sadece askerî eğitimin ve askerlerin siyasi kültürü etkilediği diğer alanların sivil siyasi otorite tarafından denetlenmesine imkân verecek düzenlemeler yapılması değil, sivil-asker ilişkilerinin bütünü Avrupa demokratik sivil kontrol norm ve standartları ile uyumlulaştırılması gerektiği düşüncesine iştirak ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda, sivil-asker ilişkileri alanında yapılacak düzenlemelerin hedefi, kesinlikle, TSK’yı siyasi bir aktör gibi davranan özerk bir vesayet kurumu olmaktan çıkarmak ve onu kuşkuya yer vermeyecek bir biçimde siyasi otoriteye bağlamak olmalıdır.

Ancak, unutulmamalıdır ki, silahlı kuvvetlerin “kurumsal özerklik” ile “siyasi özerklik” bağlamındaki davranışları farklılaşmaktadır. “Kurumsal özerklik” sadece silahlı kuvvetlerin değil, diğer bütün kurumların doğal gelişim süreçlerinin bir parçası olup, kurumun profesyonel çekirdeğini korumaya yönelik faydalı bir işlev görebilmektedir. Buna karşılık, “siyasi özerklik” sayesinde elde edilen güç ve yetki bağlamında ortaya çıkan saldırgan otorite silahlı kuvvetlerin siyasi karar verme süreçlerinde yer edinme eğilimini tetiklemektedir. 15 Temmuz darbe girişimini takiben Türk sivil-asker ilişkilerine ilişkin yasal ve kurumsal çerçeve, daha önce eşi ve benzerine rastlanmayan derecede geniş çaplı bir revizyona uğratılmıştır. Bu değişim çerçevesinde, TSK’nın kurumsal özerk yapısını derinden etkileyen kategorik değişim ve dönüşümler yapılmıştır. Ayrıca, başarısız darbe girişiminin gerek öncesinde, gerekse de sonrasında gerçekleşen tutuklamalar ve ihraçlarla TSK’nın personel sistemi ve subay kaynağı önemli ölçüde değiştirilmiştir.

15 Temmuz darbe girişimi sonrası düzenlemelerinin, anlaşılır zorunluluklar nedeniyle, Janowitz ve ardıllarının ortaya koyduğu sosyolojik temelli liberal sivil-asker ilişkileri paradigmasının yaygın

norm ve prensiplerinin öngördüğü sivil-asker elit uzlaşısı yerine, Huntingtoncu kurumsal ayrımı hatırlatır bir biçimde siyasi otoritenin askerî otoriteyi kontrol etmesi hedefine yönelmiş olması ihtimal dâhilindedir. Esasen yapılan düzenlemelerin pek çoğunun yasal ve kurumsal manada Avrupa norm ve standartlarıyla uyumlu olduğu; ayrıca, TSK içerisinde dinsel, mezhepsel, etnik ve siyasi ayrışmaları bertaraf edecek bir temizlik yapılmasının zorunlu olduğu söylenebilecektir. Ancak istikrarlı bir sivil asker ilişki modelinin, orta ve uzun vadede, Avrupa ile ziyadesiyle farklılaşan kültür kalıplarını göz önünde bulundurulmasını ve demokratik meşruiyete ilişkin algıları pekiştirecek bir sivil-asker ve vatandaş uzlaşısını sağlamasını gerektireceği düşünülmektedir.

İçine kapanan, kendi içerisinde farklı bir grup bilinci geliştiren ve diyalog kapılarını kapatan bir silahlı kuvvetler yapısının, sivillerle askerler arasındaki uzlaşmazlıkları derinleştirme ve sivil-asker ilişkilerini sağlıklı bir yapıya dönüştürme potansiyeli vardır. Sağlıklı bir ilişki biçiminin yolu, askerler ile siviller arasındaki diyalog kanallarının genişletilmesinden geçmektedir. Keza, özü itibarıyla bir elit yönetimi olan demokratik yönetimlerde elitler arası anlaşmanın toplumsal sorunların çözümünde önemli bir rol oynadığı da bir gerçektir.

Sonuç olarak, gerek araştırma bulguları, gerekse de 15 Temmuz’daki toplumsal reaksiyon, vatandaşların demokrasiye ve demokratik gelişime olan inancını göstermektedir. En azından, bu yaygın demokrasi talebi bile, sivil-asker ilişkilerinin vatandaşın onaylayacağı diyalog, iş birliği, değer ve hedeflerin paylaşımına dayalı bir elitler uzlaşısı çerçevesinde kurulabilmesinin imkân dâhilinde olduğunu düşündürmektedir.

Summary

This study aims at analyzing the interaction among the political culture, the military culture and civil-military relations, as well as the correlation between the influence created by the Turkish Armed Forces (TAF) through the military education/culture and the military interventions.

The study is designed as a qualitative research and descriptive in nature. The data were obtained primarily through literature analysis

based on secondary sources and interviews conducted by the author as a part of his PhD dissertation completed in 2013. It is composed of five sections following introduction and the methodology sections. It first examines the interaction of political culture and civil-military relations in general and the interaction of Ottoman-Turkish military education with civil-military relations in particular. It then covers the interview findings related to the effect that the army created through education and culture. These sections are followed by the analysis of those findings.

The political culture of any given society is the total of its members' values and attitudes with regard to political objects, as well as their beliefs and convictions about political symbols. Political cultures, political organizations, and political systems are closely interrelated. While political organizations reflect the political culture, political systems are shaped by the qualities and effectiveness of the political organizations. Military culture is shaped not only by the professional military education but also by the political culture.

As known, multitude of legal and institutional arrangements have been made, particularly in the framework of the European Union (EU) harmonization process initiated in the 2000s, in order to bring Turkish civil-military relations to European norms and standards and in order to prevent the military from intervening in politics. Despite all these arrangements, Turkey witnessed the bloodiest coup attempt of her political history on July 15, 2016 that was carried out by members of the Fetullahçı Terrorist Organization (FETO) infiltrated in the TAF. The failed coup attempt occurred at the time when all segments of Turkish society begin to believe that the military tutelage had closed and that the norms of civilian control had reached European level. A series of civil control arrangements were made in the period following the July 15 coup attempt.

Interviewees agree that there is a close connection between military education and civil-military relations. Professional military education is important in terms of having stable civil-military relations and politically controlling the military. The agreed that the military education can raise officers with similar thought patterns, however they did not accept the notion that it produces officers with pro-coup tendencies.

It has always been argued that the military education gives the military an autonomous role. In fact, “autonomy” is not a univocal word within the context of civil-military relations and the conduct of the militaries differs depending upon the degree of “institutional autonomy” and “political autonomy”. “Institutional autonomy” is the part of the natural development processes of not only for the militaries but also for all other institutions and it can serve as a useful function to preserve the professional core of the institution. On the contrary, “political autonomy” triggers the tendency to be the part of the political decision-making processes for the military. Following the July 15 coup attempt, the legal and institutional framework for Turkish civilian-military relations has been subjected to a wide-scale revision. Within this context, categorical changes and transformations have been made that deeply affect the institutional autonomy of the TAF. Moreover, both the personnel system and the officers' source of TAF have been changed considerably before and after the failed coup attempt. There is a definite need to transform the military into a more capable of handling security challenges, without becoming a threat to the civilian authority. In fact, the primary aim of democratic control of armed forces is to subordinate the military to the democratically elected political authority. However, democratic control of the military should also be treated with care.

Study concludes that the political culture, the military culture, and the military education may comprise the codes triggering the military interventions and there is a need to establish a democratic governance model convenient with the democratization demands of the Turkish society that is based on dialog, co-operation on shared values and objectives between the civilian and the military elites.

Kaynakça

Kitaplar

- AKYAZ, Doğan, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yay, İstanbul, 2002.
- AUGERO, Felipe, *Militares, Civiles y Democracia. La Espana Postfranquista en Perspectina Comprada*, Alianza Editorial, Madrid, 1995.
- ALTINAY, Ayşe G., *the Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey*, Palgrave MacMillan, New York, 2004.
- BAYRAMOĞLU, Ali ve Ahmet İnsel, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, ed. Abdullah Onay, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004.
- DAWSON, Richard E ve Kenneth Prewitt, *Political Socialization*, Brown and Company, Boston, 1969.
- DUVERGER, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, Çeviren: Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, 2004.
- FEAVER, Peter D., *Armed Servants: Agency*, Cambridge, Harvard University Press, 2003.
- FİDAN, Nurettin ve Münire Erden, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1997.
- GOODPASTER, Andrew J. ve Samuel P. Huntington, *Civil-Military Relations*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Nebraska Press, Washington D.C: 1977.
- GOLTZ, Colmar von der, *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, Yay. Haz. İsmet Sarıbal, Çankırı Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kaynak Eserler Serisi: 1, Çankırı, 2013.
- HUNTINGTON, Samuel P., *Asker ve Devlet*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- HUNTINGTON, Samuel P. ve Jorge I. Dominguez, *Siyasal Gelişme*, Çeviren: Ergun Özbudun, Siyasî İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1995.
- İLİN, Mikhail ve Martin E. Segal, *İnsan Nasıl İnsan Oldu?* Çeviren: Ahmet Zekeriya, Say Yayınları, İstanbul, 2001.
- JANOWITZ, Morris, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, Free Press, New York, 1971.
- KAMRAVA, Mehran, *Modern Middle East: A Political History since the First World War*, University of California Press, Ltd, London, England, 2005.

KARPAT Kemal, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş yayınları, İstanbul, 2010.

KUNT, Metin ve Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, C. III, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

LINZ, Juan, *The Breakdown Of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, And Reequilibration*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1978.

NORDLINGER, Eric A., *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Prentice Hall Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1971.

ÖRS, Birsen, *Türkiye’de Askerî Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*, Der Yayınları, İstanbul, 1996.

RUSSELL, Bertrand, *Sorgulayan Denemeler*, Çeviren: Nermin Arık, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu Yayını, 7. Basım, Ankara, 1997.

SERRA, Narcis, *Demokratikleşme Sürecinde Ordu: Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Reformu Üzerine Düşünceler*, Çeviren: Şahika Tokel, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

THOMPSON, William, *Explanation of the Military Coup*, University of Washington, Washington DC, 1972.

TURAN, İlter, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

AKŞİT, Bahattin vd., “A Comparison of Civil-Military Attitudes: The Case of Turkey”, Giuseppe Caforio (ed.) *Cultural Differences between the Military and Parent Society in Democratic Countries*, Elsevier, Amsterdam; 2007, ss. 325–331.

ALTHUSSER, Louis, “Ideology and Ideological State Apparatuses”, Louis Althusser, (ed.), *Lenin and Philosophy and other Essays*. Monthly Review Press, New York, 1971.

CİZRE-SAKALLIOĞLU, Ümit “Egemen İdeoloji ve TSK: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz”, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, ss. 135–163.

DEMİREL, Tanel, “2000’li Yıllarda Asker ve Siyaset: Kontrollü Değişim ile Statüko Arasında Türk Ordusu”, *SETA Analiz*, Sayı 18, 2010.

226

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 14

Sayı: 28

FEAVER, Peter D., “The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and the Question of Civilian Control”, *Armed Forces & Society*, 23, No. 2, 1996, ss. 149-178.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Devrinde Türk Ordusu”, *Türk Kültürü*, Sayı 22, 1964.

PION-BERLIN, David, “Military Autonomy and Emerging Democracies in South America”, *Comparative Politics*, 1992, Vol. 25, No. 1, ss. 83-102.

WELCH, Claude E. “Military Disengagements from Politics, Paradigms, Processes, Random Events”, *Armed Forces and Society*, 2000, 18, 3, ss. 323-342.

Tezler

AKÇA, İsmet, Militarizm, Kapitalizm ve Devlet: Türkiye’de Orduyu Yerli Yerine Koymak, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Boğaziçi Üniversitesi, 2006.

GÜZELOĞLU, Efe, İmparatorluk Zabitinden Cumhuriyet Subayına: Erken Cumhuriyet Subaylarının Anılarında Askerî, Toplumsal ve Siyasî Düşünce, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2016.

SAFİ, İsmail, Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve Muhafazakâr Demokrat Kimlik Arayışları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2005.

WICK, Gregory J., Professionalism in the Turkish Military: Help or Hindrance to Civilian Control, MA Thesis, Naval Post Graduate School, Monterey, U.S.A, 2000.

ULUÇAKAR, Mustafa, Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri ve Ordunun Demokratik Kontrolü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Ankara, 2013.

Gazeteler

SABAH Gazetesi, *Genelkurmay: Darbe Eğitimi Vermiyoruz*, 14.11.2012.

TSK Basın ve Halkla İlişkiler, “23 Temmuz 2012 tarihli ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Eğitim ve Öğretim Kurumlarında Verilen Eğitimler” başlıklı basın açıklaması; “Genelkurmay: Darbe Eğitimi Vermiyoruz” *Sabah*, 14.11.2012.

İnternet kaynakları

BAŞBUĞ İlker, **14 Nisan 2009 Tarihinde Harp Akademileri Komutanlığında Yaptığı Yıllık Değerlendirme konuşması**, 2009, <https://bianet.org/bianet/siyaset/113812-ilker-basbug-un-konusmasinin-tam-metni>, (23.11.2017).

JOO Rudolf, *The Democratic Control of Armed Forces*, 1995, <http://ftp.infoeuropa.euroid.pt/database/000000001-000005000/000002128.pdf>, (14.07.2018).

Bir Pragmatik Eylem Düşüncesi Olarak Taarruz Ruhu ve Atatürk'ün Taarruzi Söylemi*

Spirit of Attack as a Thought of Pragmatic Action and Daring Discourse of Atatürk

Özgür KÖRPE** - Hikmet KIRIK***

Öz

Stratejik kültürün makro çevresel analizinde, tarih öncelikli bir yer edinmiş durumdadır. Stratejik kültürün tarihsel analizi açısından da güç kullanma biçimleri öncelikli sorunsalı oluşturduğuna göre, tarihsel stratejik kültür analizlerinde “taarruzilik” ve “tedafüilik” nisbi bir öncelik ve ayrıcalık kazanmaktadır. Bahse konu dikotominin görece dinamik yanını oluşturan taarruzilik, Batı literatüründe “cult of offensive” şeklinde ifade edilmektedir. Stratejik kültürdeki taarruzi ve tedafüi eğilimler tartışması, Türk stratejik kültürünün yabancı olduğu bir alan değildir. Çeşitli yazarlar Türk stratejik kültüründe de benzer bir dikotomiyi taarruz/savunma ya da cüret/temkin tanımlamalarıyla tespit etmiştir. Öte yandan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün söyleminde de “taarruz ruhu” olarak yer bulan pragmatik eğilim, bu araştırmanın sorunsalını teşkil etmektedir. Bu çalışmada Türk Stratejik kültüründeki taarruzilik, Atatürk'ün kendi yazdığı eserleri ile söylev ve demeçleri üzerinden analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik kültür, Taarruz ruhu, Stratejik pragmatizm, İçerik analizi, Atatürk.

* Bu makale, ilk yazarın doktora tezinin ilgili bölümünden oluşturulmuştur.

** Dr. Öğc., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: okorpe@yildiz.edu.tr.

*** Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, e-posta: hikmetk@istanbul.edu.tr.

Geliş Tarihi/Received: 02.08.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 25.10.2018

Abstract

In the macro-peripheral analysis of strategic culture, history has gained a primary position. Since forms of use of force constitute a primary problematic in terms of historical analysis of strategic culture, “aggression” and “defensiveness” gain a relative priority and privilege in the historical analysis of strategic culture. The aggression, which constitutes the relatively dynamic side of the dichotomy, is expressed in the Western literature as “cult of offensive”. The controversy of strategic offensive and defensive tendencies in the strategic culture is not an area to which the Turkish strategic culture is unfamiliar. Various authors have also identified a similar dichotomy in the Turkish strategic culture by defining attack/defense or daring/temptation. On the other hand, the pragmatic tendency found in Gazi Mustafa Kemal Atatürk’s rhetoric as “the spirit of attack” constitutes also this research’s problematic. In this research, the aggression in the Turkish Strategic culture will be analyzed through Atatürk’s own writings, speeches, and statements.

Keywords: *Strategic culture, Spirit of attack, Strategic pragmatism, Content analysis, Atatürk.*

“Ordunun görevi, vatani çiğnemek isteyen düşmana karşı ayağa kalkmaktır. Bu kalkış, elbette olduğu yerde durmak için değil, düşmana atılmak için olursa kalkışılmış olmaya değer.”

Giriş

Hun Hakanı Attila’ya atfedilen “Ben ve milletim Tanrı’nın kırıbacıyız. Tanrı, yeryüzünde adaleti yaymak için bizi gönderdi”¹ söyleminden de görüleceği üzere, taarruz, Türk stratejik kültürünün, kadim söylencelerden bu yana rastlanan en belirgin olgularından biri

¹ Söylence, Batı orijinli “Ego sum flagellum dei” sözüne istinat etmesi bakımından bu araştırma için değerlidir. Bkz. Jordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, (Çev. C.C. Mierow), 1908, <http://people.ucalgary.ca/~vandersp/Courses/texts/jordgeti.html>, (Erişim Tarihi: 21.08.2018)

olarak göze çarpar. Osmanlı Devlet geleneğinde de taarruzi davranışın İslami nitelikli fütühat anlayışıyla devam ettiği görülür. Dahası, bu durumun zaman içinde Osmanlı-Türkiye karar alıcı davranışlarında “Türk Dünyasının Öncülüğü” ve “İslam’ın Bayraktarlığı” gibi söylemleri de yerleştiği ve Türk tarihi boyunca karar alıcı davranışlarını en baştan itibaren taarruzi karakterli olarak biçimlendirdiği ilk tahlilde ileri sürülebilir. Öte yandan, akademik yazındaki genel kabulün, 1699 Karlofça Antlaşması’ndan sonra Türk Stratejik Kültürü’nde tedefüi eğilimlerin ağırlık kazandığı yönünde olduğunu, yine başlangıçta hatırlatmakta yarar vardır. Karlofça’yı tedefüilik eğiliminde bir kırılma noktası olarak kabul edersek, Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupalı rakiplerinin görece taarruzi davrandıklarını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Nitekim, Orta ve Batı Avrupa devletlerinin, 16’ncı yüzyıldan itibaren giderek artan bir biçimde, zenginleştikleri, teknolojik kapasitelerini arttırdıkları, genişledikleri ve bu sürecin 19’uncu yüzyılda Emperyalizm olgusuna kadar evrildiği bilinen bir gerçektir. Taarruzilik bakımından bu diyalektik, anlamlıdır ; zira bu sayede taarruzilik kavramını iki genel bağlamda yorumlayabiliyoruz. Birincisi, taarruziliğin saldırgan niteliği, ikincisi ise varlığına ya da kazanımlarına karşı yönelebilecek tehditleri caydırmak için sergilenen stratejik tutumun taarruzi olmasıdır. Scobell, bu ikinci tutumu, Çin stratejik kültüründe “savunma kültürü”² olarak adlandırıyor. Biz ise, Scobell’in bu yaklaşımını araştırmanın çıkış noktası olarak seçmekle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti stratejik davranışıyla belli noktalarda benzeştiğini düşündüğümüz ve ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alacağımız benzer tutumu, Atatürk’ün söylemine dayanarak “taarruz ruhu” şeklinde adlandırmayı uygun buluyoruz.

Makro çevresel düzeyde kültürlenme süreci, bu sürecin verili kodları dışında, karar alıcının yaşadığı dönemin olayları ile ilişkilidir. Atatürk, kendi tarihsel koşulların içinde doğdu. Dolayısıyla o doğmadan önce zaten şekillenmiş bir makro çevre bulunmaktaydı.

² Andrew Scobell, *China’s Use of Military Force: Beyond the Great Wall and the Long March*, Cambridge University Press, New York, NY, USA, 2003, s. 15.

Öte yandan, Atatürk'ün büyüyüp geliştiği dönem, onun tarihsel çevresini de biçimlendirdi. Sözgelimi, Atatürk'ün çocukluğu ve erken gençliği Duyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı-Yunan Savaşı ve Makedonya Ayaklanmalarının; gençliği Balkanlar'da, Adalar Denizi'nde ve Kuzey Afrika'da büyük toprak kayıplarının yaşandığı 1908-1914 yıllarının; yetişkinlik dönemi ise Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyetin kuruluşunun biçimlendirdiği bir makro çevre içinde geçti. Atatürk'ün içinde bulunduğu bu makro çevrenin yanında; içinde yaşadığı toplumsal çevre ve nihayet kurumsal kimliğinin olduğu mikro çevre, onun stratejik kültürlenmesinin biçimlendiği diğer çevresel düzeyleri oluşturmaktadır. Her biri ayrı bir akademik araştırmanın konusunu teşkil edebilecek genişlikte olan bu düzeyler içinde Harbiye ve Erkân-ı Harbiye Mektebi ve meslek hayatının Osmanlı Ordusu'nda geçen ilk yılları, Atatürk'ün taarruzi söyleminin oluşumunu, diğer bir deyişle kültürlenmesini daha somut bir biçimde ortaya koyabilecek veriler sunuyor. Bunun en önemli öğelerinden biri, şüphesiz General Colmar von der Goltz'tur. Ünder ve Akcan gibi yazarlar tarafından da tespit edildiği üzere, dönemin tüm kurmay subayları gibi Atatürk'ün stratejik düşüncesinin biçimlenmesinde de von der Goltz'un etkilerini görmek mümkündür.³

Bu araştırmanın amacı, pragmatik bir eylem biçimi olarak Atatürk'ün taarruzi söylemini, kendi kaleme aldığı eserler üzerinden ortaya koymak, bu söylemin sözlü ve yazılı metinlerine yansımalarını görebilmektir. Daha kısa bir ifadeyle, bu araştırmanın amacı Atatürk'ün stratejik düşüncesinin oluşumundan ziyade, yansımalarını tespit etmektir. Bu nedenle, başlı başına bir araştırma konusu oluşturabilecek olan

³ Hasan Ünder, "30'ların Ders Kitaplarından ve Kemalizm'in Kaynaklarından Biri Millet-i Müsellaha ve Medeni Bilgiler", *Tarih ve Toplum*, C. 32, S. 192, Aralık 1999, 48-56, ss. 51-52; Hasan Ünder, "Goltz, Millet-i Müsellaha ve Kemalizm'deki Spartan Öğeler", *Tarih ve Toplum*, C. 35, S. 206, Şubat 2001, 45-54, ss. 49-51; Erol Akcan, "Colmar von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle II. Türk-Alman İlişkileri Uluslararası Sempozyumu*, Julius-Maximilians-Universität, Würzburg/Almanya, 14-17 Kasım 2013.

Atatürk'ün kültürlenme süreci bu makalenin sınırlılıkları dışında tutulmuş; bunun yerine kültürlenmesine etki eden makro/toplumsal/mikro (kurumsal) çevrelerden bilgi düzeyinde bahsedilmiştir.

Akademik literatürdeki yaygın görüşe göre, stratejik kültürün tanımlanması ve operasyonelleştirilmesi argümanı Leites, George, Holsti ve Walker tarafından geliştirilen Operasyonel Kod Analizi (OKA) yapısına oldukça yakındır. Walker, Schafer ve Young'a göre de, Johnston'un stratejik kültürün yüksek strateji tercihlerini yönelttiğine dair tespiti, OKA'nın mantığıyla uyumludur.⁴ Bahse konu bu uyumluluğu; tıpkı Leites'in Politbüro ve Bolşevizm, Johnston'un *parabellum* ve Konfüçyüs karşıtlığında olduğu gibi;⁵ bu çalışmada da Mufti'nin cüret ve temkin,⁶ Karaosmanoğlu'nun⁷ taarruzilik ve tedafüilik argümanlarını operasyonel kod yapısını kullanarak test etmeyi mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte, Leites operasyonel kodu esasen bir karar alıcıya bağlı psiko-kültürel bir yapı, "siyasi strateji kavramlaştırması" ve Bolşevik doktrinindeki davranış kuralları olarak tanımlamıştır.⁸ Zannımızca, Leites'in Sovyet liderler üzerinde yaptığı analizin "Bolşevizm inancı" sonucuna ulaşması; inançlar ve normlar içeren kültürel bir yapı olarak stratejik kültürün, karar alıcıların inançlarınca yansıtıldığını göstermektedir. Öyleyse bir liderin operasyonel kodu, onun inançlarının ve davranışlarının stratejik kültürlenmesindeki normlar ve inançlar içinde yer alıp almadığını görebilmek maksadıyla analiz edilebilir.

⁴ Stephen G. Walker, Mark Schafer, and Michael D. Young, "Profiling the Operational Codes of Political Leaders," in *The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton*, ed. Jerrold M. Post, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2003, 215-245, s. 219.

⁵ Nathan C. Leites, *Operational Code of the Politburo*, RAND Corporation, New York, NY, USA, 1951; Nathan C. Leites, *A Study of Bolshevism*, Free Press, Glencoe, Scotland, UK, 1953; Alastair I. Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, USA, 1995.

⁶ Malik Mufti, *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture: Republic at Sea*, Palgrave Macmillan, New York, NY, USA, 2009.

⁷ Ali L. Karaosmanoğlu, "The Evolution of the National Security Culture and Military in Turkey", *Journal of International Affairs*, Fall 2000, Vol. 54 (1), 199-216.

⁸ Leites, *Study of Bolshevism...*, ss. 13-16.

Araştırmanın çıkış noktasını teşkil eden taarruzilik ve tedafüilik argümanları üzerinden ele alındığında, felsefî ve araçsal (enstrümantal) operasyonel kod inançları ve tutumları bağlamında iki tür stratejik kültürden söz edilebilir. Saldırgan stratejik kültür, yüksek bir kuvvet uygulama ihtiyacı gösterir. Liderler, çatışmayı uluslararası anarşi altında kalıcı olarak görür. Özellikle büyük kazançlar için umut vadeliyorsa, kuvvet kullanımına ilişkin herhangi bir taktik veya strateji mazur ve hatta gerekli görülür. Böylece saldırgan strateji ve taktikler, savunmacı ve uzlaştırmacı olanlara baskın gelir. Çatışma ve şiddeti yönetmek için diplomatik çabalar yerine askerî operasyonlar önceliklidir. Askerî operasyonlarda, hızlı ve topyekûn kazanma stratejileri/taktikleri tercih edilir.

Tedafüi stratejik kültürde, bireyler çatışmanın geçici olduğu daha barışçıl bir dünya görür. Bağlanma ihtiyacını daha da vurgular ve liderlerin erdemlerine ya da gelişmeleri kontrol edebilme yeteneklerine dayanan barışçıl çözüm fırsatları konusunda iyimserdirler. Stratejiler esnektir, ancak mümkün olduğunda kuvvet kullanımından kaçınılır. Savunmacılık vurgulanır ve savaşlar yalnızca doğru bir neden için ve ancak son çare olarak kullanılır. Bu nedenle, savunmacı ve uzlaştırmacı strateji ve taktikler, saldırgan olanlara baskın gelir. Tedafüi stratejik kültüre göre, herhangi bir askerî operasyondan önce, mutlaka müzakereler yapılmalıdır. Yine de kuvvet uygulanması gerektiğinde ise, tercih sıralaması, sınırlı bir güç kullanımı, müzakere yapılması ve ilk fırsatta ateşkesin sağlanması şeklinde olacaktır. Johnston'un parabellum paradigmasına göre stratejik tercihlerin öncelik sıralaması şu şekildedir: Saldırgan/yayılmacı Strateji > Savunma Stratejisi > Uzlaşmacı Strateji.⁹ “Bir devletin revizyonist veya genişlemeci politik hedefleri varsa, saldırgan/yayılmacı stratejiyi savunma amaçlı stratejiye tercih eder”.¹⁰ Diğer taraftan, Johnston, güvenlik alanında Neorealist dengeleme davranışı gibi düşük zorlama politikalarını ise,

⁹ Johnston, *Cultural Realism...*, s. 113.

¹⁰ Age, 113.

uzlaşmacı stratejik tercihler olarak sınıflandırmaktadır.¹¹

**Tablo 1: Holsti/Walker Tipolojisine Göre
Lider Tiplerinin Genel Davranışları.**

<u>TİP A</u> Çatışma geçicidir. ZAYIF SAVUNMACI Yatıştırma > Kilitlenme > Hükmetme > Uzlaşma	+ (P-1/I-1) Liderin Samimiyeti ve İş birliği	<u>TİP C</u> Çatışma geçicidir. GÜÇLÜ SAVUNMACI Yatıştırma > Hükmetme > Kilitlenme > Uzlaşma
(P-4A)	Liderin Tarihsel gelişim üzerindeki kontrolüne olan inancı	(P-4B)
Hükmetme > Yatıştırma > Kilitlenme > Uzlaşma Çatışma kalıcıdır. ZAYIF TAARRUZİ (SAVUNMACI REALİZM) <u>TİP DEF</u>	Liderin kendisine ve diğerine atfedilen düşmanlık ve çatışma (P-1/I-1) -	Hükmetme > Kilitlenme > Yatıştırma > Uzlaşma Çatışma geçicidir. GÜÇLÜ TAARRUZİ (SALDIRGAN REALİZM) <u>TİP B</u>

¹¹ Uzlaşmacı strateji, diğer düşük zorlama eylemleri arasında öncelikle, diplomasi, siyasi ticaret, ekonomik teşvikler, gücünün takibi (bandwagoning), dengeleyici ittifak davranışlarını kapsar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Johnston, *Cultural Realism...*, ss. 112-113.

Hem savunmacı, hem de saldırgan stratejik kültürler stratejik tercihlerin bakımından farklılaşsalar da, her ikisinin de zayıf ve güçlü biçimleri vardır. Bir savunmacı lider tip A (zayıf) ya da tip C (güçlü) davranışlarını sergileyebilir, ancak her iki durumda da diplomatik yöntemlerde ya da güvenlik tedbirlerinde tedafüi bir profil çizecektir. Diğer taraftan ortalamanın altında bir taarruzi lider daha iş birliği davranıp Savunmacı Realizm ile ilişkili olarak tip DEF davranışlarını sergilerken; güçlü bir taarruzi lider, Saldırgan Realizm ile ilişkili olarak tip B inançlarını sergileyecektir (Tablo 1).

Holsti/Walker tipolojisinde dört temel inancın her birini sergileyen bir lider bulunabilir. Hatırlanacağı üzere, Holsti/Walker tipolojisindeki yatay eksen, liderin tarihsel gelişim üzerindeki kontrolüne olan inancı göstermektedir (P-4). Pozitif düşey eksen, samimiyeti ve iş birliğini; negatif düşey eksen ise bir liderin kendisine (I-1) ve diğerine (P-1) atfedilen düşmanlığı ve çatışmayı temsil etmektedir. Holsti/Walker tipolojisi içinde yer alan bu temel operasyonel kod inançlarının yani P-4, I-1 ve P-1'in; “kendi” (P-4A, I-1) ve “diğer” (P-4B, P-1) göstergeleri bulunur. Kendini bir çeyrek alanda konumlandırmak, liderin stratejik tercihlerini ortaya koyar.

Bilindiği üzere, OKA, siyasi alanda başkaları üzerindeki güç kullanımının teşhis edilmesine ve liderin politik güç kullanımı hususundaki kişisel temayülüne odaklanır.¹² “Buradaki manasıyla güç; direniş, tehdit ve cezalandırmanın olumsuz yaptırımlarına karşı otoritenin, etkinin ve ödülün olumlu motifleri de dahil olmak üzere, siyasi evrendeki kendi ve diğeri arasındaki çeşitli kontrol ilişkilerinin karşılıklı etkileşimidir”.¹³ Bu araştırmadaki operasyonel kod analizi, otomatik bilgisayar yazılımları ile OKA’da yaygın olarak kullanılan VICS¹⁴ sözlüğünden yararlanılarak yapılmıştır. VICS sözlüğündeki temel alınan

¹² Stephen G. Walker, Mark Schafer, and Michael Young, “Systematic Procedures for Operational Code Analysis”, *International Studies Quarterly*, Vol. 42/1, March 1998, 175-190, s. 179.

¹³ Agm, s. 118.

¹⁴ VICS: *Verbs in Context System*.

fiiller, WEIS kelime ve fiil taksonomisinde yer alan çatışma ve iş birliğine ilişkin geçişli fiillerdir.¹⁵ Bunlar, otomatik VICS sözlüğünde 40.000'den fazla gramer formuna genişleyen yaklaşık 750 fiildir.

OKA yazılımı, kendi mesajlarının “ben”, “biz”, “biz”, “bizim” gibi çoğunlukla kullanılanları içeren bir sözlük sunar. Ancak Atatürk'ün metinlerindeki kendi atıflarının bunlarla sınırlı tutulması durumunda analizin eksik kalması riski bulunmaktadır. Bu nedenle, “Türkiye”, “Türk Halkı” ve “millet”, “ordu”, “ordumuz”, “yüksek heyetiniz” gibi ifadeler de kendi atıfları olarak alınmıştır. Diğer taraftan VICS sözlüğü, Türkçe kelimeleri içermediği için, seçilen Atatürk metinlerinin İngilizce tercümelerinden yararlanılmış; ancak İngilizce çevirilerin orijinal anlamları birebir karşılayamayacağı değerlendirilerek, benzer bir analiz Türkçe metinler üzerinden başka bir veri analiz yazılımında da yapılmıştır. Bu analizde WEIS taksonomisinin temel fiilleri bu kez Türkçe'ye çevrilerek bahse konu yazılımda kodlanmıştır. Gerek VICS sözlüğünde, gerekse Büyük Türkçe Sözlük'te 16 bu fiillerin yanı sıra İngilizce, Türkçe ve Osmanlı Türkçesindeki eşanlamlı kelimeler ve benzer diğer fiiller, yazılımı oluşturmadan önce tespit edilerek analize dahil edilmiştir. Böylece aynı konuda iki farklı programda ve iki dilde analiz yapılmak suretiyle OKA sonuçlarının geçerliliği bir anlamda kuvvetlendirilmiştir.

Değinilmesi gereken önemli bir husus da, OKA'nın geçerliliğini arttırma yolunda alınan tedbirlerdir. Bu bağlamda, Atatürk'ün ile ilgili olarak dördüncü maddede yapılan içerik analizi bulgularının yapısal geçerliliği ile Mufti'nin Atatürk'ün “statükocu” ve “temkinli” olduğu iddiasının yakınsak geçerliliği, VICS'te yer alan dünya liderlerinin oluşturduğu norm grupla karşılaştırılarak test edilmiştir.

¹⁵ WEIS (*World Event/Interaction Survey*) taksonomisi, Charles McClelland tarafından “Dünya Olay/Etkileşim Etüdü” Projesi kapsamında geliştirilmiş, siyasi sorunlar sırasındaki olayların kodlanmasına ilişkin bir sistemdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Charles McClelland, *World Event/Interaction Survey, 1966-1978*, ICPSR (Inter-university Consortium for Political and Social Research) Nr. 5211, ICPSR Ann Arbor, MI, USA, January 1999.

¹⁶ Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2009.

Bu çalışmada, Atatürk'ün söylemindeki taarruzi yaklaşım, yorumlayıcı içerik analizi ile ele alınmıştır. Atatürk'ün davranışının analizinde, kaleme aldığı metinler ile 1919-1938 dönemindeki söylev ve demeçleri (bunlar bu çalışmada Temel Analiz Metinleri olarak adlandırılmıştır) ölçüm birimleri olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda;

İmparatorluk subayı döneminin ele alındığı birinci grupta;

* *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal,*

* *Takımın Muharebe Eğitimi,*

* *Bölüğün Muharebe Eğitimi,*

* *Cumali Ordugâhı,*

* *Taktik Tatbikat Gezisi,*

* *Taktik Mesele Çözümü* adlı altı eseri incelenmiştir.

Milli Mücadele ve Cumhurbaşkanlığı dönemlerinin ele alındığı ikinci grupta;

* *Nutuk* ile

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığınca hazırlanan *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ve Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* adlı derleme eserler incelenmiştir.

Taarruz Ruhuna ilişkin kodlama ve kodların ince ayar nitelikleri Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2: Taarruz Ruhuna İlişkin Kodlama.

ATATÜRK'ÜN SÖZLERİNDEN ÇIKARILANLAR					
Hareket	Ölmek	Takip	Piyade	Kuvâ-yı	İntikam
İleri	Tevekkül	Takviye	Atılma	Akliye	Anâsır-ı
Süvari	Fütur	Heyet	Kalkma	Yiğitlik	Asliye
Taarruz	Ruh	Vatan	Maharet	Menâbî-i	
Taarruz	İmha	Beraber	Fedakârlık	Celadet	
Ruhu				Müşabaka	
				İbzâl	

Ancak hepsinden önce, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemindeki stratejik davranışa atfedilen bazı dikotomilerden yola çıkarak, “taarruz ruhu” kavramını, Avrosentrik “saldırı kültürü” ya da Sinosentrik “savunma kültürü” kavramlarından ayırmak gerekmektedir.

1. Dikotomileri Doğru Okumak: Türk Stratejik Kültüründe Pragmatik Eylem

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, Avrupalı siyasi ve askerî elit arasında “saldırı” kavramı, bugünkü hayat görüşleriyle bağdaşmayacak bir biçimde popülerliğe sahipti. Sivil elitler ve toplum, saldırganlığın muharebede avantaj sağladığını ve saldırgan çözümlerin güvenlik sorunlarına yönelik en etkili yöntemler olduğunu düşünürken; askerler de saldırganlığı övüyor ve saldırgan doktrinleri benimsiyordu. Dolayısıyla, savaşa ilişkin mitler ve gerçekler arasındaki uçurumun tarihin hiçbir döneminde Birinci Dünya Savaşı öncesindeki kadar derin olmadığını söylemek iddialı olmayacaktır. Hafif silahlar, makinalı tüfekler, dikenli tel ve demiryolunun icadının bir sonucu olarak savunmacıların taarruz taraftarları karşısında kazandıkları avantaja rağmen, Avrupalılar artan bir şekilde taarruz edenin muharebe sahasında avantajı sağlayacağına ve savaşların kısa ve belirleyici şekilde sonuçlanacağına, Alman Şansölyesi Bethman Hollweg'in tabiriyle, “kısa fırtınalar”¹⁷ olacağına inanıyorlardı. Her birinde yeni savunma teknolojileri uygulanan Amerikan İç Savaşı'nın, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin, Boer Savaşı'nın ve Japon-Rus Savaşı'nın tecrübeleri görmezden geliniyordu. Bunun yerine, Avrupalılar, hem savunanın avantajlarını, hem de taarruz edenin dezavantajlarını gizleyen bir grup politik ve askerî mitin peşine düştüler. “Bu zihniyet, Avrupalı büyük devletlerin her birinin 1892-1913 döneminde benimsediği saldırgan askerî doktrinleri şekillendirdi”¹⁸. Almanya'da ordu, taarruzu tiz ve sert ifadelerle yüceltti ve Alman toplumunu benzer

¹⁷ Lancelot L. Farrar, Jr., “The Short War Illusion: The Syndrome of German Strategy, August-December 1914”, *Militäergeschichtliche Mitteilungen*, No. 2, 1972, s. 40.

¹⁸ Stephen Van Evera, “The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War”, *International Security*, Vol. 9 (1), Summer, 1984, 58-107, s. 59.

görüşlerle telkin etti. 1914 Alman harp planını hazırlayan General Alfred von Schlieffen “en iyi savunma taarruzdur” derken; ünlü yazar Friedrich von Bernhardi de saldırgan eylemin savunmacı modelden çok daha üstün olduğunu ve modern şartlar altında saldırı savaşının üstünlüğünün eskisinden daha fazla olduğunu ilan ediyordu.¹⁹ General August von Keim “taarruz, zaferi kazanmanın tek yolu olduğundan, Almanya taarruza yönelik olarak donatılmalıdır” iddiasında bulunurken, dönemin Alman Genelkurmay Başkanı General Helmut von Moltke de “en iyi savunma taarruzdur” sözünü onaylıyordu.²⁰ Bu yaklaşımlar, Belçika, Fransa ve Rusya’ya hızlı ve kesin sonuç alıcı taarruzları öngören ünlü Schlieffen Planı’nı doğurdu.

Aynı dönemde, Fransa’da da ordu, Liddell Hart’ın deyiimiyle, taarruzun erdemlerine takıntılı hale gelmişti ki, bu takıntı siviller arasında da yayılmıştı.²¹ Genelkurmay Başkanı Joffre’ye göre, Fransız ordusu artık taarruzdan başka kural tanımıyordu; diğer bütün kavramlar savaşın doğasına aykırı olduklarından reddedilmeliydi.²² Fransa Cumhurbaşkanı Clement Fallieres de “yalnızca taarruz Fransız askerlerinin atılganlığına uygundur, bizler düşmanın üstüne tereddüt etmeden yürümeliyiz”²³ diyordu. Dönemin Cumhurbaşkanlığı sarayında görevli Emile Driant, Fransa’daki genel görüşü şöyle özetliyordu: “İlk büyük muharebe tüm harbi belirleyecek ve savaşlar kısa sürecektir. Taarruz fikri ulusumuzun ruhuna işlemelidir.”²⁴

¹⁹ Terence Zuber, *Inventing the Schlieffen Plan: German War Planning 1871-1914*, Oxford University Press, Oxford, USA, 2003.

²⁰ Imanuel Geiss, *July 1914: The Outbreak of the First World War: Selected Documents*, W.W. Norton, New York, NY, USA, 1967, s. 357; Wallace Notestein and Elmer E. Stoll, *Conquest and Kultur: Aims of the Germans in Their Own Words*, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C., 1917, akt. Van Evera, “The Cult of Offensive...”, s. 59.

²¹ B.H. Liddell Hart, *Through the Fog of War*, Random House, New York, NY, USA, 1938, s. 57.

²² John Ellis, *The Social History of the Machine Gun*, Pantheon, New York, NY, USA, 1975, ss. 53-55, akt. Van Evera, “The Cult of Offensive...”, s. 60.

²³ Barbara Tuchman, *The Guns of August*, Dell, New York, NY, USA, 1962, s. 51, akt. Van Evera, “The Cult of Offensive...”, s. 60.

²⁴ Agm, s. 60.

Mareşal Foch'un sözleriyle, Fransız ordusu "başarı için tek bir formül, tek bir dövüş öğretisi, yani düşmanın üzerine yürümek, ona ulaşmak ve onu yok etmek için kesin bir kararlılıkla gerçekleştirilen taarruzun belirleyici gücünü"²⁵ esas alıyordu. Diğer Avrupa devletleri ise aynı virüsün görece daha hafif belirtilerini gösteriyordu. Örneğin İngiliz Ordusu, taarruza karşı savunmanın gücünü sergilediği Boer Savaşı'ndaki tecrübelerine rağmen savunmacı stratejileri terk etti. General W.G. Knox, "Bir İngiliz için savunmada kalmak asla kabul edilebilir bir durum olmadığından savunma konusuna kafa yormayı gereksiz bulur" diye yazıyordu. General Haking ise taarruzun kazanacağından "göklerde bir güneş olduğu kadar emin" olduğunu söylüyordu.²⁶ Nihayet dönemin Osmanlı subaylarına büyük etkisi olan Colmar Freiherr von der Goltz da harpte başarının koşulları arasında "fethetme arzusunu" sayarken; gerek komutan, gerekse komuta ettiği ordu için fethetme arzusunun, diğer tüm başarı koşulları arasında en öncelikli yerde olduğunu vurguluyordu.²⁷ Bu noktada dönemin Osmanlı kurmayları üzerindeki etkileri bakımından von der Goltz'un görüşlerine biraz daha fazla yer vermekte yarar vardır.²⁸

"Şansın yardımı ve değerlendirme sonucunda taarruzi hal tarzını tercih eden asker mutludur. Muharebenin hedefi yani düşmanın savaşıma azim ve iradesinin kırılması ancak taarruzla sağlanabilir. Savunmayı tercih edenler dahi, savunmanın geçici olduğunu ve savunma durumunda bulunan tarafın da eninde sonunda taarruz edebileceğini, taarruza yine bir karşı taarruzla cevap verilebileceğini ve bu hususu hiçbir zaman gözardı etmeyeceğini bilirler. Bu ise son tahlilde savunan tarafın taarruzi olmasını gerektirir ve taarruza geçebileceği uygun zamanı kollamak demektir."

²⁵ Agm, s. 61.

²⁶ Agm, s. 61.

²⁷ Colmar Freiherr von der Goltz, *Das Volk in Waffen, Ein Buch über Heerwesen und Kriegführung unserer Zeit*, R.v. Decker, Berlin, 1883, s. 119.

²⁸ Age, s. 216.

Goltz'un görüşleri bir ölçüye kadar savaşın doğası ile insanın doğası arasında özcü denebilecek bir ilişki üzerine oturuyor. Ayrıca bu anlayışta savaş esas itibarıyla tek yanlı bir eylemlilik halidir. Diğer bir deyişle, Goltz için savaş, iki düşman tarafın birbirleriyle karşılıklı varlık-yokluk mücadelesi içinde olması değil; fetih arzusunun tetiklediği bir eylemlilik haline, yani taarruza, edilgen bir karşı koyma sonucu ortaya çıkan durumdur. Kendi ifadesi ile savunan için "harp etmeye mahkum" denilebilir. Ona göre, harp etmek taarruz etmek demektir.

Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, saldırganlığı öven bu popüler "taarruzi" söylemin, dönemin en seçkin diplomatik ve askerî alanyazını etkilediği görülüyor. Nitekim o dönemde önce Harbiyeli sonra da genç bir kurmay subay olarak, Mustafa Kemal'in de taarruzilik yazınına yakinen takip ettiğini, *Zabit ve Kumandan ile Hasbihâl* adlı eserinde görebiliyoruz. Savaş öncesi yıllarda dünya gündeminin kırılma noktalarından birisi olan 1904-1905 Rus-Japon Savaşını etüt eden Mustafa Kemal, Japonlar'ın galibiyetinde önemli faktörlerden birisinin taarruzi düşünce olduğunu tespit ederken şunu demektedir:

"Başarı elde etmek için en güvenilir vasıtanın taarruz olduğunu anlamamakta ısrar olunmaz, fakat taarruz ordusunu teşkil edecek milletin, Japonların "Kugekiseişin" dedikleri taarruz ruhuna²⁹ sahip olması lazımdır. İşte bu taarruz ruhu, (...) hepsinde bütün coşkuyla mevcut olduğundan dolaydır ki, narin Japonlar, iri yapılı Ruslara meydan okumuş ve onları ezmişlerdir."³⁰

Genç kurmay subay Mustafa Kemal Efendi'nin "taarruz ruhu" kavramlaştırmasının geçici bir heves olarak kalmadığını, hayatının ilerleyen dönemlerindeki farklı söylemlerinden gözlemlemek mümkündür.

Ancak Türkiye ve bu çalışmaya konu olması nedeniyle Atatürk özelinde saldırı kültürünü biraz daha farklı bir şekilde anlamak daha akla

²⁹ Orijinal ifade şekli; "fıkr-i taarruz"dur.

³⁰ Mustafa Kemal Atatürk ve Nuri Conker, *Zabit ve Kumandan-Zabit ve Kumandan ile Hasbihâl*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s. 30.

yatkın görünüyor. Nitekim bu çalışma, “saldırı kültürü” kavramının Türkiye özelinde bir kavramsal tuzak teşkil ettiğini ve bunun yerine “taarruz ruhu” tamlamasının koyulması gerektiğini ileri sürmektedir. Zira “taarruz ruhu” kavramını, salt Batı literatüründe yer alan “saldırı kültürü” ya da orijinal biçimiyle “*cult of offensive*” üzerinden açıklamaya çalışmak, herhangi bir araştırmacıyı Atatürk'ün iktidarı süresince yayılmacı bir politika izlediği gibi hatalı bir sonuca ulaştırabilir.

Bu araştırma açısından doğru olan bağlam, Batı emperyalizmini sembolize eden “saldırı kültürü” değil, genel stratejiyi dinamik, proaktif ve kazanma odaklı hale getiren “taarruz ruhudur” ki, son tahlilde Atatürk'ün bunu askerî stratejisinin temeline yerleştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla, her ne kadar taarruzi olmayı esas alan stratejik eğilim saldırı kültürü olarak adlandırılmışsa da dünya harplerinin arifesinde emperyal ve kapitalist saikler etrafında gelişen bu eğilimi, gerek yapısal gerekse araçsal olarak kuruluş dönemi Türkiye'sinde aramak hem bağlamsal, hem de analitik açıdan anlamlı olmayacaktır. Öyleyse Türkiye'nin stratejik kültürü için bir “taarruz ruhu” tanımlaması yapmak gerekmektedir. Üstelik “saldırı kültürü” ile “taarruz ruhu” arasındaki anlam ayrımını kesin çizgilerle ortaya koymak, Booth'un tabiriyle “kültür taassubuna”³¹ düşme riskini de minimize edecektir.

Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki savunmacı reel politik için Karlofça'nın milat olarak kabul edilmesi genel bir kabul görse de, bu dönüşümün akşamdan sabaha gerçekleşmediği de açıktır. Aksi takdirde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki yüzyılında, kayıplarına yönelik telafi fırsatlarını kollayan hamlelerini ya da Millî Mücadele liderliğinin “Sevr koşullarıyla yetinmeyen” davranışını ve kazanımlarını açıklamak zor olurdu ki, bu çalışmanın amacı tam da bu davranışı açıklamaktır.

³¹ Ken Booth, *Strateji ve Kültür Taassubu* adlı eserinde yeni nesil stratejistleri kendi kültürel bağlamlarının düşüncelerini etkilememesi için uyanık olmaları konusunda uyarır. Ona göre, bir gözlemci kendisini kültürel koşullanmasından, fikrî yapısından ve kendisine aktarılan değerlerden tamamen soyutlayamaz. Booth “kültürel görelilik” kavramını, araştırmacı için bir bilimsel ayırım olarak belirler. Ken Booth, *Strategy and Ethnocentrism*, Holmes & Meier, New York, NY, USA, 1979, s. 16.

Daha önce yayımlanan bir araştırmada, Türk stratejik kültüründeki taarruzi ve tedafüi eğilimlere ilişkin tespit detaylı olarak ortaya konulmuştu.³² Karaosmanoğlu'nun Karlofça Antlaşması'nı referans noktası yaparak ortaya koyduğu kronolojik ayrımın³³ yanı sıra, Altunışık'ın dört yerleşik norm içine konumlandığı³⁴ bu dualite, Mufti tarafından "cüret ve temkin" şeklinde tanımlanmıştı.³⁵ Mufti'nin cüret ve temkin tespiti, bizi Erken Cumhuriyet dönemindeki stratejik karar alma davranışını daha isabetli tanımlamak için harekete geçirmesi bakımından değerlidir.

Mufti'ye göre, büyük ölçüde Mustafa Kemal Atatürk tarafından şekillendirilen "Cumhuriyetçi" görüş (yazar bunu Türkiye'nin baskın stratejik kültürü olarak adlandırır), dış dünyanın tehditkâr ve tehlikeli olduğunu ve yabancı düşmanların içerideki iş birlikçileri vasıtasıyla homojenliği ve birliği bozacağını iddia eder. Daha geniş bir ifadeyle, Mufti, Cumhuriyetçi stratejik kültürün, diğer bir deyişle baskın paradigmanın "statükocu" ve "temkinli" doğasına karşılık, dış dünyanın sunduğu fırsatları değerlendirmek isteyen "müdahaleci emperyal" yaklaşımın "karşı paradigmayı" oluşturduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, somut olarak Cumhuriyetçi görüş jeopolitik statükoyu savunur ve revizyonu reddeder.³⁶ 1950'lerden itibaren kendisini gösteren "emperyal cüretkâr" görüş ise bunun tersine dış dünyanın fırsatlarla dolu olduğunu iddia eder ve revizyonu savunur. Dolayısıyla, Mufti, iç kaynaklı bu değişikliğin sebeplerini daha iyi anlayabilmek için Türk stratejik kültürüne bakmak gerektiğini iddia etmektedir. Mufti'nin baskın stratejik kültür yaklaşımı, olası sapmaları arızî bir durum olarak görmektedir. Aksi

³² Özgür Körpe, "Stratejik Kültür ve Güncel Kuramsal Tartışmalar", *Güvenlik Stratejileri*, Sayı 24, 147-182, Aralık 2016.

³³ Ali L. Karaosmanoğlu, "The Evolution of the National Security Culture ...", s. 201.

³⁴ Yazara göre, Türk Stratejik Kültüründe dört yerleşik norm bulunmaktadır. Bunlar statükoculuk, reelpolitik, karışmama, tarihsel acı tecrübeler algısıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Meliha Benli Altunışık, "Turkey's Security Culture and Policy towards Iraq", *Perceptions*, Spring 2007, Vol. 12, 69-88, ss. 69-71.

³⁵ Malik Mufti, *Daring and Caution...*, s. 1.

³⁶ Age, s. 3.

takdirde, siyasa biçimlendirilmelerinde kültürün önemi yadsınmak durumunda kalır. Dolayısıyla rakip stratejik kültür paradigmaları arasında bir etkileşim ve gerilim olduğunu varsaymak gerekiyor ki; Mufti sapmaları arızı görmekle, bu çalışmanın da iddiası olan stratejik kültürün süreklilik niteliğine dolaylı olarak katkıda bulunmuş oluyor. Zira biz Mufti'nin “arızı” nitelemesini, “ince ayar” olarak adlandırıyoruz.

Mufti'nin Türk siyasal kültürüne dair “cumhuriyetçi/temkinli” ve “emperyal/cesur” nitelemeleriyle kavramlaştırdığı ikili karşıtlık genel olarak Batılılaşma ya da Modernizm karşısındaki tarihsel kırılmayı da yansıtır. Aslında, bu iki tarihsel blok arasında Cumhuriyet'in kuruluşundan başlamak üzere bugüne kadar süren örtük ya da açık bir rekabet ve gerilim olduğu da genel kabul gören bir yaklaşımdır.

Bu çalışma, Mufti'nin yaklaşımının gerek önerilen kavramsal araçlar gerekse de bu kavramlara dayalı çözümlemenin açıklayıcı niteliğini göz ardı etmemekle birlikte, yeni bir kavram seti üzerinden daha açıklayıcı bir yaklaşımın mümkün olduğu görüşüne dayanıyor. Çalışmanın spesifik hedefi, Mufti'nin çözümlemesindeki iki temel zaafiyet noktasına işaretlerle farklı bir çözümleme çerçevesi önermektir.

İlk eleştiri noktası, Mufti'nin Atatürk'ün karar süreçlerini etkileyen paradigmatik inançları, değerleri ve sembolleri yani kısaca kültürel sosyalleşmesini, Gray'in deyimiyle “kültürlenmesini” görmezden gelmesidir. Nitekim Mufti'ye göre, stratejik kültür paradigmalarının veya karşı paradigmaların geniş ölçekte liderlerin mizaç, yeterlilik ve vizyonlarına bağlı olduğu iddiası, yazarın eserinin başka bir temel retorik sorunsalına daha işaret ediyor: Kurumun analiz potansiyeline sahip kafa karıştırıcı etkisi ya da siyasi liderler tarafından kültürel retoriğin ve sembollerin bilinçli manipülasyonu... Bu da bizi ikinci eleştiri noktasına götürüyor. İkinci eleştiri, Mufti'nin çözümlemesinde Atatürk'ün pragmatizmini, kişisel fayda maksimizasyonunu hedefleyen manipülatif bir araçsallaştırma olarak görmesi ve “taktik esneklik”³⁷ nitelemesini yaparak taktik seviyeye indirgemesidir. Böylesi bir indirgemeciliğin

³⁷ Age, s. 18.

her şeyden önce Muftı'nın cüret/temkin dikotomisinin baskın paradigmanın siyasa üzerindeki nedensellik etkisini gözden kaçırmaya sebep olacağını ileri sürmek zor olmasa gerek. Yakınlarda yayınlanan bir araştırmanın tespitinden hareketle, Cumhuriyet'in kuruluşu ile neticelenen dönemde Atatürk pragmatizminin "pragmatik eylem kuramı" çerçevesinde kapsamlı ve sistematik bir analizi, indirgemecilik tuzağına düşmekten koruyarak Cumhuriyet dönemi stratejik kültürünü daha net anlamamızı sağlayacaktır.³⁸

Genel hatlarıyla bakıldığında, pragmatik felsefe, mutlaklık ve kesinliklere şüpheyile yaklaşmasıyla bilinir, çünkü insan bilgisinin her durumda geçici olduğu varsayımından hareketle dogmatizmden kaçınmayı ve insani tecrübenin her yeni eylemde test edildiğini sonuçların işe yaramaz hale geldiğinin farkedilmesi durumunda eylemlerimizi bu yeni durumun gerekleri doğrultusunda uyumlaştırmamız gerektiğini hatırlatır. Atatürk'ün pragmatik eylem kuramını belki de stratejik pragmatizm olarak tanımlamak da mümkün olabilir. **Stratejik Pragmatizm** kitabının yazarlarına göre, kavramın ayırıcı noktası, eylemlerin her bir zaman dilimine ayrı ayrı odaklanarak kademeli zaman algısı temelinde yerine getirilmesidir.³⁹ Stratejik Pragmatizm askerî stratejide çok sık uygulama alanı bulmaktadır. Sözelimi operatif ve stratejik seviye harekâtının incelendiği ABD'nin **Ordu/Kolordu Harekâtı Talimnamesi'**ne göre, büyük birliklerin harekâtı, uzun süreli ve geniş kapsamlı olduklarından normal olarak safhalandırılır. Büyük birlik harekâtı planlaması cereyan eden harekâtın çok ötesini kapsar. Ordu seviyesinde cereyan eden bir operatif harekâtın bir safhası icra edilirken; diğer safhaları sırasıyla plan, taslak ve/veya kavram halindedir.⁴⁰ Askerî yazında da görüldüğü gibi, stratejik pragmatizmin

³⁸ Hikmet Kırık ve Oya Morva, *Cumhuriyet ve Pragmatizm: Yazılmamış Kuram*. Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2016.

³⁹ Michele Schmiegelow and Henrik Schmiegelow, *Strategic Pragmatism: Japanese Lessons in the Use of Economic Theory*, Praeger, New York, NY, USA, 1989.

⁴⁰ FM 100-15 Corps Operations, Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 1986, s.1-2.

esası, orta vadede sürekli yenilenen malumata dayalı, daha planlı gelişmelerin söz konusu olduğu ya da ciddi anlamda yenilikler ve düzenlemeleri gerektirmesine karşın, henüz uzun dönemli hedefleri tespit etmek için yeteri kadar güvenilirlikte bilginin eksikliği durumunda mümkün olan en yeni ve en iyi malumata dayanarak kısa vadede başarılı ve etkili sonuçlar alarak orta ve uzun vadeli hedeflere ulaşma yaklaşımıdır.

Buradan hareketle, başta Atatürk olmak üzere “Cumhuriyetçi” stratejik tutum, Mufti'nin iddia ettiği gibi temkinlilik kavramında ifadesini bulan “haddimizi bilmek” şeklinde özetlenebilecek statik bir dogmatizm değil; stratejik pragmatizminin yansıması olarak kademeli zaman anlayışına paralel stratejik hedeflerdeki kademe anlayışıdır.

Bu anlayışa göre, bir hedefin o an için gerçekleşemez olması, gerçekleşmesinin imkânsız olması demek değildir. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi buna verilecek çok sayıdaki örnekten biridir. Bilindiği gibi, Yunan ordusunun ilerleyişi karşısında kabul edilen strateji, önce uygun mevzilere çekilerek saldırıya karşı direnmek, sonrasında uygun hareketlerle saldırıyı durdurmak, boşa çıkartmak ve böylece yeni orduyu kurmak için zaman kazanmak amacıyla taktik hamleler yapmaktır. Atatürk'e göre, bunlar nihai amacın belirleyiciliği merkezinde ve cephelerde kazanılmış tecrübenin bir yansıması, “askerliğin gereği” olarak görülmektedir. Nitekim bu çekilme, taarruz için elverişli koşullar oluşuncaya kadar, daha elverişli koşullarda savunmak, Atatürk'ün ifadesiyle “düşmanı vatanın harim-i ismetinde boğmak” maksadıyla yapılmakta; bir anlamda taarruz daha elverişli bir geleceğe ertelenmektedir. Bilindiği üzere, bu elverişli gelecek fırsatı kollanmakla kalmamış; elverişli koşullar stratejinin bir gereği olarak oluşturulmuş; düşman gerçekten de vatanın harim-i ismetinde boğulmuş; ardından da “Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir, ileri!” emriyle takip ve imha edilmiştir.

Atatürk'ün stratejik pragmatizminin, Millî Mücadele'nin başlangıcından reformların sonuçlandırılmasına kadar, Cumhuriyet'in gerek iç, gerekse dış siyasetteki pratiklerine yansıdığını biliyoruz. Saltanatın ve Hilafetin kaldırılması, kılık kıyafet ve harf devrimleri yanı sıra yaşamının son dönemlerinde bizatahi yürüttüğü Hatay siyaseti,

bu bağlamda verilebilecek çok sayıdaki örnekten sadece birkaçıdır. Nitekim *Nutuk*'ta stratejisini şu sözlerle tanımlıyor:⁴¹

“Türk ata yurduna ve Türk’ün istiklâline saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silahla karşı koymak ve onlarla çarpışmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gerek ve zaruretlerini daha ilk gününde açığa vurup ifade etmek, elbette isabetli olamazdı. Uygulamayı birtakım safhalara ayırmak, olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Eğer dokuz yıllık faaliyetimiz ve yaptıklarımız bir mantık silsilesi ile gözden geçirilirse, ilk günden bugüne kadar takip ettiğimiz genel doğrultunun, ilk kararın çizdiği yoldan ve yöneldiği hedeften asla sapmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır.”

Atatürk’ün doktrinleştirme konusundaki düşüncesi de zihin yapısına egemen olan pragmatik yönetime dair daha net ve kapsamlı bir fikir verecektir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’ndan nakledilen bir anektoda göre, Cumhuriyet modernleşmesinin bir ideolojiye, bir doktrine dayandırılması önerisine Atatürk’ün cevabı, “o zaman donar kalırız” şeklindedir.⁴² Bu yaklaşım esasen bir “doktrinsizlik doktrini” olarak pragmatizmin, Cumhuriyet’in kurucu iradesindeki varlığının zımnen ilan edilmesidir.

Mufti’nin bizatihi kendisi de bu olguların farkında olmasına rağmen, ileri sürdüğü kavram setiyle açıklayamadığından analizinde ortaya çıkan boşlukları hâkim stratejinin “taktik esneklikleri” olarak tanımlama yoluna giriyor. Öte yandan, bu çalışma söz konusu türden siyasi/diplomatik/askerî hamleleri bir eylem felsefesi olarak pragmatik

⁴¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Yay. haz. Prof.Dr. Zeynep Korkmaz, Ankara, 1994, s. 25.

⁴² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, Haz: Atilla Özkırmı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, ss. 149-150.

stratejik akıl ve stratejik kültüre hâkim taarruz ruhununun tarihsel aralıkta beliren ve Longhurst'ün “ince ayar” olarak tanımladığı kavramla açıklamaya çalışmanın daha isabetli olacağını öngörüyor. Buradaki “ince ayar” Kırık ve Morva'dan ilhamla Atatürk'ün ve dolayısıyla da Cumhuriyet'in stratejik aklının oluşmasında belirleyici olan “mümkün olanın felsefesi” yaklaşımının tarihsel-kültürel zemindeki stratejik tutumu olarak niteliyoruz.

Taarruz ruhu tam da bu iddiayı karşılamak iddiasındadır. Türk stratejik kültürünü karakterize etmekte yararlanılan taarruz ruhu, Batılı “saldırı kültüründen” farklı olarak, değerleri ihraç ya da empoze etmeyi amaçlamaz. Burada konu edilen stratejik eylem “koruma” amaçlı taarruzdur. Koruma, savunma ile ilişkili bir kavram olmakla birlikte, burada kastedilen bu korumanın taarruzî niteliğidir. Zira bu koruma salt kazanımların muhafazasına ve müdafasına dayanmamaktadır. Bu, aynı zamanda, Erken Cumhuriyet dönemi konjonktürü bakımından henüz kapanmamış hesapların takipçisi olmayı ve fırsatları kollamayı da içermektedir. Bizzat Atatürk'ün söylemi bize bu konuda ışık tutuyor. Örneğin *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*'in “Taarruz Ruhü” başlıklı dördüncü bölümü şu cümleyle başlamaktadır : “Ordunun görevi, vatani çiğnemek isteyen düşmana karşı ayağa kalkmaktır. Bu kalkış, elbette olduğu yerde durmak için değil, düşmana atılmak için olursa kalkışılmış olmaya değer”. Atatürk, bu minvaldeki sözleri askerî ve siyasi hayatının ilerleyen dönemlerinde de sıkça sarfetmiştir. Örneğin Adana'da 16 Mart 1923'te yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

“Vuzuhla ve kemali iftiharla ilân ederim ki, bu millet millî benliğini idrâk ve bunu bütün dünyaya ispat eylemiştir. Milletimiz son zaferleri hep bu havası, bu idrâki sayesinde kazandı. Milletleri yükselten bu havasa bir âmil daha ilâve edelim; intikam hissi... Milletlerin kalbinde hissi intikam olmalı. Bu alelade bir intikam değil; hayatına, ikbaline, refahına düşman olanların mazarratlarını izaleye matuf bir intikamdır. Bütün dünya bilmeli ki, karşımızda böyle bir düşman oldukça

onu affetmek elimizden gelmez ve gelmeyecektir. Düşmana merhamet aciz ve zaaftır. Bu, insaniyet göstermek değil; insanlık hassasının zevalini ilan etmektir.”⁴³

Yukarıda “taarruz ruhuna” ilişkin açıklamalar, ilk bakışta Scobell tarafından tanımlanan Çin “savunma kültürünü” çağrıştırmakla birlikte, belli noktalarda ondan farklılaşan kendine özgü bir yapıya sahiptir. Scobell, Çin savunma kültürünü şöyle tanımlıyor:

“Çin’in stratejik kültürüne ilişkin mevcut tasvirlerin hatalı olduğunu iddia ediyorum. Çin’in stratejik eğilimi, pasifist ya da tam tersi biçimde kavgacı olarak nitelendirilemez. Çin, ikili bir stratejik kültüre sahiptir. Bunun iki temel unsurundan ‘Konfüçyen’ olanı, saldırı karşıtıdır ve savunma motiflidir; ‘Reelpolitik’ olanı ise saldırı odaklıdır ve askerî çözümü tercih eder. Bu dualitenin her iki tarafı da aktiftir; etkileşimlidir ve birleşerek benim ‘Çin Savunma Kültü’ olarak adlandırdığım diyalektik tarzı teşkil ederler.”⁴⁴

Scobell’in Çin stratejik kültürüne ilişkin “Konfüçyen” nitelemesi, tam bir pasifizmi tarif ediyor. “Reelpolitik” tanımlaması ise, özellikle kültürel etki sahasında kalan toplumlara karşı çağının Emperyalistleri ile boy ölçüşebilecek düzeyde saldırgan eğilimleri tarif ediyor. Bu tanımlama, Türk taarruz ruhunun, Çin savunma kültüründen farkını ortaya koymamıza yardımcı olması bakımından anlamlıdır. Sözelimi, Atatürk’ün uzlaşmacı tavrını “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”; hükmedici tavrını ise “düşmana merhamet aciz ve zaaftır” sözleriyle kodladığımızı düşünelim. Atatürk’ün uzlaşmacı tavrını Konfüçyen, hükmedici tavrını Reelpolitik ile eşleştirilme çabası ilk bakışta makul görünse de; son tahlilde bu, eksik bir gayret olacaktır. Zira “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” şiarı, sırf semantik açıdan bile kendi içinde bir dinamizm ve hatta yukarıda detayları açıklanan bir stratejik pragmatik safhalandırma

⁴³ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille)*, Atatürk Araştırma Merkezi, C. II, Ankara, 2006, s. 117.

⁴⁴ Scobell, *China’s Use of Military Force...*, s. 15.

mantığı barındırır. En temel çözümlemeyle bu özdeyiş, ilk safhada yurt içinde, müteakiben de yurt dışında sulhun sağlanması gereğini işaret etmektedir ki, bu bile bu ünlü sözü pasifist alanın dışında tutmaya yetecektir. Bu nedenle, halim ya da hükmedici olsun, her hâlükârda Atatürk'ün genel davranışını dinamik ve dönüştürücü olarak karakterize etmek hatalı olmayacaktır.

2. İmparatorluk Subayı Olarak Mustafa Kemal'in Operasyonel Kod Analizi

Aslında bir imparatorluk subayı olarak Mustafa Kemal, henüz stratejik bir karar alıcı değildir. Dolayısıyla, bu döneme ilişkin stratejik karar analizleri Mustafa Kemal üzerinden değil; Sultan II. Abdülhamid, Sultan Reşad, Sultan Vahideddin ve Enver Paşa gibi stratejik karar alıcılar üzerinden yapıldığında sağlıklı sonuçlar verecektir. Öte yandan, Atatürk'ü bu dönemde incelemek, bu araştırma için iki önemli veri sunmaktadır: İlk olarak Atatürk'ün stratejik kültürlenmesinin ilk görünümünü teşkil eden 1907-1918 dönemi, stratejik kültür analizinde, karar alıcının davranışının biçimleniş sürecini ortaya koyması bakımından önemlidir. İkincisi, her ne kadar taktik ve operatif karar alıcı durumundaysa da, imparatorluk subayı Mustafa Kemal'in bazı taktik kararlarının stratejik düzeyde etkili olduğu da yadsınamaz. Trablusgarp Harbi'nde, Çanakkale Muharebeleri'nde ve Yıldırım Orduları Grup Komutanı iken Suriye-Filistin Cephesi'nde verdiği kararlar, bu tarz kararlardandır. Dolayısıyla, imparatorluk subayı Mustafa Kemal'in operasyonel kodları, onun genel stratejik kültürlenmesinin ilk görünümleri olması ve bilişsel yapısını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Bu bölümde Atatürk'ün operasyonel kodları; 1911 Trablusgarp Savaşı sırasında tespit edilen bir yazılı ve sözlü metnin,⁴⁵ 1915 Çanakkale Muharebeleri sırasında tespit edilen bir yazılı ve sözlü

⁴⁵ 25/26 Nisan 1328 (1912) tarihinde Derne Osmanlı kuvvetleri Komutanı imzası ile Salih (Bozok) Bey'e yazdığı mektup.

metnin⁴⁶ ve 1916-1918 Doğu Cephesi Muharebeleri sırasında tespit edilen bir yazılı ve sözlü metnin⁴⁷ analiziyle ortaya konulmuştur.

Atatürk'ün seçili metinlerdeki felsefi ve araçsal kendi ve diğer inançları onu Şekil 1'deki Tip B'ye konumlandırmaktadır [AK3 (+.12, -1.21), AD3 (+.36, -.73)]. Tablo 3, Atatürk'ün P-1 ve I-1 puanlarının norm grubundan sapsmasını da göstermektedir.⁴⁸ Bir imparatorluk subayı olarak Mustafa Kemal, hasımların rasyonel olduklarına ve caydırılabileceklerine; bu bağlamda siyasal geleceğin nispeten öngörülebileceğine ve tarihi gelişim üzerinde kontrolün mümkün olduğuna inanmaktadır. Üstelik hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda iyimserdir. Şekil 1, Mustafa Kemal'i maksada en uygun hedefleri geniş bir çerçevede ve enerjik olarak aramayı esas alan ve sonuçlar yerine araçları sınırlayarak riskleri kontrol eden bir konuma yerleştirmektedir. Grafîge göre, bir imparatorluk subayı olarak Mustafa Kemal, aldığı riske kıyasla daha büyük kazanımlar elde etmek için, güç kullanımı da dâhil olmak üzere her türlü taktik ve yöntemi uygulamaktan kaçınmayan bir lider görünümündedir. Bu konuda ***Bölüğün Muharebe Eğitimi*** adlı eserinde “Bütün taarruz muharebelerinde her şeyden önce piyade sınıfı, özünde bulunan taarruz ruhunu daima geliştirmelidir. Her ne pahasına olursa olsun düşmanın üzerine atılma fikri, bütün tutum ve davranışlarına egemen olmalıdır.”⁴⁹ demektedir.

Atatürk'ün Tip B görünümü; görece çatışmacı, araçsal risk/kazanç değerlendirmelerine bağlı olarak tedafüi stratejileri seçebilecek ve ortalama dünya liderinden daha yüksek tarihsel kontrol eğilimine sahip

⁴⁶ Bomba Sırtı Vakası'na dair Harp Mecmuasına verdiği demeç.

⁴⁷ 7'nci Ordu Komutanı olarak Halep'te 20 Eylül 1917 tarihinde Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya yazdığı rapor.

⁴⁸ Norm grup değerleri Louisiana Eyalet Üniversitesi Siyaset Bilimi öğretim üyesi Mark Schafer tarafından oluşturulmuştur. Bu araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla norm grup, 33 liderin 164 yazılı metninden oluşmaktadır.

⁴⁹ Mustafa Kemal Atatürk, ***Bölüğün Muharebe Eğitimi***, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 42.

bir operatif/stratejik karar alıcı profili yansıtmaktadır.

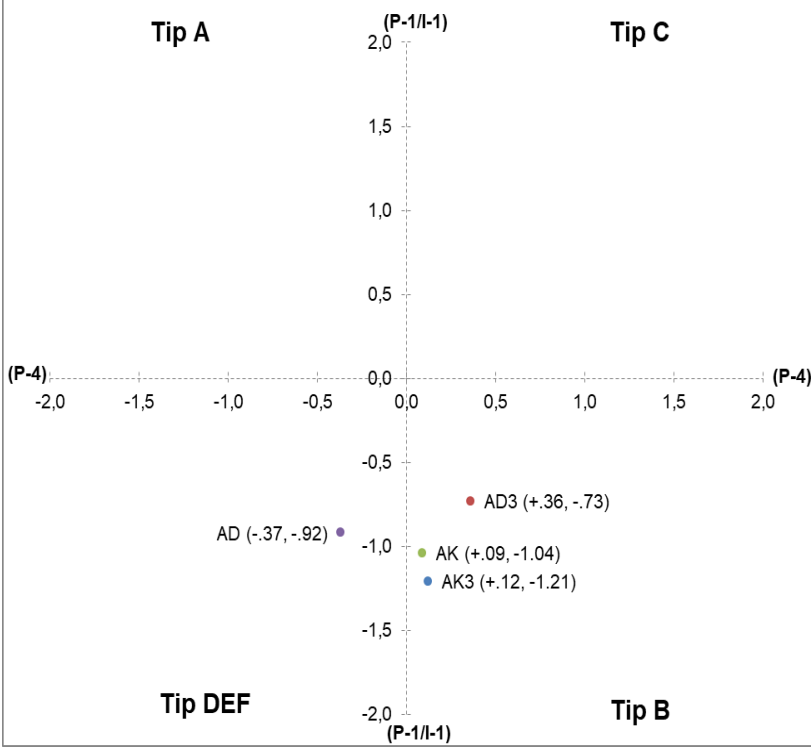
Yakınsak geçerliliği daha iyi test etmek maksadıyla; konuşmaların sayısı, kaynak seçimindeki önyargının kontrolü için bu ilk üç metnin ötesine genişletilmiştir. Bu bağlamda 1911 Trablusgarp Savaşı sırasında tespit edilen dört yazılı ve sözlü metnin⁵⁰, 1915 Çanakkale Muharebeleri sırasında tespit edilen dokuz yazılı ve sözlü metnin⁵¹ ve 1916-1918 Doğu Cephesi Muharebeleri sırasında tespit edilen 14 yazılı ve sözlü metnin⁵² analizi yapılmıştır. Söz konusu analiz sonuçları, Şekil 1'de AK ve AD kısaltmalarıyla görülebilmektedir. Burada da “diğer” imajının Tip DEF [AD (-.37, -.92)] ve “kendi” imajının Tip B [AK (+.09, -1.04)] olduğu görülmektedir. Atatürk'ün tarihsel gelişim üzerindeki kontrolü (P-4) norm gruba yakın olmakla birlikte, siyasi evrene bakış açısı ve seçtiği araçlar bakımından norm grup ortalamasına nazaran daha çatışmacı görünmektedir. Özetle Şekil 1'deki stratejilerin Atatürk'ün Tip B niteliğine göre tercih sırası; Taarruzi Güç Kullanımı > Fayda/Mahsur Analizine Dayanan Tedafüi Güç Kullanımı > Müzakere Koşuluyla Uzlaşma şeklinde ifade edilebilir.

⁵⁰ 4 Ekim 1911 Trablusgarp muharebesi sırasında Sofya'dan yazdığı mektup; Salih Bozok'a Yazdığı Mektup, 28 Kasım 1911; Aynı-ı Mansur Karargahı'ndan Behiç Erkin'e Yazdığı Mektup, 30 Mart 1912; Aynı-ı Mansur Karargahı'ndan Behiç Erkin'e Yazdığı Mektup, 16 Temmuz 1912.

⁵¹ *Arıburnu Muharebeleri Raporu* adlı eserinden alınmıştır.

⁵² *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* adlı derleme eserden alınmıştır.

**Şekil 1: İmparatorluk Subayı Mustafa Kemal'in
Felsefi ve Araçsal İnançları.⁵³**

⁵³ Açıklamalar: AK3, seçili üç metne göre Atatürk'ün kendi inançları. AD3, seçili üç metne göre Atatürk'ün diğer inançları. AK, geniş örnekleme göre Atatürk'ün kendi inançları. AD, geniş örnekleme göre Atatürk'ün diğer inançları.

**Tablo 3: Atatürk'ün 1907-1918 Dönemi
Operasyonel Kodlarının Norm Grupla Karşılaştırılması.**⁵⁴

	Atatürk'ün Ortalama Değerleri (N=29)	Norm Grubun Ortalama Değerleri (N=255)	Atatürk'ün Standart Sapma Değerleri (N=29)
Felsefi İnançlar			
P-1. Siyasi Alanın Doğası (Çatışma/İş Birliği)	-.980***	.250	.615
P-2. Siyasi Değerlerin Gerçekleşmesi (İyimserlik/Kötümserlik)	.168***	.118	.025
P-3. Siyasi Gelecek (Öngörülemez/Öngörülebilir)	.142**	.148	.003
P-4. Tarihsel Gelişim (Düşük Kontrol/Yüksek Kontrol)	.050	.212	.081
P-5. Şansın Rolü (Küçük Rol/Büyük Rol)	.966**	.968	.00117
Araçsal İnançlar			
I-1. Hedeflere Stratejik Yaklaşım (Çatışma/İş Birliği)	.085**	.334	.12467
I-2. Taktiklerin Yoğunluğu (Çatışma/İş Birliği)	.098**	.139	.0205
I-3. Risk Oryantasyonu (Riskten Kaçman/Risk Kabul Eden)	.232	.304	.036
I-4. Eylemin Zamanlaması			
a. Çatışma/İş Birliği	.487	.509	.011
b. Söylemler/Eylemler	.491*	.525	.017
I-5. Araçların Uygunluğu			
a. Ödül	.138**	.167	.0145
b. Vaat	.041	.073	.016
c. Cazibe/Destek	.351***	.427	.038
ç. Ret/Direnç	.140	.147	.0035
d. Tehdit Etme	.035	.047	.006
e. Cezalandırma	.124*	.138	.007

⁵⁴ Açıklamalar: * $P \leq .10$ düzeyinde norm gruptan sapma anlamlı (çift kuyruklu);
** $P \leq .05$ düzeyinde norm gruptan sapma anlamlı (çift kuyruklu);
*** $P \leq .001$ düzeyinde norm gruptan sapma anlamlı (çift kuyruklu).

Tablo 3, Atatürk ile diğer dünya liderlerinin görüşlerini karşılaştırmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere Atatürk, daha büyük örneklemdeki siyasi evrenin norm grubundan daha çatışmacı görünmektedir (Atatürk P-1 = -.980). Atatürk'ün stratejik yönlendirme endeksi de norm gruptan daha çatışmacıdır (Atatürk I-1 = .085).

Atatürk'ün felsefi inançlarının onu taarruzi bir karar alıcı olarak göstermesinin yanında, tarihsel gelişim üzerindeki kontrolüne olan inancı (P-4), norm grubun ortalamasına pozitif eksende yakın durmaktadır (Atatürk P-4 = .050, Norm Grup P-4 = .212). Her ne kadar bu sonuçlar, Mufti'nin Atatürk'ün statükocu/temkinli olduğu iddiasını yanlışlıyor görünse de, sadece 1907-1918 dönemine ilişkin bir analiz nihai sonuç olarak değerlendirilmemelidir.

Nitekim daha geniş örnekleme Atatürk'ün araçsal inançları Tip DEF'ye doğru değişim göstermektedir. Demek oluyor ki, daha küçük örnekleme, Atatürk'ün araçsal inançları, Mufti'nin temkinlilik iddiasını destekler hale gelmektedir. Ancak Atatürk'ün araçsal bir savunmacı gibi davranması için kendi araçsal inançlarını oluşturarak dış dünyayı “tehlikeler diyarı olarak” adlandırdığı⁵⁵ iması, hâlen kuvvetli bir destek bulabilmiş değildir.

Gözden kaçırılmamalıdır ki; saldırgan realistler, uygun fırsatlar çıkana ya da araçlar yeterli güce ulaşıncaya kadar savunmada kalınabileceğine cevaz verirken; savunmacı realistler de, şiddetli bir dış güvenlik krizi veya savaş tehdidi altında devletlerin daha agresif tepki verebildiklerini kabul etmektedir. Diğer bir deyişle; savunma taarruz için elverişli koşullar oluşuncaya kadar geçici olarak uygulanabileceği gibi; savaşta hayatta kalabilmek için taarruz kaçınılmaz hale gelebilir. Konjonktürel tehdit seviyesinin doğru analizi; Atatürk'ün savaş tehdidi altında taarruzi bir tutum alabileceğini ya da fırsat bulduğunda geçici olarak beklettiği taarruzi planları uygulamaya sokabileceğini ortaya koyabilir. Nitekim onun Çanakkale Muharebeleri'nde 25 Nisan 1915 tarihinde verdiği ünlü emir, gelecekteki kararlarına ilişkin ipuçları

⁵⁵ Mufti, *Daring and Caution...*, s. 3.

içeriyor : “Kumandanlara verdiğim sözlü emirlere şunu eklemiştir: Ben size taarruz emretmiyorum ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar gelebilir.”⁵⁶ Bunun, her ne kadar stratejik sonuçlar doğurmuş olsa da, özü itibarıyla taktik bir karar olması nedeniyle, bir başka yapısal geçerlilik testi olarak, Atatürk'ün diğer tarihsel dönemlerdeki davranışına da bakmak bilimsel açıdan daha uygun olacaktır.

Dağılma sürecindeki bir imparatorluğun subayı olarak Mustafa Kemal, felsefi inanışlar bakımından kendisinden beklenmeyecek şekilde iyimser bir görünüm çizmektedir. Yine de Mustafa Kemal'in iyimserliğinin araçsal “kendi” inancıyla ilişkili olduğunu, yani iyimserliğin, hedeflerini gerçekleştirmesine hizmet ettiğini hatırd tutmak gerekir. Nitekim Trablusgarp Savaşı sırasında 25/26 Nisan 1328 (1912) tarihinde Derne Osmanlı Kuvvetleri Komutanı imzası ile Salih (Bozok) Bey'e yazdığı bir mektupta,⁵⁷ Çanakkale Muharebeleri sırasında Bomba Sırtı Vakası'na dair Harp Mecmuasına verdiği demeçte,⁵⁸ 7'nci Ordu Komutanı olarak Halep'te 20 Eylül 1917 tarihinde Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya yazdığı raporda,⁵⁹ felsefi iyimserliğini

⁵⁶ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2009.

⁵⁷ “Bilirsın, ben askerliğin her şeyden fazla sanatkârlığını severim. Burada sanatın bütün gereklerini uygulayacak kadar zaman ve bu zamanla edinilebilecek vasıtalar olursa, işte o vakit milletin istediği hizmeti yapmış olacağız. Hayatımın bugününe kadar orduya faydalı bir kimse olmaktan başka vicdanımda bir emel beslemedim. Çünkü vatani korumak ve milleti mesut etmek için, her şeyden önce ordumuzun eski Türk ordusu olduğunu dünyaya bir daha göstermek lâzım olduğuna çoktan inanmışımdır.”

⁵⁸ “Karşılıklı siperler arasında mesafeniz sekiz metre... Yani ölüm muhakkak... Birinci siperdekiler, kurtulamamacasına kâmilten düşüyor, ikincidekiler onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar şayan-ı gıpta bir itidal ve tevekkülle biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor. Hiç ufak bir fütur bile göstermiyor. Sarsılmak yok. Okuma bilenler, ellerinde Kuran-ı Kerim, cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler Kelime-i Şehadet cekerek yürüyorlar. Bu, Türk askerlerindeki ruh kuvvetini gösteren şayan-ı hayret ve tebrik bir misaldir. Emin olmalıyız ki, Çanakkale Savaşı'nı kazandıran bu yüksek ruhtur.”

⁵⁹ “Kurtulma yolu ve çaresi vardır. Ancak en iyi tedbirleri bulmak lâzım gelir. Bu tedbirler şunlar olabilir: İçerde hükümeti kuvvetlendirmek. Beslenmeyi sağlamak. Yolsuzlukları en aşağı haddine indirmek. Harbin uzaması yeni kayıplara sebep olsa da, elimizde ve

gözlemlemek mümkündür.

Keza Sofya’da ataşemiliter iken Madame Corinne’e yazdığı bir mektupta “Benim ihtiraslarım, hem de pek büyük ihtiraslarım var. Fakat ben bu ihtiraslarımın gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da yeterlikle yapabileceğim bir görevin canlı iç rahatlığını verecek büyük fikri başarmakta arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur. Onu çok genç yaşında edindim ve son nefesime kadar ona bağlı kalacağım” diyerek hayat vizyonunu ifade etmektedir.

Diğer taraftan Mustafa Kemal’in çatışmacı görünümünün ardında; dağılma sürecinde güvenlik sorunları yaşayan bir imparatorluk çevresinin, Birinci Dünya Savaşı ortamının ve Mustafa Kemal’in genç bir subay olarak kişisel dinamizminin etkilerinin olduğu değerlendirilmektedir. Zannımızca Mustafa Kemal, döneminin Batılı liderlerinden daha fazla çatışmacı değildi.

3. Başkomutan Olarak Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Operasyonel Kod Analizi

Çalışmanın bu bölümünde Atatürk’ün operasyonel kodları; 1919 Millî Mücadele (Güney Cephesi) sırasında tespit edilen bir yazılı ve sözlü metnin⁶⁰, 1920 Millî Mücadele (Kuvâ-yi Milliye) sırasında tespit edilen bir yazılı ve sözlü metnin⁶¹, 1921 Millî Mücadele (Batı Cephesi-Stratejik Savunma) sırasında tespit edilen bir yazılı ve sözlü metnin⁶² ve 1922 Millî Mücadele (Batı Cephesi-Büyük Taarruz) sırasında tespit edilen bir yazılı ve sözlü metnin⁶³ analiziyle ortaya konulmuştur.

gerimizde kalacak bölgeleri ve halkı dayanmaz ve çürük hâlde bulmamalıyız. Askerî politikamız bir savunma politikası olmalı, elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi sonuna kadar saklamalıyız. Memleket dışında da bir tek Türk askerî kalmamalıdır.”

⁶⁰ “6 Kasım 1919’da Erzurum Müdafa-i Hukuk Cemiyeti’ne çekilen telgraf” *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (Bugünkü Dille)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

⁶¹ “21 Şubat 1920’de Rauf Bey’e yazdığım mektup” Atatürk, *Nutuk*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Yay. haz. Prof.Dr. Zeynep Korkmaz, Ankara, 1994, s. 244.

⁶² “Savunma hattı yoktur savunma sathı vardır...” Age, s. 385.

⁶³ “Taarruz planımızın ana çizgileri” Age, s. 415.

Atatürk'ün seçili dört konuşmadaki felsefi ve araçsal kendi ve diğer inançları onu Şekil 2'deki Tip B'ye yerleştirmektedir [AK4 (+.24; -1.37); AD4 (+.51; -.92)]. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, bu dönemde de hasımların rasyonel olduklarına ve caydırılabileceklerine; bu bağlamda siyasal geleceğin nispeten öngörülebileceğine ve tarihi gelişim üzerinde kontrolün mümkün olduğuna inanmaktadır. Hedeflerin gerçekleştirilmesi konusundaki iyimserliğini devam ettirmektedir. Şekil 2'de görüldüğü üzere, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, hedefleri görece daha geniş bir çerçevede aramakta; araçları sınırlayarak riskleri kontrol etmekte; sonuçları ve bu bağlamda stratejik hedefleri netleştirmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın felsefi inançları stratejik hedeflerine ulaşmaya yöneliktir ve bu sefer hedefler daha nettir:

“Bir millet; varlığını ve istiklalini kurtarabilmek için düşünülebilen her türlü teşebbüs ve fedakârlığı yaptıktan sonra başarıya ulaşır. Ya başaramazsa demek, o milletin ölmüş olduğu hükmüne varmak demektir. Öyle ise, millet yaşadıkça ve fedakârca teşebbüslerine devam ettikçe başarısızlık da söz konusu olamaz.”⁶⁴

Yine Şekil 2'ye göre, Millî Mücadele Başkomutanı olarak Mustafa Kemal Paşa, aldığı riske kıyasla daha büyük kazanımlar elde etmek için, güç kullanımı da dâhil olmak üzere her türlü taktik ve yöntemi uygulamaktan kaçınmayan bir lider görünümündedir. Atatürk'ün Başkomutan olarak Tip B görünümü; imparatorluk subayı kimliğine kıyasla daha çatışmacı, yine de araçsal risk/kazanç değerlendirmelerine bağlı olarak tedafüi stratejileri seçebilme imkân ve kabiliyetini muhafaza eden ve tarihsel kontrol eğilimi çok daha fazla olan bir stratejik karar alıcı profili yansıtmaktadır. Onun deyimiyle, “kesin sonuç daima taarruzla alınır. (...) Kesin sonuç, istenilen zaman gelmeden önce, gerçek ve ciddi taarruz zamanından önce birliklerin muharebe

⁶⁴ Atatürk, *Nutuk*, s.118.

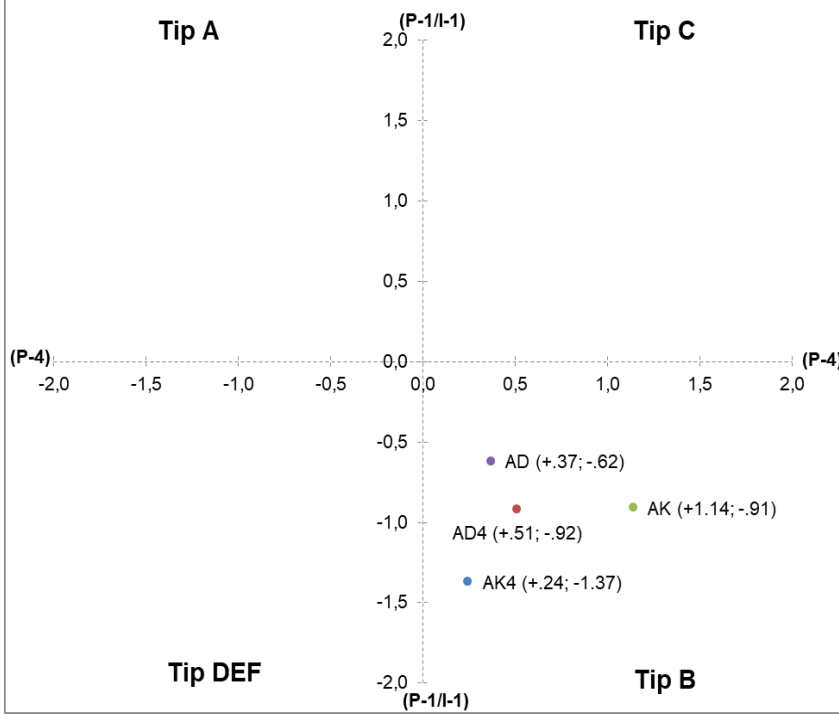
güçlerini azaltmaktan, sayısını eksiltmekten kaçınmak lazımdır.”⁶⁵

Bu analizde de yakınsak geçerliliği daha iyi test etmek amacıyla; konuşmaların sayısı, kaynak seçimindeki önyargının kontrolü için bu ilk dört metnin ötesine genişletilmiştir. Bu bağlamda 1919 Millî Mücadele (Güney Cephesi) sırasında tespit edilen altı yazılı ve sözlü metnin, 1920 Millî Mücadele (Kuvâ-yi Milliye) sırasında tespit edilen altı yazılı ve sözlü metnin, 1921 Millî Mücadele (Batı Cephesi-Stratejik Savunma) sırasında tespit edilen altı yazılı ve sözlü metnin ve 1922 Millî Mücadele (Batı Cephesi-Büyük Taarruz) sırasında tespit edilen altı yazılı ve sözlü metnin analizi yapılmıştır.⁶⁶ Söz konusu analiz sonuçları, Şekil 2’de AK ve AD kısaltmalarıyla görülebilmektedir. OKA-1’den farklı olarak, burada hem “kendi”, hem de “diğer” imajı Tip B biçiminde vücut bulmaktadır. Atatürk’ün tarihsel gelişim üzerindeki kontrolü (P-4) norm grup ortalamasının 0.36 puan üzerindedir ve aynı zamanda siyasi evrene bakış açısı ve seçtiği araçlar bakımından imparatorluk subayı Mustafa Kemal’e yakın, norm grup ortalamasına göre ise daha çatışmacı görünmektedir. Özetle Şekil 2’deki stratejilerin Atatürk’ün Tip B niteliğine göre tercih sırası; Taarruzi Güç Kullanımı > Stratejik Bir Araç Olarak Tedafüi Güç Kullanımı > Müzakere Koşuluyla Uzlaşma şeklinde ifade edilebilir.

⁶⁵ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri..., ss. 173-176.

⁶⁶ Bahse konu metinler *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri* ile *Nutuk*’tan alınmıştır.

**Şekil 2: Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın
Felsefi ve Araçsal İnançları.⁶⁷**

⁶⁷ Açıklamalar: AK4, seçili dört metne göre Atatürk'ün kendi inançları. AD4, seçili dört metne göre Atatürk'ün diğer inançları. AK, geniş örnekleme göre Atatürk'ün kendi inançları. AD, geniş örnekleme göre Atatürk'ün diğer inançları.

Tablo 4: Atatürk'ün 1919-1922 Dönemi Operasyonel Kodlarının Norm Grupla Karşılaştırılması.⁶⁸

	Atatürk'ün Ortalama Değerleri (N=32)	Norm Grubun Ortalama Değerleri (N=255)	Atatürk'ün Standart Sapma Değerleri (N=32)
Felsefi İnançlar			
P-1. Siyasi Alanın Doğası (Çatışma/İş Birliği)	-.950***	.250	.602
P-2. Siyasi Değerlerin Gerçekleşmesi (İyimserlik/Kötümserlik)	.182***	.118	.032
P-3. Siyasi Gelecek (Öngörülemez/Öngörülebilir)	.285**	.148	.069
P-4. Tarihsel Gelişim (Düşük Kontrol/Yüksek Kontrol)	.57	.212	.177
P-5. Şansın Rolü (Küçük Rol/Büyük Rol)	.924**	.968	.022
Araçsal İnançlar			
I-1. Hedeflere Stratejik Yaklaşım (Çatışma/İş Birliği)	-.907**	.334	.621
I-2. Taktiklerin Yoğunluğu (Çatışma/İş Birliği)	-.96**	.139	.550
I-3. Risk Oryantasyonu (Riskten Kaçman/Risk Kabul Eden)	.471	.304	.084
I-4. Eylemin Zamanlaması			
a. Çatışma/İş Birliği	.377	.509	.066
b. Söylemler/Eylemler	.613*	.525	.044
I-5. Araçların Uygunluğu			
a. Ödül	.159**	.167	.004
b. Vaat	.172	.073	.050
c. Cazibe/Destek	.435***	.427	.004
ç. Ret/Direnç	.096	.147	.026
d. Tehdit Etme	.038	.047	.005
e. Cezalandırma	.102*	.138	.018

⁶⁸ Açıklamalar: * $P \leq .10$ düzeyinde norm gruptan sapma anlamlı (çift kuyruklu);
** $P \leq .05$ düzeyinde norm gruptan sapma anlamlı (çift kuyruklu);
*** $P \leq .001$ düzeyinde norm gruptan sapma anlamlı (çift kuyruklu).

Tablo 4, Atatürk ile diğer dünya liderlerinden oluşan norm grubun görüşlerini karşılaştırmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere, Atatürk, daha büyük örnekleme'deki siyasi evrenin norm grubundan daha çatışmacı görünmektedir (Atatürk P-1 = -.950). Atatürk'ün stratejik yönlendirme endeksi de norm gruptan daha çatışmacıdır (Atatürk I-1 = -.907).

Atatürk'ün felsefi inançlarının onu taarruzi bir karar alıcı olarak göstermesinin yanında, tarihsel gelişim üzerindeki kontrolüne olan inancı (P-4), 1919-1922 döneminin stratejik eylemleri bakımından norm grubun ortalamasının üzerindedir (Atatürk P-4 = .57, Norm Grup P-4 = .212). OKA-1'dekilerin de üzerinde olan bu sonuçlar, Mufti'nin Atatürk'ün statükocu/temkinli olduğu iddiasını bir kez daha yanlışlamaktadır.

Halkının müstevliden kurtulma hareketine liderlik eden bir Başkomutan olarak Mustafa Kemal, felsefi inançlar bakımından, siyasi evreni çoklukla bir çatışma alanı olarak görmek; başarıya ulaşmak konusunda iyimser davranmakta; siyasi geleceğin kendi tasarladığı biçimde öngörülebilir olduğuna inanmakta; tarihsel gelişim üzerinde yüksek kontrol göstermekte ve norm grup ortalamasına yakın bir şans inancı bulunmaktadır. Araçsal inançlar bakımından ise, hedeflerin çatışmacı bir yolla elde edilebileceğine; bu nedenle de çatışmacı taktiklerin kullanılabilmesine inanmakta; stratejik başarının elde edilmesinde riskten kaçınan değil, riski kabul eden bir lider profili çizmektedir. Bu nedenle, eylem zamanlaması bakımından çatışmacı araçları iş birliği yöntemlerine, eylemleri ise söylemlere tercih etmektedir.

Bu safhadaki metinler üzerinde yapılan içerik analizlerinden, Atatürk'ün işgallerin başlamasını müteakip tek çarenin istiklâl olduğuna inanmasının, stratejisini tek hedefe yöneltmesine yol açtığı; bunun da hem makul ve somut safha hedefleri teşkil etmesini kolaylaştırdığı, hem de somut safha hedeflerinin başarı umut ve beklentisini sıcak tuttuğu; bunun da hedeflerin elde edilmesi hususundaki iyimserliği arttırdığı görülmektedir.

Analitik derinliği az olan değerlendirmeler, 1919-1922 döneminin ağırlıklı olarak savunmacı karakterde olduğu, bu dönemdeki tek taarruzi hareketin 1922 Ağustosunun sonunda yapıldığı, bu nedenle bu dönemin taarruzi karakterli olarak değerlendirilemeyeceği gibi

başlangıçta makul görünen bir sonuca ulaşabilecektir. Ancak, bu ve buna benzer yorumların gözden kaçırıldığı nokta, bağımsızlık hareketlerinin aslında doğası itibariyle taarruzi karakterli olmasıdır. Burada değerlendirmeleri “savunmacı” argümanına yönelten veri, bağımsızlık hareketlerini ortaya çıkaran ilk nedendir. Zira bağımsızlık hareketleri, az önce işgale uğramış ya da bağımsız hükümet etme iradesini kaybetmiş bir ülkede ortaya çıkar. Dolayısıyla, bu işgal anı, bir çöküş, bir göçüş, tam anlamıyla sıfırın altı noktasıdır. Bağımsızlık hareketi, bu noktadan başlar ve elde edilen her başarı, hareketi bir adım daha ileri götürür. Dolayısıyla, bağımsızlık hareketleri hep kazanma amacına yöneliktir; yani felsefi açıdan taarruzi karakterlidir. Araçsal bakımdan ise askerî strateji, başarıyı kazanmak ve bunu geliştirmek için inisiyatifi ele geçirmeye ve elde bulundurmaya odaklanır. Bağımsızlık hareketleri özelinde bunun uygulanış biçimi ya da doğru ifadeyle stratejisi; taktik başarılarla beslenen ve büyüyen bir taarruzi ordu teşkil etmektir. Az önce belirtildiği üzere, hükümet iradesi ortadan kalktığı için ordusu kalmayan bir ülkede, taktik başarılar taarruzi nitelikli gerilla harekâtıyla elde edilir. Mustafa Kemal Paşa 12 Temmuz 1920 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada bu hususu şöyle ifade etmektedir:

“Efendiler, böyle küçük küçük müfrezelerin başında zâbit bulundurmakla vücuda getirilen teşkilât, (Gerilla) denilen harb-i sağır teşkilâttır. Cümleminizin hatırındadır ki; Heyeti İcraiye’nin muharebe hususundaki nokta-i nazarını burada izah ederken demiştim ki, uzun zaman muharebe etmek ve bütün milletin his-si cengâveranesini daima zinde tutabilmek için harb-i sağır yapacağız.”

Gerilla harekâtı doğası itibariyle, stratejik amaç ve hedeflere hizmet eder nitelikteki pusu ve akınlar içeren bir taarruzi muharebeler serisidir. Müstevliyi yıpratıcı başarılar, aynı zamanda halkın davaya olan inancını ve orduya katılımını artırır. Bir sonraki aşamada müstevli kuvvetleriyle baş edebilecek düzenli ordu kurulur. Bu ordu da yeterli güce ulaştığında, genel bir taarruzla müstevliyi alt eder.

Derinlemesine yapılmayan değerlendirmelere geri dönülecek olursa, taarruzi nitelikli bağımsızlık hareketlerinin felsefesi ve araçları bakımından ele alındığında, bardağı dolu tarafından bakıp 1919-1922

döneminde operatif anlamda, o da Sakarya nehrinin doğu kesimiyle sınırlı olmak üzere, sadece 23 Ağustos-12 Eylül 1921 tarihleri arasında, 22 günlük bir mevzi savunması yapıldığı da söylenebilir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Ağustos 1921 tarihinde Sakarya Meydan Muharebesi sırasında verdiği emir, onun taarruzî nitelikli pragmatik stratejisini ve dinamik savunma anlayışını ortaya koymaktadır: "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için, büyük, küçük her cüz-i tam bulunduğu mevziden atılabilir fakat küçük, büyük her cüz-i tam ilk durabildiğı noktada tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip, muharebeye devam eder."

Üstelik Sakarya Meydan Muharebesi'nin tarihi kayıtlara "zafer" ya da "Türk galibiyeti" olarak geçmesi, Türk Ordusunun 12 Eylül'de yaptığı karşı taarruzla Yunan ordusunu Afyon-Eskişehir hattına çekilmeye mecbur etmesiyle mümkün olmuştur.

1919-1922 döneminin felsefi inanç bakımından taarruzî nitelikli olmasının bir diğer kanıtı da, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Ağustos'ta başlayan ve 30 Ağustos'ta Dumlupınar müstahkem mevkiinde Yunan ordusunun asıl kuvvetinin imhasını sağlayan taarruzu burada bitirmemiş olmasıdır. Her ne kadar taarruz hareketinde başarıdan faydalanma ve takip bir askerî gereklilikse de, Gazi Mustafa Kemal Paşa, Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin hemen ardından 1 Eylül 1922 tarihinde yayınladığı emirde, ordulara Akdeniz'i (coğrafi olarak İzmir sahilinin bittiğı hattı) nihai hedef olarak değil, "ilk hedef" olarak vermiştir. 21 Eylül 1922 tarihinde Akşam Gazetesi muhabiri Falih Rıfkı'ya İzmir'de verdiği beyanatta, bu emrini açıklarak "Ordularımızın ilk hedefi Akdeniz'dir, ordularımız Misak-ı Millî hükümlerini tamamıyla gerçekleştirdiğı zaman, ikinci ve üçüncü hedeflerine ulaşmış olacaklardır" ifadesiyle taarruz vizyonunu ortaya koymaktadır.

Bu ise stratejik taarruzun sonuçlanmadığının ve devam ettirileceğinin de bir göstergesidir. Diğer bir deyişle, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın felsefi inanışına göre, stratejik açıdan geçici olan "taarruz" değil, "savunmadır" ve kaynak/vasıta oranına dayanır. Nitekim Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 4 Ekim 1922 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada "Ülkemizi çiğnemek üzere ülkemize giren Yunan

ordusunu milletin harim-i ismetinde boğacağız. Bu sözümde yanılmamış olduğumu olaylar kanıtladı sanırım. Gerçekten Yunan ordusu kutsal toprağımızda tümü ile boğulmuştur... Arkadaşlar, ulusumuz tek bir adam gibi gösterdiği sarsılmaz birlik ve çaba ile bu başarıyı kazanmıştır” diyerek, savunmanın geçici niteliğini ortaya koymuştur. Kısacası, 1919-1922 döneminin gerek felsefi, gerekse araçsal inançlar bakımından taarruzi görünümlü olarak tespit edilmesinin, hatalı bir sonuç olmadığı değerlendirilmektedir.

Crichlow’a göre, bir liderin, uluslararası ilişkilerin yürütülmesine yönelik anlayış ve yatkınlıklarıyla ilgili üç temel faktöre (siyasi evrenin doğasını algılamaları, tercih ettikleri siyasete yaklaşımları ve çevrelerine duyarlılığı) ilişkin yönlendirmelerini bilmek, onun siyasi davranışlarını açıklayabilecek bir biçimde sınıflandırılmasına izin verir. Crichlow, beş gruba ayırdığı tipolojide çevrelerinin doğasına karşılık vermek suretiyle siyasete uzlaşmacı veya çatışmacı yaklaşan; ne uzlaşmacı, ne de çatışmacı stratejilere yatkın olan liderleri pragmatistler olarak adlandırır. Crichlow’a göre, pragmatistlerin davranışlarını anlamının anahtarı, onların siyasi evrenin doğası hakkındaki görüşlerini anlamaktır.⁶⁹ Gerek imparatorluk subayı, gerekse başkomutan niteliğiyle Atatürk için siyasi evren, doğası itibarıyla çatışmanın geçici olduğu bir ortamdır. Ancak bu ortamda beka için yeteri kadar uzlaşmacı ve fakat gerektiğinde taarruzi davranmak gerekir. Bu niteliğiyle Atatürk Crichlow’un pragmatist lider tanımına uymaktadır.

Sonuç

Stratejik kültür üzerine çalışmalar İkinci Dünya Savaşı sonrasında kayda değer gelişmeler katetmiş olmasına karşın, Türk Stratejik Kültürü üzerine çalışmalar oldukça yakın tarihli ve gerçekten sınırlı sayıdadır. Bu çalışmalardaki ortak özellik Cumhuriyet dönemi Türk Stratejik Kültürünü genel eğilimlerin bir yansıması olarak taarruz/savunma ya da cüret/temkin ikilemi temelinde ele alıyor

⁶⁹ Scott Crichlow, “Idealism or Pragmatism? An Operational Code Analysis of Yitzhak Rabin and Shimon Peres”, *Political Psychology*, Vol. 19/4, 1998, 683-706, s. 701.

olmalarıdır. Bu yaklaşıma dayalı analizler, stratejik kültürü herhangi bir dönem içinde statik ve dogmatik olarak çerçevelemeleri sonucu, sınırlı bir açıklayıcılığa sahiptirler. Bu yazıda Cumhuriyet dönemi stratejik kültürü stratejiye dinamik, proaktif ve kazanma odaklı bakan ve aynı zamanda Atatürk'ün askerî stratejisinin de temel kavramı olan “taarruz ruhu” üzerinden ele alınmıştır. Bize göre, Cumhuriyetçi stratejik tutum, Müftü'nin iddia ettiği gibi haddimizi bilmekten kaynaklı temkinlilikten değil; stratejik pragmatizmin yansıması olarak kuvvet, zaman ve mekan bakımından safhalara sahip stratejik eylem tarafından şekillenmiştir. Atatürk'ün ve dolayısıyla da Cumhuriyet'in stratejik aklı, mümkün olanı gerçekleştirirken tarihsel-kültürel bağlamın öngördüğü devamlılık içinde ince ayarı ana stratejik tutum olarak benimsiyor.

Atatürk ile somutlaşan Türkiye Cumhuriyeti stratejik kültürünü, yine kendisince kullanılan taarruz ruhu ile kavramsallaştırmak, bu araştırmanın bilinçli bir tercihidir. Zira Atatürk'ün de pek çok kez vurguladığı üzere, Türk Stratejik Kültürü kendine yönelik saldırıları bertaraf etmek ve Misak-ı Milli'yi elde etmek maksadıyla taarruzi olmayı esas alır. Bu niteliğiyle dönemin Batılı devletlerinin güttüğü saldırgan ve yayılcı eğilimler üzerinden tanımlanan “saldırı kültürü” ile ilişkilendirilemez. Diğer taraftan pasifist Konfüçyen ve saldırgan Reelpolitik eğilimleri bünyesinde barındıran Çin “savunma kültürü” ile de farklıdır. Zira Çin savunma kültürünün bünyesindeki her iki eğilim birbirini bütünleyen pragmatik birer ince ayar davranışı değil, birbiriyle çatışan iki eğilimdir. Diğer bir deyişle, savunma, savunma ve saldırı yerine göre uygulanan pragmatik stratejinin öğeleri değil, Uzak Doğu kültürüne atfen “ying ve yangtır”; en özlü tabiriyle Çin savunma kültürü bir dikotomidir.

Birbirini takip eden iki tarihsel dönemde yapılan içerik analizi sonuçlarına göre; Atatürk siyasal geleceğin nispeten öngörülebileceğine ve tarihi gelişim üzerinde kontrolün mümkün olduğuna inanmaktadır. Hedeflerin gerçekleştirilmesi konusundaki iyimserdir; hedefleri geniş bir perspektifte değerlendirmektedir. Atatürk'ün felsefi inançları stratejik hedeflerine ulaşmaya yöneliktir ve bu hedefler zaman içinde tedricen netleşmektedir.

Diğer taraftan, norm grupla yapılan karşılaştırmada Atatürk, norm gruba kıyasla daha çatışmacı görünmektedir. Yine Atatürk'ün

268

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 14

Sayı: 28

stratejik yönlendirme endeksi de norm gruptan daha çatışmacı olduğu sonucunu vermektedir. Atatürk'ün felsefi inançlarının onu taarruzi bir karar alıcı olarak göstermesinin yanında, tarihsel gelişim üzerindeki kontrolüne olan inancı da döneminin stratejik eylemleri bakımından norm grubun ortalamasının üzerinde çıkmaktadır. Atatürk'ün ordulara ilk hedef olarak Akdeniz'i gösterirken Misak-ı Millî hükümlerinin tamamıyla gerçekleştirilmesiyle ikinci ve üçüncü hedeflerine ulaşmış olacaklarını beyan etmesi, taarruz vizyonunun stratejik pragmatizm temelinde şekillendiğinin açık göstergesidir. Diğer bir deyişle, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın mümkün olanın felsefesi olarak tanımladığımız ve basitçe kaynak/vasita oranına dayanan stratejik pragmatizmi, savunmacı değil, taarruzi niteliğiyle öne çıkmaktadır.

Summary

History research has an important place in the macro-peripheral analysis of strategic culture. In historical analysis, "offense" and "defense" are interesting areas of discussion. Discussions on trends and counter-tendencies in strategic culture also find their place in the Turkish Strategic Culture. Various authors have developed a similar dialectic with definitions such as attack/defense or daring/caution. On the other hand, the pragmatic tendency of Gazi Mustafa Kemal Atatürk's rhetoric to the spirit of attack constitutes the problematic of this research. In this study, the spirit of attack in Turkish Strategic Culture was analyzed with Atatürk's own writings and speeches.

According to the common opinion in the academic literature, the argument about the definition and operation of the strategic culture is very close to the Operational Code Analysis structure.

Mufti's dual opposition, which he conceptualized in terms of the Turkish political culture with the republican/cautious and imperial/courageous, reflects the historical break with Westernization or Modernism. However, it seems functional to distinguish the strategic culture of the Republic as dominant and counter-paradigms, but it remains open to criticism at two points.

The first of these criticisms is related to the starting scale of the Republic's Strategic Culture. Mufti tries to justify his thesis in the decisions he made when deciding on Atatürk. According to the Mufti, the basic idea of Atatürk was to eliminate the imperial complexity and heterogeneity. The solution is to attack both sides of the problem; in other words, to homogenize social diversity, to eliminate the effects of imperialism such as Ottomanism, Islamism, and Turanism. According to Mufti, the new slogan was expressed as "we know our limits".

The second criticism is that Mufti considers the pragmatism of Atatürk as a manipulative instrumentalization aiming at personal benefit maximization and reduces it to a tactical level by qualifying "tactical flexibility".

In general, pragmatic philosophy is known for its suspicion of absoluteness and certainty. Because it is based on the assumption that human knowledge is temporary in every situation, it reminds us that we must harmonize our actions in accordance with the requirements of this new situation in the event that it is realized that humanistic experience has been tested in every new action and the results become useless. It may also be possible to define Atatürk's pragmatic action theory as perhaps strategic pragmatism. The basis of strategic pragmatism can be summarized using a knowledge-based and progressive approach that is constantly updated in the medium term to achieve effective results in the short term, so that medium and long term goals are reached step by step. According to this understanding, the fact that a target cannot be realized at the moment is not to be impossible.

On the other hand, this study explains the political/diplomatic/military moves as a philosophy of action with the concept of pragmatic strategic mind and strategic culture, which is defined in the historical range and which Longhurst defines as "fine tuning". The fine tuning here is the source of inspiration for Kırık and Morva, the strategic attitude of Atatürk's philosophy, and decisive in the formation of the Republic's strategic mentality. The spirit of attack fulfills this claim. The spirit of attack used to characterize the Turkish strategic culture is not to impose or impose on values, contrary to the Western cult of offensive.

270

Güvenlik
Stratejileri
Yıl: 14
Sayı: 28

Kaynakça

Atatürk'ün Analize Tabi Tutulan Eserleri:****

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt II, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Tamim ve Telgraf ve Beyannameleri (Bugünkü Dille), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Atatürk'ün TBMM Açış Konuşmaları, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Takımın Muharebe Eğitimi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Bölüğün Muharebe Eğitimi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Cumali Ordugâhu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Taktik Tatbikat Gezisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Taktik Mesele Çözümü*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

ATATÜRK, Mustafa Kemal ve Nuri Conker, *Zabit ve Kumandan-Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Yay. Haz. Prof.Dr. Zeynep Korkmaz, Ankara, 1994.

BORAK, Sadi, *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Kırmızı Beyaz Yayınevi, 2004.

**** Özellikle tarih araştırmalarında analiz edilen eserlerin orijinal metinlerinin kullanılması daha muteberse de, analizlerimizde kullanılmasının üç önemli gerekçesi bulunmaktadır. Birincisi; bahse konu eserlerin yeni baştan yoruma gerek duyulmayacak kadar çok sayıda değerli ve saygın sadeleştirmesinin ve derlemesinin bulunmasıdır. İkincisi; bu araştırmada bilgisayar destekli bir analiz metodunun kullanılmış olması; bunun ise analiz metinlerinin dijital karakterleri dikte ettirmesidir. Üçüncü gerekçe ise ; bu araştırmanın yazarın birincil kaynaklara ulaşabilirliğini göstermesinden ziyade, kaynakların derinliğine tarandığını göstermeyi amaç edinmesidir. Bu niteliğiyle son gerekçemiz, birinci gerekçemizle birbirine dayanak teşkil etmektedir.

Kitaplar

- ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- BOOTH, Ken, *Strategy and Ethnocentrism*, Holmes & Meier, New York, NY, USA, 1979.
- FM 100-15 Corps Operations*, Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 1986.
- GEISS, Imanuel, *July 1914: The Outbreak of the First World War: Selected Documents*, W.W. Norton, New York, NY, USA, 1967.
- GOLTZ, Colmar Freiherr von der, *Das Volk in Waffen, Ein Buch über Heerwesen und Kriegführung unserer Zeit*, R.v. Decker, Berlin, 1883.
- HART, Basil H. Liddell, *Through the Fog of War*, Random House, New York, NY, USA, 1938.
- JONHSTON, Alastair I., *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, USA, 1995.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Atatürk*, Haz: AtillaÖzkırımlı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- KIRIK, Hikmet ve Oya Morva, *Cumhuriyet ve Pragmatizm: Yazılmamış Kuram*. Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- LEITES, Nathan C., *A Study of Bolshevism*, Free Press, Glencoe, Scotland, UK, 1953.
- LEITES, Nathan C., *Operational Code of the Politburo*, RAND Corporation, New York, NY, USA, 1951.
- MUFTİ, Malik, *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture: Republic at Sea*, Palgrave Macmillan, New York, NY, USA, 2009.
- SCHMIEGELOW, Michele and Henrik Schmiegelow, *Strategic Pragmatism: Japanese Lessons in the Use of Economic Theory*, Praeger, New York, NY, USA, 1989.
- SCOBELL, Andrew, *China's Use of Military Force: Beyond the Great Wall and the Long March*, Cambridge University Press, New York, NY, USA, 2003.
- Yeni Mecmua: Çanakkale Özel Sayısı* (18 Mart 1918), Bugünkü Dille Haz. Muzaffer Albayrak, Ayhan Özyurt, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006.

ZUBER, Terence, *Inventing the Schlieffen Plan: German War Planning 1871-1914*, Oxford University Press, Oxford, USA, 2003.

Sözlükler

Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2009.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, "Turkey's Security Culture and Policy towards Iraq", *Perceptions*, Spring 2007, Vol. 12, 69-88.

CRICHLLOW, Scott, "Idealism or Pragmatism? An Operational Code Analysis of Yitzhak Rabin and Shimon Peres", *Political Psychology*, Vol. 19/4, 1998, 683-706.

EVARA, Stephen van, "The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War", *International Security*, Vol. 9 (1), Summer, 1984, 58-107.

FARRAR, Lancelot L. Jr., "The Short War Illusion: The Syndrome of German Strategy, August-December 1914", *Militaergeschichtliche Mitteilungen*, No. 2, 1972.

KARAOŞMANOĞLU, Ali L., "The Evolution of the National Security Culture and Military in Turkey", *Journal of International Affairs*, Fall 2000, Vol. 54 (1), 199-216.

KÖRPE, Özgür, "Stratejik Kültür ve Güncel Kuramsal Tartışmalar", *Güvenlik Stratejileri*, Sayı 24, 147-182, Aralık 2016.

ÜNDER, Hasan, "30'ların Ders Kitaplarından ve Kemalizm'in Kaynaklarından Biri Millet-i Müsellaha ve Medeni Bilgiler", *Tarih ve Toplum*, C. 32, S. 192, Aralık 1999, 48-56.

ÜNDER, Hasan, "Goltz, Millet-i Müsellaha ve Kemalizm'deki Spartan Ögeler", *Tarih ve Toplum*, C. 35, S. 206, Şubat 2001, 45-54.

WALKER, Stephen G., Mark Schafer, and Michael D. Young, "Profiling the Operational Codes of Political Leaders," in *The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton*, ed. Jerrold M. Post, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2003, 215-245.

WALKER, Stephen G., Mark Schafer, and Michael Young, "Systematic Procedures for Operational Code Analysis," *International Studies Quarterly*, Vol. 42/1, March 1998, 175-190.

Bildiriler

AKCAN, Erol, “Colmar von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi”, *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle II. Türk-Alman İlişkileri Uluslararası Sempozyumu*, Julius-Maximilians-Universität, Würzburg/Almanya, 14-17 Kasım 2013.

Raporlar

MCCLELLAND, Charles, *World Event/Interaction Survey, 1966-1978*, ICPSR (Inter-university Consortium for Political and Social Research) Nr. 5211, ICPSR Ann Arbor, MI, USA, January 1999.

İnternet Kaynakları

Jordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, (Çev. C.C. Mierow), 1908, <http://people.ucalgary.ca/~vandersp/Courses/texts/jordgeti.html>, (Erişim Tarihi: 21.08.2018)

Çeçenistan: Siyasi ve Askerî Kısırdöngü

Chechnya: Political and Military Vicious Circle

Mesut UYAR*

Öz

Çeçenler tek başlarına veya diğer Kafkas milletleriyle beraber 1750'den beri Rus işgali ve yönetimine karşı direnmektedir. Bu direniş 1850'ler ve 1990'larda tepe noktasına çıkmıştır. Bu makalenin iddiası, bu iki tepe noktasında Çeçenlerin ve Rusların çözüm getirmeyen aynı stratejileri ve yöntemleri uyguladıkları ve geçmişten hiçbir ders almadıklarıdır. Bu kısırdöngü iyi analiz edilirse, gelecekte soruna barışçı çözüm bulmak mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çeçenistan, Rusya, Gayri Nizami Harp, Ayrılıkçı Milliyetçilik, Şeyh Şamil.

Abstract

Chechens have fought against Russian occupation and administration since 1750 by themselves or with other Caucasian nations. This struggle has reached its peak once in 1850s and then again in 1990s. The main thesis of this article is that both Chechens and Russians had applied the same pointless strategy and methods and that they had not learned anything from history. If this vicious circle is examined thoroughly, a peaceful conflict resolution will be available.

Keywords: Chechnya, Russia, Unconventional Warfare, Separatist Nationalism, Sheik Shamil.

* Prof.Dr., Antalya Bilim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
e-posta: mesut.uyar@antalya.edu.tr.

Giriş

Modern tarihin kurucusu olarak kabul edilen antik Yunan asker ve siyasetçi Tükidides'in çığır açan eseri "Pelopones Savaşı Tarihi"ni yazarken amacı, gelecek nesillere insan hayatını düzenleyen evrensel yasalarla ilgili bilgileri aktarmaktı. Tükidides'e göre tarih döngüsel bir yapıdaydı. Benzer koşullar altında benzer olayların gerçekleşme olasılığı yüksekti. Tükidides, tabii ki, olayların tamamen benzer cereyan edeceğini iddia etmemektedir. Onun iddiası başta savaş olmak üzere her sosyal olgunun ortaya çıkmasında, cereyanında ve bitişinde rol oynayan temel esaslar tespit edilecek olursa, gelecekteki olası savaş ve olaylara daha hazırlıklı olmak ve daha az hata yapmak mümkün olacaktı. Böylelikle gereksiz şiddet, acılar ve kayıpların önlenebileceği düşüncesindeydi. Tükidides, bu teorisini Atina-Sparta arasındaki Pelopones Savaşı'nda kanıtlamaya çalışmıştı.¹

Tükidides günümüzde yaşasaydı, Çeçenistan sorunu örneğinde teorisini çok daha rahatlıkla kanıtlayabilirdi. Çeçenistan sorununun 19'uncu yüzyıl başından bu yana gelişimi, hem Rusların, hem de Kuzey Kafkaslıların ısrarla çözüm sağlamayan aynı politika, strateji, taktik ve tekniklere defalarca başvurduğunu göstermektedir. Bu kısır politika ve uygulamalar, sorunu iyice içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Bu çalışmamızda, Çeçenistan sorununun iki doruk noktası olan 1832-1859 Şeyh Şamil isyanı ve 1991'den 2009'a kadar devam eden bağımsızlık mücadelesi (1'inci ve 2'nci Çeçen Savaşı) mukayeseli olarak incelenmiştir. Amacımız, Şeyh Şamil isyanının verileri ışığında benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak ve hâlihazırdaki mücadelenin geleceğine ve çözümüne yönelik ışık tutmaktır.

1. Rusların Kuzey Kafkasya'yı İşgali

Kafkaslar bölgesi, özgün bir coğrafya ve etnik yapıya sahiptir. Bölge, yüzyıllar boyunca Asya ile Avrupa arasındaki önemli ticari, göç

¹ Tükid. I.4-23; Virginia Hunter, *Past and Process in Herodotus and Thucydides*, Princeton University Press, Princeton, 1982, ss. 102-103, 240-241; T.J. Luce, *The Greek Historians*, Routledge, 1997, London, ss. 75-76, 87.

ve tabii ki askerî istila yolu oldu. Yoğun insan akışı ve bölgenin iki önemli medeniyet (Hristiyanlık ve İslamiyet) arasında yer alması, farklı etnik ve dinî yapıdaki insanların bir araya gelmesini sağladı. Arazi yapısının sarp, kırık ve ulaşımın belli yol ve geçitlere bağlı kalması, farklı grupların kimliklerini korumalarını kolaylaştırdığı gibi, aynı kökten gruplar içinde bile farklılaşmaya yol açtı. Yaklaşık 1500 km. uzunluğundaki bu dağ silsilesi, günümüzde elliden fazla etnik-dini grubu barındırmaktadır.²

Kafkasya'nın bu özgün coğrafi yapısı, sıcak denizlere ve güneye inme stratejisini güden Rusya'nın hedefi haline gelmesine yol açtı. Ruslar Kafkasya'nın işgaline 27 Temmuz 1722'de I. Petro'nun kendi adını taşıyan Petrovsk (Mahaçkale) üssünü tesis etmesiyle başladı. Dağıstan'ın Hazar sahilinde konuşlu olan bu üs sayesinde, Ruslar iç kesimlere düzenli askerî seferler gerçekleştirebildi. Böylelikle Çeçenlerle Ruslar ilk defa karşılaşmış oldu. Ancak Rusların Kuzey Kafkasya'yı istilası, Güney Kafkasya'daki başarılarının aksine yavaş ve maliyetli bir şekilde gerçekleşti.³

İlk örgütlü direniş, din adamı Şeyh Mansur Uşurma'nın önderliğinde 1785'te başladı. Şeyh Mansur, dinî söylemi ve başlangıçta kazandığı askerî başarılarla kısa sürede büyük bir güç haline geldi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun aktif desteğini alamaması ve konvansiyonel savaş yöntemleriyle Rusları yenmeye kalkışması sonucunda başlattığı hareket bir süre sonra dağıldı. Şeyh Mansur, 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında tekrar Kuzey Kafkasya'yı ayaklandırmaya çalışsa da, başarılı olamadı ve Ruslar tarafından

² İslam tarihçi ve coğrafyacılarının bölgeyi "Cebel-i Elsine" (Diller Dağı) diye adlandırması manalıdır. Abdullah Saydam, "Freedom Movements in Northern Caucasia", *Eurasian Studies*, Cilt. II/1, İlkbahar 1995, s. 90-91; Alexander Grigoriantz, *Kafkasya Halkları: Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*, (çev.) D. Yurdakul, 1. baskı, Sabah Kitapları, 1999, İstanbul, ss. 13-17; Moshe Gammer, *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Dagestan*, Frank Cass, 1994, London, s. 11-16, 18-22.

³ Carlotta Gall ve Thomas de Waal, *Chechnya: A Small Victorious War*, Pan Boks, 1997, London, ss. 37-38; Saydam, age, s. 92; Grigoriantz, age, ss. 20-24.

yakalandı. 1794'te hapisanede ölen Şeyh Mansur'un kendisinden elli yıl sonra güç kazanacak Müridizm akımının ilk kıvılcımını çaktığı söylenebilir.⁴

Kafkasya asıl mücadele, 1816'da General Aleksei Yermolov'un Güney Orduları Komutanlığı'na atanmasıyla başladı. Napolyon Savaşları gazisi olan Yermolov,⁵ 50 bin kişilik bir orduyla isyancıların asıl odağı olan dağlık bölgelerin işgaline başladı. Ruslar, bu tarihe kadar Kafkasya'nın düzlük kesimlerine Kazak kale-yerleşim yerleri (*krepost*) kurmakla ve dağlık kesimi tahkimli karakol hattı ile kuşatmakla yetinmişti.⁶ Rusların yoğun bir şekilde Kazaklara dayanmasının sebebi, Rus tarzı işgalin bölgede karşılaştığı temel bir problemdir. Ruslar, bütün istilalarında öncelikle yerel işbirlikçi ve müttefik bulmaya çalışırlardı. Ruslar, Gürcü ve Ermeni desteği sayesinde Güney Kafkasya'yı kolaylıkla işgal etmişken, kuzeyde sadık ve güçlü müttefik bulamadıklarından güvenilir etnik unsurları bölgeye yerleştirmek zorunda kaldılar.

Geçmiş savaş deneyimleri, Yermolov'a "Doğulu"ların ancak güç ve zorbalıkla yola getirilebileceği inancını vermişti. Ona göre, merhamet zayıflıktı. Yermolov'un uyguladığı taktik ve teknikler basitti. Düşmanın en yakın köylerinden başlayarak güç aldığı bütün yerleşim yerleri ayırım yapılmadan imha edildi. Tarla ve bahçeler uzun

⁴ Zübeyde Güne-Yadcy, "A Chechen National Hero of the Caucasus in the 18th Century: Sheikh Mansur", *Central Asian Survey*, Cilt XXII/1, Mart 2003, ss. 103-111; Ayrıca bkz. İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1953, ss. 449 öncesi.

⁵ Bir başka Napolyon Savaşları gazisi Fransız Mareşali Thomas Robert Bugeaud'un Fransız sömürge savaşlarının kuramcısı olması, ilginç bir bağlantıyı işaret etmektedir. Bugeaud da en az Yermolov kadar sert ve acımasız bir subaydı. Douglas Porch, "Bugeaud, Galliéni, Lyautey: The Development of French Colonial Warfare", (ed.) Peter Paret, John Shy, *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*, 2. baskı, Princeton Uni. Press, Princeton, 1986, ss. 376-381.

⁶ Kuzey Kafkasya'da kentleşme süreci, Rusların Kafkasya'yı işgali ile başladı. 1735'te Kızılyar, 1763'te Mozdok Kazak kaleleri kuruldu. Bu ve benzeri kaleler, yüz yıllarca Rus ordularının temel üslerini teşkil ettiler. Gall, Waal, age, s. 38; Ufuk Tavkul, "Sovyet Döneminde Kuzey Kafkasya'da Kentleşme", *Tarih ve Toplum*, Cilt XVI/94, Ekim 1991, s. 55.

süre kullanılamaz hale getirildi.⁷ İsyancıların rahatça hareket ettiği asırlık ve sık ormanlar, Rus birliklerinin hareketini kolaylaştıracak tarzda yakılıp temizlendi. Yermolov, ele geçirdiği isyancıları ve yöre halkını kullanarak yüzlerce kilometre uzunluğunda ve metrelerce genişlikteki Gürcistan askerî yolunu inşa ettirdi. Yolun inşası esnasında yüzlerce insan ve hayvan soğuktan ve aşırı çalışmadan öldü. Yermolov bunu da planlamıştı. Bir yandan kendi birliklerinin hareket ve ikmal kabiliyetini arttırıyor; diğer yandan da isyanın dayandığı insan gücünü katlederek isyanın kaynağını kurutuyordu. Yermolov, Rusya'dan yeni yerleşimciler getirterek ikinci hat kale-şehirleri inşa ettirdi. Bu yeni şehirler, bir bakıma, yerel halka gözdağı işlevini de üstlenmişti: *Grozny* (Korkunç), *Vnezopnaya* (Ani), *Burmaya* (Fırtına). Bu tedhiş kampanyası kısa bir süre için ulaşılmaz yüksek zirveler dışında bütün Kafkasya'yı isyancıardan temizlese de, maruz kalınan ağır mezalim ve katliamlar, Rus yönetimine karşı derin bir nefret duygusu ve intikam arzusu doğurdu. İsyancılar iyice kemikleşti ve radikalleşti. Yermolov 1827'de başarısızlıkla suçlanıp geri çağrıldığında, ova kesimleri de dâhil olmak üzere bütün Kafkasya savaş meydanına dönüşmüştü.⁸

2. Şeyh Şamil İsyanı

Yermolov'un en önemli mirası, Nakşibendi-Halidiye tarikatının radikal bir kolu olan "Müridizm"ın doğup taraftar bulmasına yol

⁷ Yermolov'un karşı gerilla harekâtı, kendisiyle çağdaş Bugeaud'un "*razzia*" yöntemleriyle neredeyse aynıdır. *Razzia*, Bugeaud'un Cezayir'de Abdülkadir önderliğindeki isyancıları destekleyen köylülere karşı uyguladığı tedhiş harekâtının adıydı. Tarlalar, bahçeler, köyler sistemli bir şekilde yakılıp tahrip edildi. Fransız askerlerine yönelik her saldırı, sivil halka yönelik yeni baskılara neden olmaktadır. Sonunda Fransız askerleri halkı katletmekten kadınların ırzına geçmeye varan derecede denetimden çıktı. Uzun *razzia* uygulaması, kısa vadede isyancıların teslim olmasını sağlasa da, müteakip yüz yıl boyunca devam edecek isyanların anası olmuştur. Porch, age, ss. 380-382.

⁸ Gammer, age, ss. 31-38; Lesley Blanch, *The Sabres of Paradise*, John Murray, 1960, London, ss. 23-26; Paul B. Henze, *Kafkaslarda Ateş ve Kılıç: 19ncu Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişi*, (çev.) A. Kösetorunu, ODTÜ Mimarlık Fak. Yay., Ankara, 1985, s. 5.

açmasıdır. “Müridizm” başlangıçta barışçı, mistik bir öğretiyken, Gazi Molla'nın (Muhammed ibni İsmail el Gimrivi'nin) başa geçmesiyle ve Rus baskılarıyla savaşçı bir tarikata dönüştü. Müridizm etnik farklar, klanlar (*teip*) ve kan davalarıyla bölünmüş Dağıstan ve Çeçenistan'ın bir bayrak ve hedef altında toplanmasını sağladı. Şeyh Mansur'dan sonra ilk defa klan dışı ve klan üstü bir siyasi-sosyal yapılanma bölgeye hâkim oldu. Müridizm, hiçbir lüks ve eğlencenin bulunmadığı sade bir hayatı vaaz ediyordu. Tarikat, bölgedeki bütün Ruslar ve destekçileri kovulup öldürülmedikçe inananların günahkâr bir hayat süreceğini iddia ediyordu. Bu günahlardan kurtulmak için tek yol ise cihattı.⁹

Gazi Molla iyi bir asker ve lider değildi. Bütün gücüyle Ruslarla mücadele edeceğine Çeçen klan ve dinî liderlerini hedef aldı ve onların düşmanlığını kazandı. Tamamen hafif silahlarla teçhiz edilmiş gönüllü ordusuyla gerilla harbini terk edip Rus birlik ve garnizonlarına cepheden saldırmaya kalkıştı. Molla'nın ordusu birbiri ardına ağır yenilgilere uğradı. Bunun sonrasında başlayan Rus karşı taarruzlarına statik köy savunmalarıyla karşılık verdi. 1832 yılında Molla, Gimri köyü savunmasında yakın adamların tamamıyla beraber öldürüldü.¹⁰

Kafkasya'da en kapsamlı ve örgütlü isyanı, Şeyh Şamil'in Dağıstan İmamı olmasıyla başladı.¹¹ Şeyh Şamil, hem karizmatik bir lider, hem de iyi bir gerilla savaşçısıydı. Kendisinden önceki lider ve isyancıların en önemli eksiğinin iyi bir örgütlenmeye gidememeleri ve mesajlarını toplumun her kesimine ulaştıramamaları olduğunu

⁹ Müridizm akımının kim tarafından kurulduğu, başlangıç dönemi ve hatta ismi bile tartışmalıdır. Gammer, age, ss. 39-46; Blanch, age, ss. 55-57; Henze, age, ss. 10-11; Milyotin [General Dimitri Milyutin], *1839 Senesinde Şimali Dağıstan'da Yapılan Harp Harekâtı*, (çev.) A. Şevket, Askerî Matbaa, İstanbul, 1931, s. 6.

¹⁰ M. Tahir el Karâhi, *Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Hatıraları*, (haz.) H. Ahmet Özdemir, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, ss. 1-20; Gammer, age, ss. 53-59; Blanch, age, ss. 60-74; Berkok, age, ss. 450-451.

¹¹ Gazi Molla'dan sonra kısa bir süre imamlığı Hamzat yürüttü. Şeyh Şamil, Hamzat'ın çıkarları sarsılan yerel ağaların düzenlediği bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra imam oldu. Karâhi, age, ss. 29-36; Gammer, age, ss. 60-65; Blanch, age, ss. 112-124; Berkok, age, s. 452.

görmüştü. Şamil, seleflerinden farklı olarak uzun vadeli planlar çerçevesinde programlı bir şekilde isyanı yönlendirdi ve savaşın temel aşamalarını kurguladı. Bu aşamalar şu şekilde sıralanabilir: İlk aşamada, Şeyh Şamil, isyanı koşulsuz ve sonuna kadar destekleyen etnik unsurların bulunduğu bölgelerde asıl üs bölgelerinin teşkil edilmesi ve korunmasına yönelik bir çaba harcadı. Ruslar isyanın tamamen bastırıldığını düşünürken, Şeyh Şamil sessizce bu üs bölgelerini tesis etti. İkinci aşamada, isyanın başarısının önündeki en önemli engelle uğraştı ve çok sayıdaki farklı etnik grup, klan ve çıkar gruplarını aynı bayrak altında toplamaya çalıştı. Ona göre, çözüm isyanın dinî özelliğini daha da arttırmakta yatıyordu. İsyani gitgide artan boyutta dinî savaş yani cihada dönüştürdü. Müridizm, tam anlamıyla savaşçı ve radikal İslamcı bir öğreti halini aldı. Üçüncü aşamada, Şeyh Şamil, Ruslarla iş birliği yapan etnik unsur ve klanlarla uğraştı. Özellikle bir kısım bey ve ağalar Rusların sağladığı iktisadi ve siyasi çıkarlara tamah etmekteydi. Şamil öncelikle bunları kendi safına kazanmaya çalıştı. Direnenleri zor yoluyla hizaya getirdi. Bu şüpheli unsurları asıl savaş dışında lojistik, istihbarat ve keşif faaliyetlerinde kullandı. Böylelikle muharip unsurlar üzerindeki yükü hafifletti. Şeyh Şamil, ancak bu aşamalardaki başarılarından sonra asıl düşmanla savaşa yöneldi. Dördüncü aşamada, Şeyh Şamil artık Rus birlik, tesis ve yerleşim yerlerine yoğun gerilla saldırılarını başlattı. Her fırsat değerlendirilerek düşman üzerindeki baskı gitgide yoğunlaştırıldı. Amaç can ve mal kaybını mümkün olduğunca yükselterek Rus liderlerini ve kamuoyunu çaresiz bırakıp bölgeden çekilme kararı almaya zorlamaktı. Beşinci aşama, aslında bir önceki aşama ile yakından ilgiliydi. Şamil, yoğun gerilla saldırılarının Rus birliklerini kendi üs bölgelerine taarruza iteceğinin farkındaydı. Oynak savunma ve hareketli savaş taktik ve teknikleri uygulanarak Rus birlikleri iç kesimlere yıpratılarak çekilecek ve asıl müstahkem mevkiiler önünde imha edilecekti. Altıncı aşamada, Rus ordusuna indirilen ağır darbeler ve kazanılan zaferler sayesinde Güney Kafkasyalı Müslüman halkları isyana teşvik edilip bu halklarla güçler birleştirilerek bütün Kafkasya savaş alanına dönüştürülecekti. Yedinci aşama ise, komşu güçler (Osmanlı ve İran İmparatorlukları) ile Rusya'nın büyük rakiplerinin (İngiltere ve Fransa) aktif yardımlarını

sağlayarak bağımsız bir devlet kurmaktı.¹²

Bu aşamalı strateji sayesinde Şeyh Şamil kısa sürede önemli başarılar kazandı. Ancak Şamil'in bütün çabasına rağmen dördüncü aşamadan öteye geçilemedi. İsyân Çeçenistan ve Dağıstan'ın dağlık kesimi dışındaki bölgelere bir türlü yayılamadı. Güney Kafkasyalılarla irtibat tesis edilemedi ve dış destek sağlanamadı. General Grabbe'nin komutasında 1839 yılında başlatılan büyük sefer, her iki tarafın açmazını gösteren önemli bir örnektir. 21 Mayıs-29 Ağustos 1839 tarihleri arasında yaklaşık 25 bin askerin katıldığı harekât boyunca, Rus birlikleri, Şeyh Şamil'in üs bölgelerini ele geçirmek için 7000 askerden fazla zayıyat verdi. Buna karşın, inatçı Arguvan ve Akhulgoh savunmaları Şeyh Şamil'in çok değerli mücahitlerini kaybetmesine neden oldu. Oysa daha esnek bir savunma pekâlâ aynı etkiyi doğurabilirdi; çünkü Ruslar bu kadar maliyetle ele geçirilen araziye ellerinde tutabilecek olanaklara sahip olmadığı için, bölgeyi kısa süre içinde her hâlükârda terk edecekti.¹³

Kuzey Kafkasya'daki savaş, 1845 yılında Kont Mikhail Voronzov'un komutan ve genel vali olarak atanmasıyla temelden değişti. Voronzov tam anlamıyla bir enkaz devralmıştı. Kafkasya, Rus ordusu için öldürücü bir bataklıkla dönüşmüştü. Bir Rus askerinin hayatta kalma süresi ortalama üç yıldır. Binlerce asker bakımsızlık, ağır yaşam koşulları, kötü kıyafet-teçhizat ve asıl olarak kötü emir-komuta yüzünden ölüyordu. İnsan gücü o kadar ucuzdu ki, çoğu zaman ağır yaralı ve hasta askerler atlara yapıldığı gibi vuruluyordu. Kafkasya sürgün bölgesi olarak kullanılıyordu. En vasıfsız, disiplinsiz ve etnik açıdan güvenilmeyen birlikler buraya gönderiliyordu. Bu birliklerin komuta makamındaki subaylar da benzeri özellikteydi. Çoğu subay siyasi fikirleri veya disiplinsizlikleri yüzünden buraya sürülmüştü. Aralarında savaş vasıtasıyla makam-rütbe veya iktisadi kazanç sağlamak

¹² Gammer, age, ss. 80-81, 97-98, 107, 117-118, 146-147, 165; Karâhi, age, ss. 111-116; Blanch, age, ss. 127-128; Berkok, age, ss. 452-454; Milyotin, age, ss. 10-12.

¹³ 1839 harekâtının ayrıntılı ancak Rus yanlısı aktarımı için bkz. Milyotin, age; Karâhi, age, ss. 64-80; Gammer, age, ss. 96-109; Berkok, age, ss. 456-465.

isteyen fırsatçılar hiç de azımlıkta değildi.¹⁴

İşyanı kişisel bir sorun olarak algılayan Çar I. Nikola savaşın her safhasını saraydan idare ediyordu. Ast birlik komutanları, kendilerini göstermek ve çıkar temin etmek için komutanlarını atlayarak doğrudan Çar ile irtibat kuruyorlardı. Sahte zayıat raporları ile Çar ve üst komutanlık kandırılmaktaydı.¹⁵ Haberleşmenin zor ve zaman aldığı o günün şartlarında gerilla savaşı gibi anlık kararlara, inisiyatif ve alt kademe liderliğine dayanan bir mücadeleyi bu tarzda idare etmeye kalkmanın sonuçlarını tahmin etmek zor değildir. Voronzov ilk önce emir-komuta sorununa çözüm buldu. Ancak Voronzov'un asıl reformlara başlaması için talihsiz Dargo Seferi sonucu aşağılatıcı bir yenilgiye uğraması gerekti. Gerekli hazırlık, keşif ve istihbarat yapılmadan plansız ve programsız çıkılan sefer sonucu 10.000 kişilik ordunun yaklaşık yarısı kaybedildi.¹⁶

Bu soğuk düş sonrası, Voronzov köklü reformlar başlattı. Öncelikle subay kadrosunu tamamen değiştirdi. Bölgeye harp okulu mezunu ve iyi eğitim görmüş yüzlerce genç subay atandı. Hemen akabinde, Voronzov,

¹⁴ Gammer, age, ss. 23-26; Blanch, age, ss. 134-186. Makam-rütbe, şöhret ve iktisadi kazanç sağlamak için Kafkasya harekâtından istifade edenlere en iyi örnek, İsviçre kökenli bir nevi paralı asker olan Tümgeneral Karl Faesy'dir. Faesy'nin şahsi çıkarları için hiçbir yalan, sahtekârlık ve tahrifattan kaçınmaması, yüzlerce asker ve sivilin hayatına mal oldu; barış fırsatlarının kaçınılmasına ve savaşın uzamasına neden oldu. Bkz. Moshe Gammer, "A Switzer in the Caucasus: Faesy's Campaigns in Chechnia and Daghestan", *Middle Eastern Studies*, Cilt XXX/3, Temmuz 1994, ss. 668-682.

¹⁵ O dönemde Rus ordusunun görev yapmış başarılı bir kurmay subay olan Milyotin'in 1839 harekâtı ile ilgili verdiği zayıat rakamları ile gerçek rakamlar arasındaki farklar yanıltmanın boyutlarına bir örnektir. Milyotin, Arguvan harekâtı esnasında Rus birliklerin 146 ölü (beşi subay) ve 500 yaralı (30'u subay) askerine karşın, Çeçen zayıatını ölü veya yaralı toplam 2000 olarak vermektedir. Benzer şekilde, Ahulgoh kuşatmasında 500 ölü (23'ü subay) ve 2416 yaralı (94'ü subay) karşın, sadece Çeçen ölü sayısının bile 1000 den fazla olduğunu iddia etmektedir. Milyotin, age, ss. 38-69, 71. Oysa Arguvan'da Rus zayıatı (ölü veya yaralı) 59 subay, 1458 er Çeçen zayıatı 600'dür. Ahulgoh'ta ise Rus zayıatı, 215 subay, 5000 er, Çeçen zayıatı (ölü-yaralı) ise 3000 civarındadır. Berkok, age, ss. 460-463.

¹⁶ Karâhi, age, ss. 139-144; Gammer, *Muslim Resistance...*, age, ss. 153-161; Blanch, age, ss. 230-247; Berkok, age, ss. 477-478.

isyancılara karşı klasik kuruluştaki büyük birlikler kullanıma uygulamasını kaldırdı. Müritlere benzer taktik ve teknikleri uygulayan hafif teçhizatlı, hareket kabiliyeti yüksek, arazi şartlarına uyum sağlamış küçük karşıgerilla birliklerine ağırlık verdi. Bu birlikler asıl olarak Kazaklardan teşkil edilmekle beraber, Kabartaylar gibi sadık yerel unsurlardan da istifade edildi. Bütün bölge Kazak karakollarıyla sarıldı. Kazaklar, bölgenin savunulmasını ve gerilladan temizlenmesini sağladıkları gibi, tarım ve hayvancılıkla uğraşarak kendi ikmallerini de tedarik ediyordu. Karakollar büyük çaplı Mürit saldırılarında birbirine yardım ederken; gerektiğinde merkezî ihtiyat birlikleri de devreye giriyordu.¹⁷

1856 yılında Voronzov'un yerine atanan Prens Alexander Bariatinsky, reformların sivil boyutunu başlattı. Bariatinsky, uzun yıllar Kafkasya'da görev yaptığından sorunun daha fazla isyancı öldürmekle çözülemeyeceğinin bilincindeydi. Yapılması gereken şey, vurulan askerî darbelerin yanı sıra, isyancılara yönelik halk desteğini zayıflatmak ve halkı kazanmaktı. Eğer bu başarılırsa, aşılmaz arazi kesimlerini bile emniyet altına almak mümkün olacaktı.¹⁸

İlk olarak, Yermolov mirası olan köy baskınları ve katliam uygulaması kaldırıldı. Tam tersine yıkılmış köylerin imarı, tohum ve damızlık temini, altyapı çalışmaları ile köylülerin iktisadi ve sosyal hayat düzeyi yükseltilmeye çalışıldı. Yerel idareler çoğunluğun sevdiği, saygı duyduğu kişilerden teşkil edildi. Dinî ve yerel geleneklere (*adat*) dayalı muhafazakâr toplum yapısına müdahale edilememeye gayret gösterildi. Yerel inanış ve yaşayış, Müridizme karşı kullanılmaya çalışıldı. İkinci olarak, yerel iş birlikçiler kazanılmaya çalışıldı. Bu amaçla bey ve klan reislerine büyük siyasi ve iktisadi çıkarlar sağlandı. Böylelikle isyancıların harekât alanı daraltıldı ve kendi içinde kamplara

¹⁷ Gammer, age, ss. 175-182, 193, 210-211; Blanch, age, ss. 104-111, 200-201; Voronzov'un reformları, Lord Kitchener'in Güney Afrika'da Boer isyanını bastırmak amacıyla uyguladığı askeri taktiklere önemli ölçüde benzemektedir. Rayne Kruger, *Good-bye Dolly Gray: The Story of the Boer War*, 2. baskı, Pan Books, London, 1977, ss. 428-430, 440, 441, 458-460, 464-465, 469-470.

¹⁸ Blanch, age, s. 300.

bölünmesine ve kardeş kavgalarına neden olundu. Ayrıca bu iş birlikçiler, askerî harekâtın başarısı için çok ihtiyaç duyulan keşif ve istihbarat görevlerini de önemli ölçüde üstlendiler.¹⁹

Rus ordusu tarafında bu köklü reformlar yaşanırken, Şeyh Şamil'in ordusu büyük çözümler ve kayıplar sonucu muharebe yeteneğini yitirmeye başladı. Bunun başlıca nedenlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz: İlk olarak, uzun mücadele halkı iktisadi ve sosyal açıdan çok yıprattı. İddia edildiği gibi zaferin yakın olması bir yana uzun vadede bile gerçekleşmesinin şüpheli olması, sıkıntılara katlanma azmini kırdı. İkinci olarak, uzun zamandan beri beklenen dış desteğin gelmemesi umutları iyice azalttı. Kırım Savaşı sırasında bile isyancılar dış yardım alamadı. Üçüncü olarak, Güney Kafkasya'daki isyan hareketleriyle bir türlü irtibat ve koordine tesis edilemedi. İsyan dışa açılmadı. Dördüncü olarak, din unsuru, geçici bir süre dışında, etnik ve çıkar ayrılıklarının parçaladığı Kafkas halklarının birliğini sağlayamadı. Tam tersine, din öğesinin gitgide ağırlık kazanması ve fanatikleşme, normalde sınırlı düzeyde dindar olan kesimlerin harekete desteğini azalttı. Sert şeriat uygulaması, isyana sempati duyan komşu halkları soğuttu.²⁰ Son olarak, Şamil uzun ve yıpratıcı mücadele sonucu liderlik yeteneklerini kaybetmeye akılcılıktan uzaklaşmaya başladı. Aksi ve güvensiz bir kişi haline geldi. Yakın müttefiklerini ve naiplerini bile kırmakta, ufak hatalarından dolayı ağır şekilde cezalandırmaktaydı. Üstelik başarılı naipleri kendi liderliği için tehdit gördüğünden makamlarından almaktaydı. Şeyh Şamil zaman içinde gerçek dünyadan iyice koptu. Vaktinin çoğunu dua ederek, namaz kılarak geçirmekteydi. Kısacası mücadelenin bu aşamaya gelmesini sağlayan Şamil, artık liderliği sürdürebilecek durumda değildi. Şeyh Şamil'in yerine geçebilecek kifayetli bir lider adayının yokluğu ise liderlik krizini kronikleştirdi.²¹

¹⁹ Gammer, age, ss. 277-291; Blanch, age, ss. 300-301, 394-396.

²⁰ Berkok, age, ss. 481-483, 492-510; Blanch, age, s. 390; Saydam, age, ss. 99-104; Grigorianz, age, ss.174-176.

²¹ İsyanın önemli komutan ve kahramanlarından Hacı Murat'ın uygulanan yanlış politikalar sonucu taraf değiştirmesi ve öldürülmesi için bkz. Berkok, age, ss. 486-487; Blanch, age, ss.

Bariatinsky beklenen son darbeyi 1859 yılı başında vurdu. Gelen son takviyelerle beraber Rus ordusu, Şamil'in asıl dayanak noktası olan Deedo bölgesine yüklendi. Daha önce Rusların adım bile atmayı başaramadığı köyler birer birer düştü. 24 Ağustos'ta Müritlerin son kalesi Gunip ele geçirildi. Şeyh Şamil ailesiyle beraber esir edildi.²²

Münferit Mürit birlikleri uzunca bir süre daha mücadeleyi sürdürmeyi başardı. Ancak lidersiz, amaçsız ve güçsüz kalan bu gruplar, Ruslar için basit asayiş sorunundan öte anlam taşımıyordu. Elde edilen kesin zafer sonrası, Rus liderler, Bariatinsky'nin yöntemlerini terk edip katliamlara ve köy yakmalarına yeniden başladı. İsyanın bastırılmasında önemli katkıları olan iş birlikçiler de imtiyazlarını kaybedip aynı kaderi paylaştılar. Çoğunluğu Güneyli olmak üzere binlerce Kafkasyalı umutsuzluğa kapılarak Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmek zorunda kaldı. 1864 yılına gelindiğinde, gerilla mücadelesi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi'nde) tekrar canlanmak üzere fiilen bitti. 93 Harbi hem Osmanlı İmparatorluğu, hem de Çeçenistan ve Dağıstan isyanı için hezimetle sonuçlandı. 1917 Rus devrimine kadar bölgede büyük çaplı bir isyan çıkmadı. Ancak toplumsal huzursuzluk, sosyal haydutluk hadiseleri, Rusların sindirme ve tedhiş harekâtı devam etti.²³ 1917 Rus Devrimi sonrasında Kuzey Kafkas Halkları Kongresi toplanarak bölgenin bağımsızlığını ilan etti. Ekim 1918'de Osmanlı ordusunun bölgenin bir kısmını işgali bağımsızlık mücadelesini hızlandırır da, bu mücadele saman alevi gibi kısa ömürlü oldu. Osmanlı Ordusunun geri çekilmesi ve Beyaz Rusların yenilgisi sonrasında Sovyet Kızıl Ordusu bölgeyi kolayca işgal etti. Mayıs 1921'de son isyancılar da yok edildi.²⁴

220-221, 267-268; Gammer, age, ss. 169-170, 215-217, 236-247; Karâhi, age, ss. 159-161.

²² Blanch, age, s. 404-410; Henze, age, ss. 26-27; Berkok, age, ss. 512-514.

²³ 1860 yılındaki göç, 19'ncü yüzyılın en büyük göçü olarak tarihe geçmiştir. Blanch, age, s.463; Grigoriantz, age, ss. 26, 96-97; Henze, age, s. 28; Berkok, age, ss. 523-530; Saydam, age, ss. 105-107.

²⁴ Nuri (Killigil) Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu'nun Kuzey Kafkasya harekâtı (22 Eylül 1918-27 Kasım 1918) hakkında bkz. Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşı'nda*

3. Kuzey Kafkasya Bağımsızlık Mücadelesinde Çeçenlerin Rolü

Rusların bölgeye girmeye başlaması ile beraber, Çeçenler, isyan ve direniş hareketlerinde devamlı olarak yer almış; Şeyh Mansur başta olmak üzere çoğu zaman lider kadroları ve elit birlikleri teşkil etmiştir. Örneğin kendisi Çeçen olmasa da Şeyh Şamil'in yakın çevresi ve seçkin birliklerinin tamamına yakını Çeçen'di. Diğer etnik unsurlardan farklı olarak, Çeçenler, isyanların bastırılma safhasında bile karşı tarafa geçmeyi veya pasif kalmayı seçmeyip sonuna kadar çarpışmışlardır. Çeçenler her fırsatta komşu halklarla beraber veya yalnız başlarına ayaklanmışlardır.²⁵

Bu savaşçı ve isyancı gelenek, Çeçenlere çok pahalıya mal olmuştur. Her isyan sonrasında köyleri ve tarlaları yakılmış; ileri gelenleri katledilmiş; başka bölgelere zorunlu iskâna tabii tutulmuşlardır. Şeyh Şamil isyanı sonrasında yaşanan ağır Rus baskısı sonucu, Çeçenlerin bir bölümü, Osmanlı İmparatorluğuna göç etmek zorunda kalmıştır. Çeçenler, 1930 ve 1945 yıllarında ise, Stalin tarafından Kazakistan'da ve Sibirya'da zorunlu iskâna tabii tutulmuş; binlerce Çeçen açlık ve kötü hayat şartları nedeniyle ölmüştür.²⁶

Ruslar, bunlarla da yetinmeyip, Çeçenistan'a Rus unsurları ve Ruslara sadık diğer etnik unsurları iskân ederek bir dayanak tesis etmeye

Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1996, ss.139-162; Saydam, age, ss. 107-117; Mustafa Butbay, *Kafkasya Hatıraları*, çev. A.C. Canbulat, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s. 21-95; Bülent Gökay, "Chechnia: A Long History of Conflict, Resistance and Oppression", *Alternatives*, Cilt III/2-3, Yaz-Sonbahar 2004, ss. 6-11.

²⁵ Karâhi, age, ss. 87-89; Gökay, age, ss. 1-6.

²⁶ Çeçenler ve kökenleri hakkında bkz. Grigorianz, age, ss. 168-174; 3 Şubat 1944 tarihinde 425.000 Çeçen ve İnguş trenlere bindirilerek Orta Asya'ya sürgün edildi. Bunlara Stalin'in ölümü sonrasında (1954) geri dönme hakkı tanındı. Göç ettirilen nüfusun ancak % 58'i geri dönmeyi başardı. Niyazi Güney, "Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan", *Yeni Türkiye*, Cilt I/3, Mart-Nisan 1995, ss. 300-321; Roger Kangas, "Remembering the 1944 Chechen Deportation", <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000); Mehmet Alpargu, "İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler'in Kafkasya'daki Tehcir (Sürgün) Uygulamaları", *Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, Cilt I, Gnkur Basımevi, Ankara, 1998, ss. 269-278; Gall, Waal, age, ss. 56-68.

çalışmışlardır. Zaman zaman yumuşamalar olsa da (Bariatinsky ve Kruşçev dönemleri), devamlılık gösteren ve ayırım gözetmeden uygulanan sindirme ve tedhiş politikası, Çeçenleri dize getiremediği gibi, aksine Rus düşmanlığının katılaşmasına, millî ve dinî dayanışmanın artmasına neden oldu. 1921'den günümüze kadar devam eden süreçteki durgunluk, Çeçenlerin isyan için uygun ortam bulamamalarından kaynaklıdır.²⁷ Ancak zaman içinde Rusçadan başka dil bilmeyen, gelenek ve göreneklere uzak nesillerin de yetiştiği ihmal edilmemelidir. Sovyet yönetimi büyük ölçüde kötü olarak görülse de ciddi bir asimilasyon yaşandığı açıktır.

4. Birinci Çeçen Savaşı ve Dudayev Dönemi (1990-1996)

1980'li yılların sonuna doğru Sovyetler Birliği'nde etnik çatışmalar boy göstermeye başladığında yönetim, olası isyanın önüne geçmek için Kuzey Kafkaslarda birbiri ardına siyasi reformlar yaptı. Örneğin Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyetine ilk defa yerli halktan idareciler atandı. Ancak çok geç kalınmıştı. Genelde Kafkaslar, özelde Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti kaynamaya başlamıştı. Dönemin Sovyetler Birliği Lideri Mihail Gorbacov yönetimine yönelik darbe girişimi sonucu patlak veren kaostan istifadeyle, 15 Ekim 1991'de Sovyet eski generali Cahar Dudayev (veya Cevher Dudayi) önderliğindeki bağımsızlık yanlıları yönetimi ele geçirdi. 27 Kasım'da Dudayev başkan seçildi.²⁸

²⁷ John Colarusso, "Chechnya: The War Without Winners", *Current History*, Cilt XCIV/594, Ekim 1995, s. 330; Havva Kök, "Chechen Crisis and Russia's Future", *Foreign Policy*, Cilt XIX/1-2, 1995, ss. 37-39; Gall, Waal, age, ss. 70-75.

²⁸ Dönemin Çeçenistan-İnguş Özerk Cumhuriyeti Başkanı Doku Zavgayev'in 19 Ağustos 1991'de gerçekleştirilen darbeyi desteklemesi ve sonrasında Yeltsin tarafından görevden alınması, Dudayev'in önünü açtı. Boris Moskalev, "The Anatomy of the Chechen Conflict", *Mediterranean Quarterly*, Cilt VII/1, Kış 1996, s. 101; Dudayev'in başkan seçilmesinde başarılı bir general olması yanı sıra güçsüz ve küçük bir klan mensup olmasının da büyük bir önemi vardır. Böylelikle güçlü klanlar arasında çatışmaları önleyecek ve dengeyi sağlayacak tarafsızlığa sahip biri olarak algılandı. Colarusso, age., s. 330-331; Gall, Waal, age., s. 83-99; Anatol Lieven, *Chechnya: Tombstone of Russian Power*, Yale University Press, New Haven, 1998, ss. 58-63.

1 Kasım'da Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan etti. 30 Kasım'da İnguşlar yeni kurulan Rusya Federasyonu'na bağlı olduklarını bildirerek Çeçenlerden ayrıldı. Kafkaslarda etnik farklılık ve çatışma o kadar büyüktü ki, yakın akraba durumundaki İnguşlar, Çeçen ağırlıklı bir devletin parçası olmaksızın Rus yönetimini tercih etmişlerdi.²⁹

Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin, büyük bir paniğe kapılıp bağımsızlık kararını tanımayarak Çeçenistan'ın tamamını kapsayan sıkıyönetim ilan etti. İçişleri Bakanlığına bağlı özel birlikler başkent Grozny'e gönderildi. Dudayev, bunu Yeltsin'in siyasi muhalifleri vasıtasıyla önceden haber alıp Rus birliklerini havaalanında kısırdı. Ruslar silahlarını Çeçenlere teslim ederek canlarını kurtarabildiler. Bu geri çekilme, Rusya için ve özellikle de Yeltsin için utanç verici bir darbe oldu. Çeçenistan ekonomik abluka altına alındı. Siyasi krizin ve ekonomik ablukanın beklenmedik sonucu, bir asırdan uzun süredir farklı Rus ve Sovyet hükümetlerinin planlı bir şekilde yerleştirdiği Rusların bölgeden kaçışına yol açması olmuştur. Çeçenistan'da geride sadece gidecek yeri olmayan fakirler ve emekliler kaldı. Yeltsin böylece bilinçsizce etnik temizlik yapıp Çeçen unsurunu kuvvetlendirmiş oldu.³⁰

Rusların kitleler halinde kaçışını başlangıçta sevinilecek bir gelişme olarak gören Çeçenler, abluka nedeniyle olduğu kadar petrol endüstrisinin yetişmiş Rus mühendis ve işçilerinin terk etmesiyle de ekonomik darboğaz içine düştü. Dudayev 1992 yılı boyunca başta Türkiye olmak üzere Müslüman ülkeleri ve Batılı devletleri dolaşarak destek aradı. Ancak aradığı ekonomik desteği bulamayab Dudayev, organize suç şebekelerine göz yummak zorunda kaldı.³¹

²⁹ İnguşlar ve kökenleri hakkında bkz. Grigorianz, age, ss. 177-186; Şeyh Şamil isyanı sırasında da benzeri bir ayrılık gerçekleşmiş; İnguşlar, Rus tarafına geçerek Çeçenleri yüzüstü bırakmıştı. Lieven, age, ss. 61, 70-71, 100; Colarusso, age., s. 331; Blanch, age., s. 396.

³⁰ Pavel Felyenhauer, "The Chechen Campaign", <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000); Moskalev, age., ss. 102-105; Lieven, age, ss. 63-65.

³¹ Dudayev, Kasım 1992'de Amerika'ya gizlice girerek petrol şirketleriyle görüşmüş ancak

Çeçenistan'a destek veren suç şebekelerini iki ana grup içinde değerlendirebiliriz. Birinci grup, Orta Doğu kökenli İslamcı terör örgütleridir. İkinci grup ise Rusya ve hatta eski Doğu Bloku ülkelerinde etkin olan Çeçen mafyasıdır. Dudayev'in bu örgütlerin faaliyetlerine göz yummasının ardından, Çeçenistan, bir anda bölgenin en önemli silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti ve kara para aklama merkezi oldu. Teröristlerin yetiştirildiği ve saklandığı kamplar birbiri ardına açıldı. Özellikle silah ticareti öyle büyüyüp para kazandırmaya başladı ki, her tür normal ticari faaliyet bir kenara bırakıldı.³²

Suç örgütleri ile iş birliğinin iki önemli menfi etkisi oldu. Birinci olarak, ülke içinde huzur, güven ve iç barış bozuldu. Sırtını mafyalara dayayan klanlar bağımsız birer güç ve derebeyi haline geldi. İkincisi ise, Rusya'nın yoğun propagandası ile Batılı ülkelerde Çeçenistan'a karşı büyük bir antipati ve güvensizlik hasıl oldu. Rusya'nın haksız ve sert yaptırımları meşru görülmeye başlandı.³³

Ülke içinde klanlar arası mücadelenin gerginleşmesi ve bir türlü etkin, meşru ve adil bir idarenin kurulamaması sonucu, Dudayev 4 Haziran 1993'te parlamentoyu feshetti. Muhalefet ezildi veya başkenti terke mecbur bırakıldı. Çeçenistan'da bu gelişmeler olurken, Ekim 1993'te Yeltsin askerî güç kullanarak Rus Parlamentosunu basıp

istediği teknik ve mali desteği sağlayamamıştır. Colarusso, age., s.332; Lieven, age, ss. 74-75; David. J.Kramer, "Time to Act on Chechnya", <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000); Eric Margolis, "Crime without Punishment-Russia in the Caucasus", <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).

³² Turbiville, Çeçen mafyasının Dudayev'in desteği sayesinde dünya çapında etkin bir suç şebekesi haline geldiğini iddia etmektedir. Graham H. Turbiville, "The Chechen Ethno-Religious Conflict, Terrorism and Crime", *Military Review*, Cilt LXXIV/3, Mart 1994. Çeçenistan yönetimi ve suç örgütleri ilişkileri ile bölgenin suç cenneti haline gelmesine yönelik Rus iddiaları için bkz. Vladimir Torin, "The Workings of the Caucasian Mechanism", <http://www.amina.com>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000); Moskalev, age, ss. 105-110.

³³ Turbiville, age, ss. 20-22; Colarusso, age, s. 332; Gall, Waal, age, ss. 124-136; Stephen Blank, "Yeltsin's Folly: The Russian Invasion of Chechnya", *Mediterranean Quarterly*, Cilt VI/3, Yaz 1995, ss. 93-103.

muhalefet önderlerini tutuklattı. Yeltsin, bundan böyle, demokratik güçler ve halk yerine “Savaş Partisi” denen İçişleri ve İstihbarat Bakanlıklarına dayanacaktı. Yeltsin’in ikinci hamlesi, Çeçen sorunu hakkında olacaktı. Yeltsin başından itibaren sorunu kişisel bir problem olarak algılıyordu ve bu problemi halk nezdindeki prestijini tekrar kazanmak için uygun bir fırsat olarak değerlendirdi. Yeltsin ayrıca üst üste yaşanan darbelerin utancını da temizlemek istiyordu. İkincisi, Azerbaycan ve Kazakistan petrol sahaları dünya pazarına açılmak üzereydi. Çeçenistan, ana boru hatları üzerinde önemli bir kavşak noktası olduğu gibi, stratejik öneme haiz yüksek kalitede petrol rezervine sahipti. Üçüncüsü, Çeçenler Rusya bünyesindeki diğer etnik unsurlara örnek olup ikinci parçalanma sürecini başlatabilirdi. Sonuncusu ise geniş Rus ovasını güneye karşı koruyan tampon dağlık kesim kaybedileceği gibi Güney Kafkas devletleri (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) üzerindeki etki ve denetim kaybolacaktı.³⁴

Öyleyse Rusya bir an önce harekete geçmeliydi. Önce Usman Avturkhanov ve Ruslan Hasbulatov gibi Dudayev muhalifleri desteklenerek yönetim devrilmeye çalışıldı. Bu sonuçsuz kalınca, İçişleri ve İstihbarat Bakanlıkları kendi kuvvetleri ve bazı kiralık ordu birlikleri ile Grozny’ye 28 Kasım 1994’te taarruz etti. Sonuç tam bir fiyaskoydu. Çeçenler ikinci kez Rusya’yı utanç verici bir yenilgiye uğrattı.³⁵ Bunun üzerine Yeltsin uzun pazarlık ve hesaplamalardan sonra Rus düzenli

³⁴ Sebastian Smith, *Allah’s Mountains: The Battle for Chechnya*, Tauris Parke, London, 2006, ss. 123-124, 128-135; Omar Ashour, “Security, Oil and Internal Politics: The Causes of the Russo-Chechen Conflicts”, *Studies in Conflict & Terrorism*, Cilt XXVII, 2003, ss. 131-133; Kök, age., s. 40-41; Felgenhauer, age; Robert E. Ebel, “The History and Politics of Chechen Oil”, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000); Stephen Blank, “Russia’s Real Drive to the South”, *ORBIS*, Cilt XXIX/3, Yaz 1995, ss. 369-380.

³⁵ Rus bakanlıkları arası güç mücadelesi o kadar büyük boyuta ulaşmıştı ki, İstihbarat Bakanı, Savunma Bakanı’ndan gizli olarak bazı askerî birlikleri para ile kiraladı. Amaç, zaferin prestijini başkalarıyla paylaşmayıp iktidar mücadelesinde güç kazanmaktı. Colarusso, age, s. 333; Gall, Waal, age, 155-161; Lieven, age, ss. 86-92. Aslında gerçek anlamda örgütlü bir Dudayev karşıtı Çeçen muhalefeti bulunmuyordu. Moskalev, age, ss. 113-115.

birliklerini Çeçenistan'a gönderdi.³⁶ 11 Aralık'ta Rus askerî birlikleri üç koldan taarruza geçti. İnguşetya ve Doğu Dağıstan'dan geçen birlikler yerli halkın saldırısına maruz kaldı. Çeçenistan'a girdiklerinde, halkın pasif direnişi ve yol kapamaları karşısında taarruz durdu. 13 Aralık'tan itibaren Grozny bombalanmaya başladı ve şehre nihai taarruz 31 Aralık'ta başlatıldı. Sonuç, Rusya için üçüncü bir fiyasko idi. Rus askerleri ağır kayıplar sonrası çekildi. Bunun üzerine, Rus komuta heyeti içindekiler savaşamayacak hale gelinceye kadar şehri bombalama kararı aldı. Yoğun ve hedef ayırımı yapılmadan icra edilen bir bombardıman sonrasında 19 Ocak 1995'te Grozny düştü.³⁷

Grozny başta olmak üzere bütün önemli yerleşim yerlerinin Rus birliklerinin eline geçmesi, Çeçenlerin mücadele azmini kırmadı. Tam tersine, aslında yerleşim yerlerinin hafif silahlı gerillalar tarafından savunulması, kazandıkları olağanüstü başarılarla rağmen anlamsızdı. Şehirlerin düşmesiyle Çeçenler ayak bağlarından kurtuldu. Dudayev savaşı kırsal alana taşıdı. Artık Rus birliklerine karşı daha az zayıtla etkin bir şekilde saldırma imkânı kazanılmıştı. Çeçenlerin uyguladığı gerilla savaşı; moralsiz, emir-komuta sistemi bozulmuş, ikmal ve iâşesi problemlili Rus ordusunu önemli ölçüde sarstı. "Savaş Partisi"nin nihai darbeyi vurma çabaları, ordunun beceriksizliği sayesinde sonuçsuz kaldı. Gerilla saldırılarının yoğunluğu ve Rusların buna karşı bir türlü çözüm bulamaması, Rus birliklerinin uçaklarını ve ağır topçu silahlarını hiçbir kısıt gözetmeden kullanmalarına yol açtı. Bu yöntem, savunacak

³⁶ Çeçenistan'ın işgaline karar verilmesi, Kremlin kökenli politikacıların ne kadar çok kendi çıkarlarını düşündüğüne iyi bir örnektir. Rusya'nın ve halkının çıkarları, uluslararası ilişkiler ve her şeyden önce Çeçenistan halkı tamamen göz ardı edildi. Gall, Waal, age, ss. 161-167; Lieven, age, ss. 94-96.

³⁷ Kuşatmanın sonlarına doğru saatte 4000 top mermisi ve uçak bombasının atıldığı kaydedilmiştir. Başlangıçta sayıları 1000 civarında olan Çeçen gerillalar, 40.000 mevcuduna ulaşan ve her tür ağır silaha sahip Rus ordusunu defalarca püskürtmeyi ve ağır zayıt verirmeyi başardı. Gall, Waal, age, ss. 204-227; Smith, age, ss. 146-166; Colarusso, age, ss. 333-334; George J. Church, "Death Trap", *Time*, 16 Ocak 1995, ss. 15-20; Timothy L. Thomas, "The Battle of Grozny: Deadly Classroom for Urban Combat", *Parameters*, Cilt XXIX/2, Yaz 1999, ss. 87-101; Lieven, age, ss. 102-116.

sabit mevzii olmayan gerillaya hiçbir zarar vermedi. Tam tersine, sadece sivillerin öldürülmesi ve bölge altyapısının tahrip olmasına yol açmakla kalmayıp, aynı zamanda sınır bölgelerinde yaşayan ve Ruslara sempati besleyen halka da zarar verdi. Sığınacak yeri olmayan yüzlerce Rus kökenli emekli öldü veya yaralandı. Böylelikle bu yöntem, başlangıçta bağımsızlık yanlısı olmayanları bile Dudayev'in yanına itti.³⁸

Başta ABD üzere Batılı güçlerin zorlamasıyla kendi kamuoyunun baskısı altında kalan Yeltsin'in ateşkes ve barış sağlama çabası, Çeçenlerin isteklerinden taviz vermemesi ve yerel Rus birlikleri üzerinde denetim kurulamaması sonucu başarıya ulaşamadı.³⁹ Bu başarısızlık, Yeltsin rejiminin içinde ve dışarıda imajının zedelenmesine neden olduğu gibi, Rus sivil hedeflerine yönelik terör eylemlerine yol açtı.

14 Haziran 1995 tarihinde, Şamil Basayev komutasındaki Çeçen gerillaları, Çeçenistan'a 110 km. uzaklıktaki Rus kasabası Budennovsk'u basarak sivil halktan rehinelere aldı. Başarısız kurtarma girişimleri sonrasında, Rus hükümeti gerillaların isteklerini kabul etti. Barış görüşmeleri başlatıldı ve eylemcilere serbest geçiş hakkı tanındı. 20 Haziran'da gerillalar Rus takibini atlatarak güvenli bölgelere sığınmayı

³⁸ Rus ordusunun umulmadık başarısızlığı ve içine düştüğü traji-komik durum bütün dünya ve Rusya'da büyük şaşkınlık yarattı. Bunun sebepleri ve savaşın gidişatına etkileri hakkında bkz. Benjamin S.Lambeth, "Russia's Wounded Military," *Foreign Affairs*, Cilt LXXIV/2, Mart-Nisan, 1995, ss. 86-98; Lieven, age, ss. 117-134; Bruce W. Nelan, "Why it all Went so very Wrong", *Time*, 16 Ocak 1995, ss. 21-22; Oleg Blotsky "Lessons not Learned", *Time*, 20 Şubat 1995, ss. 28-29; Raymond C.Finch, "Why the Russian Military Failed in Chechnya", Foreign Military Studies Office, <http://call.army.mil/call/fmso/fmsopubs/issues/yfusfail/yfusfail.htm>, (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2000); Charles W. Blandy, "Military Aspects of the Two Russo-Chechen Conflicts in Recent Times", *Central Asian Survey*, Cilt XXII/4, Aralık 2003, ss. 424-427.

³⁹ Devam eden savaş, Rus ekonomisine ve reformlarına da ağır darbe vurdu. Aylık enflasyon %16'yı geçti. "Chechnya Bombardment Renewed", *Facts on File*, Cilt LV/2828, 9 Şubat 1995, ss. 95; "Chechnya Truce Reached, Broken", *Facts on File*, Cilt LV/2830, 23 Şubat 1995, s. 133; Aldıkları uyuşturucu ve alkol sonucu denetimden çıkan Rus birlikleri, 7-10 Nisan tarihlerinde Samashki kentinde silahsız sivil halkı katletti. Olayın televizyonlara yansımaları, Rus hükümetini içeride ve dışarıda zor durumda bıraktı. "Samashki Raid Targeted Civilians", *Facts on File*, Cilt LV/2841, 11 Mayıs 1995.

başardı. Bu eylemin yarattığı şok ve Rus sivil-askerî idarecilerinin başarısızlığı içeride ve dışarıda Rus prestijine ağır darbe oldu. Rus kamuoyu başından beri istemediği savaşın bir an önce sona erdirilmesini talep etmekteydi.⁴⁰

Budennovsk eylemi sonrasındaki ateşkes ve barış çabaları her iki tarafta da umut yaratsa da sonuçsuz kaldı.⁴¹ Çeçen gerilla eylemleri ile Rusların karşı-gerilla harekâtı değişen şiddet ve fasılalarla devam etti. 20 Ağustos 1995'teki küçük çaplı Argun baskını sonrasında,⁴² Çeçen gerillalar, 9 Ocak 1996'da Dağıstan'ın Kızılyar kasabasını bastı. İsteklerinin Rusların Çeçenistan'ı boşaltması olarak duyuran gerillalara, görüşmeler sonrasında, serbest geçiş hakkı tanındı. Ancak Çeçenistan sınırı yakınlarındaki Pervomayskoye köyünde Rus birlikleri taarruza geçti. 17 Ocak'a kadar devam eden kuşatma esnasında Rusların rehinelere kurtarma çabası sonuçsuz kaldı. Budennovsk benzeri bir fiyasko yaşanması korkusuyla, köy yoğun bombardımana tabii tutuldu. Sonuçta gerillalar kaçmayı başardı. Onlarca rehine ve köylü öldürüldü. Ruslar bir kez daha utanç verici başarısızlığa uğradı. Üstelik eyleme müdahalenin idaresindeki bu becerisizlik, müteakip Çeçen misillemelerine uygun ortam yarattığı gibi, başlangıçta Çeçenlerin yanında yer almayan Kuzey Kafkasya kamuoyununun ciddi bir kısmını Çeçen yanlısı haline getirdi.⁴³

⁴⁰ Eylem esnasında Kanada'daki G-7 toplantısında bulunan Yeltsin çok zor durumda kaldı ve Batılıların ağır eleştirilerine uğradı. Smith, age, s. 200-203; "Chechen Rebels Release Hostages After Raid on Russian Town", *Facts on File*, c. 55, no. 5847, 22 Haziran 1995, s. 441-442. Rus meclisi Duma, hükümetin eylemi bastırmaktaki beceriksizliğinden dolayı güvensizlik oyu vererek "Savaş Partisi" üyelerinden bazılarının istifasına neden oldu. "Chechen Hostage Crisis", *Keesing's Record of Word Events*, Cilt XLIV/6, 24 Haziran 1995, ss. 40608-40609.

⁴¹ 30 Temmuz 1995 ateşkes antlaşması hakkında bkz. John Kohan, "Halfway to Peace", *Time*, 14 Ağustos 1995, s. 20; "Russia, Chechnya Reach Truce in Secession Conflict", *Facts on File*, Cilt LV/2853, 3 Ağustos 1995, s. 558.

⁴² Ruslar, gerillaları yoğun topçu bombardımanı sonrasında Argun'dan atabildi. *Keesings Record of World Events*, Cilt XLI/718, 15 Eylül 1995.

⁴³ Lieven, age, ss. 137-139; Smith, age, ss. 210-216; James O.Jackson, "Pale, Rested and Ready", *Time*, 22 Ocak 1996, ss. 24-25; Michael S. Serrill, "Blown Away", *Time*, 29 Ocak 1996, ss. 11-15; "Russia Capture Chechen – Held Village: Many Hostages Freed After

Taraflar arasındaki barış görüşmeleri, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) aracılığıyla devam etse de, Rus komutanlarına yönelik kimin yaptığı belirsiz terörist saldırıları, Rus birliklerinin tedhiş ve yıkım faaliyetlerine devam etmesi ve karşılıklı güvensizlik sonucu başarılı olamadı. Askerî harekât ile elde edilemeyen başarıyı daha kolay yoldan sağlama fikriyle Rus birlikleri bütün çabalarını Çeçen direnişinin liderlerine yöneltti. Uzun uğraşlar sonrasında 21 Nisan 1996'da Cahar Dudayev, Gekhi-Chu köyü yakınlarında düzenlenen bir füze saldırısı sonucu öldürüldü.⁴⁴ Ancak Rus siyasi ve askerî liderleri, bu saldırının ardından da arzu ettikleri gibi Çeçen direnişini kıramadı.

Yeltsin, barış görüşmeleri ve askerî harekâtın akılcı bir birleşimi sayesinde, yeniden devlet başkanı seçilmeyi başardı. Fakat Yeltsin'in bu sonuca varmak için yaptığı manevralar ve çıkan barış fırsatlarını tepmesi, sorunu iyice içinden çıkılmaz bir hale getirdi. Tıpkı Rus Çarlığı döneminde olduğu gibi, iç politik çıkarlar ve şahsi menfaatler için ülkenin menfaatleri düşüncesizce harcanmaktaydı. Aslında yeni Rus liderliğinin sorumsuz Rus çarlarından hiçbir farkı yoktu.⁴⁵

Yeltsin, seçim zaferini kutlama fırsatı bulamadan, 6 Ağustos 1996 tarihinde Çeçen savaşçıları başarılı bir şekilde Grozny'ye sızmayı başardı. Şamil Basayev komutasındaki gerillalar kendilerinden sayıca ve silahça kuvvetli Rus birliklerini kuşatıp kademeli bir şekilde imha etmeye başladı. Yardıma gelmeye çalışan Rus zırhlı birlikleri yoğun saldırı ve koordineli pusular yüzünden ağır zayıat vererek durmak zorunda kaldı. Rus ordusunun başarısızlığı, 11 Ağustos'ta Güvenlik Konseyi Sekreteri Aleksander Lebed'in aracılığıyla ateşkes görüşmelerinin

Massive Bombardment" *Facts on File*, Cilt LVI/2876, 18 Ocak, 1996, ss. 17-18. Dağıstan'da sivil halkın içine düştüğü yığınlık ve Rus karşıtlığı hakkında bkz. Michael S.Serrill, "Morning After the Teror", *Time*, 5 Şubat 1996, s. 19.

⁴⁴ Smith, age, ss. 230-232; Gall, Waal, age., ss. 318-319; "Path to Political Settlement in Chechnya", Nisan 1997, <http://www.amina.com>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000); Maria Eismont, "Djohar Dudaev: Dead or Alive? Was He Killed Intentionally?", 3 Mayıs 1996, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).

⁴⁵ Blank, Yeltsin's Folly..., age, ss. 94, 100-101; Smith, age, ss. 237-239.

başlatılmasına yol açtı. Ateşkes anlaşması 31 Ağustos'ta Khasavyurt'ta imzalandı ve 12 Mayıs 1997 Moskova Barış Antlaşması ile teyit edildi. 23 Kasım'da son Rus birliklerinin çekilmesiyle, Çeçenlerin kesin zaferi tamamlanmış oldu.⁴⁶

Birinci Çeçen Savaşı, Soğuk Savaş sonrası dönemin en kanlı iç savaşı konumundadır. Her iki taraf da temel savaş kurallarını dikkate almayarak sivil halk ve savaş dışı olanlara yönelik ciddi insan hakkı ihlallerine sebebiyet vermişlerdir. Özellikle Rus birliklerinin yerleşim yerlerine karşı ağır silah kullanması ve sivil halka yönelik tedhiş harekâtına girişmesi sonucu binlerce kişi ölmüş, yaralanmış veya mülteci konumuna düşmüştür. Yerleşim yerleri ve altyapı büyük ölçüde tahrip olmuştur. Sanayi tesisleri ve tarım alanlarının bir kısmı kullanılamaz hale gelmiştir. Dünya kamuoyu Çeçenlere karşı büyük sempati duymasına rağmen somut olarak pek bir şey yapılmamıştır.⁴⁷

27 Ocak 1997 tarihinde AGİT gözetiminde icra edilen seçimler sonucunda, Sovyet eski Albayı Aslan Maskhadov, Çeçenistan Devlet Başkanı seçildi. Uzun ve ağır tahribata yol açan savaşa ve binlerce ölü ve yaralıya rağmen, Çeçenler ılımlı ve pragmatik Maskhadov'u savaş kahramanı, karizmatik ancak radikal Şamil Basayev'e tercih etti. Bu tercih, halkın hâlâ normal hayata dönebileceği umudu taşıdığı ve her tür aşırılığa karşı olduğunun en önemli belirtisiydi.⁴⁸

Maskhadov kendisinin seçilmesine neden olan barış, güvenlik ve ekonomik-sosyal refah beklentilerini karşılayamadı. Rusya ile kalıcı

⁴⁶ Gall, Waal, age., s. 331-361; Smith, age, s. 244-250; Anatol Lieven, "Freedom and Anarchy, Russia Stumbles Toward the Twenty-First Century", <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 MART 2000).

⁴⁷ Tarafların Birinci Çeçen Savaşı'nda verdikleri kayıpları konusunda elde kesin veriler bulunmamaktadır. Mevcut veriler çerçevesinde yapılan muhafazakâr bir tahmine göre; 7500 Rus askeri, 4000 Çeçen gerilla ve 35.000 sivil ölmüştür. John B. Dunlop, "How Many Soldiers and Civilians Died during the Russo-Chechen War of 1994-1996?", *Central Asian Survey*, Cilt XIX/3-4, 2000, s. 338; Svante E. Cornell, "International Reactions to Massive Human Rights Violations: The Case of Chechnya", *Europe-Asia Studies*, Cilt LI/1, Ocak 1999, ss. 85-97.

⁴⁸ Gall, Waal, age., ss. 362-371; Smith, age, ss. 259-267; Elsmont, age.

barış tesisini ve Çeçenistan'ın bağımsız devlet olarak uluslararası kamuoyunda kabul edilmesini sağlayamadı. Maskhadov, üstelik klan reislerini ve Basayev benzeri kendi şahsi milis kuvvetlerine sahip gerilla liderlerini denetimi altına alamadı. Tam tersine, zaman içinde ülke yönetimini onlara terk etmek zorunda kaldı. Kanunsuzluk kanun haline geldi. Ülkenin geleceği açısından önemli yabancı yardım kurumu görevleri, iş adamları ve hatta diplomatlar fidye için kaçırıldı. Ülke, Dudayev döneminin de ötesinde suç cennetine dönüştü.⁴⁹

Bu gelişmelere paralel bir şekilde, başta Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri destekli Vahabi tarikatı olmak üzere aşırı İslamcı akımlar Çeçenistan'da güç kazanmaya başladı. Bu durumda ilkbahar 1994 tarihinden itibaren Pakistan bağlantısı sayesinde Şamil Basayev grubu ve lider konumundaki gerillaların Afganistan'da askerî ve siyasi eğitim görmesinin önemli rolü oldu. Aynı yıl ilk yabancı gönüllüler Çeçenistan'a ulaştı. Bunlar, geçmişteki sayıca önemsiz maceracılar farklı olarak, örgütlü, mali ve personel desteğine sahip gruplardı. 1995 yılında ise İran ve Sudan destekli gruplar Çeçenistan'da yer edinme çabasına girdi. Çeçenistan bir bakıma farklı radikal İslamcı devlet ve grupların güç mücadelesi alanı haline geldi. Sonradan Körfez grubu adını alan ve geçmişte Ürdün-Suudi Arabistan kökenli Habib Abdülrahman Hattab'ın liderliğini yaptığı grup, en önemli savaşçı kesimi teşkil etmekteydi. Mağribi grubu (Cezayir, Tunus, Fas kökenliler) ise

⁴⁹ Bruno Coppieters, "Secession and War: A Moral Analysis of the Russian-Chechen Conflict", *Central Asian Survey*, Cilt XXIII/4, Aralık 2003, s. 386-390; Georgi M. Derlyguian, "Che Guevaras in Turbans", *New Left Review*, no. 237, Eylül-Ekim 1999, s. 4-8; Maxim Byshchovets, "A Serene Sky Over Ichkeria", <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000). Suç çeteleri salt parasal çıkarlarla ilgili değildi. Çoğu zaman politik hesaplar için de görev alıyorlardı. Buna iyi bir örnek, mevcut yönetimin muhalifi Ruslan Hasbulatov'un kardeşinin kaçırılarak gözdağı verilmesidir. Aleksandr Yevtushenko, "Interview with Ruslan Khasbulatov", February 25, 1998, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000); Radikal İslamcı akımlar güç kazandıkça daha aleni bir şekilde suç işlenmeye başlandı. İslam, suç çetelerine arzu ettikleri kılıfı sağladı. Albert Digaev, "Speaking About Kidnapping", <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).

ikinci önemli gruptu. Ancak şunu da eklemek gerekir ki, Rus medyasının aktardığı yüzlerce radikal İslamcı yabancı militan iddiaları doğru değildir. Çeçenistan'daki yabancı İslamcılarının sayısı 300'ü geçmemiştir. Zaten Çeçenler için önemli olan, yabancı gönüllülerden ziyade mali destektir.⁵⁰

Kıscacası, Çeçenler ellerine geçen fırsatı kaçırdı. Mücadelelerinin bir halkın kendi kaderini tayin hakkı talebi ve millî bağımsızlık savaşı olduğunu dünya kamuoyuna gösteremediler. Suç çeteleri ve İslamcı gruplar, var olan gergin ortamı daha da kötüleştirerek normal hayata geçmek isteyen ılımlı halkın çabalarını önledi. Ancak bunda Rusya'nın baskıları ve çözümden kaçınması ile uluslararası kamuoyunun Çeçenistan'a somut destekte bulunmamasının da önemli rolü olduğunu unutulmamalıdır.

5. Dağıstan Saldırısı ve İkinci Çeçen Savaşı (1999-2009)

Şamil Basayev ve Hattab komutasındaki 1500 İslamcı militan 7 Ağustos 1999 tarihinde Dağıstan'a saldırdı ve Botlikh-Tsumadin bölgesinde beş köyü işgal etti. Bu saldırı ile 1994 yılında Çeçenistan'ın Rus birliklerine işgaliyle başlayan sorun yepyeni bir çehre kazandı. Artık saldırgan rolünü Çeçenler üstlenmekteydi.⁵¹

Aslında bu beklenmesi gereken bir hareketti. Dağıstan eskiden beri Kuzey Kafkasya bağımsızlık hareketlerinin önemli bir merkezi ve mücadele alanıydı. Dağıstan mücadelenin insan kaynağı ve liderlerini sağladığı gibi Hazar sahilleri vasıtasıyla dışarıya açılan kapısıydı.

⁵⁰ Kuzey Kafkasya'da dinî akımlar isyan-bağımsızlık hareketlerinde ön planda bulunmuştur. 1785-1759 arasında Nakşibendi tarikatı Müridizm kolu, 1861-1890 arasında Kadiri tarikatı isyanların lider kadrosunu teşkil etmiştir. David Damrel, "The Religious Roots of Conflict: Russia and Chechnya", <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000); Ancak şu an hakim olan dinî akımlar dış destek kaynaklıdır. Yossef Bodansky, "Chechnya: The Mujahedin Factor", January 1998, <http://www.amina.com/>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000); Vahabi tarikatının kökeni ve temel özellikleri hakkında bkz. "Rise of the Wahabi Movement", <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000); Derlyguian, age, ss. 7-11.

⁵¹ Yuri Zarakhovich, "A Nightmare War in a Remote Land", *Time*, 23 Ağustos 1999, s. 14; Derlyguian, age, s. 3.

Dolayısıyla Dağıstansız bir mücadele pek mümkün gözüküyordu. Üstelik Mayıs 1995'te yerel radikal İslamcılar ayaklanıp birkaç dağ köyünün kontrolünü ele geçirmiş ve hükümet güçleriyle çarpışmıştı. Ancak 1921 yılından bu yana Dağıstan'da çok şey değişmişti. İlk olarak, Dağıstan'ın etnik yapısı iyice karışmıştı. 2,5 milyon nüfusu olan cumhuriyette 30'dan fazla etnik grup bulunmaktaydı. İkinci olarak da Çeçenistan'ın başına gelenler ve içinde bulunduğu anarşik ortam Dağıstanlılara pek cazip gözüküyordu. Son olarak, Dağıstan'da da etkinlik kazanan suç çeteleri ve İslamcı akımlar hiç de hoş görülüyordu. Eski komünist günlere duyulan özlem, ciddi bir kesimce paylaşılmaktaydı.⁵²

Che Guevara tarzı bir devrimi ihraç etme amaçlı saldırı, büyük umutlarla başlasa da sonuçsuz kaldı. İslamcı militanlar birkaç sınır köyünü işgal etmekten öteye gidemediler. Bekledikleri halk desteğini alamadıkları gibi, tahminlerinin ötesinde Rus taarruzuna maruz kaldılar. Bu da yetmezmiş gibi, 4-16 Eylül 1999 tarihleri arasında Moskova, Buynaksk ve Volgodonsk şehirlerinde sıradan apartmanları hedef alan bir seri bombalama eylemi gerçekleştirildi ve 300'den fazla sivil hayatını kaybetti. Belli başlı bütün Çeçen grupları ve hatta Hattab gibi yabancı militanlar, bu eylemlerin sorumluluğunu reddetse de, doğru düzgün bir olay yeri incelemesi bile yapmadan Rus güvenlik güçleri Çeçenleri sorumlu tuttu. Dağıstan saldırısı ve doğrudan sivilleri hedef alan bombalama eylemleri Rusya'da bütün iç dengeleri altüst etti. Federasyonun çözüleceği paranoyası dirildi. Dağıstan'ın kaybı, ülkenin Hazar sahillerinin önemli bir kısmının yitirilmesinin yanı sıra, diğer özerk cumhuriyetlerin de bir anda kaybedileceği endişesini doğurdu. Sonraları bazı yorumcular, üst üste gelen bu eylemleri, El Kaide'nin Amerika'daki terör saldırılarına atfen "Rusya'nın 9/11'i" diye adlandırmıştır. Bu saldırı, iktidar mücadelesinin yoğunlaştığı Kremlin politikacılarına yeni bir olanak tanıdı. Henüz yeni başbakan olarak

⁵² Enver Kisriev, Robert Bruce Ware, "Conflict and Catharsis: A Report on Developments in Dagestan Following the Incursions of August and September 1999", *Nationalities Papers*, Cilt XXVIII/3, 2000, ss. 479-487; Zarakhovich, age, s. 14; Derlyguian, age, ss. 11-17.

atanmış olan Vladimir Putin, teröre karşı Rus halkının gösterdiği tepki ve korkuyu kendisini başkanlığa taşıyacak bir fırsat olarak gördü. Bunun için Putin'in kısa zamanda ve kesin olarak kazanılacak bir Çeçenistan zaferine ihtiyacı vardı. Böylelikle, Basayev ve Hattab, ummadıkları bir tepkiyle karşılaşmış kısa bir direniş sonrasında Çeçenistan'a geri çekilmek zorunda kaldı.⁵³

Rus birlikleri 29 Eylül 1999 başında doğudan ve kuzeyden Çeçenistan'a girmeye başladı. Yeni Rus işgali eskisinden büyük ölçüde farklıydı. Rus ordusunun 1994-96 Savaşı'ndan deneyim kazandığı ve NATO'nun Kosova harekâtından etkilendiği anlaşılmaktaydı. İlk olarak, etkin bir kamuoyu oluşturma ve medya kampanyası ile Rus halkının önemli bir kesiminin desteği sağlandı ve bu destek harekât boyunca korunmaya çalışıldı. Denetim altındaki medya kuruluşları dışındaki basın organları harekât bölgesine alınmadığı gibi, bölgedeki bütün iletişim denetim altında tutuldu. İkinci olarak, harekâtın politik ve askerî açıdan tek bir merkez ve komuta altında idaresi tesis edildi. Bütün askerî ve sivil kurumlar kendi emir-komuta sistemleri içinde doğrudan Başbakan Vladimir Putin'e bağlı olarak faaliyetlerini icra etti. Üçüncü olarak, ordu ve polis teşkilatının seçme ve eğitilmiş birlikleri harekât için tahsis edildi. Bu birlikler mevcut en iyi silah ve teçhizatla donatıldı. Ayrıca Rusya ortalamasının üstünde maaş ve ikramiye ile bağlılık ve savaş azimleri arttırılmaya çalışıldı. Dördüncü olarak, piyade birliklerinin doğrudan kullanımından mümkün olduğunca kaçınıldı. Bunun yerine, hava kuvvetleri, topçu ve havan silahları ile düşman direnişinin tamamen yok edilmesi ve ancak bu aşamadan sonra fiilen işgal faaliyetinin başlatılması yöntemi tercih edildi. Beşinci olarak, Rus kamuoyunun en önemli endişesi olan zayıflık rakamları, ölümlerin ve yaralıların tahliyesi ve cenaze törenleri büyük bir denetim ve gizlilik altında icra edildi. Bizzat harekâtın içinde bulunan birlikler ve komutanları bile gerçek zayıflık rakamlarını bilmemekteydi. Altıncı

⁵³ Smith, age, ss. xxv-xxx; Blandy, age, ss. 427-429; Zarakhovich, age., s. 14; Paul Quinn-Judge, "Back into The Inferno", *Time*, 11 Ekim 1999, ss. 24, 26; Rod Usher, "Russia's Brass from the Past", *Time*, 22 Kasım 1999, ss. 24-25.

olarak, büyük paralar harcanarak Çeçenler ve komşu halklardan iş birlikçi unsurlar kazanılmaya çalışıldı. Bu çabaya harekât boyunca devam edilirken, mafya ve diğer suç örgütleri ile ilişki kurmaktan kaçınılmadı. Son olarak, etkin bir dış kampanya ile uluslararası kamuoyu ve Çeçenlere sempati duyan devletler baskı altına alınmaya çalışıldı. Maddi ve manevi yardımların önüne geçilmeye çalışıldı. Kısacası, en kısa sürede ve kesin zafer kazanmak, tek amaçtı. Bu amaca ulaşmak için her şeyi yapmak serbestti.⁵⁴

Rus birlikleri fazla zorlanmadan Çeçen direnişini kırarak büyük yerleşim yerlerini ele geçirmeyi başardı. Nihai taarruz öncesi ağır silahlarla dövülen şehirlerde yüzlerce sivil öldü.⁵⁵ Bu başarı, aynı zamanda Putin'in Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı makamına çıkmasını sağladı.⁵⁶ Ancak şehirleri kaybederek hareket serbestisi kazanan Çeçen gerillalar, Rus birliklerine yönelik geniş çapta bir gerilla savaşı başlattı. Rus birlikleri, geçmişte olduğu gibi, gerilla saldırılarıyla baş edemedi. Gerillalara yardım ve yataklık ettiği düşünülen yerleşim yerleri ağır silahlarla bombalandı. Sivil halk çeşitli askerî ve polisiye tedbirlerle denetim altına alınmaya çalışıldı. Ancak bu uygulamalar esnasında temel insan haklarına bile özen gösterilmedi. Yüzlerce kişi herhangi bir yargılamaya tabi tutulmadan hapisanelere atıldı; bunlardan birçoğu da daha sonra kayboldu. Binlerce kişi komşu ülke ve bölgelere sığınmak zorunda kaldı. Devlet memuriyeti dışında yasal

⁵⁴ Quinn-Judge, age., s. 24-26; Paul Quinn-Judge, "War Clouds Over Chechnya", *Time*, 25 Ekim, 1999, ss. 34-35; Yuri Zarakhovich, "The Empire Strikes Back", *Time*, 1 Kasım, 1999, s. 28; Paul Quinn-Judge, "Russia Rolls in for War 2K", *Time*, 29 Kasım, 1999, ss. 22-23; Paul Quinn-Judge, "Chechen Hell", *Time*, 6 Aralık 1999, s. 21-24; Paul Quinn-Judge, "Hard Lessons", *Time*, 27 Aralık 1999, ss. 24-25; Graeme P. Herd, "The Russo-Chechen Information Warfare and 9/11: Al-Qaeda through the South Caucasus Looking Glass?", (ed.) Rick Fawn, *Realignments in Russian Foreign Policy*, Frank Cass, London, 2002, ss. 110-112.

⁵⁵ Paul Quinn-Judge, "The Fatal Frontier", *Time*, 1 Kasım 1999, ss. 26-28.

⁵⁶ Andrew Meier, Paul Quinn-Judge, "War Clouds Over Chechnya", *Time*, 17 Ocak 2000, ss. 20-22; Paul Quinn-Judge, "Man with a Mission", *Time*, 27 Mart 2000, ss. 28-31; Coppieters, age, s. 391.

bir gelir kaynağı kalmadığı için Çeçenistan'da kalanlar büyük bir ekonomik sefalet içine düştü.⁵⁷

Ruslar bir kez daha Yermelov, Voronzov ve Yeltsin'in çözüm sağlamayan askerî gücün hedef gözetilmeden kullanılması açmazına düşmüş gözüküyorlardı. İşte tam o noktada, Putin, zamanında Bariatinsky'nin uyguladığı stratejinin önemli bir parçası olan yerel iş birlikçiler edinip bunların askerî gücü ve yerel bağlantılarından istifadeyi uygulamaya soktu. Çeçen halkının bahtsızlığı, Putin'in halkı kazanmak için herhangi bir niyet ve programının olmamasıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Çeçenistan'da radikal İslamcılığının ve suç örgütlerinin güç kazanması yerel liderlerden bir kısmınca ve halkın çoğunluğunca hoş karşılanmamıştı. Ruslara karşı cihat fetvasını imzalayan eski Baş Müftü Akhmed Kadyrov, en kayda değer muhalifti. Radikal grupların öldürmeye çalıştığı Kadyrov, Putin'in açılımını değerlendirerek Rus saflarına katıldı. Salt din adamlığı yapmayı aktif bir şekilde savaşa katıldığı için araziye ve Çeçen direnişin güçlü ve zayıf taraflarını çok iyi biliyordu. Önce kendi akrabalarını ve klanını, müteakiben de diğer hoşnutsuz kitleyi yanına çekmeyi başardı. Rus askerlerin aksine, *kadyrovtsky* ismiyle anılan Kadyrov milisleri, gerillaları ve onlara destek veren sivilleri kolaylıkla tespit edebilmekteydi. Ayrıca para ve diğer vaatlere itibar etmeyenleri kendi yanlarına çekmek için tehdit ve aile üyeleri vasıtasıyla şantaj gibi yöntemleri uygulamaktan da çekinmediler. Boyun eğmeyenlerin akrabaları infaz edildi. Kadyrov, bu tarz infazların icrasında grubuna yeni katılanları kullanmaktaydı. Amacı katil ile maktulün aileleri arasında kan davası başlatmaktı.⁵⁸

⁵⁷ Paul Quinn-Judge, "Fear and Loathing", *Time*, 6 Mart 2000, ss. 18-19; Anonim, "What Life is Like in Chechnya under the Russian Occupation- the Realities of Today's Chechnya", *Central Asian Survey*, Cilt XXII/4, Aralık 2003, ss. 459-464.

⁵⁸ John Russell, "Chechen Elites: Control, Cooption or Substitution?", *Europe-Asia Studies*, Cilt LXIII/6, Ağustos 2011, ss. 1079-1081; Jean-François Ratelle, Emil Aslan Souleimanov, "A Perfect Counterinsurgency? Making Sense of Moscow's Policy of Chechenisation", *Europe-Asia Studies*, Cilt LXVIII/8, Ekim 2016, ss. 1294-1300

Putin, sadece Kadyrov'u değil, başka Çeçen liderleri de yanına çekmiş ve onların da milis gruplar kurmalarını desteklemiştir. Ancak bunlardan hiçbiri Akhmed Kadyrov kadar taraftar toplayıp başarılı olamadı. Çeçen milisler başarı kazandıkça, Putin karşı gerilla savaşının asıl sorumluluğunu yavaş yavaş Kadyrov'a ve diğerlerine devretmeye başladı. Rus birlikler ateş, hava, muhabere ve lojistik desteği verip ve ayrıca hudut güvenliğini üstlenip geri kalan "pis" işleri Çeçenlere devretti. Savaşın "Çeçenleştirilmesi"yle, yani ölen ve öldürülenlerin Çeçen olmasıyla, mücadele yeni bir evreye girdi. Zaten dağılmış konumdaki Çeçen direnişi iyice parçalandı. Haziran 2000'de Kadyrov yeni Çeçen yönetiminin başına getirildi ama kendisine başkan unvanı ancak Ekim 2003 seçimi sonrasında verilecekti. Çeçenleştirme projesinin başarı kazanmasında en önemli hususlardan biri, hiç şüphesiz Rusya'nın Kadyrov'a ciddi miktarda mali kaynak aktarmasıdır. Bu sayede, Rusya rejimini destekleyen gruplar cömertçe ödüllendirilmiştir.⁵⁹

Çeçenistan'ın tek akliselim ve ılımlı lideri Maskhadov'un Mart 2003 tarihli barış çağrısı,⁶⁰ her iki tarafta da etkisiz kaldı ve kendisi de 8 Mart 2005'te düzenlene bir operasyonda öldürüldü. Çeçenler, İslamcı liderlerin önderliğinde, aralarında herhangi bir emir-komuta ilişkisi bulunmayan çetelere bölündü. Şiddetten başka çözüm göremeyen bu çeteler, önce Rus güvenlik güçlerine ve onlarla iş birliği yapan yerli unsurlara karşı vurkaç esaslı saldırılar icra ettiler. Geçmişten farklı olarak, bu saldırılar bütün vahşeti ile filme alınarak dünya kamuoyuna duyuruldu. Müteakiben, Arap teröristlerden etkilenerek askerî ve sivil hedeflere karşı intihar saldırıları düzenlenmeye başlandı.⁶¹

7 Haziran 2000'de kayda geçen ilk intihar saldırısında iki polis; 2-3 Temmuz 2000'de de koordineli beş ayrı intihar saldırısı ile yüze yakın güvenlik görevlisi öldürüldü. Askerî hedeflere yönelik intihar saldırılarını, kısa süre sonra, Çeçenistan içinde ve dışında sivil halkı

⁵⁹ Ratelle, Souleimanov, age, ss. 1295-1296, 1299-1300; Russell, age, s. 1080.

⁶⁰ Ilyas Akhmadov, "The Russian-Chechen Tragedy: The Way to Peace and Democracy", *Central Asian Survey*, Cilt XXII/4, Aralık 2003, ss. 481-509.

⁶¹ Blandy, age, ss. 430-431.

hedef alan saldırılar izledi. 8 Ağustos 2000'de Moskova'da bir otobüse yönelik eylemde sekiz kişi ölümlenirken 5 Temmuz 2003'te bir konseri hedef alan iki saldırıda 15 kişi öldü ve 60 kişi yaralandı. İntihar saldırılarında doruk noktasına 24 Ağustos 2004'te iki Rus yolcu uçağının uçuş esnasında infilak ettirilmesiyle ulaşıldı. İntihar saldırılarında saldırganların çoğunlukla kadın olması, dikkate değer bir olgudur.⁶² Savaş nedeniyle dul kaldıklarını iddia eden bu kadınlar, artık bütün klasik sınırlamaların ortadan kalkmasına ve savaşın yarattığı sosyal yozlaşma ve tahribata iyi bir örnek teşkil etmektedirler.⁶³

Rus yönetimi açısından en kötü eylem ise 9 Mayıs 2004'te gerçekleşti. Grozny stadyumunda düzenlenen bir tören esnasında şeref locasının altına yerleştirilen bombanın infilak ettirilmesiyle Rusya'nın en değerli müttefiki Akhmed Kadyrov ve onlarca üst düzey yönetici öldürüldü. Kısa bir süre için, bütün dengelerin isyancılar lehine bozulacağı ve Çeçen iş birlikçilerin etkinliğini yitireceği beklentisi içine girildi. Öldürülen başkanın Akhmed Kadyrov'un oğlu Ramzan Kadyrov, oldukça genç olmasına rağmen babasının mirasına sahip çıktı. Putin tarafından asaleten başkan atandığı Şubat 2007'ye kadar fiilen başkanlığı ve milis komutanlığını yürüten Ramzan Kadyrov, babasından farklı olarak, Putin'le ve diğer önemli Rus liderlerle sıkı ilişki kurmayı başardı. Konumunu sağlamlaştırmak için, hem muhafazakâr İslam kartını iyi oynadı, hem de organize suç örgütleriyle sıkı ilişkiler geliştirdi. Rusya'dan akmaya devam eden mali kaynaklarla babası gibi sadece taraftarlarını zengin etmedi; aynı zamanda başta Grozny olmak üzere büyük şehirleri ve ülke altyapısını yeniden inşa etmeye başladı. Büyük

⁶² "Russian suicide blast: Dozens dead", *CNN World News*, 4 Ağustos 2003, <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/europe/08/01/russia.blast/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004); "Moscow metro blast kills 39", *CNN World News*, 6 Şubat 2004, <http://edition.cnn.com/2004/WORLD/europe/08/31/russia.carblast/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004); "Explosions 'led to Russia crashes'", *CNN World News*, 30 Ağustos 2004, <http://edition.cnn.com/2004/WORLD/europe/08/30/russia.planecrash/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004).

⁶³ Savaşın Çeçen toplumunu yozlaştırıp radikalleştirdiği bazı Çeçen liderler tarafından da kabul edilmektedir. Akhmadov, age, ss. 487-488.

inşa projeleri sayesinde sıradan halk da düzenli para kazanmaya başladı. Ramzan Kadyrov, 16 Ekim 2008’de Grozny’de babasının adını taşıyan Avrupa’nın en büyük camisinin açılışını yaptı. Ülke genelinde çok sayıda cami ve mescit inşa ettirdiği gibi, Kuran kursları açtı, kendisini destekleyen din adamlarını paraya boğdu.⁶⁴

Kadyrov ailesi, yavaş fakat kendinden emin bir şekilde, Çeçenistan’a hâkim olurken, Çeçen gerillalar bir taraftan intihar saldırısı gibi yepyeni bir yöntemi uygulamaya, bir taraftan da Budenosk benzeri toplulukları rehin alma eylemlerine devam ettiler. 23 Ekim 2002’de Moskova’daki bir tiyatro salonunda yüzlerce seyirci 50 silahlı Çeçen tarafından rehin alındı. Rus güvenlik güçleri, üç gün süren kuşatma sonrasında kalkıştıkları oldukça başarısız kurtarma operasyonu esnasında, 115 rehinenin ölümüne neden oldu. 27 Aralık 2002’de Grozny hükümet konağına ve 22 Temmuz 2004’te İnguş Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığına yönelik eylemlerde onlarca kişi öldü. Ancak en tartışmalı ve rahatsız edici eylem, Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti başkenti Beslan’da bir okulu hedef alan 1 Eylül 2004 tarihli baskındır. Okulda yüzlerce öğrenci ve öğrenci yakını rehin alındı. Eylemciler binaya patlayıcılar döşedi. Üç gün devam eden kuşatma sonrasında kendiliğinden ve gelişigüzel düzenlenen kurtarma operasyonunda çoğu çocuk 335 kişi öldü.⁶⁵

Bu kanlı rehin alma eylemleri ve intihar saldırıları, ABD’yi hedef alan 11 Eylül saldırıları ile zaten hassaslaşmış olan dünya kamuoyunda Çeçenlere yönelik sempatiyi büyük ölçüde yok etti ve Rusya’ya Çeçenistan’da uyguladığı askerî yöntemleri haklı gösterme fırsatı verdi.

⁶⁴ Ratelle, Souleimanov, age, ss. 1301-1307; Russell, age, ss. 1081-1082.

⁶⁵ “Timeline: Russia terror attacks”, *CNN World News*, 2 Eylül 2004, <http://edition.cnn.com/2004/WORLD/europe/09/01/russia.timeline/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004); “Gas killed 115 Moscow hostages”, *CNN World News*, 27 Ekim 2002, <http://edition.cnn.com/2002/WORLD/europe/10/27/moscow.deaths/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004); “Toll rises from Russia attack”, *CNN World News*, 23 Haziran 2004 <http://edition.cnn.com/2004/WORLD/europe/06/23/russia.toll/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004); “Chechnya bomb: Security criticized”, *CNN World News*, 13 Mayıs 2003, <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/europe/05/13/chechnya.blast/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004).

Gerçekten de Putin, 11 Eylül'ün hemen ardından, ABD'ye yönelik terör saldırılarıyla Çeçen sorunu arasında benzerlik kuran açıklamalarıyla Rusya'nın böyle bir fırsatı değerlendireceğini göstermişti.⁶⁶ Aslında bu tarz benzetmeler, Rus politikacıları için yeni değildi. Geçmişte, Rus politikacılar, PKK ile Çeçenler arasında büyük benzerlik olduğunu iddia ederek, Türkiye'nin Kuzey Kafkasya'da etkin bir politika izlemesini engellemeye çalışmışlardı.⁶⁷ Zamanın içinde Afganistan, Irak ve Suriye gibi çatışma alanlarında Çeçen militanların El Kaide ve ISIS (DAEŞ) gibi radikal İslamcı örgütler bünyesinde ön saflarda savaştığı haberleri, Çeçenistan mücadelesine büyük gölge düşürdü. Daha da kötüsü, 16 Nisan 2013'te Çeçen asıllı Amerikan vatandaşı iki kardeşin Chicago maratonunun bitiş çizgisine bomba bırakarak üç kişinin ölmesine ve yaklaşık 200 kişinin yaralanmasına neden olması ve bu teröristlerin El Kaide sempatisini çıkması, Çeçenlere yönelik ön yargıları ve güvensizliği daha önce hiç olmadığı kadar arttırdı.⁶⁸

Nisan 2009'da, Putin, 2'nci Çeçenistan Savaşı'nın başarıyla sona erdiğini açıkladı. Gerçekten de Kadyrov'un milisleri ve polisleri ülke geneline hâkim olmuş ve denetimi büyük ölçüde ele geçirmişti. Çeçen gerillalar, her ne kadar küçük gruplar halinde mevcudiyetlerini koruyor olsalar da ses getirecek büyük eylem yapma kapasitelerini

⁶⁶ Coppieters, age, s. 394; Herd, age, s. 112-117; John Russell, "Exploitation of the 'Islamic Factor' in the Russo-Chechen Conflict Before and After 11 September 2001" in (ed.) Rick Fawn, *Realignments in Russian Foreign Policy*, Frank Cass, London, 2002, ss. 96-106; Brian Glyn Williams, "From 'Secessionist Rebels' to 'Al-Qaeda Shock Brigades': Assessing Russia's Efforts to Extend the Post-September 11th War on Terror to Chechnya", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Cilt XXIV/1, 2004, ss. 197-207.

⁶⁷ "Çeçen-PKK Pazarlığı", *Hürriyet*, 23 Temmuz 1995; Robert Olson, "The Kurdish Question and Chechnya: Turkish and Russian Foreign Policies since the Gulf War", *Middle East Policy*, Cilt IV/3, Mart 1996, ss. 110-118.

⁶⁸ Tamerlan ve Dzhokhar Tsarnaev kardeşlerin Çeçenistan direnişi ile hiçbir bağlantılarının olmaması, Amerika'da yaşadıkları uyum sorunları sonucu radikalleştikleri akademik çalışmalar dışında göz ardı edilmiştir. Thérèse Postel, "The Young and the Normless: Al Qaida's ideological Recruitment of Western Extremists", *Connections*, Cilt XII/4, ss. 99-110; Joseph Yi, "Atomised Terror and Democratic Citizenship", *The Political Quarterly*, Cilt XXIV/3, Temmuz-Eylül 2013, ss. 388-393.

kaybetmişlerdi. Bu zamana kadar, bağımsızlık mücadelesine büyük destek veren halk ise ya yerinden edilmiş, ya da sindirilmişti. Yalnız, Rusya'nın özelde Çeçenistan, genelde ise Kuzey Kafkasya politikasında iki önemli sorunu bulunmaktaydı. Birincisi, Putin ve diğer liderlerin bütün çabasına rağmen Kadyrov benzeri başarılı iş birlikçi liderler diğer Kafkas otonom bölgelerinde bulunulamadı. Tam tersine, Çeçenistan'da bağımsızlık mücadelesinin beli kırılırken başta Dağıstan ve İnguşetya olmak üzere bölgede çatışma ve terörizm artmıştır. İşin ilginç tarafı, Putin ve diğer Rus liderleri, Dudayev ve Maskhadov hükümetlerinin hayal bile edemeyeceği imkân ve özgürlüğü Kadyrov ailesine tanımuşlardır. Bugün Çeçenistan devlet içinde devlet konumundadır. Her ne kadar Ramzan Kadyrov, Putin'e sadakat ve mutlak itaat göstermekteyse de, Rusya'ya ne kadar sadık olduğu şüphelidir. Kendi rejimi hakkında olumsuz yayın yapan gazeteci Anna Politkovskaya'nın ve insan hakları savunucusu Natalia Estemirova'nın öldürülmesinde rolü olduğu iddiaları ise, Kadyrov'un Çeçenistan sınırları dışında da gerektiğinde devletten bağımsız iş çevirdiğini göstermektedir. Ayrıca, Rusya, ülke dışında faaliyet gösteren Çeçen teröristlerden şikâyetçi olurken, Kadyrov'un milislerini Kırım'ın ilhacında ve Ukrayna ile Suriye gibi çatışma alanlarında kullanmaktan çekinmemiştir. Putin ve Ramzan Kadyrov arasındaki ilişkiye dayanan mevcut durumun ne kadar devam edebileceği, yoğun tartışma ve spekülasyonlara konu olmaktadır.⁶⁹

Sonuç

Görüldüğü gibi, uluslararası terör bağı ve medya organlarının varlığı dışında, Şeyh Şamil isyanı ile günümüzdeki Çeçenistan sorunu arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Sanıldığıının aksine, ne Çeçenlerin, ne de Rusya'nın uyguladıkları askerî ağırlıklı yöntemler yenidir. Silah teknolojisindeki gelişmeler göz ardı edildiğinde, her iki tarafın da çözümsüz eski yöntemlere saplanıp kaldıkları görülmektedir.

⁶⁹ Stephen Blank, Younkyoo Kim, "The North Caucasus: Russia's Other War", *Journal of Slavic Military Studies*, Cilt XXIX/2, 2016, ss. 190-194, 197-200; Ratelle, Souleimanov, age, ss. 1304-1310; Russell, age, ss. 1083-1086.

Bu esas tespit çerçevesinde, Çeçenler ve Rusya hakkındaki bulgularımızı aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

İlk olarak, Çeçenlerin bağımsız bir devlet kurabilmek için uygulamaya çalıştıkları temel askerî strateji, Çeçenistan içinde ve dışında Rus askerî ve sivil hedeflerine karşı gerilla savaşı ve terörizm karışımı savaştır. Amaç, Ruslara tahammül edemeyecekleri kadar insan zayıtı, siyasi, ekonomik ve prestij kaybı verdirerek Çeçenistan'dan çekilmeye zorlamaktır. Rusya'nın buna karşı geliştirdiği temel karşı strateji ise salt güç kullanarak klasik savaş yöntemleriyle isyanı ne pahasına olursa olsun bastırmak ve bunu yaparken de sivil-asker ayırımına dikkat etmemek ve hatta özellikle sivillere karşı çeşitli cezalandırma yöntemleri uygulayarak Çeçenleri mücadeleden vazgeçmeye zorlamaktır. Tabiatı gereği, gerilla ve karşı-gerilla savaşı uzun ve alabildiğine şiddetli ve yıkıcıdır. Savaşın sonunda her kim kazanırsa kazansın elde edeceği kısıtlı zenginlikleri de tahrip olmuş, yanmış, yıkılmış ve nüfusunun büyük kısmını uzun mücadelede yitirmiş bir ülkedir. Binlerce Çeçen 1860'larda mülteci olarak farklı ülkelere sığınan ataları gibi ülkelerini terk etmek zorunda kaldı. Barış tekrar ülkeye hakim olsa bile, bunların çoğunluğu geçmiş yüzyılın mültecileri gibi geri dönemeyecektir.

İkinci olarak, Çeçenler farklı klan, aşiret ve grupları bir araya getirebilmek için şimdiye kadar İslamiyet dışında birleştirici bir ideoloji bulamadılar. Üstelik İslamiyet'i mücadeleyi Kafkaslara yaymak ve Müslüman ülkelere destek almak için de önemli bir öge olarak algılamaktadırlar. Mücadele uzayıp sertleştikçe İslamiyet ögesi daha ön plana çıktı ve radikalleşti. Şeyh Şamil Gürcistan'a akın düzenleyip Gürcü soyluların ailelerini kaçıran Ruslarla iş birliği yapanları cezalandırmaya çalışmıştı. Günümüz İslamcı Çeçen liderleri ise küresel radikal İslamcı terör örgütleriyle iş birliği kurarak güçlerini arttırmaya çalıştı. Sonuçta, her iki yöntem de başarısız oldu. Beklentinin tam tersine, radikal İslam Çeçenlerin kendi içlerindeki bölünmelerin artmadı ve dış dünyanın sempatisinin kaybedilmesine neden oldu. 20'nci yüzyıldaki başarılı gerilla hareketleri incelendiğinde, halkı harekete geçiren ve güçlülere dayanmasını sağlayan ideolojinin milliyetçilik olduğu görülmektedir. Vietnam'da bile Komünizm kılıfı içinde aşırı

milliyetçi söylemle kitleler seferber edilmiştir. Çeçenistan'da milliyetçiliğin başarısızlığı sonucu, dine bir ideoloji olarak sarılmak, doğal olarak, savaşta başarıyı sağlamamıştır. Tam tersine, düşmana büyük bir koz verilmiştir. Rus yönetimi mücadelenin İslami özelliğine vurgu yaparak ve böylece Rus kamuoyunun endişe ve korkularından istifade ederek kamuoyu desteğini muhafaza etmeye ve aynı zamanda dünya kamuoyunun da desteğini kazanmaya çalışmıştır. Bazı Çeçen mültecilerin, Boston bombalama eyleminde olduğu gibi, sığındıkları ülkelerde muhtelif terör eylemlerine katılmaları Çeçen davasına büyük zarar vermiştir.

Üçüncü olarak, mücadelenin uzaması ve güç kullanma dışındaki seçeneklere kapalılık, her iki tarafın liderlik ve karar verme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Çeçen cephesinde gerçekçi ve ılımlı liderler ya güçlerini kaybettiler ya da öldürüldüler ve yerlerini hayalci radikaller aldı. Rusya'da ise Çeçenistan sorunu liderlik mücadelesinin bir aracı haline getirildi. Gerek Rus çarları, gerekse Yeltsin ve Putin, sorunu kendi güçlerini artırmak ve rakiplerini yok etmek için kullandılar. Bunun sonucunda, sorun bu liderlerin kendi kişisel sorunları haline dönüştü. Sorunun kişiselleşmesi ise çatışma yönetimi ve çözümünü olumsuz yönde etkiledi. Rus liderlerinin en önemli hatası Voronzov ile Bariatinsky'nin uyguladıkları ve başarı sağlayan halkı kazanma yöntemlerinden kaçınmalarıdır. Oysa, bu yöntemler bir paket halinde uygulandıkları kısa sürede bile bölgeye barışın dönmesini sağlamıştı. Bu yöntemler uygulamadan kaldırılmasıydı, muhtemelen bugünkü kriz ile karşı karşıya kalınmazdı. Şu an Kadyrov ailesine dayanılarak tesis edilen barış ise temelsiz ve oldukça kırılgandır.

Sonuç olarak, hâlihazırdaki dinamikler çerçevesinde, Çeçenistan sorununu her iki tarafın da kendi başlarına çözmeleri mümkün gözükmemektedir. Bölgede kalıcı bir çözüme ulaşılması için uluslararası toplumun inisiyatifi ele alması gerekmektedir. Aksi takdirde, şimdilik Kuzey Kafkasya'nın sınırlı bir bölgesini etkileyen sorunun daha geniş coğrafyalara yayılması kuvvetle muhtemeldir. Bölgenin ve dünyanın güvenlik ve istikrarı için her iki tarafta da büyük yıkıma sebebiyet veren çatışmanın bir an önce sona erdirilmesinde büyük fayda vardır.

Summary

The Caucasus region has a unique geography and ethnicity. The region has been an important crossing point for trade, migration, and of course military invasion between Asia and Europe for centuries. Sitting in-between two important civilizations (Christianity and Islam) and having an intense flow of people over its territory, the Caucasus region brought together many people of different ethnic and religious backgrounds. This unique geographic position of the Caucasus has made the region a target for Russians who have had the strategy of reaching to warm seas and descending to the south. The Russian invasion of the region started with the establishment of Petrovsk base in 1722 and the Russians gained the ability to carry out regular military expeditions into the deeper parts of the region. Thus, Chechens have fought against Russian occupation and administration since 1750 by themselves or with other Caucasian nations. This struggle has reached its peak once in 1850s and then again in 1990s. This study examines and compares these two peaks: rebellion of Sheik Shamil between 1832 and 1859 and Chechens' struggle for independence from 1991 to 2009 (the First and Second Chechen Wars). The main thesis of the author is that both Chechens and Russians had applied the same pointless strategies and methods and that they had not learned anything from history. The author aims to reveal the similarities and differences between these two peaks in the history and to shed a light on a possible solution for the current struggle in the region.

There are many similarities between the rebellion of Sheik Shamil in the mid-1800s and the Chechens' struggle for independence in the 1990s and 2000s. Contrary to popular beliefs, the military-oriented methods both of the Chechens and of the Russians cannot be considered as new. Apart from the developments in the weapon technologies, both sides are stuck in their old methods which have not provided any solution. Within the framework of current dynamics of the region, it seems impossible for both sides to solve the problem in the region. The international community should take the initiative in order to achieve a permanent solution in the region. Otherwise, the problem, which has only affected a limited area of the northern

Caucasus for the time being, is most likely to spread to a broader geography. It is of great benefit for both Chechens and Russians to end the conflict, which has caused great destruction on both sides, in order to achieve security and stability in the region and in the world.

311
Güvenlik
Stratejileri
Yıl: 14
Sayı: 28

Kaynakça

Kitaplar

- BERKOK, İsmail, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1953.
- BLANCH, Lesley, *The Sabres of Paradise*, John Murray, 1960, London.
- BUTBAY, Mustafa, *Kafkasya Hatıraları*, çev. A.C. Canbulat, TTK Basımevi, Ankara, 1996.
- GALL, Carlotta ve Thomas de Waal, *Chechnya: A Small Victorious War*, Pan Boks, 1997, London.
- GAMMER, Moshe, *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Dagestan*, Frank Cass, 1994, London.
- GRIGORIANZ, Alexander, *Kafkasya Halkları: Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*, (çev.) D. Yurdakul, 1. baskı, Sabah Kitapları, 1999, İstanbul.
- HENZE, Paul B., *Kafkaslarda Ateş ve Kılıç: 19ncü Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişi*, (çev.) A. Kösetorunu, ODTÜ Mimarlık Fak. Yay., Ankara, 1985.
- HUNTER, Virginia, *Past and Process in Herodotus and Thucydides*, Princeton University Press, Princeton, 1982.
- KARÂHİ, M. Tahir el, *Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Hatıraları*, (haz.) H. Ahmet Özdemir, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- KRUGER, Rayne, *Good-bye Dolly Gray: The Story of the Boer War*, 2. baskı, Pan Books, London, 1977.
- LUCE, T.J., *The Greek Historians*, Routledge, 1997, London.
- MILYOTIN [General Dimitri Milyutin], *1839 Senesinde Şimali Dağistan'da Yapılan Harp Harekâtı*, (çev.) A. Şevket, Askerî Matbaa, İstanbul, 1931.

SMITH, Sebastian, *Allah's Mountains: The Battle for Chechnya*, Tauris Parke, London, 2006.

YÜCEER, Nasır, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1996.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

AKHMADOV, Ilyas, "The Russian-Chechen Tragedy: The Way to Peace and Democracy", *Central Asian Survey*, Cilt XXII/4, Aralık 2003.

Anonim, "What Life is Like in Chechnya under the Russian Occupation- the Realities of Today's Chechnya", *Central Asian Survey*, Cilt XXII/4, Aralık 2003.

ASHOUR, Omar, "Security, Oil and Internal Politics: The Causes of the Russo-Chechen Conflicts", *Studies in Conflict&Terrorism*, Cilt XXVII, 2003.

BLANDY, Charles W., "Military Aspects of the Two Russo-Chechen Conflicts in Recent Times", *Central Asian Survey*, Cilt XXII/4, Aralık 2003.

BLANK, Stephen, "Russia's Real Drive to the South", *ORBIS*, Cilt XXIX/3, Yaz 1995.

BLANK, Stephen, "Yeltsin's Folly: The Russian Invasion of Chechnya", *Mediterranean Quarterly*, Cilt VI/3, Yaz 1995.

BLANK, Stephen, Younkyoo Kim, "The North Caucasus: Russia's Other War", *Journal of Slavic Military Studies*, Cilt XXIX/2, 2016.

COLARUSSO, John, "Chechnya: The War Without Winners", *Current History*, Cilt XCIV/594, Ekim 1995.

COPPIETERS, Bruno, "Secession and War: A Moral Analysis of the Russian-Chechen Conflict", *Central Asian Survey*, Cilt XXIII/4, Aralık 2003.

CORNELL, Svante E., "International Reactions to Massive Human Rights Violations: The Case of Chechnya", *Europe-Asia Studies*, Cilt LI/1, Ocak 1999.

DERLYGUIAN, Georgi M., "Che Guevaras in Turbans", *New Left Review*, no. 237, Eylül-Ekim 1999.

DUNLOP, John B., "How Many Soldiers and Civilians Died during the Russo-Chechen War of 1994-1996?", *Central Asian Survey*, Cilt XIX/3-4, 2000.

- GAMMER, Moshe, “A Switzer in the Caucasus: Faesy’s Campaigns in Chechnia and Daghestan”, *Middle Eastern Studies*, Cilt XXX/3, Temmuz 1994.
- GÖKAY, Bülent, “Chechnia: A Long History of Conflict, Resistance and Oppression”, *Alternatives*, Cilt III/2-3, Yaz-Sonbahar 2004.
- GÜNEY, Niyazi, “Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan”, *Yeni Türkiye*, Cilt I/3, Mart-Nisan 1995.
- GÜNE-YADCY, Zübeyde, “A Chechen National Hero of the Caucasus in the 18th Century: Sheikh Mansur”, *Central Asian Survey*, Cilt XXII/1, Mart 2003.
- HERD, Graeme P., “The Russo-Chechen Information Warfare and 9/11: Al-Qaeda through the South Caucasus Looking Glass?”, (ed.) Rick Fawn, *Realignments in Russian Foreign Policy*, Frank Cass, London, 2002.
- KISRİEV, Enver, Robert Bruce Ware, “Conflict and Catharsis: A Report on Developments in Dagestan Following the Incursions of August and September 1999”, *Nationalities Papers*, Cilt XXVIII/3, 2000.
- KÖK, Havva, “Chechen Crisis and Russia’s Future”, *Foreign Policy*, Cilt XIX/1-2, 1995.
- LAMBETH, Benjamin S., “Russia’s Wounded Military,” *Foreign Affairs*, Cilt LXXIV/2, Mart-Nisan, 1995.
- LIEVEN, Anatol, *Chechnya: Tombstone of Russian Power*, Yale University Press, New Haven, 1998.
- MOSKALEV, Boris, “The Anatomy of the Chechen Conflict”, *Mediterranean Quarterly*, Cilt VII/1, Kış 1996.
- OLSON, Robert, “The Kurdish Question and Chechnya: Turkish and Russian Foreign Policies since the Gulf War”, *Middle East Policy*, Cilt IV/3, Mart 1996.
- PORCH, Douglas, “Bugeaud, Galliéni, Lyautey: The Development of French Colonial Warfare”, (ed.) Peter Paret, John Shy, *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*, 2. baskı, Princeton Uni. Press, Princeton, 1986.
- POSTEL, Thérèse, “The Young and the Normless: Al Qaida’s ideological Recruitment of Western Extremists”, *Connections*, Cilt XII/4.

RATELLE, Jean-François, Emil Aslan Souleimanov, “A Perfect Counterinsurgency? Making Sense of Moscow’s Policy of Chechenisation”, *Europe-Asia Studies*, Cilt LXVIII/8, Ekim 2016.

RUSSELL, John, “Chechen Elites: Control, Cooption or Substitution?”, *Europe-Asia Studies*, Cilt LXIII/6, Ağustos 2011.

RUSSELL, John, “Exploitation of the ‘Islamic Factor’ in the Russo-Chechen Conflict Before and After 11 September 2001” in (ed.) Rick Fawn, *Realignments in Russian Foreign Policy*, Frank Cass, London, 2002.

SAYDAM, Abdullah, “Freedom Movements in Northern Caucasia”, *Eurasian Studies*, Cilt. II/1, İlkbahar 1995.

TAVKUL, Ufuk, “Sovyet Döneminde Kuzey Kafkasya’da Kentleşme”, *Tarih ve Toplum*, Cilt XVI/94, Ekim 1991.

THOMAS, Timothy L., “The Battle of Grozny: Deadly Classroom for Urban Combat”, *Parameters*, Cilt XXIX/2, Yaz 1999.

TURBIVILLE, Graham H., “The Chechen Ethno-Religious Conflict, Terrorism and Crime”, *Military Review*, Cilt LXXIV/3, Mart 1994.

WILLIAMS, Brian Glyn, “From ‘Secessionist Rebels’ to ‘Al-Qaeda Shock Brigades’: Assessing Russia’s Efforts to Extend the Post-September 11th War on Terror to Chechnya”, *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Cilt XXIV/1, 2004.

YI, Joseph, “Atomised Terror and Democratic Citizenship”, *The Political Quarterly*, Cilt XXIV/3, Temmuz-Eylül 2013.

Bildiriler

ALPARGU, Mehmet, “İkinci Dünya Savaşı’nda Sovyetler’in Kafkasya’daki Tehcir (Sürgün) Uygulamaları”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Cilt I, Gnkur Basımevi, Ankara, 1998.

Haberler

“Chechen Hostage Crisis”, *Keesing’s Record of Word Events*, Cilt XLIV/6, 24 Haziran 1995.

“Chechen Rebels Release Hostages After Raid on Russian Town”, *Facts on File*, c. 55, no. 5847, 22 Haziran 1995.

“Chechnya bomb: Security criticized”, *CNN World News*, 13 Mayıs 2003, <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/europe/05/13/chechnya.blast/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004).

- “Chechnya Bombardment Renewed”, *Facts on File*, Cilt LV/2828, 9 Şubat 1995.
- “Chechnya Truce Reached, Broken”, *Facts on File*, Cilt LV/2830, 23 Şubat 1995.
- “Çeçen-PKK Pazarlığı”, *Hürriyet*, 23 Temmuz 1995.
- “Explosions ‘led to Russia crashes’”, *CNN World News*, 30 Ağustos 2004, <http://edition.cnn.com/2004/WORLD/europe/08/30/russia.planecrash/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004).
- “Gas killed 115 Moscow hostages”, *CNN World News*, 27 Ekim 2002, <http://edition.cnn.com/2002/WORLD/europe/10/27/moscow.deaths/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004).
- “Moscow metro blast kills 39”, *CNN World News*, 6 Şubat bomber kills 9”, *CNN World News*, 1 Eylül 2004, <http://edition.cnn.com/2004/WORLD/europe/08/31/russia.carblast/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004).
- “Russia Capture Chechen – Held Village: Many Hostages Freed After Massive Bombardment” *Facts on File*, Cilt LVI/2876, 18 Ocak, 1996.
- “Russia, Chechnya Reach Truce in Secession Conflict”, *Facts on File*, Cilt LV/2853, 3 Ağustos 1995.
- “Russian suicide blast: Dozens dead”, *CNN World News*, 4 Ağustos 2003, <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/europe/08/01/russia.blast/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004).
- “Samashki Raid Targeted Civilians”, *Facts on File*, Cilt LV/2841, 11 Mayıs 1995.
- “Timeline: Russia terror attacks”, *CNN World News*, 2 Eylül 2004, <http://edition.cnn.com/2004/WORLD/europe/09/01/russia.timeline/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004).
- “Toll rises from Russia attack”, *CNN World News*, 23 Haziran 2004 <http://edition.cnn.com/2004/WORLD/europe/06/23/russia.toll/index.html>, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2004).
- BLOTSKY, Oleg “Lessons not Learned”, *Time*, 20 Şubat 1995.
- CHURCH, George J., “Death Trap”, *Time*, 16 Ocak 1995.
- JACKSON, James O., “Pale, Rested and Ready”, *Time*, 22 Ocak 1996.
- KOHAN, John, “Halfway to Peace”, *Time*, 14 Ağustos 1995.
- MEIER, Andrew, Paul Quinn-Judge, “War Clouds Over Chechnya”, *Time*, 17 Ocak 2000.

- NELAN, Bruce W., “Why it all Went so very Wrong”, *Time*, 16 Ocak 1995.
QUINN-JUDGE, Paul, “Back into The Inferno”, *Time*, 11 Ekim 1999.
QUINN-JUDGE, Paul, “Chechen Hell”, *Time*, 6 Aralık 1999.
QUINN-JUDGE, Paul, “Fear and Loathing”, *Time*, 6 Mart 2000.
QUINN-JUDGE, Paul, “Hard Lessons”, *Time*, 27 Aralık 1999.
QUINN-JUDGE, Paul, “Man with a Mission”, *Time*, 27 Mart 2000.
QUINN-JUDGE, Paul, “Russia Rolls in for War 2K”, *Time*, 29 Kasım, 1999.
QUINN-JUDGE, Paul, “The Fatal Frontier”, *Time*, 1 Kasım 1999.
QUINN-JUDGE, Paul, “War Clouds Over Chechnya”, *Time*, 25 Ekim, 1999.
SERRILL, Michael S., “Blown Away”, *Time*, 29 Ocak 1996.
SERRILL, Michael S., “Morning After the Terror”, *Time*, 5 Şubat 1996.
USHER, Rod, “Russia’s Brass from the Past”, *Time*, 22 Kasım 1999.
ZARAKHOVICH, Yuri, “A Nightmare War in a Remote Land”, *Time*,
23 Ağustos 1999.
ZARAKHOVICH, Yuri, “The Empire Strikes Back”, *Time*, 1 Kasım, 1999.

İnternet Kaynakları

- “Path to Political Settlement in Chechnya”, Nisan 1997,
<http://www.amina.com>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).
“Rise of the Wahabi Movement”, [http://www.amina.com/
article/politics.shtml](http://www.amina.com/article/politics.shtml), (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000)
BODANSKY, Yossef, “Chechnya: The Mujahedin Factor”, January
1998, <http://www.amina.com/>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000);
BYSHCHOVETS, Maxim, “A Serene Sky Over Ichkeria”,
[http://www.amina.com/
article/politics.shtml](http://www.amina.com/article/politics.shtml), (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).
DAMREL, David, “The Religious Roots of Conflict: Russia and
Chechnya”, [http://www.amina.com/
article/politics.shtml](http://www.amina.com/article/politics.shtml), (Erişim Tarihi:
9 Mart 2000).
DIGAEV, Albert, “Speaking About Kidnapping”, [http://www.amina.com/
article/politics.shtml](http://www.amina.com/article/politics.shtml), (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).
EBEL, Robert E., “The History and Politics of Chechen Oil”,
[http://www.amina.com/
article/politics.shtml](http://www.amina.com/article/politics.shtml), (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).
EIDMONT, Maria, “Djohar Dudaev: Dead or Alive? Was He Killed
Intentionally?”, 3 Mayıs 1996, [http://www.amina.com/
article/
politics.shtml](http://www.amina.com/article/politics.shtml), (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).

FELYENHAUER, Pavel, “The Chechen Campaign”, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).
FINCH, Raymond C., “Why the Russian Military Failed in Chechnya”, Foreign Military Studies Office, <http://call.army.mil/call/fmso/fmsopubs/issues/yrusfail/yrusfail.htm>, (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2000).
KANFAS, Roger, “Remembering the 1944 Chechen Deportation”, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).
KRAMER, David. J., “Time to Act on Chechnya”, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).
LIEVEN, Anatol, “Freedom and Anarchy, Russia Stumbles Toward the Twenty-First Century”, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).
MARGOLIS, Eric, “Crime without Punishment-Russia in the Caucasus”, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).
TORIN, Vladimir, “The Workings of the Caucasian Mechanism”, <http://www.amina.com>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000);
YEVTUSHENKO, Aleksandr, “Interview with Ruslan Khasbulatov”, February 25, 1998, <http://www.amina.com/article/politics.shtml>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2000).

Ulusal Güvenlik Stratejisi
ABD - İngiltere - Fransa - Rusya - Çin

Hasan Basri YALÇIN

İstanbul: SETA Kitapları, 2017, 344 sayfa, ISBN: 978-605-4023-96-7.

319

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 14

Sayı: 28

Güvenlik, uluslararası ilişkilerde aktörlerin en çok önem verdikleri meselelerden biridir. Devletler, uluslararası sistemde güvenliklerini sağlamak için belirli strateji ve hedefler üzerinden politikalar üretir. Güvenlik kavramından bahsettiğimizde aklımıza ilk olarak “askerî tehditlerden korunmak” gelse de, Soğuk Savaş’ın bitmesi ve küreselleşmenin etkisiyle sağlıktan iklim değişikliğine kadar her şey güvenlik kavramının içerisinde yer alabilmektedir. Ulusal güvenlik stratejileri, devletlerin tehdit algısına ve bu tehditlerle hangi yöntemler kullanılarak baş edilmesi gerektiği konusuna odaklanmaktadır.

Hasan Basri Yalçın’ın *Ulusal Güvenlik Stratejisi* kitabında; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) beş daimi üyesinin (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin) farklı zamanlarda yayınlanmış ikişer ulusal güvenlik belgesi incelenmektedir. Karşılaştırmalı bir yöntem kullanan yazar, belgelerde belirtilen hedeflerin teorik zeminini ve yöntemlerini analiz etmiştir. Böylece devletlerin ulusal güvenlik belgelerinin hangi teorik zemine evrildiğini açıklamıştır. Toplamda 10 ulusal güvenlik belgesini inceleyen yazar, devletlerin farklı tehdit algılarından bahsetmiş ve bu tehditlere karşı hangi stratejik yöntemlerle karşılık verileceğini incelemiştir. Yazarın, konuya ilişkin temel araştırma soruları şunlardır: Devletler farklı tehdit algılarına sahip olmalarına rağmen; neden benzer korkulara sahiptir? Devletlerin var olan tehditlere yönelik izleyeceği stratejiyi belirlemede önemli faktörler nelerdir? Her devletin bu tehditlerle baş edebilmek için farklı yöntemleri mi vardır? Yöntemlerde benzerlik varsa bu benzerliğin sebebi nedir? Yazarın, bu araştırma soruları çerçevesinde yazdığı kitabında konuya ilişkin hipotezleri ise şunlardır: Devletlerin tehdit algıları farklı gözükse de, devletler için esas tehdit ve bu tehditlerle baş edebilme yöntemleri benzerdir. Yani bu devletler, “uluslararası istikrarsızlığı” temel tehdit olarak görmekte ve bu tehdide karşı “saldırgan yöntemler” tercih

etmektedir. Diğer hipotezi; devletlerin davranışlarını esas etkileyen faktörün uluslararası sistemin kendisi olduğudur. Son olarak da, belgelerdeki teorik zihniyetin, stratejik hedef ve yöntemlere etkisinin az olmasından bahseden yazar, bu konuda bir tutarsızlık olduğunu düşünmektedir.

Ulusal güvenlik belgeleri incelenen beş devletin bayraklarının kitabın kapağında bulunması, kitap ve konu arasındaki bağlantının kurulabilmesi açısından doğru bir tercih olmuştur. Giriş ve Sonuç kısımları dâhil beş bölümden oluşan kitap; şekil açısından yazarın temel araştırma sorularını cevaplayacak kapsamda bölümlere ayrılmıştır. Öncelikle güvenlik, strateji, tehdit gibi kavram tartışmalarına değinen yazar; ardından bu devletlerin ulusal güvenlik strateji belgelerinde bu kavramsallaştırmaları nasıl yaptığını incelemiştir. Her ana bölüm için böyle bir düzen belirlenmesi, kitabın daha anlaşılır olmasını sağlamıştır. Kitapta dipnotun sayfa sonunda verilmesi, okuyucunun kitabı okurken dikkatinin dağılmaması açısından faydalı olmuştur. Yazım ve imla kurallarına dikkat edilen kitap, okuyucuya akıcı bir okuma imkânı sağlamıştır.

Kitabın giriş kısmında; öncelikle kitabın yazılma amacı, araştırma soruları ve hipotezler yer almaktadır. Ardından ulusal güvenlik belgelerinin yapısı hakkında ön bilgilendirme yapılmıştır. Kitabı okurken karşılaşılabileceğimiz eksiklikler için gerekli açıklamaları yapan yazar, buna ek olarak okuyucuyu kitabı nasıl okuması gerektiği konusunda hazırlamıştır. Kitabın giriş kısmı birinci bölüm olarak kabul edilmiştir.

“Güvenlik Kavramsallaştırması” başlıklı bölüm kitabın ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yazar, güvenliğin tanımının değişmesinde Soğuk Savaş’ın etkisinden bahsetmiş ve güvenliğin tanımlanmasındaki farklılıkları ele almıştır. Güvenliğin dar-geniş, somut-soyut tanımlamalarını açıklayan yazar, bu ulusal güvenlik belgelerini inceleyerek güvenliğin bu belgelerde nasıl tanımlandığını açıklamıştır. ABD’nin 2006 Ulusal Güvenlik Belgesi ve Çin’in hem 2011, hem de 2015 Ulusal Güvenlik Belgeleri, güvenliği askerî boyutuyla (dar ve somut) tanımlamıştır. Yazar, bunun sebebi olarak da ABD ve Çin’in daha fazla küresel etkinliğe sahip olduğunu göstermiştir. Rusya da küresel etkinliğe sahip bir devlettir, fakat devletin sınırları ve yapısı itibarıyla henüz iç politikada merkezî otoriteyi tam olarak sağlayamamıştır. Bu

sebeple güvenliği Fransa ve İngiltere gibi daha geniş ve soyut tanımlamıştır. İncelenen diğer bir konu da bu belgelerin hangi teorik okuma ile oluşturulduğudur. Yazar, belgelerin reelpolitik bir zemine evrildiğini savunmuştur. Devletlerin ilk belgelerinin daha liberal bir yapıda olmasına rağmen, ikinci belgelerinin reelpolitik bir zeminde yazıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda, belgelerdeki tutarsızlıkları da ortaya çıkararak reelpolitik teorik okumaya sahip belgelerde stratejik hedef konusunda geniş ve soyut tanımlamalar yapılmasını eleştirmiştir.

Kitabın “Güvenlik Tehdidi” başlıklı üçüncü bölümünde yer alan temel savı; devletler ulusal güvenlik belgelerinde farklı tehditlerden bahsetmiş olsa da, aslında devletler için esas tehdit, uluslararası sistemde ortaya çıkabilecek istikrarsızlıktır. Her devletin uluslararası sistemdeki istikrarsızlığı farklı tehdit tanımlamasıyla ifade ettiğini belirten yazar; ABD merkezli bu sistemde neden diğer devletlerin istikrarsızlığı en büyük tehdit olarak gördüğünü tartışmıştır. Uluslararası sistemin yapısı dolayısıyla devletler “istikrarı” tercih etmek zorundadır. ABD haricindeki diğer devletler, sistemin yapısından memnun olmaları sebebiyle değil; sistemi kendi lehlerine çevirebilecek güce sahip olmadıkları için istikrarı tercih etmektedir. Devletlerin, uluslararası sistemi kendi lehine çevirebilmek için de kapasite inşasına ihtiyacı vardır. Sistemde meydana gelebilecek bir istikrarsızlık sonucunda kendi güçlerini maksimize edemeyeceklerini düşünen devletler, ABD merkezli sistemin istikrarını istemektedir.

Kitabın “Güvenlik Yöntemi” başlıklı dördüncü bölümü, belgelerin en detaylı incelendiği bölümdür. Yazar, bu bölümde devletlerin tehditlere karşı ulusal güvenlik belgelerinde nasıl yöntemler izlediğini analiz etmiştir. Ulusal güvenlik belgelerinde uluslararası sistemin istikrarı en önemli güvenlik meselesi görülmesine rağmen; tehditle başa çıkmak için devletler “saldırgan” yöntemleri tercih etmektedir. Öncelikle yazar, savunmacı ve saldırgan yöntemleri sınıflandırarak konuyu daha derinlemesine incelemiştir. Bir yöntemin temelinde “güç biriktirmek” olması durumunda söz konusu yöntemin saldırgan olduğunu savunan yazar, incelenen ulusal güvenlik belgelerinden devletlerin saldırgan yöntemleri tercih ettiğini göstermiştir. Reelpolitik bir zihniyetle yazılan ve sistemin istikrarsızlığını en büyük güvenlik tehdidi olarak algılayan bu devletlerin saldırgan yöntemleri tercih etmesindeki tutarsızlığı dile

getirmiştir. Yazar, farklı düşünce yapılarına sahip bu devletlerin, güvenlik yönteminde ortak bir fikirde olmasının sebebi olarak da uluslararası sistemdeki güç dağılımını göstermiştir.

Kitabın sonuç kısmında genel bir değerlendirmede bulunan yazar, çalışmasıyla hipotezlerinin doğruluğunu ispatlayarak kitabın temel savlarını özetlemiştir. Aynı zamanda sonuç kısmında, güvenlik stratejileri literatüründeki eksiklikleri belirlemiş ve akademisyen adaylarının bu alanda çalışabileceği konuları değerlendirmiştir.

Kitap, devletlerin ulusal güvenlik stratejilerini en çok etkileyen faktörün uluslararası sistemdeki güç dağılımı olduğunu ispatlamıştır. Tek bir devletin ulusal güvenlik belgelerini incelemek yerine, beş devletin belgelerini inceleyen yazar; ulusal güvenlik stratejilerinin reelpolitik bir yapıya evrildiğini belirtmiştir. Bu eğilim benzer şekilde güvenliğin geniş ve soyut tanımlamasında da kendini göstermektedir. Aynı zamanda, reelpolitik teoriden beslenen devletlerin saldırgan yöntemler kullanarak tehditlerle baş etmesi eleştirilmiştir.

Bu çalışma, öncelikle, ulusal güvenlik belgelerinin kamuoyu ile paylaşılmasının stratejik önemini göstermiştir. Özellikle Türkiye’de bu belgelerin kamuoyu ile paylaşılmaması konusundaki eksikliği ortaya çıkarmıştır. Ulusal güvenlik literatüründeki boşluğu gözlemleyen yazarın bu çalışması, devletlerin güvenlik stratejileri konusunda karar verme sürecinde sistemin bu kararları etkileyen en önemli faktör olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan Türk akademisinde bir ilk olmuştur. Kitapta bazı bölümlerde kendini tekrarlayan ifadeler bulunmaktadır. Her bölüm, kavram tanımlamasının ardından belgelerin özeline inilerek incelenmiştir. Bu düzeni sağlamak için bazı ifadelerin tekrarlanması olağandır. Bunun haricinde, kitap, ulusal güvenlik çalışan akademisyenler ve öğrenciler için başucu niteliğinde bir kitaptır. Literatürdeki eksikliği gidermek için bu tarz çalışmaların sayısının artması gerekmektedir.

Aslıhan ALKANAT
Yıldız Teknik Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrencisi
aslihanalkanat@gmail.com

YAYIN İLKELERİ

GSD'ye gönderilen makalelerin daha önce yayımlanmamış ve ilgili alan literatürüne katkı sağlayacak derecede özgün olması gereklidir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bir bildiriye dayanan aday makale, ilgili bildiri kitapçığında yayımlanmamış olması ve bu durumun belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

Yayımlanmak üzere GSD editörlüğü eposta hesabına iletilen makale metinleri, aşağıda belirtilen şekil şartlarını taşımaları ve konu/ alan açısından uygun bulunmaları halinde alan uzmanı (en az) iki hakeme gönderilir. Hakem değerlendirmelerinin tamamı sunulan çalışmanın değişiklik yapılmaksızın yayımlanması yönünde ise aday makale yayım sırasına alınır.

Dergi editörlerinin ve hakemlerin aday makale metninde biçim, yöntem ya da içerik açılarından değişiklik/ düzeltme talep etmeleri halinde, yazar durumdan haberdar edilir ve en geç 20 gün içinde metni yeniden düzenleyerek iletmesi istenir. Katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile cevabi bir yazıyla bildirme hakkına sahiptir. Yazar tarafından hakem raporlarına verilen cevap ve/veya hakem görüşleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiş makale metni editörlük ve gerekiyorsa hakemlerce tekrar incelenir. Aday makale, alan uzmanı en az iki hakemin "yayımlanabilir" onayı vermesinden sonra, ilk Yayın Kurulu toplantısına gündemine alınır ve burada alınacak nihai karar sonrası yayımlanır.

Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde yayımlanan makale ve kitap incelemelerinde ifade edilen görüşler yazarlarının şahsi bilimsel değerlendirmeleri olup, mensup oldukları kurum ve kuruluşlar ile derginin yayımcısı olan Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü ve Milli Savunma Üniversitesi'nin kurumsal görüşü niteliğini taşımaz.

Makale ve Kitap İncelemesi Metin Şekil Esasları

1. GSD'nin yayın dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce, Fransızca ve Almanca makale ve değerlendirme yazıları da yayımlanabilir. Türkçe makalelerin imla ve noktalamasında Türk Dil Kurumu kurumsal web sayfasında erişilebilen güncel sözlük ve yazım kuralları esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.
2. Gönderilen makale metninin azami hacmi 12.500 kelime (öz, *abstract*, kaynakça, özet ve dipnotlar dâhil) olmalıdır.
3. Kitap incelemelerinin azami hacmi 4000 kelime olmalıdır. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı ve ISBN numarası yazılmalıdır. Çalışmanın sonuna incelemeyi veya tanıtımı yapan yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi yazılmalıdır. İnceleme, kitapta ortaya konulan en önemli noktaları öne çıkararak, çalışmanın dil, üslup, yöntem, teorik yaklaşım ve kavramsallaştırma, bulguları destekleyen kanıtlar ve ulaşılan sonuçların ilgili alana katkısı açılarından eleştirel olarak tartışılması şeklinde kaleme alınmış olmalıdır.

4. Türkçe makalelerin başlık ve metinleri arasında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış azami 150 kelimelik öz ile beş anahtar kelime yer almalıdır. Öz, makalenin kaleme alınma amacını, yöntemini, hipotezini/araştırma sorusu, bulguları ve sonucunu kısaca belirtmelidir. Ayrıca makalenin sonunda 750 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce geniş özet yer verilmelidir. Geniş özet, özde yer verilen hususlara ilâve olarak vurgulanması gerekli görülen noktaları, tartışmaları ve makalenin genel akışını içermelidir.

5. Yazar adı, makale başlığının altına yazılmalı; yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.

6. Metinler Times New Roman karakteri kullanılarak, 11 puntoda ve 1,5 satır aralığına sahip olacak şekilde yazılmalıdır. Dipnotlar ise 9 punto ve 1 aralıklı yazılmalıdır.

7. Paragraf özellikleri hizalama iki yana ve satır aralığı 1,5 şeklinde olmalıdır. Sayfa numaraları ise altta verilmelidir.

8. Makalelerde kullanılacak altbaşlıklar koyu yazılmalı ve rakam ile numaralandırılmalıdır.

9. Dipnotlarda atıflar aşağıdaki şekillerde verilmelidir.

9.1. Kitaplara yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, **eser adı**, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih ve sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir.

Tek yazarlı kitap: Henry Kissinger, **Dünya Düzeni**, (çev. Sinem Sultan Gül), Boyner Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 14-16.

İki yazarlı kitap: George Friedman ve Meredith Friedman, **Savaşın Geleceği-21. Yüzyılda Güç, Teknoloji ve Amerikan Dünya Egemenliği**, (çev. Enver Günsel), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2015, s. 114.

Çok yazarlı kitap: Pınar Bilgin vd., **Türkiye Dünyanın Neresinde?-Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anılar**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 19.

Çeviri: Walter Isaacson, **Steve Jobs**, çev. Dost Körpe, Domingo Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 540.

Yazar bilgisi verilmemiş kitap: "Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim", **Bilim ve Teknoloji**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1994, s. 81.

Çok ciltli kitap: Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** (çev. Halil Berktaş), Cilt: 1, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 100.

9.2. Makalelere yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, "makale adı" (varsa çeviren), **yayımlandığı süreli yayının adı**, yayımlandığı yıl, cilt no (Romen)/sayı, dergide yer aldığı sayfa aralığı, alıntının yapıldığı sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir. Ansiklopedi maddelerine yapılan atıflarda da makalelere atıf şekli kullanılacaktır.

Tek yazarlı makale: R. Kutay Karaca, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", **Gazi Akademik Bakış**, 2008, Cilt: 1, 219-245, s. 220.

Derleme kitaplar ve bildiri kitaplarında bölüm/makale: Engin Avcı, "Türkiye'de Terörizm ve Terörizmle Mücadele", Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), **Güvenlik Bilimlerine Giriş**, Jandarma Basımevi, Ankara, 2015, 281-310, s. 305.

9.3. Konferanslarda Sunulan Tebliğler: Dritan Egro, “Arnavutluk’ta Osmanlı Çalışmaları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, 4-8 Ekim 1999*, Cilt: I, TTK Yayını, Ankara, 2002, s. 14.

9.4. İnternet Dergisinde Makale: Hasan Kopkallı, “Does frequency of online support use have an effect on overall grades?”, *The Turkish Online Journal of Distance Education*, <http://tojde.anadolu.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 18.11.2009).

9.5. Tezlere yapılan atıflarda yayımlanmamış tezlerin başlıkları için italik kullanılmayacaktır. Yazar adı ve soyadı, tezin adı, tezin derecesi, tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve tarih, sayfa numarası aşağıdaki şekilde verilecektir. Atasay Özdemir, Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran’ın Nükleer Programına Yaklaşımları, Doktora Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 53.

9.6. İnternet üzerinden erişilebilen açık kaynaklara yapılan atıflar, aşağıdaki örneğe göre yapılacaktır.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, “Türkiye Ukrayna Anlaşması”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/ikili/11.htm> (Erişim Tarihi: 14.07.2010).

10. Aynı kaynağa yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, age (adı geçen eser), agm (adı geçen makale) ve agy (adı geçen yayın) ifadesi ve sayfa numarası kullanılmalıdır. Aynı yazarın birden fazla eseri kullanılıyorsa yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, eserin yayım tarihi, age ifadesi ve sayfa numarası yazılmalı; yazarın aynı tarihli birden fazla eseri kullanılıyorsa, eser tarihinin yayına a, b, c harfleri konularak atıf yapılmalı ve bu durum kaynakçada da belirtilmelidir.

11. Ekler yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği ve kaynağına dair kısa bilgi yer alacaktır. Tablo ve şekiller (grafik dahil), Ekler kısmında verilebileceği gibi metin içerisine de yerleştirilebilir. Metin içerisinde verilmeleri durumunda tablo ve şekiller kendi içinde sıralanarak numaralandırılmalı (Tablo: 1, Şekil: 2 gibi) ve gerek bu numara gerekse tablonun/ şeklinin içeriğine dair tanıtıcı başlık tablonun/ şeklin üst orta kısmında verilmelidir. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

12. Aday makale metinlerinin sonlarında, alfabetik sıra ve alıntı türüne (kitaplar, makaleler, internet kaynakları vs.) göre tasniflenmiş kaynakça verilmesi gerekmektedir. Bu kaynakça makalenin yayımlanması durumunda metinde yer almayacak, makale değerlendirme sürecinin hızla yürütülebilmesi için kullanılacaktır.

SUBMISSION GUIDELINES

Articles submitted to the Journal of Security Strategies (JSS) shall not be previously published and shall be authentic in a way that it will contribute to literature of the relevant field. Articles based on presentations submitted in scientific meetings may be accepted for evaluation, provided that they have not been published in the proceedings of the meetings and that the authors indicate it so.

If the article submitted to the e-mail address of the editorial board comply with the formatting principles presented below and is found to eligible in terms of subject/field, it is sent to (at least two) referees who are experts in the field. If all the referee reviews approve the article to be published without any change, the candidate article in question is taken to the list of articles to be published.

If the editors or the referees request changes/corrections in the article in terms of format, method or content, the author is notified of these requests and is asked to edit the article within 20 days at the latest. In the event that he/she does not agree with these requests or some parts of them, the author has the right to report them by presenting his/her reasons in a written reply to the editorial board. The author's response to the requests of changes/corrections and/or the article which has been edited by the author in accordance with the requests of changes/corrections are revised by the editors and, if necessary, by the referees again. After the article gets "publishable" approval from at least two referees who are experts in their fields, it is taken to the agenda of the next meeting of the Editorial Board and gets published after the final decision to be taken in this meeting.

Opinions expressed in the articles and book reviews published in the JSS are the personal scientific evaluations of the authors and are not, in any way, the institutional views or opinions of their own organizations/institutes or of the Atatürk Institute of Strategic Studies or Turkish National Defense University.

Formatting Principles for Articles and Book Reviews

1. The publication language of JSS is Turkish. However, articles written in English, German, and French may also be published. The texts submitted shall be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.
2. The article submitted shall have maximum of 12,500 words including abstract, summary, bibliography, and footnotes.
3. The book reviews shall have maximum of 4000 words. Title information of the book reviews shall include the name of the book reviewed, the author, the city of publication, the publication house, the publication year and the ISBN number. Name of the reviewer, his/her title, institution, and e-mail address shall be written at the end of the review.

The reviews shall be written by pointing out the most important points outlined in the book and also in the form of critical discussion on the book's language, style, methodology, theoretical approach and conceptualization, evidences supporting the findings and results obtained.

4. The articles shall be submitted with the abstract no longer than 150 words and five keywords. The abstract shall include purpose, method, hypothesis/question and findings of the article and present the conclusion reached in the article shortly. The article shall also have a summary no longer than 750 words at the end of the text. The summary shall include the points and arguments which are considered to emphasize and the general outline of the article, in addition to the points pointed out in the abstract.

5. Name of the author shall be placed under the title of the article; his/her title, place of duty and e-mail address shall be indicated in the footnote with (*) in 9 type size. Footnotes for other explanations shall be provided both in the text and at the bottom of the page in numbers.

6. The type character shall be Times New Roman, 11 type size, line spacing 1,5, footnotes in 9 type size and with single line spacing.

7. Paragraphs shall be justified and line spacing shall be 1.5. Page numbers shall be placed at the bottom of the page.

8. Subheadings shall be written in bold and given numbers.

9. References in the footnotes shall be given as specified below.

9.1. For references to the books, name and surname of the author, ***name of the book***, (volume number, if available), (translator, if any), publisher, place of publication, date of publication, and page number shall be given in accordance with the following examples.

Books with single author: Henry Kissinger, ***World Order***, Penguin Press, New York, 2014, pp. 23-30.

Books with two authors: George Friedman and Meredith Friedman, ***The Future of War-Power, Technology and American World Dominance in Twenty-First Century***, St. Martin's Pres, New York, 1996, p. 113.

Books with more than two authors: Pınar Bilgin et al, ***Türkiye Dünyanın Neresinde?-Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anılar***, Koç University Press, İstanbul, 2015, p. 19.

Translated books: Walter Isaacson, ***Steve Jobs***, trans. Dost Körpe, Domingo Publication, İstanbul, 2011, p. 540.

Books with name or editor non-specified: "Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim", ***Bilim ve Teknoloji***, TÜSİAD Publication, İstanbul, 1994, p. 81.

Publication with more than one volume: Halil İncalcık, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*** (trans. Halil Berktaş), Vol: 1, Eren Publication, İstanbul 2000, s. 100.

9.2. For references to the articles, name and surname of the author, "name of the article" (translator, if any), ***name of the periodical in which it is published***, year of publication, volume no./issue no., page range in the periodical, and page number of the reference given shall be given in accordance with the following examples. Entries from encyclopedias shall be given reference as if they are articles.

Article with one author: John C. Grene, "Reflections on the Progress of Darwin Studies", ***Journal of the History of Biology***, 1975, Vol: 8, 243-273, p. 270.

Chapter/Article in compilation books: Engin Avcı, “Türkiye’de Terörizm ve Terörizmle Mücadele”, Gökhan Sarı and Cenker Korhan Demir, (ed.), *Güvenlik Bilimlerine Giriş*, Gendarmerie Publishing House, Ankara, 2015, 281-310, p. 305.

9.3. Presentation in Conference: Dritan Egro, “Arnavutluk’ta Osmanlı Çalışmaları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, 4-8 October 1999*, Vol: I, TTK Publishing, Ankara, 2002, p. 14.

9.4. Article from Internet Journal: Hasan Kopkallı, “Does frequency of online support use have an effect on overall grades?”, *The Turkish Online Journal of Distance Education*, <http://tojde.anadolu.edu.tr/> (Access date: 18.11.2009).

9.5. For reference to the theses, no *italics* shall be used for titles of non-published theses. Name and surname of the author, name of thesis, degree of the thesis, institution or institute to which the thesis is presented, place and date of the thesis, page number shall be given in accordance with the following example.

Atasay Özdemir, The Approaches of the Major Actors in the International System to Iran’s Nuclear Programme, Ph.D. Thesis, Turkish War Colleges, Strategic Research Institute, İstanbul, 2013, p. 53.

9.6. References to the open sources accessible via Internet shall be given in accordance with the following example.

The Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Official Web Site, “Agreement between Turkey and Ukrania”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/ikili/11.htm> (Access date: 14.07.2010).

10. References for the same publication shall be made by writing down the name and surname of the author, *ibid*, and page number. If more than one publication from the same author is to be referenced, name and surname of author, year of publication, *ibid*, and page number shall be used. If more than one publication with same year of publication from the same author is to be referenced, letters a, b, c, and so forth shall be used after year of publication, and it shall also be stated in bibliography.

11. Attachments (documents) shall be presented at the end of the text and brief information as to the content and source of the document shall be presented at the bottom of it. Tables and figures (including graphics) may be presented within the text of the article as well as in the attachments. If they are to be presented within the text of article, tables and figures shall be organized and numbered according to their own types (e.g. Table:1, Figure:1, etc). Along with the number of the table or figure, an informative title for the table or the figure shall be written on the top center of it. If tables, figures, graphics or pictures are quoted from somewhere else, the source shall be referenced.

12. Resources shall be sorted alphabetically and according to their types (books, articles, internet resources, etc.) in a bibliography at the end of the article. This bibliography is not to be included in the article, if the article is accepted as “publishable”, but it is used to speed up the evaluation process.

